

Zygmunt Gloger

PISMA ROZPROSZONE

SERIA II

TOM VII

Białystok 2022

ZYGMUNT GLOGER

PISMA ROZPROSZONE
SERIA II

TOM VII: TEKA RYSUNKOWA, INEDITA, VARIA

Praca naukowa finansowana z programu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa
Wyzszego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”
w latach 2018–2022

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

„Kontynuacja naukowej, krytycznej edycji *Pism rozproszonych*
Zygmunta Glogera: edycja rękopisów, pism etnograficznych, rysunków
i korespondencji w siedmiu tomach” (nr rej. projektu 11H 17 0013 85)

Zygmunt Gloger

PISMA ROZPROSZONE

SERIA II

Pod redakcją

Jarosława Ławskiego i Łukasza Zabielskiego

TOM VII

TEKA RYSUNKOWA, INEDITA, VARIA

Redakcja naukowa tomu:

Kamil K. Pilichiewicz, Robert Szymula, Katarzyna Zimnoch

Wstęp

Kamil K. Pilichiewicz, Katarzyna Zimnoch

Opracowanie tomu

Patryk Suchodolski, Łukasz Zabielski

Białystok 2022

Recenzenci tomu: Prof. dr hab. **Marek Piechota** (Uniwersytet Śląski)
Dr **Piotr Rosiński** (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Redakcja naukowa edycji: Jarosław Ławski i Łukasz Zabielski

Redakcja tomu: Kamil K. Pilichiewicz, Robert Szymula, Katarzyna Zimnoch

Streszczenia: TranslatePLUS.pl

Opracowanie indeksów: Ewa Frymus-Dąbrowska, Marta Konopko

Korekta: Zespół

Mapy: Patryk Suchodolski

Skład, koncepcja graficzna: Wydawnictwo PRYMAT

Projekt okładki: Ewa Frymus-Dąbrowska

Opracowanie tomu: Patryk Suchodolski, Łukasz Zabielski

Nota biograficzna: Anna Janicka

Wstęp: Kamil K. Pilichiewicz, Katarzyna Zimnoch

Na okładce wykorzystano ilustrację *Rzeźbiarz wiejski*, „Kłoso” 1867, t. IV, nr 83, s. 5

© Copyright by Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku,
Białystok 2022

ISBN serii: 978-83-7657-424-0

ISBN tomu 7: 978-83-7657-431-8

Wydawnictwo PRYMAT, Mariusz Śliwowski
ul. Hetmańska 42, 15-727 Białystok
tel. 602 766 304; 881 766 304
e-mail: prymat@biasoft.net, www.prymat.biasoft.net

KSIĄŻNICA PODLASKA
IM. ŁUKASZA GÓRNICKIEGO W BIAŁYMSTOKU
KATEDRA BADAŃ FILOLOGICZNYCH „WSCHÓD–ZACHÓD”
WYDZIAŁ FILOLOGICZNY
UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU

KOMITET REDAKCYJNY *PISM ROZPROSZONYCH*
ZYGMUNTA GLOGERA: SERII II

Jarosław Ławski – Katedra Badań Filologicznych „Wschód–Zachód”
Uniwersytetu w Białymstoku – **Przewodniczący**
Łukasz Zabielski – Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku
– **Wiceprzewodniczący**
Jolanta Gadek – Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku
Patrik Suchodolski – Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku
Michał Siedlecki – Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku

WYKONAWCY – WSPÓŁPRACOWNICY PROJEKTU EDYCJI

Anna Alsztyniuk – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku
Marek Bernacki – Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
Elżbieta Bogdanowicz – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku
Piotr Grochowski – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Anna Janicka – Zakład Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu
w Białymstoku
Anna Józefowicz – Wydział Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku
Jolanta Kowal – Uniwersytet Rzeszowski
Dariusz Kukiełko – Katedra Badań Filologicznych „Wschód–Zachód” UwB, Elk
Iwona Kulesza-Woroniecka – Uniwersytet w Białymstoku
Michał Mordań – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku
Dariusz Piechota – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku
Kamil K. Pilichiewicz – Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku
Paweł Wojciechowski – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku
Marta Wójcicka – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
Katarzyna Zimnoch – Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku

Zygmunt Gloger, zdjęcie ze zbiorów prywatnych Liliany Gloger
(prawnuczki Zygmunta Glogera)

Spis treści

ŁUKASZ ZABIELSKI

Słowo od Redakcji 13

KAMIL K. PILICHIEWICZ

Zygmunt Gloger jako esteta-ryownik. Materiały ikonograficzne rodziny 17

KATARZYNA ZIMNOCH

Bibliografia książek, broszur, odbitek i nadbitek Zygmunta Glogera – wydania, reprinty 35

ZYGMUNT GLOGER (1845–1910) 59

MAPY 63

PATRYK SUCHODOLSKI, ŁUKASZ ZABIELSKI

Zasady wydania 69

ZYGMUNT GLOGER

Teka rysunkowa, inedita, varia 75

1. Teka Zygmunta Glogera 77

a) Ze zbiorów prywatnych 78

– Rysunek pomnika Adama Mickiewicza z adnotacją: „12/24.XII.1898 r.” 78

– Zygmunt Gloger, *Jeże wo* 78

– *Józef Kimbar* z adnotacją: „Poseł Upitski na Sejmie Grodzieńskim roku 1793: Z współczesnego portretu” 79

– Fajans mokotowski 79

– Roman Kozubowski, *Głowa mężczyzny* 80

– *Fryderyk Chopin na łożu śmierci* 80

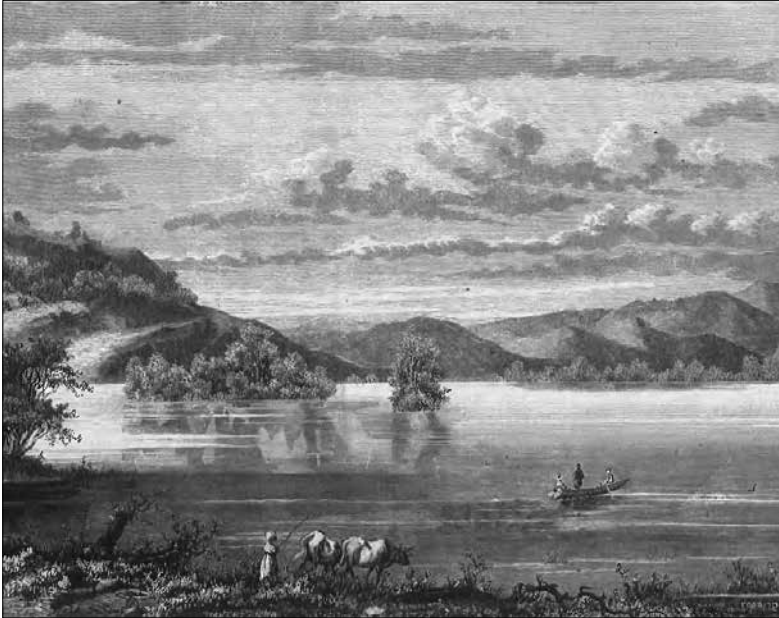
– Haft Katarzyny Keller 81

– Rysunek z adnotacją: „Józef Ignacy Kraszewski w dniu drugim po śmierci złożony na łożku” 81

– Ilustracja z adnotacją: „Gloger 1859 r.”	82
– Ilustracja z adnotacją: „Kraszewski”	82
– Fotografia pt. <i>Pan Kazimierz Kocięł w oryginalnym stroju polskim</i> ..	83
– Szkic z adnotacją „Gloger, Chmielna 59”	83
– Starożytności z muzeum Jeżewskiego	84
b) Wizerunki dawnych i współczesnych mieszkańców ziem polskich z kolekcji Glogera	85
c) Z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie	94
– Materiały różne po Zygmuncie Glogerze	94
– Materiały warsztatowe do pracy Zygmunta Glogera <i>Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce</i>	99
d) Z Archiwum Narodowego w Krakowie	110
– Ikonografia. Barwne detale uzbrojenia z XVII–XVIII w.	113
– Ikonografia. Dostojnicy i bohaterowie polscy z XVI–XIX w.	119
– Ikonografia. Heraldyka, detale, meble, pieczęcie z XIV–XIX w. ...	124
– Ikonografia. Królowie i książęta polscy z X–XVIII w.	128
– Ikonografia. Materiały do historii ubioru w Europie z X–XIX w. ...	125
– Ikonografia. Militaria, mundury, elementy uzbrojenia, sceny batalistyczne z XIII–XIX w.	132
2. Materiały graficzne związane z rodziną Zygmunta Glogera	137
a) Prace Jana Glogera	138
– Portret nn. kobiety, akwarela	138
– Jan Gloger, reprodukcja obrazu Jana Matejki pt. <i>Jan Kochanowski nad zwłokami Urszulki</i>	138
– Maria z Glogerów Rostworowska, portret	139
– Julia Byczewska, portret	139
– Anna z Woynów Falkowska, portret	139
– Wanda ze Żmichowskich Redłowa, portret	140
– Portret N.N. (1)	140
– Portret N.N. (2)	140
– Rysunek Jana Glogera (drzewo)	141

– Jan Gloger, <i>Pasterka tuląca owcę</i> , rys. piórem	141
– Jan Gloger, <i>Towarzystwo w parku</i> , olej	142
– Michalina z Woynów Glogerowa, portret	143
– Narcyza Żmichowska (1819–1876), portret	143
– Piotr Potocki	144
– Portret Żyda	144
– <i>Z okolic Renu – burza z 1835 r.</i> , akwarela	144
b) Fotografie rodzinne	145
– Fotografia Zygmunta Glogera, 1864 r., Zakład Fotograficzny Karola Beyera w Warszawie	145
– Aleksandra z Jelskich Glogerowa z córką Janiną i synem Stanisławem, Jeżewo	146
– Michalina z Woynów Glogerowa	146
– Rodzina Glogerów, Jeżewo 1896 r.	146
– Ignacy Kraszewski, fotografia przesłana Zygmuntowi Glogerowi .	146
– Rodzina Glogerów we wnętrzu dworu w Jeżewie, ok. 1887 r.	147
– Dwór Zygmunta Glogera, Jeżewo Stare	147
– Park Jelskich w Zamościu	148
– Zygmunt Gloger (prawdopodobnie z synem) oraz Tymoteusz Łuniewski	148
– Fotografia Zygmunta Glogera z żoną Aleksandrą z Jelskich	149
– Fotografia Zygmunta Glogera, październik 1887 r., Warszawa, zakład Karoli&Pusch	149
– Zdjęcie rodziny Glogerów i Jelskich	149
– Zdjęcie rodzinne Zygmunta Glogera z żoną, dziećmi i teściami ..	149
3. Inedita	151
<i>Zwyczaje ludu i jego zajęcia w okolicach Tykocina, Białegostoku i Bielska .....</i>	<i>152</i>
4. Varia	271
a) <i>Encyklopedia staropolska ilustrowana</i> – prospekt	272
b) Michał Łuniewski, <i>W pięćdziesiątletnią rocznicę zgonu Zygmunta Glogera</i>, rękopis	276

Bibliografia	281
Noty o autorach edycji	299
Summary	309
Zusammenfassung	311
Резюме	313
Рэзюмэ	315
Анотація	317
Santrauka	319
Indeks nazw geograficznych	323
Indeks nazwisk	327

Jezioro (Litwa), „Tygodnik Ilustrowany” 1867, t. XV, nr 384, s. 59

Wilk, „Kłosa” 1868, t. VI, nr 147, s. 5

ŁUKASZ ZABIELSKI

Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku

ORCID: 0000-0001-5119-4835

Słowo od Redakcji

Prezentujemy oto 7 tom *Pism rozproszonych* Zygmunta Glogera. Choć stanowi on integralną część podjętego przez Książnicę Podlaską im. Łukasza Górnickiego oraz Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku projektu edytorskiego, realizowanego w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w latach 2018–2022, jednakże charakterem odbiega od pozostałych, opublikowanych dotąd woluminów serii drugiej. Różnice dostrzegalne są na przynajmniej kilku poziomach, o których wypada w tym miejscu wspomnieć.

Przede wszystkim jest to tom finalny całej edycji. Stanowić ma on zarówno jej zamknięcie, jak też pełnić rolę swoistego uzupełnienia, dopełnienia opublikowanych dotychczas w Białymstoku tekstów Glogera. Ponadto sam tytuł książki – *Teka rysunkowa, inedita, varia* – zapowiada wyraźne odstępstwo od tematycznej spójności, jaka cechuje wspomniane przedsięwzięcie. Tomy 1–6 podzielono na przedmiotowe bloki: prace etnograficzne i popularyzacyjne, reportaże i relacje z podróży, polemiki, korespondencja. Tematyczny eklektyzm nie oznacza wszakże wydawniczej dowolności. Dominantą kompozycyjną przedkładanego tomu stała się bowiem nie treść czy temat publikowanych materiałów, lecz ich forma: udostępniamy przede wszystkim obrazy, szkice, rysunki, fotografie. Chodzi zarówno o te efekty pracy twórczej, którym można przypisać autorstwo Zygmunta Glogera, jak też wchodzące w skład skrupulatnie gromadzonej przezeń kolekcji, świadczące o specyfice jego warsztatu badawczo-wydawniczego, zainteresowaniach, planach oraz marzeniach. Tom 7 wyróżnia jeszcze jedna cecha. Otóż zawarty w nim element nie łączy jeden tylko człowiek, choć autor *Dolinami rzek* nieodmiennie pozostaje w centrum całego wydawniczego projektu. Publikowane materiały zostały wytworzone i należały do różnych osób, zarówno do samego starożytnika z Jeżewa, jak też do ludzi wchodzących w skład najbliższego otoczenia, członków jego rodziny, przyjaciół, współpra-

owników¹. Czytelnicy znajdą tutaj, prócz szkiców, obrazów czy fotografii, także prospekt *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej*, faksymile rękopisów, listów, artykułów, notatek.

Celem, jaki Wydawcy i Redaktorzy prezentowanego tomu obrali, było ukazanie Zygmunta Glogera z perspektywy nieoczywistej, żywymy nadzieję, że mniej dotąd eksponowanej lub wręcz nieznannej zupełnie. Z jednej bowiem strony nie stanowi tajemnicy fakt, że twórca *Obchodów weselnych* był utalentowany artystycznie, nie gorzej niż piórem operując kredką, ołówkiem, węglem. A jednak – prócz drobnych wzmianek w bądź co bądź skromnej do początków drugiej dekady XXI wieku literaturze przedmiotu – nie stanowiło to obiektu poważniejszych badań. Współcześnie, wyjąwszy kilka potwierdzających regułę wyjątków², nie jest zresztą pod tym względem lepiej. Teresa Komorowska temat wspomnianych umiejętności Glogera rozpatrywała w kontekście cechującego go pragmatyzmu:

[...] odziedziczone po ojcu zdolności rysunkowe służyły Zygmuntowi wyłącznie do celów dokumentacyjnych. Jeden z najwcześniejszych szkiców ledwie jedenastoletniego chłopca przedstawia stary, drewniany sernik ze wsi Złotoryja, dzierzawionej przez Glogerów przed nabyciem Jeżewa³.

Czy w przypadku rysunków gospodarza z Jeżewa na Podlasiu dziś również można z analogicznym przekonaniem artykułować podobne tezy? Na to pytanie pozwolą, rzecz jasna, odpowiedzi dopiero zrealizowane w tym temacie studia, uwzględniające opublikowane w prezentowanym tomie materiały źródłowe. Warto wszakże pamiętać, że do momentu wydania 3-tomowej edycji pierwszej *Pism rozproszonych* (2014–2016) nazywanie Glogera publicystą, dziennikarzem, kronikarzem codzienności jednej z polskich prowincji zdarzało się sporadycznie i nie było opcją domyślną, cechującą oficjalną jego działalność. Obecnie wygląda to już nieco inaczej. Oczywiście trudno wyobrazić sobie badawczy kontekst, w którym uzasadnione byłoby nazwanie Glogera *par excellence* artystą, skoro swe przygody

---

¹ Zob. K.K. Pilichiewicz, *Zygmunt Gloger w kręgu rodziny i badaczy jego twórczości. Konterfekt pośmiertny starożytnika z Jeżewa*, [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022, s. 45–56.

² Zob. I. Kopania, *Materiały ikonograficzne i kształtowanie narracji na temat kultury polskiej u progu XX wieku. Przypadek Zygmunta Glogera*; S. Kochaniec, *Flamandzkie malowanie. Szkic o wyobraźni etnograficznej Zygmunta Glogera*, oba teksty [w:] *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczony*, dz. cyt.; J. Maroszek, *Zygmunt Gloger (1845–1910) i jego wizja badań regionalnych*, [w:] *Wybitni przedstawiciele ziemiaństwa podlaskiego w XIX i XX wieku*, red. S. Kordaczuk, Siedlce 2011.

³ T. Komorowska, *Gloger. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1985, s. 37.

z rysunkiem traktował instrumentalnie jako działalność podporządkowaną misji pielęgnowania rodzimej tradycji, uprawiania nauki i popularyzacji wiedzy wśród najslabiej wykształconych warstw społeczeństwa polskiego. Nie neguje to wszakże zasadności podejmowania badań nad owocami jego „zdolności rysunkowych” przy wykorzystaniu metodologii z pogranicza na przykład historii sztuki. Podobnie jak zaprzęgnięcie muzyki poetyckiej do realizacji zadań dalekich dziedzinie sztuki czy estetyki nie przekreśliło potrzeby badania pod kątem literaturoznawczym jego wierszy czy poematu *Marzenia samotnika*⁴.

Tom opatrzony tytułem *Teka rysunkowa, inedita, varia* prócz wskazanych wyżej zadań ma jeszcze jedną misję do wypełnienia. Chodzi o ukazanie nie tylko imponującej swą rozległością działalności Zygmunta Glogera, ale także wyjątkowości środowiska (rodzinnego, społecznego, zawodowego etc.), z którego się wywodził i w którym funkcjonował. Warto bowiem wspomnieć choćby o artystycznych uzdolnieniach i ambicjach rodu Glogerów oraz kręgu bliższej/dalszej rodziny, przyjaciół oraz znajomych⁵. Janina Gloger (1883–1935), córka Zygmunta, była pisarką, autorką zbioru nowel *Z sierociej doli* (Warszawa 1903). Zacięcie twórcze przejawiała także jej matka, żona Zygmunta Glogera, Aleksandra z Jelskich Gloger (1860–1899), a jej ojciec, Aleksander Jelski (1834–1916), to znany pisarz, tłumacz, etnograf. Brat Aleksandra, Michał Jelski (1831–1904), to znany skrzypek i kompozytor, koncertujący w Polsce i Niemczech. Z Glogerami związana była także Narcyza Żmichowska (1819–1876), bowiem jej siostra, Kornelia Żmichowska (1810–1902), to żona Karola Glogera (1801–1875), stryja Zygmunta. Z kolei senior rodu, Jan Gloger (1811–1884), był nie tylko inżynierem oraz ziemianinem, twórcą świetności folwarku w Jeżewie, ale także uzdolnionym malarzem i portreciścią. Co jednak istotne, wszyscy oni utrzymywali ze sobą ściśle kontakty, wzajemnie się wspierali i inspirowali. Badając życie i twórczość Zygmunta Glogera, należy zatem brać pod uwagę ten właśnie aspekt – międzyludzkich interakcji.

Publikacja tomu finałowej drugiej serii *Pism rozproszonych* nie oznacza końca prac edytorskich nad spuścizną Zygmunta Glogera. Jest wręcz przeciwnie. Kil-

⁴ Zob. J. Ławski, „Ja ku tobie podążam, domowy Niemnie”. Zygmunta Glogera jako pisarz, [w:] Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, Seria I, red. J. Leończuk, J. Ławski, t. 3: 1890–1910, Białystok 2016, s. 71–86; Ł. Zabielski, „Cogito” marzyciela. O Zygmunta Glogera „Marzeniach samotnika”, [w:] Zygmunta Glogera. Pisarz, myśliciel, uczony, s. 289–315.

⁵ Zob. wywiady z potomkami Zygmunta Glogera, opublikowane w „Bibliotekarzu Podlaskim” (2017, nr 1/XXXIV): G. Kowalski, *Pradziadek Zygmunta Glogera. Rozmowa z Magdaleną Zawidzką-Kwiatkowską* (s. 133–140), J. Ławski, „...od najmłodszych lat pamiętam książki jego autorstwa w domowej bibliotece...”. *Rozmowa z Lilianą Gloger* (s. 141–148), Ł. Zabielski, „...był osobą wybitną, pracowitą i bez reszty poświęconą polskiej historii...”. *Rozmowa z Andrzejem Matuszewiczem* (s. 149–152), Ł. Zabielski, „Powoli zarażam Glogerem najbliższych”. *Rozmowa ze Zdzisławem Wojno* (s. 153–161).

kuletnie kwerendy archiwalne i biblioteczne, prowadzone w związku z realizacją obu poświęconych pisarzowi z Jeżewa grantów NPRH badania dobitnie obnażyły rozległość obszarów tematycznych, tekstów i innych form twórczej ekspresji, które wciąż pozostają w cieniu, a które zdecydowanie warto – ze względu na ich wagę dla nauki oraz kultury polskiej – wyciągnąć na widok publiczny, opracować, opatrzyć komentarzami i wydać. Przede wszystkim jednak domagające się przywrócenia obiegowi wydawniczemu okazuje się pomnikowe dzieło Glogera, czyli *Encyklopedia staropolska ilustrowana*. Wierzymy, że zadanie to uda się zrealizować w najbliższym czasie.

Tymczasem zapraszamy do przygody, jaką niewątpliwie okaże się lektura niniejszej publikacji.

KAMIL K. PILICHIEWICZ

Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku

ORCID: 0000-0001-5589-6797

Zygmunt Gloger jako esteta-rysownik. Materiały ikonograficzne rodziny

Wstęp. Wartość materiałów ikonograficznych

Materiały źródłowe autorstwa samego Zygmunta Glogera oraz mu poświęcone stanowią bogaty, obszerny zbiór, z którego można wyodrębnić podzbiory. Nie tylko bowiem zaskakujący ogrom treści, ale też tematyczne i formalne ich zróżnicowanie stanowią zachętę do publikowania kolejnych pism autora *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej*. Niniejszy tom drugiej edycji *Pism rozproszonych* starożytnika z Jeżewa, zawierający – jak sam tytuł sygnalizuje – przede wszystkim materiały graficzne, fotografie, rysunki, szkice Glogera i członków jego rodziny, stanowi domknięcie tej bogatej etnograficznej, folklorystycznej i literackiej spuścizny.

Uwagę swoją skupiam na materiałach ikonograficznych wykonanych bądź zebranych przez Glogera, a także członków jego rodziny i osób z działalnością starożytnika z Jeżewa związanych. Pojęcia „materiał ikonograficzny” używam tutaj zamiennie z terminem „dokument ikonograficzny”. Zgodnie z definicją polskiej normy *PN-N01152-4:2009 Opisu bibliograficznego*, dokument ikonograficzny to „dwuwymiarowy, nieruchomy, nieprzeznaczony do projekcji obraz utrwalony jakąkolwiek techniką na przenośnym podłożu. Dokumentem ikonograficznym może być rysunek, dzieło malarskie, grafika, matryca graficzna, fotografia, negatyw, reprodukcja”¹.

O wartości materiałów ikonograficznych, z których pierwszymi były odręczne szkice, rysunki, zaświadcza już pierwsi etnografowie i starożytnicy: „Rysunek i etnografia są ze sobą nierozzerwalnie związane. Już pierwsi etnografowie chętnie rysowali typy ludzkie, narzędzia, sceny rodzajowe, schematy siedlisk i lineazy. Rysunek był ważnym elementem notatek terenowych i dzienników z dalekich

¹ Definicję przytaczam za: P. Rygiel, *Opis rzeczowy dokumentu ikonograficznego – wstęp do problematyki*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej. Studia Informatyczne” 2011, nr 2(98), s. 102.

podróży”². Izabela Kopania, pisząc o początkach dokumentacji wizualnej w badaniach etnograficznych, przywołuje słowa Hugo Kołłątaja w liście do księgarza Jana Maja:

Hugo Kołłątaj w często przytaczanym w literaturze liście do krakowskiego księgarza Jana Maja (1802 r.), kreśląc szeroki program badań opartych na bezpośredniej obserwacji i ankietach rozsyłanych do korespondentów, zwracał uwagę na użyteczność sporządzania i gromadzenia „dobrych rysunków tych wszystkich obiektów, które nie dość jest opisać, ale je trzeba widzieć i czytelnikom w kopersztychach przedstawić”³.

Badaczka z Instytutu Sztuki PAN w artykule o materiałach etnograficznych Zygmunta Glogera zwraca uwagę na wagę kolekcji materiałów wizualnych, ikonograficznych w jego dorobku i fakt wcześniejszego, małego tym tematem zainteresowania:

Dwa kluczowe tu słowa – kolekcja i ilustracja – prowadzą do innego [kolejnego – przyp. K. K. P.] ważnego wątku działalności Glogera, któremu dotychczas poświęcono niewiele miejsca, mianowicie do gromadzonej przez niego przez lata kolekcji materiałów wizualnych. Ryciny, rysunki (zarówno własne, jak i zaprzyjaźnionych artystów i amatorów), fotografie, wycinki z prasy, reprodukcje wycinane z czasopism i książek składały się na prywatne archiwum ikonograficzne badacza, które należy postrzegać jako jedną z gałęzi jego rozległej kolekcji⁴.

I. Materiały ikonograficzne Zygmunta Glogera

a) Metoda

Gloger rozpoczął gromadzenie materiałów ikonograficznych prawdopodobnie w latach 60. XIX wieku lub nieco wcześniej. Były to czasy jego edukacji szkolnej. Słabość do przedmiotów z głęboką historią (antyczne monety, skamieliny, rękopisy, starodruki etc.), zabytkowych budowli i obiektów, połączył on z pragnieniem ich wizualnego utrwalenia na kartce papieru. Nie wiedział wtedy jeszcze,

---

² J. Wajszczak, *Szkic o rysowaniu etnograficznym*, „Barbarzyńca. Pismo Antropologiczne” 2018, nr 1 (23), s. 65.

³ I. Kopania, *Początki dokumentacji wizualnej w etnografii: amatorzy, instrukcje, próby kodyfikacji*, [w:] *Archiwa wizualne dziedzictwa kulturowego*, red. E. Manikowska, I. Kopania, Warszawa 2014, s. 127.

⁴ *Taż*, *Materiały ikonograficzne i kształtowanie narracji na temat kultury polskiej u progu XX wieku. Przypadek Zygmunta Glogera*, [w:] *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczoney. Studia*, red. J. Leociuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016, s. 108.

że te jego zamiłowania znajdą swój wyraz w pracy etnograficznej. Były to jednak pierwsze, jak można mniemać, mniej świadome zaczątki późniejszego, imponującego swą objętością oraz charakterem dorobku folklorystycznego. We wstępie do *Budownictwa drzewnego i wyrobów z drzewa w dawnej Polsce* wyznaje:

Jeszcze za czasów moich szkolnych, mając pociąg do ołówka, zacząłem odrysowywać w rodzinnej okolicy na Podlasiu tykocińskim stare dworki, lamusy, serniki, dzwonnice, krzyże itd. Oczywiście nie robiłem tego wówczas dla celów naukowych i wydawniczych. Źródłem tego zamiłowania, jak sądzę, były gorące uczucia świątłych moich rodziców dla wszystkiego, co tylko było pamiątką przeszłości, co było żywym świadkiem czasów przedrozbiorowych i życia pokoleń, które spoczywały już w grobie. Tak samo spisując stare pieśni i podania z ust staruszek, pamiętających dawne czasy, czyli jak się o nich lud wiejski wówczas wyrażał, „pamiętających rzeź Pragi”, nie wiedziałem, że gromadzę cenne rzeczy dla późniejszych prac etnograficznych⁵.

Cytowany fragment wypowiedzi starożytnika z Jeżewa jest istotny, ponieważ pośrednio ujawnia genezę zainteresowania rysunkiem. Otóż wpływ na tę część osobowości Glogera wywarli jego rodzice. Wspomina on o „gorących uczuciach” rodziców do wszystkiego, co było – jak to określa – „pamiątką przeszłości”, „żywym świadkiem czasów przedrozbiorowych i życia pokoleń, które spoczywały już w grobie”. Źródłem jego działalności etnograficznej warto więc upatrywać w domu rodzinnym, gdzie zaszczerpiono u małego Zygmunta miłość, szacunek do historii Polski przedrozbiorowej. Wykonywanie rysunków starożytnik przyrównuje do spisywania starych pieśni i podań od starszych ludzi. Obie czynności wydają się dlań równie ważne.

Słowa ze wstępu do *Budownictwa drzewnego...* zdaje się potwierdzać fragment jego wypowiedzi zamieszczony w artykule *Dawne świrny i śpichlerze*⁶. Z sentymentem wspomina tam spichlerz dworski z rodzinnej posiadłości. Jest to jedna z pierwszych budowli, którą utrwała nastoletni wówczas Gloger ołówkiem. Podkreśla przy tym, że lubi rysować stare budynki, świadomy ich nietrwałości:

W roku 1860 miałem lat 14, gdy w Jeżewie, u rodziców moich, rozbierano zgrzybiały starością spichlerz dworski. Jakaś tęsknota za przeszłością, wywołana zapewne urokiem, który w oczach młodego chłopca otaczał wszystkie zabytki, będące świadkami lepszych czasów, podała mi wówczas ołówek do ręki.

---

⁵ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, t. 1, Warszawa 1907, s. 3.

⁶ Zob. tenże, *Dawne świrny i śpichlerze*, „Wiśła” 1889, t. 3, z. 4, s. 787–792; Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, t. II: 1877–1889, red. J. Ławski, J. Leończuk, wstęp A. Janicka, D. Rembiszewska, Białystok 2015, s. 1410–1414.

Jak i pierwiej lubiłem rysować wszystkie stare budynki, które rozbierano, tak i teraz starałem się najdokładniejszy zachować wizerunek spichlerza, który za chwilę miał zniknąć na zawsze. Byłbym może i płakał po nim, gdybym się nie wstydził ludzkich oczu⁷.

Informuje ponadto, że do czasów mu współczesnych:

[...] przechowały się tu i ówdzie stare dwory, spichlerze, bożnice, czyli synagogi żydowskie, cerkiewki i dzwonnice, które od połowy bieżącego stulecia, z powodu różnorodnych bardzo przyczyn, giną z dniem każdym. Oto np. w latach 1863–1880 odrysowałem z natury kilkadziesiąt przeszło podobnych zabytków, z których dziś pozostało zaledwie kilka. Pochodziły one z wieku XVI, XVII i XVIII, a były niewątpliwie na wzór swoich poprzedników stawiane przez konserwatywnych więcej niż dzisiejsi majstrów i właścicieli⁸.

W ten sposób jego kolekcja powiększała się sukcesywnie, osiągając około roku 1870, kiedy Gloger miał 25 lat, liczbę przeszło stu rysunków⁹.

Zabytki drewnianego budownictwa Polski przedrozbiorowej stopniowo znikają z przestrzeni kraju, czy to wskutek pożarów, czy też poddając się upływowi czasu. To jeszcze bardziej utwierdzało Glogera w przekonaniu o potrzebie konserwowania pamięci o nich, sporządzania rysunków i upowszechniania ich w czasopiśmiech tudzież publikacjach popularnych, jak *Encyklopedia staropolska ilustrowana* czy *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*. We wstępie do drugiej z wymienionych książek autor syntetyzuje i porządkuje swoje przemyślenia:

Niektóre z tych rysunków pomieściłem w czasopiśmiech ilustrowanych, inne w „Wiśle” i *Encyklopedyi staropolskiej*. Że jednak była to tylko część mego zbioru, więc przedsięwziąłem kilkadziesiąt wycieczek w różne prowincje dawnej Polski, bądź rysując sam¹⁰, bądź z fotografującym świetnie panem Teofilem Pyczem¹¹, Zygmuntem Skrobańskim¹², W. Wolskim i artystycznie rysującym p. Adolfem Bohuszem-Szys-

---

⁷ Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, t. II, s. 1410–1411.

⁸ Tamże, s. 1410.

⁹ Zob. Z. Gloger, *Budownictwo drzewne...*, t. I, s. 3.

¹⁰ Przykładem jest chata kujawska w Sławsku Wielkim pod Kruszwicą, z podsieniem szczytowym, odrysowana w roku 1873, opatrzona słowami: „Rys. z nat. Z. Gloger. 1873 r.” (zob. Z. Gloger, *Budownictwo drzewne...*, t. I, s. 142) czy „stara chata jednoizbowa z podsieniem narożnym w Drohiczynie poleskim (nie podlaskim)”, podpisana „Rys. z nat. Zyg. Gloger” (tamże, s. 166).

¹¹ Zob. np. „stary dom w Kazimierzu dolnym nad Wisłą. Z fotografii p. Teofila Pycza”, tamże, s. 221.

¹² Zob. tamże, s. 231, 332.

ko¹³, aby to co miałem niewydane, dopełnić o ile można wyczerpująco i ogłosić tom piąty *Encyklopedyi Staropolskiej* wyłącznie budownictwu drzewnemu, sprzętarstwu i zdobnictwu ludowemu poświęcony.

Na wieść o takim zamiarze, znaleźli się zamiłowani w zabytkach sztuki polskiej biegli artyści i rysownicy, oraz osoby fotografujące, którzy dostarczyli mi tyle cennych rzeczy, że z jednego tomu własnych zbiorów, urosło dzieło dwutomowe. Do osób tych, które z wdzięcznością i uznaniem tu wymieniam, należą: artysta malarz p. Józef Smoliński¹⁴, Marjan Wawrzeniecki¹⁵, A. Kozakiewicz¹⁶, K. Miller, Józef Czekierski¹⁷, Ign. Wróblewski, M. Bystydziński¹⁸, J. Sobeci¹⁹, L. Chojnowski, Hryncewicz, O. Sosnowski²⁰, oraz osoby wielce uczynne, gdzie idzie o dobro nauki [w tym miejscu Gloger wymienia różnych badaczy i inne osoby pomocne, w tym m. in. swojego przyjaciela etnografa Michała Federowskiego – przyp. K. K. P.] [...] ²¹.

Aby zbiór uzupełnić, odbywa Gloger kilkadziesiąt wycieczek do różnych zakątków dawnej Polski, wykonując po drodze rysunki samodzielnie bądź posiłkując się pomocą zaprzyjaźnionych fotografów i rysowników²². Dodatkowo gromadzi ilustracje, fotografie (przede wszystkim od Bronisławy Kondratowiczowej²³) i rysunki nadsyłane od zaprzyjaźnionych osób oraz instytucji, takich jak Towarzy-

---

¹³ Zob. np. „stary dom mieszczkański w Janowcu nad Wisłą. Z fotografii od D-ra Malewskiego rysował A. Szyszko Bohusz”, tamże, s. 218; „Jeden z domków kramnicznych w Czyżewie (gub. Łomżyńska – rys. Adolf Szyszko-Bohusz)”, tamże, s. 228.

¹⁴ Zob. np. „dom z pod sieniem w miasteczku Mirze (pow. Nowogródzki na Litwie). Rysował z natury J. Smoliński”, tamże, s. 220;

¹⁵ Zob. np. „brama w Krowodrzy pod Krakowem (rys. M. Wawrzeniecki)”, tamże, s. 63; „stary dworek krakowski za Wisłą. Rysował Mar. Wawrzeniecki r. 1887”, tamże, s. 226.

¹⁶ Zob. np. „dom podmiejski z pod Krakowa z bramą od ulicy na podwórko (odrysował w r. 1867 A. Kozakiewicz)”, tamże, s. 59.

¹⁷ Zob. „szczyt starego domu z typowymi rysiami w miasteczku Jeżowie (pow. Brzeziński). Z fotografii pani Bron. Kondratowiczowej rys. Józef Czekierski”, tamże, s. 235.

¹⁸ Zob. np. „chatka z roku 1846 we wsi Socha, w pow. Zamojskim, należąca dziś do ubogiej wyrobnicy. Rysował M. Bystydziński”, tamże, s. 162.

¹⁹ Zob. „stare domy z bramami bocznymi w Szydłowcu (w Radomskim, rys. z natury p. J. Sobeci)”, tamże, s. 241.

²⁰ Zob. „szczegół z bramy w Sławkowie w powiększeniu (rysował O. Sosnowski)”, tamże, s. 62.

²¹ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne...*, t. I, s. 3.

²² Z niewymienionych we wstępie na uwagę zasługuje Julian Maszyński (zob. „chata z pod sieniem narożnym na jednym słupie we wsi Kuzawce nad rz. Bugiem w okolicy Brześcia-litewskiego. Rysował z natury Julian Maszyński”, tamże, s. 166), który towarzyszył Glogerowi jako rysownik podczas podróży m.in. doliną Bugu, która została opisana w *Dolinami rzek*.

²³ Zob. np. „stary dom mieszczkański w Suchej na podgórzu karpackim. Z fotografii pani Bronisławy Kondratowiczowej”, Z. Gloger, *Budownictwo drzewne...*, t. I, s. 223; „chata górali polskich w Piekielniku na Orawie. (Zdjęcie pani Bronisławy Kondratowiczowej)”, tamże, s. 178.

stwo Polska Sztuka Stosowana²⁴. Większość pozostałych w kolekcji materiałów postanawia opublikować oddzielnie, w dwóch tomach w dziele zatytułowanym *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce (1907–1909)*. Starożytnik wzbogaca je materiałami archiwalnymi, które znalazł w kilkuset „napotkanych rękopiśmiennych »inwentarzach« i »ilustracjach«, tj. opisach dóbr z ich budynkami i ruchomościami, sporządzonych w czterech ostatnich wiekach, a z różnych województw i ziem dawnej Polski pochodzących”²⁵.

Analizując estetyczną i źródłową niejednorodność zebranych przez Glogera materiałów ikonograficznych, Izabela Kopania zauważa:

Jego [Glogera – przyp. K. K. P.] własne rysunki, jak można mniemać, stanowiły trzon kolekcji (nie oznacza to jednak, że dominowały pod względem ilościowym). Wobec braku inwentarzy, których Gloger nie prowadził, oraz rozproszenia nielicznych zachowanych materiałów, a w oparciu jedynie o publikacje badacza trudno formułować kategoryczne sądy na temat archiwum i jednoznacznie określać jego zasób²⁶.

Spróbujmy jednak dokonać pewnej oceny i kategoryzacji zebranych materiałów, posiłkując się przykładami.

W *Dolinami rzek* Gloger często wspomina o artystach malarzach i fotografach, którzy towarzyszyli mu w podróży: Julianie Maszyńskim, który był rysownikiem doliny Bugu, młodym malarzu Janie Konopackim, towarzyszącym w peregrynacjach wzdłuż Wisły, artyście-fotografie Leonie W., również wędrującym z Glogerem w okolicach Wisły, ale 24 lata później niż Konopacki. Skupmy się na razie na twórczości samego Glogera.

b) Rysunek, rycina

Rysunki starożytnika z Jezewa można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej zaliczylibyśmy te rysowane „na szybko”, niedbale, bez szczegółów, oddające jedynie ogólny charakter fragmentu budowli, ubioru, detalu architektonicznego, często z dopisaną miarą długości szkicowanego obiektu. Jak się wydaje, stanowiły one wstępny zarys bardziej dopracowanych wizualizacji lub były rodzajem graficznych, rysunkowych notatek, na podstawie których Gloger tworzył późniejsze

---

²⁴ Zob. np. „dom mieszczkański z podgórze karpackiego. Rysunek udzielony z muzeum Towarzystwa polskiej sztuki stosowanej”, tamże, s. 227; „nieistniejący już kościół we wsi Kozy pod Białą w Galicyi. Z fotografii udzielonej przez Towarzystwo »Polska sztuka stosowana«, tamże, s. 133.

²⁵ Tamże, s. 4.

²⁶ I. Kopania, *Materiały ikonograficzne i kształtowanie narracji...*, s. 112.

opisy, hasła encyklopedyczne. Przykładem takiego rodzaju szkicu jest komin we wsi Budy w Puszczy Białowieskiej, „odrysowany w chacie Antosia Szlachciuka r. 1898 przeze mnie” – jak głosi informacja uzupełniająca rysunek.

W drugiej grupie znajdują się prace szczegółowe, dokładne, wyróżniające się walorami estetycznymi: sprawną kreską, dobrymi proporcjami, cieniowaniem itp. Bez wątplenia do ich stworzenia potrzebny był odpowiedni talent plastyczny i doświadczenie rysownika. Część z tych dzieł Gloger zamieścił w *Budownictwie drzewnym i wyrobach z drzewa w dawnej Polsce*, między innymi:

- wspomniany już szkic, zatytułowany: „chata kujawska w Sławsku Wielkim pod Kruszwicą, z podsieniem szczytowym, odrysowana w roku 1873”, podpisana słowami: „Rys. z nat. Z. Gloger. 1873 r.”²⁷;

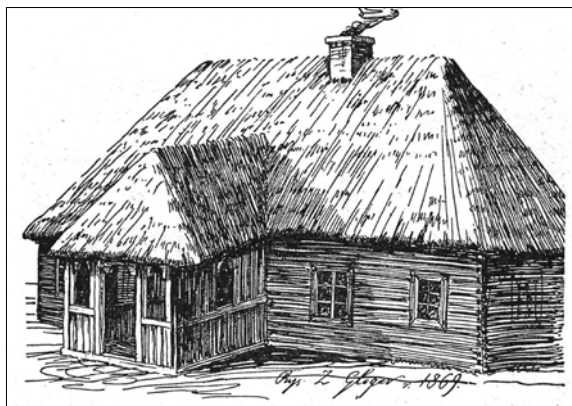
- dwa rysunki Z. Glogera z 1869 roku przedstawiające „Dworzec z wieku XVII w Kowalewsczyźnie na Podlasiu tykocińskim” (rozebrany około 1880), jeden prezentujący obiekt od strony czoła, drugi od strony szczytowej²⁸;
- stary dwór w Jackowszczyźnie w Ziemi Grodzieńskiej (z fotografii p. Wit. Kozłowskiego)²⁹;

²⁷ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne...*, t. I, s. 142.

²⁸ Tamże, s. 324.

²⁹ Tamże, s. 327.

- rysunek Z. Glogera z 1865 roku przedstawiający dwór Wojnów Szubów w ich folwarku na Podlasiu³⁰;
- rysunek wykonany w 1869 roku w dworze z 1745 roku w Brzózkach na Podlasiu³¹;

- rysunek pierwotnego dworu w Złotorzy nad Narwią, zbudowanego w II poł. XVII w., a zburzonego w 1857 roku³²;

- rysunek podpisany „Z. Glo.”, szkic dworku w Niepołomicach³³;
- rysunek podpisany jako „Z. Gl. z 1868 starej dzwonicy³⁴ w Dąbrówce na Podlasiu³⁵;

---

³⁰ Tamże, s. 355.

³¹ Tamże, s. 356.

³² Tamże, s. 359.

³³ Tamże, s. 370.

³⁴ Hasło „dzwonica” zapisane przez jedno „n”, zob. Z. Gloger, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, t. II, Warszawa 1909, s. 5–19.

³⁵ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne...*, t. II, dz. cyt., s. 18.

Staranność wykazywał autor *Budownictwa drzewnego* szkicując także plany domostw takich, jak plan domu dyspozytorskiego z XVIII wieku³⁶ czy plan dworu z 1745 roku w Brzózkach na Podlasiu³⁷.

Jak zauważamy w powyższych przykładach, swoje szkice ołówkiem Gloger podpisywał na kilka sposobów: Z. Gloger; Z. Gl.; Z. Glo.

Możemy wskazać kilka ośrodków, które posiadają największe kolekcje materiałów ikonograficznych autorstwa Zygmunta Glogera bądź przez niego zebranych. Są to przede wszystkim Archiwum Narodowe w Krakowie oraz Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego. Dysponują one materiałami, które autor *Dolinami rzek* wykorzystywał w swoich wydaniach książkowych.

W Archiwum Narodowym w Krakowie znajduje się kilkaset plansz z przerysami:

- barwnych detali uzbrojenia z XVII–XVIII w., między innymi: pałasz księcia Józefa Poniatowskiego; rysunki szabli węgierskiej i rosyjskiej z 1756 roku; rysunek zbroi Michała Floriana Rzewuskiego zawierający dopiski ołówkiem szczegółów elementów owej zbroi, zbroi łuskowej zwanej Karacaną z dopiskiem: „po Hetmanie Stan. Jabłonowskim, z w. 17 własn. Adama Sapiehy”; rysunek głowni karabali Kary-Mustafy pod Wiedniem (1683); rysunki hełmu i naramiennika husarskiego wykonany w Podkorcach 27 października 1875 roku; w tychże Podhorcach tego samego dnia namalowane skrzydło husarskie z zamku w Podhorcach, gdzie z całym uzbrojeniem husarza są przechowywane; rysunki pistoletów z barwnym opisem ołówkiem: „Pistolet krzosowy z zamkiem kołowo-krzosowym. Zamki takie były wówczas zaprowadzone do pistoletów i do broni rajtarów, gdy jeszcze długo piechota używała strzelb lontowych”, „Pistolet piękny w guście wschodnim, w srebro oprawny, zamek skałkowy później dodany”; rysunki tarcz (m.in. tarczy z miedzi pożąłcanej własności W. Waltera; – wszystkie wykonane ołówkiem lub też dodatkowo kolorowane, przeważnie kredkami;
- mundurów, w tym fragmentów scen batalistycznych lub z wydarzeń historycznych, takich jak kolorowany rysunek przedstawiający przysięgę Kościuszki na rynku w Krakowie 24 marca 1794 roku – z oryginalnego obrazu M. Stachowicza;
- portretów królów, książąt i dostojników polskich od X do XIX w., między innymi: Stanisława Jabłonowskiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego oraz Marka Sobieskiego, brata króla Jana III Sobieskiego

---

³⁶ Tamże, t. I, s. 350.

³⁷ Tamże, s. 356.

– oba szkice z „Przyjaciela Ludu” z 1845 roku; szkic ołówkiem portretujący (popiersie) Stefana Czarnieckiego, przerysowany (jak napisano) z fotografii obrazu z Zamku Królewskiego w Berlinie, która była własnością hrabiego Aleksandra Przeździeckiego; czy szkic portretowy Marcina Kazanowskiego podług portretu olejnego własności M. Wisłockiego (szkic jest okraszony opisem: „dzielny wojownik, pod Cecorą wzięty był w niewolę, gdzie 2 lata przesiedział, potem dostał buławę polną po Koniecpolskim, który wielkim hetmanem został, wszędzie w bojach uczestniczył za obydwóch Wazów panowania, Zygmunta III i trochę Władysława IV”).

Część rysunków powstała na krakowskiej *Wystawie zabytków z czasów króla Jana III i jego wieku* w 1883 roku, część zapewne skopioвано z dzieł historycznych czy albumów.

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego to kolejne miejsce posiadające bogaty zbiór ikonografii Glogera. Znajdują się tu materiały warsztatowe do pracy *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, a wśród nich rysunki między innymi: wspomnianego już komina we wsi Budy w Puszczy Białowieskiej, odrysowanego własnoręcznie przez samego starożytnika z Jeżewa; „rozkład domu dyspozytorskiego albo folwarcznego w Piotrowicach (lubelskich) majątności Koźmianów. Długość domu łokci 26, szerokość 18 – plan mniejszy pozostał w księdze rachunków dominialnych z drugiej połowy XVIII wieku” (jak brzmi inskrypcja nad rysunkiem planu architektonicznego domu i z podpisem starożytnika); niedbały szkic ołówkiem bramy wjazdowej w Miratyczach (XVIII w.) prawdopodobnie autorstwa Glogera; rysunek przedstawiający rozkład starożytnego dworu w Złotorzy rozebranego w 1857 roku; szkic na kartce w kratkę przedstawiający rozkład dworu z gankiem autorstwa samego Glogera; rysunek wiązania poprzecznego dachowego dworu w Witulinie wykonany na miejscu³⁸; rysunek wiązania dachowego dworu jezewskiego³⁹ czy rysunek pięknie zdobionego krzesła pochodzącego z Podhorca (własność E. Woyniłłowicza), odrysu którego dokonał malarz i rysownik Jerzy Smoliński w 1904 roku⁴⁰.

Uzupełnienie rysunków, szkiców, odrysów z Archiwum Narodowego w Krakowie i Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego stanowi zbiór prywatny Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej – prawnuczki Zygmunta Glogera⁴¹. W jego skład wchodzi między innymi: rysunek pomnika Adama Mickiewicza z adnotacją:

³⁸ Zob. tamże, s. 354.

³⁹ Tamże, s. 358.

⁴⁰ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne...*, t. II, s. 165.

⁴¹ Anna Zawidzka z domu Kozubowska, matka Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej, była córką Joanny Michaliny (zwanej Janinką) – córki Zygmunta Glogera.

„12/24.XII.1898 r.”; pozgonny portret Józefa Ignacego Kraszewskiego, wykonany przez H. Miłkowską 20 marca 1887; rysunek Romana Kozubowskiego przedstawiający „głowę męczyzny”; Fryderyk Chopin na łożu śmierci; litografię fajansu mokotowskiego (zdobienia na talerzu); ilustrację z adnotacją: Gloger 1859 r. (autor ilustracji: U. Kieł⁴²); ilustrację z adnotacją: L. Kraszewski⁴³; portret Józefa Kimbara z adnotacją: „Poseł Upilski na Sejmie Grodzieńskim roku 1793: Z współczesnego portretu”. Oddzielną podkategorię stanowią litografie (z fotografii) przedstawiające typy włościańskie: chłopci z guberni podolskiej (z fot. p. Greima⁴⁴); Sandomierzanie; Mazurzy z okolic Mińska mazowieckiego (z fot. p. Wińczy); Litwini spod Mariampola; typy żmudzkie; pastuch białoruski Jozap Supramionek z Porpliszcza w powieci dziśnieńskim, spożywający obiad z „rażki”, z informacją: „na torbie leży chleb, obok stoi oparta o drzewo trąba jego pastusza z brzozywej kory”. Na uwagę zasługuje obraz Zygmunta Glogera z 1869 roku namalowany prawdopodobnie akwarelą (bądź gwaszem), przedstawiający Stary Dwór w Jezewie. Dzieło wyróżnia się walorami artystycznymi (kompozycja, barwa).

Utrwalanie, wierne odwzorowanie elementów architektonicznych, krajobrazowych wymagało często od starożytnika i jego współtowarzyszy niemałych poświęceń. Dowodzi tego chociażby fragment *Dolinami rzek* opisujący powstawanie jednego z takich ołówkowych odwzorowań:

Dopłynawszy podnóża Kołozy, przybiliśmy do prawego brzegu Niemna i wysiadłszy poczęliśmy wdrapywać się na jej strome urwisko, gdy nasz Wiktor wylewał tymczasem wodę naciekającą do czajki. Pragnąłem dopełnić rysunku starej budowy, naszkicowanego jeszcze w r. 1867, gdy po raz pierwszy był w Grodnie. Rajzbretu, ani stolika nie było, więc zastąpiła go teczka podróżna, położona na plecach siedzącego „w kuczki” Gustawa, który podjął się chętnie tej usługi artystycznej i spełniał ją o tyle idealnie, o ile nie kichał, mając dość silny katar. Ja rysowałem siedząc za nim także „w kuczki”, a czynność nasza w tych pozach dość długa i nieruchoma zwiabiła gromadkę kobiet z przedmieścia⁴⁵.

Jeszcze inny fragment podróży po rzece Niemen zasługuje na naszą uwagę. Przebywając w okolicy miejscowości Liszków, Gloger notuje:

---

⁴² Niewyraźny podpis.

⁴³ Prawdopodobnie Lucjan Kraszewski (1820–1892) – malarz, fotografik, rysownik, młodszy brat Józefa Ignacego Kraszewskiego.

⁴⁴ Prawdopodobnie chodzi o Michała Greima (1828–1911) – konserwatora dzieł sztuki, kolekcjonera starożytności, bibliofila, antykwariusza, ale przede wszystkim fotografa Podola.

⁴⁵ Z. Gloger, *Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy*, Warszawa 1903, s. 15.

Wybiegłem powitać cudny ranek i piękny ze wzgórza widok na Niemen. Wiktor spuszczał łódkę na wodę i pozdrawiał oryly, unoszonych bystrą wodą na tratwach do Królewca i Kłajpedy. Poszliśmy jeszcze na górę zamkową, gdzie znowu Gustaw usiadł po turecku, a ja położywszy tekę na jego plecach, naszkicowałem porywający widok na głęboką dolinę Niemna i Liszkowa, na okazały kościół, las, wzgórza i pagórki. Taki widok byłby i w innych krajach nie do wzgardzenia. Niestety, nie było jeszcze wówczas ulepszonych aparatów fotograficznych do podróży, a ołówek mój jakże był marnym i nieudolnym w odtwarzaniu piękna przyrody⁴⁶.

Ze słów starożytnika wynika, że był wrażliwy na piękno przyrody. Dowiadujemy się również, że był świadomy niedoskonałości swojego warsztatu rysownika i narzędzia, jakim jest ołówek. Skromność Glogera nie umniejsza roli, jaką to niepozorne narzędzie (ołówek) pełniło w dokumentowaniu elementów kultury starożytnej i współczesnej autorowi *Dolinami rzek*. Posiadało też dodatkowe walory:

Rysunek to medium najbardziej wrażliwe na odruchy emocji i przecucia wyobraźni. Dotyczy to przede wszystkim rysunków szybkich, intuicyjnych. Tutaj odległość między „umysłem wizualnym”, a ręką jest mniejsza. Przy wielu rysunkach odnosi się wręcz wrażenie, że dłoń rysownika automatycznie i płynnie podążała za wizją obrazu, omijając opór materii i hamulec namysłu. Rysunek sprawia wrażenie encefalografu, myśli o obrazie⁴⁷.

Tym bogatsza to technika utrwalania obrazu, że poza tym obrazem, poza ćwiczeniem uważności uwiecznia emocje i umiejętności ręki, którą prowadzi wyobraźnia. Z tym większą uwagą patrzymy na szkice Glogera.

c) Materiały fotograficzne

Kolejną techniką wizualną, za pomocą której Gloger pragnął utrwalić i zachować dla potomności elementy kultury materialnej ziem dawnej Rzeczypospolitej, jest fotografia. W stosunku do rysunku jest to zdecydowanie bardziej nowoczesna technika, wymagająca bardziej specjalistycznego sprzętu niż kartka i ołówek. Jej zaletą jest bez wątpienia krótki czas potrzebny na utrwalenie obrazu i większa przy tym wierność elementów tego obrazu do utrwalanej rzeczywistości. Gloger posługując się fotografią, miał pełną świadomość zalet tego narzędzia w badaniach etnograficznych. Dlatego przy kompletowaniu materiałów ikonograficznych korzystał z pomocy nie tylko rysowników, malarzy, ale też fotografików. Nazywał ich artystami, traktując, jak się zdaje, na równi z malarzami.

---

⁴⁶ Tamże, s. 44.

⁴⁷ M. A. Potocka, *Norwa estetyka*, Warszawa 2016, s. 108.

W Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego znajdują się fotografie Zygmunta Glogera przedstawiające mury Smoleńska, dodatkowo również niepodpisane: fotografia Witebska w 1897 roku, a dokładnie mostu łączącego nowe miasto ze starym oraz reszta baszty z zamku Gedymina w Wilnie. Stanowią one fragment materiałów warsztatowych do *Budownictwa drzewnego i wyrobów z drzewa w dawnej Polsce*.

Z kolei teka Zygmunta Glogera, której właścicielką jest Magdalena Zawidzka-Kwiatkowska z Warszawy, zawiera zdjęcia: portretowe Kazimierza Kocięła z adnotacją: „Pan Kazimierz Kocięła w oryginalnym stroju polskim fotogr. w r. 1901.”; fotografię starożytności z muzeum Jeżewskiego; zdjęcie – prawdopodobne autorstwo Zygmunt Gloger, z adnotacją: Gloger Chmielna 59.

II. Materiały ikonograficzne związane z rodziną Glogerów

a) Fotografia

Istotnym fragmentem materiałów ikonograficznych powiązanych z autorem *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej* są fotografie dotyczące rodziny Glogerów. Materiały gromadzone przez samego starożytnika służyły przede wszystkim jego pracy w charakterze etnografa, folklorysty, wzbogacały publikacje naukowe, były wizualnym świadectwem unikalnych fragmentów kultury.

Pod tym względem materiały związane z rodziną Glogerów mają przede wszystkim wartość autobiograficzną. Fotografia jako środek audiowizualny dokumentuje i zachowuje obraz historii rodziny Glogerów, zaświadczać o rodzinnych więziach. Wynalezienie fotografii w pierwszej połowie XIX wieku pozwoliło „uchronić pamięć przed czasem i związaną z nim przemianą”⁴⁸. Fotografie jako podstawowe źródło ikonograficzne jest wizualnym zapisem historii człowieka, wydarzenia lub miejsca w danym momencie czasu. Te przedstawiające członków rodziny Glogera to typowe portrety rodzinne, sumiennie upozowane przez fotografa, ukazujące przeważnie oblicza poważne, kompozycyjnie przypominające dawne obrazy o podobnej tematyce.

Większa część materiałów fotograficznych związanych z rodziną Glogera należy do zbiorów prywatnych prawnuczki starożytnika, Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej (linia Janiny Gloger, córki Zygmunta) oraz jego praprawnuczki Lilianny Gloger (linia Stanisława Glogera, syna Zygmunta). Kolekcję fotografii można podzielić na zdjęcia grupowe o tematyce rodzinnej oraz całą resztę, spośród których wyróżniają się portrety Glogera, fotografie rodzinnej posiadłości oraz świadectwa przyjaźni.

---

⁴⁸ J. Le Goff, *Historia i pamięć*, przeł. A. Gronowska, J. Stryczyk, Warszawa 2007, s. 145.

Do znanych wizerunków Glogera zaliczymy: fotografię przedstawiającą Zygmunta Glogera w wieku szkolnym w 1864 roku (Zakład Fotograficzny Karola Beyera w Warszawie); fotografię Zygmunta Glogera z datacją: październik 1887 r., Warszawa (zakład Karoli&Pusch); portret malarski Zygmunta Glogera autorstwa Karola Millera (wykonany przed 1920 rokiem); portret zdjęciowy spokojnego oblicza dojrzałego wiekowo i twórczo starożytnika z Jeżewa wykonany w marcu 1892 roku (ze zbiorów Liliany Gloger) czy wreszcie fotografia ze zbiorów Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego (R.940, k. 3), przedstawiająca Glogera w podeszłym już wieku.

Wśród materiałów fotograficznych przeważa klasyczna fotografia rodzinna: Rodzina Glogerów, Jeżewo 1896 r., Stoją: Aleksandra z Jelskich Glogerowa i Zofia Jaczyńska, siedzą: Michalina z Woynów Glogerowa, Zygmunt Gloger z dziećmi Janiną i Stanisławem; Rodzina Glogerów we wnętrzu dworu w Jeżewie, ok. 1887 r., fotokopia. Stoją od lewej: Zygmunt Gloger z żoną Aleksandrą z Jelskich, Zofia Jaczyńska, Gustaw Jaczyński; siedzą od lewej: Michalina z Woynów Glogerowa, Janina Glogerówna (córka Zygmunta), Krystyna z Woynów Jaczyńska (ciotka Zygmunta); Aleksandra z Jelskich Glogerowa z córką Janinką (autorką pamiętnika) i synem Stasiem, Jeżewo; Michalina z Woynów Glogerowa, fotografia; Park Jelskich w Zamościu. Pod drzewem siedzi Zygmunt Gloger, po jego prawej stronie Aleksander Jelski, obok niego stoi Aleksandra z Jelskich Glogerowa z kuzynką Klarą Jelską; Rodzina Glogerów, Jeżewo 1896 r. Stoją od lewej: Aleksandra z Jelskich Glogerowa i Zofia Jaczyńska, siedzą od lewej: Michalina z Woynów Glogerowa, Zygmunt Gloger z dziećmi Janiną i Stanisławem; Fotografia młodego Zygmunta Glogera z żoną Aleksandrą z Jelskich, fotokopia; Zdjęcie rodzinne – m.in. Zygmunt Gloger (prawdopodobnie z synem) oraz Tymoteusz Łuniewski. Tę część zbioru zamknijmy przedstawieniami rodzinnej posiadłości: fotografią drewnianego dworu Jana i Michaliny Glogerów w Jeżewie (fotokopia) oraz zdjęciem majątku w Ihnatyczach, na którym poza budynkiem uwieczniono Michalinę Gloger (trzecia od lewej), małego Stasia Glogera i jego matkę Aleksandrę z Jelskich Glogerową.

Ważną pamiątką, będącą świadectwem przyjaźni Jana oraz Zygmunta Glogerów z Józefem Ignacym Kraszewskim, jest fotografia autora *Starej baśni* przesłana Zygmunutowi Glogerowi z adnotacją odręczną: „Wnuczce mojego drogiego kolegi Glogera, córce kochanego Zygmunta z błogosławieństwem i życzeniami przesyła przyjaciel J. I. Kraszewski, San Remo 1884”.

b) Jan Gloger

W zbiorach Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej poza fotografiami znajdują się szkice, rysunki i obrazy ojca Zygmunta, czyli Jana Glogera. Był on malarzem, rysownikiem, portretował członków swojej rodziny. Kopiował obrazy znanych malarzy. Namalowana przez niego kopia *Śmierci Urszulki Kochanowskiej* Jana Matejki znajduje się w Pałacu Arcybiskupów Warszawskich. Anna Zawidzka podarowała go prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu⁴⁹.

Prace Jana Glogera w zbiorach Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej można podzielić – przede wszystkim ze względu na technikę ich wykonania i temat – na portrety rodzinne rysowane na papierze kredką, ołówkiem (węglem) i gwaszem oraz na obrazy olejne, reprodukcje znanych dzieł.

Do pierwszej grupy zaliczają się: portret Marii z Glogerów Rostworowskiej wykonany przez Jana Glogera z adnotacją: „w Złotoryi dnia 12 stycznia 1851 r.”; portret Julii Byczewskiej; portret Anny z Woynów Falkowskiej z dopiskiem „w Złotoryi, dn. 12 stycznia 1850 r.”; portret Wandy ze Żmichowskich Redlowej (rysunek Jana Glogera wykonany w połowie XIX wieku); portret „N.N.”, rysunek Jana Glogera z dopiskiem: „Złotorya 1854”; portret „N.N.”, rysunek Jana Glogera wykonany w połowie XIX wieku; rysunek przedstawiający fragment krajobrazu z elementami flory (motywami roślinnymi) – drzewo, łąka, prawdopodobnie autorstwa Jana Glogera, naszkicowany w połowie XIX wieku; portret Michaliny z Woynów Glogerowej (podpis: „Śp. Michalina z Woynów Glogerowa”).

Natomiast wśród obrazów olejnych wyróżnijmy: reprodukcję obrazu Jana Matejki *Jan Kochanowski nad zwłokami Urszulki* (obraz olejny z lat 60. XIX w., przechowywany w Pałacu Biskupów Krakowskich w Warszawie); obraz olejny na płótnie *Towarzystwo w parku*, kopia (ok. poł. XIX w.); portret Narcyzy Żmichowskiej (1819–1876) namalowany ok. 1850 roku (tektura, olej); portret Żyda; akwarelę *Z okolic Renu – burza z 1835 r.*, podpis na odwrocie: „Jan Gloger 1835 / Dębe Wielkie nad Narwią”; obraz olejny na płótnie *Scena mitologiczna*, kopia (ok. poł. XIX w.); kopię obrazu Jana Matejki *Wit Stwoszcz z wnuczką*, wykonaną po 1865 roku (płótno, olej).

c) *Garść wspomnień osobistych*

Cennych materiałów ikonograficznych dostarcza opublikowana już po śmierci Zygmunta Glogera książka Michała Federowskiego *Zygmunt Gloger. (Garść*

---

⁴⁹ Zob. na ten temat: M. Zawidzka-Kwiatkowska, *Zygmunt Gloger we wspomnieniach rodzinnych. Przemówienie podczas konferencji*, [w:] *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczonek*. Studia, red. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016, s. 31.

wspomnień osobistych)⁵⁰. Znalazły się w niej fotografie: pomnika śp. Z. Glogera (rzeźba Cz. Makowskiego) odsłoniętego na Powązkach w Warszawie 19 października 1911 (fot. wykonana przez F. Liszewskiego)⁵¹; „Zygmunt Gloger przed swoim dworem (Nowym) w Jeżewie” (fot. M. Wisznickiego)⁵²; „Starego Dworu w Jeżewie” (fot. M. Wisznickiego)⁵³; lamusa w Jeżewie, „gdzie się mieściły zbiory”⁵⁴ oraz ilustracja przedstawiająca rysunek domu i bramy w Biłgoraju z I poł. XIX w. (na wejściu data 1843) autorstwa M. Bystydzińskiego (Biłgoraj 1905)⁵⁵.

Podsumowanie

Materiały ikonograficzne, a wśród nich przede wszystkim rysunki, ryciny i fotografie autorstwa Zygmunta Glogera, jak również przez niego zbierane i zlecane, nadsyłane, ofiarowywane mu przez zaprzyjaźnione osoby oraz ikonografia, która dotyczy ogólnie rodu gospodarzy z Jeżewa (przede wszystkim rodzinne fotografie i prace Jana Glogera będące obecnie w posiadaniu Magdaleny Kwiatkowskiej-Zawidzkiej i Liliany Gloger) tworzą bogate źródło, które stanowi istotne uzupełnienie dorobku starożytnika z Jeżewa. Nie ma co do tego wątpliwości. Sam Gloger miał świadomość wagi przynajmniej części tych materiałów. Kiedy popatrzymy na szerszy kontekst jego folklorystycznej działalności na przełomie XIX i XX wieku, nie powinno to dziwić. Izabela Kopania słusznie zauważa, że:

Gloger, w całej swej wyjątkowości, był typowym przedstawicielem elity intelektualnej i społecznej swoich czasów, a jego działalność badawcza i kolekcjonerska doskonale wpisywała się w ówczesne tendencje. Zarówno bliscy współpracownicy i przyjaciele – choćby Michał Federowski – jak i późniejsi komentatorzy dorobku Glogera podkreślali jego przynależność do grupy starożytników, pasjonatów zafascynowanych przeszłością narodową, którzy pozostawali ze sobą w ścisłym kontakcie, często należeli do tych samych towarzystw naukowych czy społecznych. Jego osobę i dokonania należy widzieć w szerokim kontekście dokonań podobnych mu badaczy (amatorów i akademików), artystów, fotografów, kolekcjonerów, których aktywność przypadła na lata od około 1872 do 1918 roku. Okres studiów Glogera w Warszawie i Krakowie, a następnie pracy badawczej i działalności w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym (prezes

---

⁵⁰ Zob. M. Federowski, *Zygmunt Gloger. (Garść wspomnień osobistych)*, odbitka z „Ziemi”, Warszawa 1912.

⁵¹ Tamże, s. 7.

⁵² Tamże, s. 8–9.

⁵³ Tamże, s. 10.

⁵⁴ Tamże, s. 11.

⁵⁵ Tamże, s. 16.

i Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości (wiceprezes) przypadł na czas, gdy w działaniach nastawionych na ocalanie przeszłości narodowej zaczęto doceniać narzędzie, jakim był wizerunek, utrwalaony w rysunku, grafice czy fotografii⁵⁶.

Ikonografia Glogera jest dopełnieniem folklorystycznych jego dokonań, uzupełnia i wzbogaca językowe źródła informacji. Dla samego folklorysty z Jeżewa stanowiła przede wszystkim dodatkowe narzędzie badawcze, pełniła rolę dokumentacji naukowej, świadczyła o rzetelności w podejściu do analizowanego zagadnienia. We fragmencie relacji z wyprawy wzdłuż brzegów Wisły (*Dolinami rzek*) starożytnik zapisuje: „W notatkach z podobnych wycieczek, jak niniejsza, niestety nie ma miejsca na szczegółowe opisy kościołów, obrazów, skarbców, bo opisy, aby miały rzetelną wartość, muszą dokładnie być objaśniane rysunkami i stanowić treść oddzielnych monografii”⁵⁷.

Gloger uważał ilustracje, rysunki, drzeworyty, fotografie – słowem – wszelkiego dostępnego rodzaju materiały ikonograficzne za cenne narzędzia naukowe w pracy etnograficznej. Dowodzą tego bogato ilustrowane dzieła starożytnika, dzieła – dodajmy – w większości samodzielnie przez starożytnika z Jeżewa finansowane:

W wypadku Glogera, w większości samodzielnie finansującego swoje publikacje, koszty druku, wykonania drzeworytów z rysunków i kopii fotochemigraficznych z fotografii oraz rycin, mogłyby być i – jak wiemy z korespondencji – były czynnikiem ograniczającym liczbę zamieszczanych reprodukcji. Mimo to, dzieła Glogera określane są mianem bogato ilustrowanych, a o charakterze ich szaty graficznej zadecydowały znaczenia, jakie badacz przypisywał wizerunkom, które w ostatnich dekadach wieku XIX i pierwszych XX zyskały status z jednej strony podstawowego narzędzia nauki, argumentu służącego prowadzeniu wywodu, z drugiej zaś pojmowanej w kategoriach patriotycznych dokumentacji dawnego i współczesnego krajobrazu kulturowego⁵⁸.

Autorowi *Budownictwa drzewnego* chodziło przede wszystkim o uchwycenie i zatrzymanie czasu za pomocą różnych technik utrwalaania obrazu (rysunek, fotografia), jako świadectwo dokumentujące elementy (architekturę, stroje, sceny rodzajowe) analizowanej przestrzeni kulturowej. Nie można jednak zapominać o dodatkowej perspektywie biograficznej. Na podstawie materiałów ikonograficznych daje się wysunąć wnioski o ich twórcy lub osobie, która korzysta z nich w swoich dziełach. Mówiąc inaczej, dokumenty, materiały ikonograficzne są elementami składającymi się na ogólny obraz twórcy, są kolejnymi okruciami,

---

⁵⁶ I. Kopania, *Materiały ikonograficzne i kształtowanie narracji...*, s. 109–110.

⁵⁷ Z. Gloger, *Dolinami rzek...*, s. 143.

⁵⁸ I. Kopania, *Materiały ikonograficzne...*, s. 108–109.

fragmentami odsłaniającymi nowe fakty biograficzne lub potwierdzające, wzmacniające to, co o danej osobie wiadomo (np. potwierdzają kontakty z rysownikami, artystami, innymi zbieraczami, potwierdzają miejsca i daty wykonywania zdjęć, rysunków, przez co odsłaniają bardziej szczegółowe fakty na temat aktywności naukowo-twórczej). Potwierdzają skrupulatność, wrażliwość na szczegół, fragment, wrażliwość estetyczną i świadomość wagi rysunku, ilustracji, fotografii jako metod, środków do utrwalenia elementów kultury, przedstawienia tych elementów w sposób pełniejszy (ilustracja, grafika staje się dopełnieniem pisma).

Izabela Kopania zwraca uwagę na powiązanie kolekcji ikonograficznej Glogera z celem przewodnim jego działalności:

Systematycznemu tworzeniu archiwum wizualnego przyświecała ta sama idea, która patronowała spisywaniu pieśni i zwyczajów ludowych, zbieraniu narzędzi krzemiennych i kolekcjonowaniu starożytności: patriotyczne w charakterze dokumentowanie przeszłości narodowej oraz budowanie warsztatu naukowo-badawczego. Ów akademicki i patriotyczny wymiar kolekcji jest charakterystycznym rysem zbiorów, tak prywatnych, jak instytucjonalnych, powstających na ziemiach polskich w długim XIX stuleciu, które dobiega końca wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości w 1918 roku⁵⁹.

Bez wątplenia obrazy, czy to rysunki, litografie, ilustracje, czy fotografie dopełniają teksty folklorystyczne Zygmunta Glogera. Pokazują świat, który starożytnik chciał zatrzymać, zachować dla potomnych. Ten świat zostaje zachowany nie tylko w opisach obyczajów, strojów, architektury, nie tylko we fragmentach śpiewów, bajek, legend, nie tylko w pamiętnikarskich zapiskach po dolinach jezior, ale dodatkowo właśnie za sprawą innych mediów – w obrazach. Te może mniej oddziałują na wyobraźnię, ale są precyzyjniejsze, w bardziej bezpośredni sposób ukazują to, co folklorysta chciał swoją pracą uwiecznić. Starożytnik z Jezewa doskonale zdawał sobie sprawę z walorów tych dodatkowych narzędzi wizualizujących fragmenty kultury, które warte są zapamiętania. Materiały ikonograficzne są również metadopełnieniem, wzbogacają edycję krytyczną pism Zygmunta Glogera i pism mu poświęconych, jak je nazywam – „około glogerowych”.

Przedstawiony w niniejszym tomie *Pism rozproszonych* zbiór materiałów ikonograficznych o Glogerze i jego rodzinie to cenne świadectwo naukowe i biograficzne. Dodatkowo materiały (rysunki, fotografie, ryciny, wycinki) autorstwa Glogera i przez niego zebrane uzupełniają barwny portret starożytnika z Jezewa. Jawi się on już nie tylko jako historyk, etnograf, pisarz o wrażliwości poety, ale też twórca posiadający zmysł estetyczny i – co trzeba podkreślić – duże umiejętności plastyczne.

---

⁵⁹ Tamże, s. 108.

KATARZYNA ZIMNOCH

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID 0000-0002-4237-9675

Bibliografia książek, broszur, odbitek i nadbitek Zygmunta Glogera – wydania, reprinty

Zygmunt Gloger (1845–1910), syn Jana i Michaliny z Woynów urodził się w Tyborach-Kamiance. Na przełomie lat 50. i 60. XIX wieku jego rodzice stali się właścicielami majątku ziemskiego Jeżewo pod Tykocinem, który Zygmunt po nich odziedziczył¹. Z rodzinnego domu wyniósł umiłowanie polskiej kultury, historii oraz zainteresowanie kulturą materialną i duchową ludu. Edukację pobierał w szkołach oraz uczelniach w Warszawie i Krakowie. Następnie powrócił do Jeżewa, gdzie zgromadził bogate zbiory historyczne, archeologiczne, sztuki ludowej oraz cenny księgozbiór. Uchodził za niestrudzonego „szperacza”, eksploratora, spisywał przysłowia, zwyczaje, pieśni i bajki ludowe. Utrzymywał kontakty z przedstawicielami świata kultury i nauki. Był autorem licznych prac przede wszystkim o tematyce archeologicznej, etnograficznej, folklorystycznej, historycznej, krajoznawczej i społecznej. Drukowano je w czasopismach, wydawnictwach zbiorowych, a także publikowano jego książki i broszury. Zygmunt Gloger zmarł w 1910 roku w Warszawie. Rok po jego śmierci, w 1911, Stefan Demby, pierwszy dyrektor Biblioteki Narodowej, opracował bibliografię prac tego niestrudzonego badacza. Była ona dwukrotnie przedrukowywana². Według najnowszych badań wymaga ona pewnych uściśleń i doprecyzowania³.

¹ J. Maroszek, *Zygmunt Gloger (1845–1910) i jego wizja badań regionalnych*, [w:] *Wybitni przedstawiciele ziemiaństwa podlaskiego w XIX i XX wieku*, pod red. S. Kordaczuk, Siedlce 2011, s. 47.

² *Bibliografia pism Zygmunta Glogera*, opr. S. Demby, „Rocznik Towarzystwa Krajoznawczego” 1910, s. 252–312; *Bibliografia pism Zygmunta Glogera*, opr. S. Demby, Warszawa 1911; *Bibliografia pism Zygmunta Glogera*, opr. S. Demby, [w:] *Zygmunt Gloger – badacz przeszłości ziemi ojczyznej*, Warszawa 1978, s. 100–139.

³ Ustalenia G. Kowalskiego i P. Suchodolskiego wskazują na pomyłkę co do debiutu pisarskiego Glogera. Zob. G. Kowalski, „*Iskry w popiołach*”, czyli o trwaniu i przemianie tradycji. Wokół debiutu Zygmunta Glogera, P. Suchodolski, *Zygmunt Gloger i „Pomnik Stefana Czarnieckiego*

Przygotowana w niniejszym wydawnictwie bibliografia zawiera prace samoistne wydawniczo Glogera, czyli książki i broszury oraz nadbitki i odbitki jego prac oraz ich późniejsze wznowienia⁴. Zasięg chronologiczny bibliografii obejmuje dokumenty wydane w latach 1867–2020, a więc zarówno w trakcie jego życia, jak i przedruki opublikowane po śmierci autora. Informacje o nich czerpano przede wszystkim z bibliografii: K. Estreichera *Bibliografia polska XIX stulecia*⁵, *Bibliografii polskiej 1901–1939, Urzędowego Wykazu Druków Wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej. Przewodnika Bibliograficznego* (do 2020 roku: *Przewodnik Bibliograficzny. Urzędowy Wykaz Druków Wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej*)⁶, wspomnianej *Bibliografii pism Zygmunta Glogera* sporządzonej przez Stefana Dembego.

Przejrzano także katalogi: Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, Książnicy Podlaskiej oraz bibliotek zagranicznych, zwłaszcza wileńskich: Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, Biblioteki Narodowej w Wilnie, a także Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu. Korzystano również z centralnych katalogów bibliotecznych, polskich – NUKAT i międzynarodowych – WORLDCAT. Sięgano po szczegółowe bibliografie i zestawienia bibliograficzne, np. *Bibliografia wydawnictw zwartych Polonii amerykańskiej 1867–1900* Wojciecha Chojnackiego⁷, *Nowy Korbut*⁸ oraz publikacje, które dotyczyły konkretnych prac Zygmunta Glogera. Wiele dokumentów badano także *de visu*. W spisie ujęto jedynie pozycje potwierdzone w bibliografiach i katalogach bibliotecznych. Wydania bezprawne zostały jedynie zasygnalizowane we wcześniejszym artykule⁹.

---

w Tykocinie” – debiut domniemany?, obie [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022.

⁴ W późniejszych wznowieniach wzięto pod uwagę również jedynie wydania samoistne wydawniczo.

⁵ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, wyd. 2, Kraków 1975, t. 8, s. 410–415.

⁶ Przewodnik Bibliograficzny: <https://www.bn.org.pl/bibliografie/bibliografia-narodowa/przewodnik-bibliograficzny> [dostęp: 30.10.2021].

⁷ W. Chojnacki, *Bibliografia wydawnictw zwartych Polonii amerykańskiej 1867–1900*, Warszawa–Kraków 1991.

⁸ *Gloger Zygmunt*, [w:] *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”. Literatura Pozytywizmu i Młodej Polski: hasła osobowe G–Ł*, t. 14, s. 79–85.

⁹ K. Zimnoch, *Prace Zygmunta Glogera – wydania, przedruki, reprinty, tłumaczenia*, [w:] Z. Gloger, *Pisma rozproszone. Seria II*, red. J. Ławski, Ł. Zabielski, t. 1: *Pisma etnograficzne (część 1)*, red. tomu: J. Gadek, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, wstęp J. Ławski, M. Wójcicka, opr. tekstów J. Gadek, P. Suchodolski, Białystok 2020.

Bibliografię podzielono na dwie części, pierwsza obejmuje „Książki i broszury”, w której podano także prace samoistne wydawniczo wydane na podstawie fragmentów większych utworów Glogera, druga – „Odbitki i nadbitki”. W obu częściach wymieniono alfabetycznie najpierw tytuł publikacji, a następnie chronologicznie wymieniono pierwsze i kolejne wydania prac wydrukowanych za życia autora, a następnie reprints i wydania, które ukazały się po jego śmierci.

W opisie bibliograficznym przyjęto drugi stopień szczegółowości. Podano więc tytuł pracy, ewentualnie dodatek do tytułu i tytuł równoległy. W wykorzystanych bibliografiach pojawiają się rozbieżności w tytułach książek, które z czasem zaczęły stanowić serię „Skarbczyk”, przy niektórych wydaniach nazwę serii wpisywano do tytułu. W niniejszym spisie ujednotwiono zapis i informacja ta pojawia się jedynie w strefie serii. W dalszej kolejności opisu bibliograficznego podano oznaczenie odpowiedzialności, czyli autora i współautorów pracy. Następnie wymieniono miejsce wydania, nazwę wydawcy, datę wydania. W publikacjach dziewiętnastowiecznych wymieniono również miejsce druku, co jest istotne przede wszystkim ze względu na zagadnienia związane z cenzurą.

W czterech pozycjach pojawił się problem z datą wydania książki. W bibliografiach oraz katalogach bibliotecznych i centralnych dokumenty te odnotowywane są pod różnymi datami. Rozbieżności wynikają z faktu, że na stronach tytułowych, ich substytutach i okładkach występują różne daty (różnica jednego roku). Warto zauważyć, że do lat wydania swoich prac odniósł się Gloger w broszurze w 1905 roku¹⁰. W sytuacjach wątpliwych przyjęto więc datę najstarszą występującą w dokumencie, a przede wszystkim sugerowano się zdaniem samego autora prac i ich pierwszymi recenzjami. W strefie opisu fizycznego podano objętość druku, informację o ilustracjach i formacie dokumentu. Następnie umieszczono dane o serii (tytuł i numerację w jej obrębie). W strefie uwag wymieniano przede wszystkim informacje o występujących innych tytułach pracy, autorze, jeżeli podpisywał swoje prace inicjałami lub pseudonimem, wspomniane różnice w datach wydania druku, wsparciu finansowym przy wydawaniu książek, a w przypadku reprintów informacje o druku będącym podstawą publikacji. W nowych wydaniach podano ISBN¹¹.

Zygmunt Gloger wydał 62 pozycje samoistne wydawniczo, w tym 36 tytułów książek i broszur (dwie pozycje wielotomowe) oraz osobno opublikowano 26 odbitek i nadbitek jego prac. Wśród nich były prace autorskie oraz edytorskie i redakcyjne. Należy także pamiętać, że nieraz te same prace były drukowane pod zmienionymi tytułami, zdarzało się, że poszczególne teksty wydawano kilkakrotnie w różnych

---

¹⁰ Z. Gloger, *Czy lud polski jeszcze śpiewa?*, Warszawa 1905, s. 17–22.

¹¹ *Opis bibliograficzny Książki. PN-82. N-01152.01.*

formach, a niektóre publikacje były fragmentami innych wydanych już utworów. Swoje prace podpisywał niekiedy inicjałami oraz pseudonimami i kryptonimami (w książkach i broszurach, m.in.: G.; Gl.; Glo.; Glo. Zyg.; Mazur; Pruski).

Za życia Glogera wydano ponownie 13 tytułów jego prac, niektóre kilkakrotnie, co dało 29 pozycji. Najwięcej, pięć razy wznowiono prace takie jak: *Krakowiaki*, *Kujawiaki* oraz *Księgę rzeczy polskich*. Dwa razy ukazały się ponownie tytuły, które były w serii wydawniczej „Skarbczyk”: *Baśnie i powieści*, *Zwyczaje doroczne*, *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści* oraz *Geografia historyczna ziem polskich*. Jeden raz wyłoczono znowu: *Popas*, *Skarbiec strzechy naszej*, *Rok polski*, pracę redakcyjną *Fraszki i opowiadania. Ze starych szpargałów śp. Karola Żery* oraz dwa pisma *Przeestroję* i *Z dwóch światów*. Po śmierci Glogera wydano ponownie 7 tytułów jego książek i broszur. Najwięcej wznowień, bo aż 8, doczekały się: *Encyklopedia staropolska ilustrowana* i *Rok Polski*, następnie *Dolinami rzek* (6), *Geografia historyczna* (4), *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w danej Polsce* (3), *Zabawy, gry, żarty i przypowieści* (3) i *Białowieża w albumie* (1). Ponadto, wyjęto z jego książek fragmenty tekstów (hasła, baśń, opowiadanie), które wydano w postaci samoistnych publikacji. Ponownie sięgano również po prace, które za życia Glogera ukazały się w formie odbitek. W formie książek i broszur wydano prace: *Dawna ziemia łomżyńska* (1986), *Dawna ziemia bielska i jej częstkowa szlachta* (2005), *Podróż Niemnem* (2017), *Słownik gwary ludowej w okręgu tykocińskim* (2019).

CZEŚĆ I. KSIĄŻKI I BROSZURY

Album etnograficzne

1. Album etnograficzne / Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakładem autora, 1904 (Kraków: druk. W. L. Anczyca i Spółki). – 40 s.: il.; 28 cm

Anula. Święte wieczory

1. Anula; Święte wieczory = Dwa wierszyki / Z. Gl. – Warszawa: [s.n.], 1868 (Warszawa: drukarnia Ig. Krokoszyńskiego). – [2], 22 s.; 18 cm. – Na s. tyt. krypt., nazw. aut.: Zygmunt Gloger

Baśnie i powieści

1. Baśnie i powieści: ze źródeł etnograficznych i własnych notat / zebr. Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakł. Gebethnera i Wolffa, 1879 (Warszawa: Józef Unger). – 95, [1] s.; 18 cm. – (Seria: Biblioteczka Ludowa)

2. Baśnie i powieści: z ust ludu i książek / zebr. Zygmunt Gloger. – Wyd. 2 pomn. – Warszawa: Księgarnia Krajowa Konrada Prószyńskiego, 1889 (Warszawa: Józef Jeżyński). – 64 s.; 18 cm. – (Serie: Skarbczyk; [1]; Wydawnictwo Księgarni Krajowej K. Prószyńskiego)
3. Baśnie i powieści: z ust ludu i książek / zebr. Zygmunt Gloger. – Wyd. 3 pomn. – Warszawa: Gebethner i Wolff, 1898 (Warszawa: Rubieszewski i Wrotnowski). – 72 s.; 18 cm. – (Seria: Skarbczyk; [1])

Białowieża

1. Białowieża / Zygmunt Gloger. – Warszawa: M. Arct, 1907 (Warszawa: M. Arct). – 48 s.: il.; 18 cm. – (Biblioteka Geograficzna. Opisy Malownicze i Podróże; t. 5).

Białowieża w albumie

1. Białowieża w albumie / Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakł. autora, 1903 (Warszawa: P. Laskauer i S-ki). – 40, [8] s.: il.; 18 cm
2. Białowieża w albumie / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Graf_ika, 2006. – 40, [8] s. tabl.: il.; 30 cm. – Przedr. fotoofs. oryg.: Warszawa: nakł. autora, 1903. – ISBN 978-83-923582-1-3

Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce

1. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce. T. 1 / Zygmunt Gloger. – Warszawa: [s.n.], 1907 (Warszawa: Wł. Łazarski). – 383 s.: il.; 26 cm. – Wydanie z udziałem zapomogi Kasy pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego
2. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce. T. 2 / Zygmunt Gloger. – Warszawa: [s.n.], 1909 (Warszawa: druk Wł. Łazarski). – 192 s.: il.; 26 cm. – Wydanie z udziałem zapomogi Kasy pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego
3. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce. T. 1–2 / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Graf_ika, 2006. – 2 tomy w 1 woluminie (383, [1]; 192, [2] s.): il.; 27 cm. – Przedr., oryg.: Warszawa: wydanie z udziałem zapomogi Kasy pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego, 1907. – ISBN 978-83-923582-0-6
4. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce. T. 1-2 / Zygmunt Gloger. – Szczecin: volumina.pl, 2012. – 2 t. w 1 wol. (383, [1]; 192, [1] s.): il.; 24 cm. – Przedr., oryg.: Warszawa: wydanie z udziałem zapomogi Kasy

pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego, 1907-1909. – ISBN 978-83-62905-70-6

5. Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce. T. 1-2 / Zygmunt Gloger. – Szczecin: volumina.pl, 2015. – 2 t. w 1 wol. (383, [1]; 192, [2] s.): il.; 24 cm. – Przedr., oryg.: Warszawa: wydanie z udziałem zapomogi Kasy pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego, 1907-1909. – ISBN 978-83-7867-668-3

Czy lud polski jeszcze śpiewa?

1. Czy lud polski jeszcze śpiewa? / Zygmunt Gloger. – Warszawa: skł. gł. Gebethner i Wolff, 1905 (Warszawa: J. Jeżyński). – 24 s.; 18 cm

Dolinami rzek

1. Dolinami rzek: opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy / Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakł. Ferdynanda Hösicka, 1903 (Kraków: W. L. Anczyca i Sp.). – [4], 218, [1] s.: il.; 27 cm
2. Dolinami rzek: opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy / Zygmunt Gloger. – [Warszawa: „Wiedza Powszechna” 1990]. – [4], 218, [1] s.: il.; 26 cm. – Przedr. faks., oryg.: Warszawa: nakł. Ferdynanda Hösicka, 1903
3. Dolinami rzek: opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy / Zygmunt Gloger. – Szczecin: Volumina.pl, Daniel Krzanowski, 2011. – [4], 218, [2] s.; 25 cm. – ISBN 978-83-62905-85-0
4. Dolinami rzek: opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy / Zygmunt Gloger. – Warszawa: De Agostini Polska: Biblioteka Narodowa, cop. 2012. – IX, [5], 218, [1] s.: il.; 22 cm. – (Seria: Perły Biblioteki Narodowej; t. 4). – Repr., oryg.: Warszawa: nakł. Ferdynand Hösick, 1903. – ISBN 978-83-248-3467-9
5. Dolinami rzek: opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy [e-book] / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Fundacja Nowoczesna Polska, [2013]. – Dane tekstowe. Plik tekstowy PDF 901 KB. – Tytuł z ekranu tytułowego. – Podstawa edycji: Warszawa: nakł. Ferdynand Hösick, 1903. – Dostępne także w formie elektronicznej <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/gloger-dolinami-rzek>. – Tryb dostępu: online. – ISBN 978-83-2880223-0
6. Dolinami rzek: opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy / Zygmunt Gloger. Kraków: Wydawnictwo Cztery Strony, cop. 2015. – 312, [3] s.: il.; 21 cm. – Podstawę wydania stanowi: Podróż Niemnem / Zygmunt Gloger. – Warszawa 1888 oraz Dolinami rzek / Zygmunt Gloger. – Warszawa, 1903. – ISBN 978-83-6513700-5

Tłumaczenie:

1. Nemunu; Upių slėniais: kelionės Nemunu, Vysla, Bugu ir Bebru / Zygmunt Gloger; tłum. Vytautas Būda. – Wilno: Mintis, 1992. – 178 s. [3]. – ISBN 5417005983

Dumy i pieśni

1. Dumy i pieśni: 100 śpiewów z ust ludu / zebrał Zygmunt Gloger. – Warszawa: Księgarnia Krajowa i Gazeta Świąteczna, 1894 ([S. l.]: druk. J. Filipowicz). – 80 s.; 16 cm. – (Serie: Skarbczyk; 4). – Rok wydania wg Z. Glogera i okładki, na s. tyt. data 1893

Encyklopedia staropolska ilustrowana

1. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 1 / Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakł. autora, Gebethner i Wolff, 1900 (druk. P. Laskauera i W. Babickiego). – [2], 316 s.: il.; 25 cm
2. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 2 / Zygmunt Gloger. – Warszawa, 1901 (druk. P. Laskauera i W. Babickiego). – [2], 332 s.: il.; 25 cm. – T. 2 wydany z udziałem zapomogi Kasy pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego
3. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger. R. 3. – Warszawa, 1901 (druk. P. Laskauera i S-ki). – 350 s.: il.; 25 cm. – T. 3 wydany z udziałem zapomogi Kasy pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego
4. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger. T. 4. – Warszawa, 1903 (druk. P. Laskauera i S-ki). – [2], II, 523, [5] s.: il.; 25 cm. – T. 4 wydany z udziałem zapomogi Kasy pomocy dla osób, pracujących na polu naukowym, imienia d-ra J. Mianowskiego
5. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger; red. K. Piwocki. [Vol.] 1, [t. 1-2]. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1958. – [10], 316, [2], 332 s.: il.; 24 cm. – 2 t. w 1 wol.. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900-1903. – Zawiera T. 1-2
6. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger; red. K. Piwocki. [Vol.] 2, [t. 3-4]. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1958. – [6], 350 s., [2]; 523, [9] s.: il.; 24 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900-1903. – Zawiera T. 3-4
7. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. T. 1, [A-D]. – Wyd. 2. – Warszawa: „Wiedza Po-

- wszeczna”, 1972. – [2], 316, [1] s., [1] k. portr.: il., err.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900
8. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. T. 2, [D-K]. – Wyd. 2. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1972, [2], 332, II s.: il. err.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1901
  9. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. T. 3, [K-P]. – Wyd. 2. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1972. – [2], 350 s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1902
  10. Encyklopedia staropolska ilustrowana / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. T. 4, [P-Ż]. – Wyd. 2. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1972. – s. [2], 523, [7] s.: il. err.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900
  11. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 1, [A-D] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 3. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1974. – [2], 316, [1] s., [1] k. tabl.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900
  12. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 2, [D-K] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 3. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1974. – [2], 332, II s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1901
  13. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 3, [K-P] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 3. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1974. – [2], 350 s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1902
  14. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 4, [P-Ż] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 3. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1974. – [2], 523, [7] s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1903
  15. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 1, [A-D] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 4. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1978. – [2], 316, [1] s., [1] k. tabl.: il., err.; 24 cm. – Przedr. faks., oryg.: Warszawa, 1900
  16. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 2, [D-K] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 4. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1978. – [3], 332, [2] s.: il.; 24 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1901

17. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 3, [K-P] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 4. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1978. – [2], 350 s.: il.; 24 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1902
18. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 4, [P-Ż] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 4. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1978. – [2], 523, [7] s.: il., err.; 24 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1903
19. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 1, A-D / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 5. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1985. – [2], 316, [1] s., [1] k. tabl.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900. – ISBN 83-214-0411-1
20. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 2, D-K / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 5. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1985. – [2], 332, II s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1901. – ISBN 83-214-0411-1
21. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 3, K-P / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 5. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1985. – [2], 350 s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1902. – ISBN 83-214-0411-1
22. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 4, P-Ż / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 5. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1985. – [2], 523, [7] s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1903. – ISBN 83-214-0411-1
23. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 1, [A-D] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 6. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1989. – [2], 316, [1] s., [1] k. tabl.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900. – ISBN 83-214-0411-1
24. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 2, [D-K] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 6. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1989, [2], 332, II s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1901. – ISBN 83-214-0411-1
25. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 3, [K-P] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 6. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1989. – [2], 350 s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1902. – ISBN 83-214-0411-1
26. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 4, [P-Ż] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 6. – Warszawa: „Wiedza Po-

- wszechna”, 1989. – [2], 523, [7] s.: il.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1903. – ISBN 83-214-0411-1
27. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 1, [A-D] / Zygmunt Gloger. – Poznań: „KWE”, [1995]. – [4], 316 s., [12] k. tabl. kolor.: il.; 24 cm. – Reprint, oryg.: Warszawa, 1900. – ISBN 8390218402. – ISBN 83-902184-8-8
28. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 2, [D-K] / Zygmunt Gloger. – Poznań: „KWE”, [1995]. – [4], 332 s., [12]. – Reprint, oryg.: Warszawa, 1901. – ISBN 8390218402. – ISBN 83-902184-9-6
29. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 3, [K-P] / Zygmunt Gloger. – Poznań: „KWE”, [1995]. – [2], 350 s. – Reprint, oryg.: Warszawa, 1902. – ISBN 8390383608. – ISBN 83-903836-3-2
30. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 4, [P-Ż] / Zygmunt Gloger. – Poznań: „KWE”, [1995]. – [2], II, 523 [5] s., [12] k. tabl. kolor.: il.; 24 cm. – Reprint, oryg.: Warszawa, 1903. – ISBN 83-903836-0-8. – ISBN 83-903836-4-0
31. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 1, [A-D] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 7. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1996, [2], 316, [1] s., [1] k. tabl.: faks., fot., nuty, portr., rys., err.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1900. – ISBN 83-214-0411-1
32. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 2, [D-K] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 7. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1996. – [2], 332, II s.: faks., fot., nuty, portr., rys., err.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1901. – ISBN 83-214-0411-1
33. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 3, [K-P] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 7. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1996. – [2], 350 s.: faks., fot., nuty, portr., rys., err.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1902. – ISBN 83-214-0411-1
34. Encyklopedia staropolska ilustrowana. T. 4, [P-Ż] / Zygmunt Gloger; ze wstępem Juliana Krzyżanowskiego. – Wyd. 7. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1996. – [2], 523, [7] s.: faks., fot., nuty, portr., rys., err.; 25 cm. – Przedr. fotooffsetowy, oryg.: Warszawa, 1903. – ISBN 83-214-0411-1

Fraszki i opowiadania: ze starych szpargałów śp. Karola Żery

1. Fraszk i opowiadania: ze starych szpargałów śp. Karola Żery / wypisał Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakład i druk S. Lewentala. – Warszawa, [1893]. – [6], 256 s.; 17 cm

2. Fraszki i opowiadania: ze starych szpargałów śp. Karola Żery / wypisał Zygmunt Gloger. – [Warszawa]: s.n., 1910. – 180, VI s.; 18 cm

Geografia historyczna ziem dawnej Polski

1. Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Zygmunt Gloger. – Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1900 (Kraków: druk „Czasu”). – [4], 387 s.: il.; 21 cm. – W tekście 63 autentycznych rycin
2. Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Zygmunt Gloger. – Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1900 (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego). – [4], 387 s.: il.; 21 cm. – W tekście 64 autentycznych rycin
3. Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Zygmunt Gloger. – Wyd. 2 popr. – Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1903 (Kraków: druk „Czasu”). – [4], 387 s.: il.; 21 cm. – W tekście 64 autentycznych rycin
4. Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Zygmunt Gloger. – Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza. – 1985. – [4], 387, [1] s.: il.; 22 cm. – Przedr. fotooffs., oryg.: Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1900
5. Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, 1991. – [4], 387 s.: il.; 21 cm. – Reprint, oryg.: Wyd. 2. popr. – Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1903. – ISBN 8321408834
6. Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Zygmunt Gloger. – Gdańsk 2003. – Tekst dokumentu w wersji online udostępniany w ramach Projektu Badawczo-Naukowego „Biblioteka Literatury Polskiej w Internecie”, realizowany przez Wydział Filologiczny Uniwersytet Gdańskiego (Katedra Kulturoznawstwa). Podstawę tekstu elektronicznego stanowi publikacja Zygmunta Glogera pt. „Geografia historyczna ziem dawnej Polski”, wydana w Krakowie w 1903 roku. Dokument zawiera 63 autentycznych rycin. Wersję elektroniczną opracowali: Marek Adamiec (opracowanie), Helena Draganiak (przygotowanie tekstu); dostęp: <https://literat.ug.edu.pl/glogre/index.htm> [dostęp: 30.10.2021]
7. Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Zygmunt Gloger. – Szczecin: volumina.pl, 2012. – [2], 387 s.: il.; 24 cm. – ISBN 978-83-62905-78-2

Gody weselne

1. Gody weselne: 394 pieśni i śpiewek weselnych polskich z ust ludu i źródeł etnograficznych drukowanych / zebr. Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakł.

Gebethnera i Wolffa, 1880 (druk. J. Bergera). – [4] 199 s.; 17 cm. – (Biblioteczka Ludowa)

Kópalnocka: wyjątek z większego pod tym tytułem poematu

1. Kópalnocka: wyjątek z większego pod tym tytułem poematu / Zygmunt Gloger. – Kraków: [s.n.], 1870 (Kraków: drukarnia „Czasu”). – 7 s.; 21 cm

Krakowiaki

1. Krakowiaki / ze źródeł drukowanych i ust ludu zebr. Z. Gloger. – Warszawa: nakł. i druk. Jana Noskowskiego, 1877. – 153 s.; 17 cm. – Tyt. na okładce: (572) Krakowiaki. – Rok wydania wg Z. Glogera i okładki, na s. tyt. data 1876. – W książce znajduje się 573 krakowiaków
2. Krakowiaki: 657 śpiewek ze źródeł etnograficznych i własnych notat zebr. Zygmunt Gloger. – Wydanie 2 pomn. – Warszawa: Gebethner i Wolff, 1879 (Warszawa: druk J. Berger). – [2], 148 s.; 18 cm. – (Seria: Biblioteczka Ludowa)
3. Krakowiaki zawierające 657 śpiewek / ze źródeł etnograficznych i notat własnych zebr. Zygmunt Gloger. – Chicago, Ill.: nakł. Władysława Dyniewicza: nakł. Polish American Publ. Co., 1881. – s. 128; 18 cm
4. Krakowiaki zawierające 657 śpiewek / ze źródeł etnograficznych i notat własnych zebr. Zygmunt Gloger. – Chicago, Ill.: druk. i nakł. Władysława Dyniewicza, 1890. – s. 128; 18 cm
5. Krakowiaki: 653 śpiewek / ze źródeł etnograficznych i własnych notat zebr. Zygmunt Gloger. – Wydanie 3 pomn. – Warszawa: nakł. i własność M. Arcta, 1893 (Warszawa: druk. J. Filipowicza). – [4] 147 s.; 19 cm
6. Krakowiaki: 700 śpiewek / ze źródeł etnograficznych i własnych notat zebr. Zygmunt Gloger. – Wydanie 4 pomn. – Warszawa: nakł. M. Arcta, 1899 (Warszawa: P. Laskauer i W. Babicki). – [4], 159 s.; 19 cm

Księga rzeczy polskich

1. Księga rzeczy polskich / oprac. G. – Lwów: nakł. Macierz Polska, 1896, (Kraków: druk. W. L. Anczyca i Spółki). – 498 s.; 21 cm. – (Seria: Wydawnictwo Macierzy Polskiej; nr 66). – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger
2. Księga rzeczy polskich / oprac. G. – Kraków, 1896 (Kraków: W. L. Anczyca i Sp.). – [2], 537 s.; 22 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger
3. Słownik rzeczy starożytnych / oprac. G. – Kraków: skład główny w Księgarni

- G. Gebethnera i Spółki, 1896 (Kraków: druk. W. L. Anczyca i Sp.). – 498 s.; 20 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger
4. Księga rzeczy polskich / G. – Lwów: Macierz Polska, 1898. – 498 s.; 21 cm. – (Seria: Wydawnictwo Macierzy Polskiej; nr 66). – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger
  5. Księga rzeczy polskich / oprac. G. – Wyd. 2. – Lwów: Tow. Wydawnicze, 1900 (Kraków: W. L. Anczyca i Sp.). – [2], 537 s.; 22 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger
  6. Księga rzeczy polskich / oprac. Zygmunt Gloger. – Wyd. wznowione. – Kraków: Księgarnia Ludowa K. Wojnara, 1909. – [4], 537 s.; 21 cm

Kujawiaki, mazurki, wyrwasy i dumki

1. Kujawiaki, mazurki, wyrwasy i dumki pomniejsze: ze źródeł etnograficznych i własnych notat / zebrał Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakł. Gebethnera i Wolffa, 1879 (Warszawa: J. Bergera). – [4], 88 s.; 18 cm. – (Seria: Biblioteczka Ludowa)
2. Kujawiaki, mazurki, wyrwasy i dumki pomniejsze ze źródeł etnograficznych i własnych notat / Zygmunt Gloger. – Chicago: nakł. Władysława Dyniewicza, 1886 (druk. Gazety Polskiej). – 92 s.
3. Kujawiaki i dumki / zebrał Zygmunt Gloger. – Wydanie 2. – Warszawa: nakład i własność M. Arcta, 1892 (Warszawa: J. Filipowicz). – 100 s.; 20 cm
4. Mazury i wyrwasy: [255 śpiewek ze źródeł etnograficznych i własnych notat] / zebrał Zygmunt Gloger. – Wyd. 2. – Warszawa: M. Arct, 1892 (Warszawa: J. Filipowicz). – [4], 100 s.; 19 cm
5. Mazury i wyrwasy: [260 śpiewek ze źródeł etnograficznych i własnych notat] / Zygmunt Gloger. – Wyd. 3. – Warszawa: M. Arct, 1899.
6. Kujawiaki, mazury i dumki pomniejsze: ze źródeł etnograficznych i własnych notat / Zygmunt Gloger. – Chicago: drukiem i nakł. Wł. Dyniewicza, 1906. – 77 s.; 19 cm

Kupalnocka. Stary zwyczaj palenia Sobótek

1. Kupalnocka: stary zwyczaj palenia Sobótek pod nazwa Kupalnocki obchodzony w okolicach m. Tykocina / przez Zyg... Glo.... – Warszawa: [s.n.], 1867 (druk. Ig. Krokoszyńskiego). – 14 s.; 16 cm. – Na s. tyt. krypt., nazwa aut.: Zygmunt Gloger

Kwestia litewska

1. Kwestia litewska / Zygmunt Gloger. – S. Petersburg: [s.n.], 1905. – 4 s.; 23 cm

Marzenia samotnika

1. Marzenia samotnika: (poemat ziemiański) / przez Z. Gl. [Zygmunt Gloger]. – Warszawa: nakł. Księgarni Krajowej Konrada Prószyńskiego, 1883 (Warszawa: K. Kowalewski). – 16 s.; 22 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger

Nieznany śpiewnik historyczny polski z końca w XVI

1. Nieznany śpiewnik historyczny polski z końca w XVI-go / wydał Zygmunt Gloger. – Warszawa: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa i Wolffa; Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1905 (Kraków: nakł. i druk W. L. Anczyca). – 55, [1] s.: il.; 27 cm. – U góry s. tyt.: W 400-setną rocznicę urodzin Mikołaja Reja

Obchody weselne

1. Obchody weselne: z pięcioma drzeworytami w tekście, z dwoma tablicami nut i mapką w końcu dzieła dołączoną. Cz. 1 / przez Pruskiego. – Kraków: nakładem autora, 1869 (Kraków: druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego). – [4], 336 s., [3] k. tabl.: il.; 27 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger. – Więcej tomów nie opubl.

Obrzęd weselny

1. Obrzęd weselny polski z pieśniami i przemowami / zebrał i opisał Zygmunt Gloger. – Warszawa: skład główny w „Księgarni Polskiej” J. Sikorskiej, 1902. – 123 s.; 20 cm. – Rok wydania wg Zygmunta Glogera i okładki, na s. tyt. data 1901

Odrodzenie przez lud

1. Odrodzenie przez lud / [Zygmunt Gloger]. – [Warszawa: s.n., 1906]. – 8 s.; 21 cm. – Wyd. anon. – Tyt. nagł.

Ojczyzna ze stanowiska chrześcijańskiego

1. Ojczyzna ze stanowiska chrześcijańskiego / odczytał Z. G. – Warszawa: nakł. autora, 1906 ([Warszawa]: W. Musielewicz). – 8 s.; 21 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger

Pieśni dawne

1. Pieśni dawne / zebrał Z. G. – Warszawa: nakładem Z. G., 1905 (Warszawa: J. Jeżyński). – 75 s.: nuty; 19 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger

Pieśni ludu

1. Pieśni ludu / zebr. Zygmunt Gloger (w latach 1861-1891); opr. muz. Zygmunt Noskowski. – Kraków: nakł. autora; skład główny Księgarni G. Gebethnera i Sp., 1892 (Kraków: Wł. L. Anczyca i Sp.,). – 361, [2] s.: nuty, err.; 25 cm

Popas w Sławopolu

1. Popas w Sławopolu / opisał Zygmunt Gloger; il. Aleksander Brzostek. – Warszawa: nakł. Księgarni M. Arcta, 1891 (Warszawa: Drukarnia S. Orgelbranda Synów). – 69, [2] s.: il.; 19 cm
2. Popas w Sławopolu / Zygmunt Gloger. – Poznań: „Przyjaciel Ludu”, 1902 ([Poznań]: J. F. Tomaszewski). – 66 s.; 16 cm

Przestroga

1. Przestroga / Mazur [Zygmunt Gloger]. – [Warszawa: Gebethner i Wolff, 1906] ([Warszawa: W. Musielewicz]). – 8 s.; 23 cm
2. Przestroga / [Mazur]. – [Wyd. 2]. – [Warszawa: s.n., 1906] ([Warszawa: W. Musielewicz]). – 8 s.; 20 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger

Rok polski w życiu, tradycji i pieśni

1. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni: z czterdziestu rycinami / przedstawił Zygmunt Gloger. – Warszawa: Jan Fiszer, [1900] (Kraków: W. L. Anczyca i Spółka). – [4], 384, [1] s.: il.; 27 cm
2. Rok Polski w życiu, tradycji i pieśni: z czterdziestu rycinami / przedstawił Zygmunt Gloger. – Wyd. 2. – Warszawa: nakładem autora; księgarnia L. Biernackiego i Sp. [1908] (Kraków: W. L. Anczyc i Sp.). – [4], 406 [1] s.: il.; 27 cm
3. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni: z czterdziestu rycinami / przedstawił Zygmunt Gloger. – Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1982. – [4], 384, [2] s.: il.; 30 cm. – Przedr. fotooffs., oryg.: Warszawa: Jan Fiszer, [1900]
4. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni / przedstawił Zygmunt Gloger. – Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1986. – [4], 384, [2] s.: il., nuty; 30 cm. – Przedr. fotooffs., oryg.: Warszawa: Jan Fiszer, [1900]
5. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni: fragmenty / Zygmunt Gloger; [wybór i oprac. tekstów Maria Bauchrowicz-Tocka; oprac. graf. Stanisław Krzyżew-

- ski]. – Łomża: Społeczne Stowarzyszenie Prasoznawcze „Stopka”, 1988. – 195, [1] s. il.; 10 cm
6. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni / przedstawił Zygmunt Gloger. – Ciechanów: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Andrzej Gaworski, 1994. – [4], 384, [2] s.: il.; 29 cm. – Przedr. faks., oryg.: Warszawa: Jan Fiszer, [1900]
  7. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni / Zygmunt Gloger; wybór Wiesława Czarotowska. – Łomża: Stopka, 2002. – 133 s.: il.; 21 cm. – ISBN 83-85734-44-9
  8. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni: z czterdziestu rycinami / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Graf_ika Usługi Wydawnicze, 2007. – [4], 384, [2] s.: il.; 30 cm. – Przedr. fotooffs., oryg.: Warszawa: Jan Fiszer, 1900. – ISBN 978-83-925268-0-3
  9. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni = Rok polski w życiu, tradycji i pieśni / przedstawił Zygmunt Gloger. – Szczecin: volumina.pl, 2011. – [4], 384, [3] s.: il.; 24 cm. – ISBN 978-83-62905-64-5
  10. Rok polski w życiu, tradycji i pieśni / Zygmunt Gloger. – Warszawa: De Agostini Polska: Biblioteka Narodowa, cop. 2012. – IX, [7], 384, [1] s.: il.; 22 cm. – (Seria: Perły Biblioteki Narodowej; t. 6). – Repr., oryg.: Jan Fiszer, 1900. – ISBN 978-83-248-3469-3. – ISBN 978-83-248-3463-1

Sen ziemianina

1. Sen ziemianina / Zygmunt Gloger. – Łomża: nakł. tyg. „Wspólna Praca”, 1910 ([Łomża]: A. Krzyżanowski). – 15 s.; 19 cm

Skarbiec strzechy naszej

1. Skarbiec strzechy naszej / zebr. G.; muzykę harmonizował M. – Lwów: nakł. Macierzy Polskiej, 1894 (Kraków: W. L. Anczyc i Spółka). – 356 [2] s.: il.; 22 cm. – (Seria: Wydawnictwo Macierzy Polskiej; 62). – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger. – Nazwa aut. muzyki: Piotr Maszyński
2. Skarbiec strzechy naszej / zebr. G.; muzykę harmonizował M. – Wyd. 2. – Kraków: Skład Główny w Księgarni G. Gebethnera i Spółki, 1894 (Kraków: W. L. Anczyc i Spółka). – 356, [2] s.; 22 cm. – Nazwa aut.: Zygmunt Gloger. – Nazwa aut. muzyki: Piotr Maszyński

Starodawne dumy i pieśni

1. Starodawne dumy i pieśni / zebr. Zygmunt Gloger. – Warszawa: nakł. Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877 (Warszawa: K. Kowalewski). – III, [1], 152 s.; 18 cm

Z dwóch światów słowiańskich

1. *Z dwóch światów słowiańskich* / Zygmunt Gloger. – Kraków: nakł. Księgarni K. Wojnara, 1907 (Kraków: W. Kornecki i K. Wojnar). – 23 s.; 23 cm
2. *Z dwóch światów słowiańskich* / [Z. Gl]. – [Warszawa: s.n., 1907] (Warszawa: Druk. „Gazety Rolniczej” W. Musielewicz). – 15 s.; 21 cm. – Nazwa aut. na końcu tekstu

Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści

1. *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści / z ust ludu i ze starych książek zebr. Zygmunt Gloger.* – Warszawa: Księgarnia Krajowa Konrada Prószyńskiego, 1886 (Warszawa: Bracia Jeżyńscy). – 80 s.; 21 cm. – (Serie: Skarbczyk; [2]). Rok wydania wg Z. Glogera i okładki, na s. tyt. data 1885
2. *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści / z ust ludu i ze starych książek zebr. Zygmunt Gloger.* – Warszawa: Księgarnia Krajowa Konrada Prószyńskiego, 1891 (Warszawa: J. Bartman). – (Serie: Skarbczyk; 2). – 1891. – 76 s.; 19 cm
3. *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści / z ust ludu i ze starych książek zebr. Zygmunt Gloger.* – Wyd. nowe. – Warszawa: s. n., 1900 (J. Jeżyński). – 80 s.; 15 cm
4. *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści / Zygmunt Gloger.* – Wyd. nowe. – Warszawa: Skład Główny w Księgarni Polskiej, 1912 (Warszawa: Druk F. Wyszyńskiego i S-ki). – 76 s.; 18 cm. – (Seria: Wydawnictwo imienia Mieczysława Brzezińskiego)
5. *Skarbczyk: zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści / Zygmunt Gloger; [oprac. tekstu i materiałów uzupełn. Natalia Kossakowska].* – Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”, 2011. – 132, [4] s.; 22 cm. – Podstawa wyd.: *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści z ust ludu i starych książek.* – Warszawa, 1891. – ISBN 9788385734918
6. *Skarbczyk: zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści / z ust ludu i starych książek zebr. Zygmunt Gloger; [oprac. tekstu i materiałów uzupełn. Natalia Kossakowska; wstęp Stanisław Zagórski].* – Wyd. 2. – Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”, 2012. – 132, [4] s.; 22 cm. – Podstawa wyd.: *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści z ust ludu i starych książek,* Warszawa, 1891. – ISBN 978-83-85734-96-3

Zwyczaje doroczne

1. *Zwyczaje doroczne: 110 pieśni zwyczajowych, kolęd i przemów itd. z ust ludu i książek / zebr. Zygmunt Gloger.* – Warszawa: Wydawnictwo Kon-

- rada Prószyńskiego (Warszawa: K. Kowalewski), 1882. – 65 s.; 19 cm. – (Serie: Skarbczyk; [3]). – Na okł. podtyt.: Zwyczaje doroczne: 110 pieśni zwyczajowych: sobótkowych, dożynkowych, kolęd i przemów itp. z ust ludu i ksiązek
2. Zwyczaje doroczne: 110 pieśni zwyczajowych, kolęd, śpiewek przy szopce, przemówień itd. z ust ludu i ksiązek / zebr. Zygmunt Gloger. – Wyd. 2. – Warszawa: nakładem Księgarni Krajowej i Gazety Świątecznej Konrada Prószyńskiego, 1888 (Warszawa: druk Braci Jeżyńskich). – 61 s.; 19 cm. – (Serie: Skarbczyk; [3]). – Na okł. podtyt.: Zwyczaje doroczne: 110 pieśni zwyczajowych: sobótkowych, dożynkowych, kolęd i przemów itp. z ust ludu i ksiązek
  3. Zwyczaje i pieśni doroczne: z ust ludu i źródeł etnograficznych / zebr. Zygmunt Gloger. – Wyd. 4. – Warszawa: Spółka Nakładowa Tanich Wydawnictw, 1898 (Warszawa: W. Dunin). – 67 s.; 19 cm
- **Książki wydane na podstawie materiałów zawartych we wcześniejszych publikacjach Zygmunta Glogera**

Z encyklopedii staropolskiej

1. Imiona starosłowiańskie / Zygmunt Gloger; [red. Mieczysław Mączka]. – Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza Wojewódzkiego Ośrodka Kultury, 1984. – 64 s.; 9 cm. – Hasło wyjęte z „Encyklopedii Staropolskiej” wydanej w latach 1900-1903
2. Nazwiska i nazwy staropolskie / Zygmunt Gloger. – Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza Wojewódzkiego Ośrodka Kultury, 1985. – 66, [5] s.; 10 cm. – Hasła wyjęte z Encyklopedii staropolskiej wyd. w l. 1900-1903
3. Słowianie starożytni: ich charakter, pojęcia i zwyczaje / Zygmunt Gloger; [oprac. graf. i il. wykonał Krzysztof Kajder]. – Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza Wojewódzkiego Ośrodka Kultury, 1985. – 63, [1] s.: il.; 9 cm. – Hasło wyjęte z Encyklopedii staropolskiej (t. 4), wyd. w l. 1900-1903

Z „Baśni i opowieści”

1. O chorej matce i trzech jej córkach / Zygmunt Gloger. – Białystok: Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, [2019]. – [12] s.: il.; 21 cm. – (Seria: Bajkowa Książniczka). – Na okładce: Książnica Podlaska dzieciom. – ISBN 978-83-6613709-7

Ze zbiorowych wydawnictw zwartych

1. Wesele babuni: z notatek etnograficznych / Zygmunt Gloger // W: Z nad brzegów Narwi: jednodniówka na dochód Łomżyńskiego Towarzystwa Dobroczynności. – Warszawa, 1902 (Warszawa: druk Piotra Laskauera i S-ki). – S. 8-35
2. Wesele babuni / Zygmunt Gloger; [wstęp Liliana Gloger; posłowie Adam Czesław Dobroński; opracowanie graficzne Stanisław Kędziaławski; komentarz edytorski N. Kossakowska]. – Łomża: Oficyna Wydawnicza „Stopka”, cop. 2015. – 58 s., [1]: il.; 22 cm. – Podstawa ed.: Warszawa, 1902. – ISBN 978-83-63586-12-6

CZEŚĆ II. ODBITKI I NADBITKI

Dawna ziemia bielska i jej częstkowa szlachta

1. Dawna ziemia bielska i jej częstkowa szlachta / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Wydaw. Redakcji Biblioteki Warszawskiej, 1873 (Warszawa: J. Berger). – [2], 13 s.; 23 cm. – Odbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1873, T. 3, s. 243-256.
2. Dawna ziemia bielska i jej częstkowa szlachta / Zygmunt Gloger; wstęp Adam Dobroński. – Łomża: „Stopka”. – 2005, 55, [2] s.: il., fot.; 17 cm. – ISBN 83-85734-62-7

Dawna ziemia łomżyńska

1. Dawna ziemia łomżyńska / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Wydaw. Redakcji Biblioteki Warszawskiej, 1876 (Warszawa: J. Berger). – [4], 20 s.; 23 cm. – Odbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1876, T. 2, s. 579-595.
2. Dawna ziemia łomżyńska / Zygmunt Gloger; z posł. Aleksandra Gieysztora. – Łomża: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów. – 1986, [4], 18, [1] s.; 24 cm

Dziesięcioro Bożego Przykazania

1. Dziesięcioro Bożego Przykazania / Zygmunt Gloger. – B.m. i r. – 2 s. – Odbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1874, T. 3, s. 329-330.

Julian Bartoszewicz, jego żywot i prace (1821–1870)

1. Julian Bartoszewicz, jego żywot i prace: (1821–1870) / Zygmunt Gloger. – Kraków: s.n., 1871 (Kraków: Uniwersytet Jagielloński). – 46 s.; 22 cm. – Odbitka z: Przegląd Polski. – 1870, T. 3, cz. 1, s. 432-456; T. 4, cz. 2, s. 1-22)

Jurėj (święty Jerzy), przyczynek do etnografii krajowej

1. Jurėj (święty Jerzy), przyczynek do etnografii krajowej / z notat Michała Fedorowskiego (!); podał Zygmunt Gloger. – Warszawa, [1883] (Warszawa: J. Berger). – 9 s.; 26 cm. – Odbitka z: Pamiętnik Fizjograficzny. – 1883, T. 3, s. 491-499

Kilka słów o naszych „stacyach krzemiennych”

1. Kilka słów o naszych „stacyach krzemiennych” / [Zygmunt Gloger]. – [Warszawa], 1872 (Warszawa: J. Berger). – 6 s.; 21 cm. – Odbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1872, T. 2, s. 436. – Nazwa aut. pod tekstem

Kilka słów o podaniach z okolic Tykocina

1. Kilka słów o podaniach z okolic Tykocina / Zygmunt Gloger. – Warszawa: s.n., 1867. – 11 s.; 21 cm. – Odbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1867, T. 3, s. 141-150

Nazwy weselne

1. Nazwy weselne: wyrażenia i przedmioty używane przy godowych obrzędach ludu, na przestrzeni byłej Rzeczypospolitej / Zygmunt Gloger. – Kraków, 1877 (Kraków: Uniw. Jag.). – 17 s.; 23 cm. – Odbitka z: Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. – 1877, T. 1, dz. 3, s. 80-96. – Podano informację: Sprawozdanie Akademii Umiejętności

Notatki archeologiczne Michała Fedorowskiego (!)

1. Notatki archeologiczne Michała Fedorowskiego (!) z okolic Słonima, kurhanu pod Wiszowem / Zygmunt Gloger. – Warszawa, 1882 (Warszawa: K. Kowalewski). – 2 s. – Odbitka z: Pamiętnik Fizjograficzny. – 1882, T. 2, dz. 4, s. 491-492

Obrazy z zamierzchłych dziejów

1. Obrazy z zamierzchłych dziejów: odczyt na rzecz osad rolnych, w wielkiej aleksandrowskiej sali ratuszowej w Warszawie / Zygmunt Gloger. – B. m i r. [Warszawa, 1879]. – Nadbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1879, cz. 1 – T. 2, s. 143-153; cz. 2 – T. 2, s. 390-400

Obrzędy rolnicze

1. Obrzędy rolnicze / opisał Zygmunt Gloger. – B. m i r. [Warszawa: s.n., 1868]. – 14 s.: il.; 22 cm. – Odbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1867, T. 2, s. 274-287

Osady przedhistoryczne na porzeczu Biebrzy

1. Osady przedhistoryczne na porzeczu Biebrzy / Zygmunt Gloger. – Kraków: s.n., 1882 (Kraków: Uniw. Jag.). – 8 s., [1] k. tabl.; 22 cm. – Odbitka z: Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. – 1882, T. 6, dz. 1, s. 3-10

Podróż Niemnem

1. Podróż Niemnem / Zygmunt Gloger. – Warszawa, 1888 (Warszawa: J. Jeżyński). – [2], 112 s.: il.; 25 cm. – Odbitka z: Wisła. – 1888, T. 2, z. 1/2, s. 30-84, 247-305
2. Podróż Niemnem / Zygmunt Gloger; red. Monika Grzeszczak. – Lublin; Chełm, 2017. – 137 [2] s.; 21 cm

Poszukiwania archeologiczne w powiecie ostrogskim

1. Poszukiwania archeologiczne w powiecie ostrogskim / Zygmunt Gloger; Zygmunt Radzimiński-Luba. – Kraków, 1877 (Kraków: Uniw. Jag.). – 4 s.; 22 cm. – Odbitka z: Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. – 1877, T. 1, dz. I, s. 8-11. – Podano informację, że jest to sprawozdanie Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności

Słownik gwary ludowej w okręgu tykocińskim

1. Słownik gwary ludowej w okręgu tykocińskim / zebr. Zygmunt Gloger. – Warszawa, 1894 (Warszawa: J. Jeżyński). – [2], 110 s.; 22 cm. – Odbitka z: Prace Filologiczne. – 1893, T. 4, z. 3, s. 795-904
2. Słownik gwary ludowej w okręgu tykocińskim: dopełnienia / Zygmunt Gloger; opr. Joanna Okoniowa, Jan Okoń. – Kraków: Collegium Columbinum, 2019. – s. 44, [112] s.: il.; 32 cm. – (Seria: Biblioteka Tradycji; nr 80). – Na s. 44 pierwsza strona odczytu Zygmunta Glogera „Ojczyzna ze stanowiska chrześcijańskiego” ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej. – Na s. 45-156 facsimile „Słownika gwary ludowej w okręgu tykocińskim” ze zbiorów Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie

Słownik imion własnych

1. Słownik imion własnych / Zygmunt Gloger. – Warszawa: [s.n.], 1909 (Warszawa: Rubieszewski i Wrotnowski). – [2], 5 s.; 25 cm. – Odbitka z: Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział Nauk Antropologicznych, Społecznych, Historii i Filozofii. Posiedzenie 5 marca 1909. – R. 2 (1909), z. 3, s. 26-31

Śpichlerze zbożowe w dawnej Polsce

1. Śpichlerze zbożowe w dawnej Polsce: z 6-ma ilustracjami / Zygmunt Gloger. – Warszawa: Gebethner i Wolff, 1906. – 11 s.: il.; 17 cm. – Odbitka z: *Przeegląd Rolniczy*. – 1906, nr 17/18. – Fragm. dzieła, wkrótce wyjść mającego pt. „Budownictwo drewniane dawnej Polski”

Trzecia wystawa rolnicza w Szawłach

1. Trzecia wystawa rolnicza w Szawłach / Zygmunt Gloger. – B. m. i r. (Warszawa, 1879). – s. [1], 146-152. – Nadbitka z: *Biblioteka Warszawska*. – 1879, T. 4, s. 145-152

Trzej rycerze (z podania)

1. Trzej rycerze: z podania: wiersz Zygmunta Glogera / Zygmunt Gloger. – Kraków, 1870 (Kraków: druk. Czasu). – 6 s.; 22 cm. – Odbitka z: *Kwiaty*. – 1870, nr 5, s. 37-38. – W egz. arch. na s tyt. rękopiśm. Uwaga: Odbito 48 egz.

Ułamek starożytnego kazania o małżeństwie

1. Ułamek starożytnego kazania o małżeństwie: (z dwiema podobiznami) / przez Zygmunt Gloger. – Warszawa: Wydanie Redakcji Biblioteki Warszawskiej, 1873 (Warszawa: J. Berger). – [4] 5 s. k tabl.: il.; 24 cm. – Odbitka z: *Biblioteka Warszawska*. – 1873, T. 3, s. 51-55

Wyciągi z „Dziejów Polskich” Długosza

1. Wyciągi z „Dziejów Polskich” Długosza, dotyczące fizjografii dawnej Polski / zebrał Zygmunt Gloger. – Warszawa, 1888 (Warszawa: E. Skiwski). – 30 s. – Odbitka z: *Pamiętnik Fizjograficzny*. – 1888, T. 8, dz. V, s. 3-32

Wykopaliska maryjehauskie

1. Wykopaliska maryjehauskie / przez Zygmunt Gloger. – Warszawa: s.n., 1881 (Warszawa: K. Kowalewski). – s. 4., [1] k. tabl.: il.; 27 cm. – Odbitka z: *Pamiętnik Fizjograficzny*. – 1881, T. 1, s. 399-402

Wystawa rolniczo-przemysłowa w Retowie

1. Wystawa rolniczo-przemysłowa w Retowie / Zygmunt Gloger. – Warszawa, [1879] (Warszawa: J. Berger). – 11 s. – Odbitka z: *Biblioteka Warszawska*. – 1878, T. 4, s. 480-490

Zabobony i mniemanie ludu nadnarwiańskiego

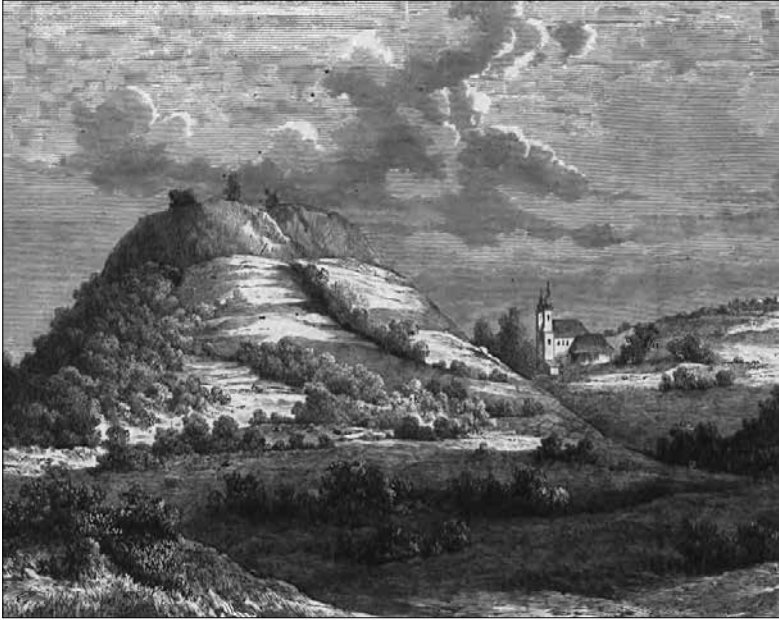
1. Zabobony i mniemanie ludu nadnarwiańskiego dotyczące ptaków, płazów i owadów / Zygmunt Gloger. – Kraków: s.n., 1877. – 7 s. – Odbitka z: Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. – 1877, T. 1, dz. 3, s. 101-107

Zagadki ludowe z nad Narwi i Bugu

1. Zagadki ludowe z nad Narwi i Bugu na pograniczu Mazowsza z Podlasiem w latach 1865-1880 / spisał Zygmunt Gloger. – Kraków: s.n., 1883 (Kraków: Druk. Uniw. Jag.). – 17 s.; 22 cm. – Odbitka z: Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. – 1883, T. 7, s. 135-149

Zwyczaje ludu z okolic Tykocina i Bielska

1. Zwyczaje ludu z okolic Tykocina i Bielska / zebr. i opisał Zygmunt Gloger. – Warszawa, 1868 ([Warszawa]: druk. Gazety Polskiej). – 8 s.; 21 cm. – Odbitka z: Biblioteka Warszawska. – 1868, T. 1, s. 141-149

Góra w Urdominie (Litwa), „Tygodnik Ilustrowany” 1867, t. XV, nr 385, s. 68

ZYGMUNT GLOGER

(1845–1910)

Polski archeolog, pisarz i publicysta, etnograf, historyk, kolekcjoner, krajoznawca. Urodził się 3 listopada 1845 roku w Tyborach-Kamiance w powiecie łomżyńskim ówczesnej guberni augustowskiej jako syn Jana Glogera i Michaliny Marianny z Woynów¹. Ojciec Glogera, Jan (1811–1884), inżynier, powstaniec listopadowy, kupił Dobrochny pod Łomżą, a potem majątek Jezewo (w 1859 roku), w którym zniósł pańszczyznę. Jan Gloger jest autorem pracy *Szkoła bialska i czteroletni w niej pobyt J. I. Kraszewskiego (1822–1826). Wspomnienia kolegi szkolnego* („Kłoso” 1879; Biała Podlaska 1928). W 1859 roku nabył 850-hektarowy majątek Jezewo, gdzie wychowywał się Zygmunt. Matka Michalina z Woynów (1811–1905) pochodziła z rodziny szlacheckiej z okolic Mężeninina.

Zygmunt Gloger kształcił się najpierw w Warszawie (od 1858 do 1863 roku), gdzie przebywał na pensji Jana Nepomucena Leszczyńskiego. W tym czasie opiekował się nim Julian Bartoszewicz (1821–1870), wybitny historyk, któremu Gloger odda pośmiertny hołd m.in. we wspomnieniu opublikowanym w „Przeglądzie Polskim” w 1871 roku: *Julian Bartoszewicz. Jego żywot i prace 1821–1870*. W latach 1865–1867 studiował w Warszawie w Szkole Głównej, kuźni kadr pokolenia pozytywistów polskich, gdzie słuchał wykładów znamienitych osobistości świata intelektualnego. W roku 1868 – zafascynowany archeologią – podjął studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Tu nawiązał kontakt z Wincentym Polem (1807–1872), wybitnym pisarzem, autorem *Pieśni o ziemi naszej* (1843), a także jednym z pionierów krajoznawstwa. Zainspirowany przez Pola podjął wyprawy krajoznawczo-archeologiczne oraz prace poszukiwawcze w terenie. W tym

¹ Ustalenie miejsca urodzin Zygmunta Glogera od dawna nastęrcza trudności. Sprzeczne informacje podają on sam – zależnie od okoliczności identyfikował ją jako Kamionkę w powiecie łomżyńskim (w domyśle guberni augustowskiej Królestwa Polskiego), Tybory w guberni augustowskiej lub Tybory-Kamiankę w Królestwie Polskim – oraz Michał Federowski, autor badające pierwszej poświęconej „Pruskiemu” publikacji o charakterze biograficznym, czyli Garści wspomnień osobistych – wskazując Kamionkę Podlaską. Obecnie przyjmuje się ustalenia Witolda Jemielitego i Jerzego Wiśniewskiego, którzy wskazali na Tybory-Kamiankę, w latach 40. XIX w. leżącą w powiecie łomżyńskim guberni augustowskiej Królestwa Polskiego. W parafii Jabłonka Kościelna, do której należały Tybory-Kamianka, badacze nie odnaleźli księgi chrztów z 1845 r., która ostatecznie rozwiązałaby wszystkie wątpliwości. Zob. W. Jemielity, J. Wiśniewski, *Rodzina Zygmunta Glogera*, [w:] *Zygmunt Gloger – badacz przeszłości ziemi ojczystej*, red. J. Babicz, A. Kutrzeba-Pojnarowa, Warszawa 1978, s. 91 oraz T. Komorowska, *Gloger. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1986, s. 29–30.

okresie zaangażował się w działania mające na celu podniesienie poziomu kultury ludu i stanu cywilizacji na wsi.

W roku 1867 nawiązał współpracę z „Biblioteką Warszawską”, w której opublikował pierwszy znany dziś artykuł *Obrzędy rolnicze* (1867). W tym też roku rozpoczął wyprawy naukowo-krajoznawcze. Dzięki zachętom krakowskiego środowiska naukowego ledwie jako 24-latek opublikował w 1869 roku w Krakowie pod pseudonimem Pruski pracę *Obchody weselne*, pozytywnie, choć nie bez krytycznych uwag, ocenioną przez samego Oskara Kolberga (1814–1890). Od 1867 do 1910 roku stale publikował felietony, rozprawy, reportaże, artykuły, polemiki, studia, noty informacyjne, recenzje w pismach i gazetach warszawskich, łomżyńskich, wileńskich oraz krakowskich: „Bibliotece Warszawskiej”, „Przeglądzie Polskim”, „Echu Łomżyńskim”, „Kronice Rodzinnej”, „Echu”, „Kurierze Warszawskim”, „Tygodniku Ilustrowanym”, „Gazecie Warszawskiej”, „Gazecie Handlowej”, „Gazecie Rolniczej”, „Kłosach”, „Ognisku Domowym” i innych. Ułożona przez Stefana Dembego w roku 1910 bibliografia prac Glogera objęła ponad 800 pozycji i okazała się dalece niepełna.

Gloger słynął z niezwyklej pracowitości. Unikał rozrywek i nie ulegał, ganieonej przez siebie, podróżomanii, godząc harmonijnie obowiązki gospodarza, prace naukowe i literackie z życiem rodzinnym i obywatelskim.

W rodzinnym majątku w Jeżewie na Podlasiu przez lata gromadził zbiory archeologiczne, archiwalne oraz poszerzał swą pełną rzadkich druków i rękopisów bibliotekę. W roku 1883 ożenił się z Aleksandrą z Jelskich (1860–1899), gruntownie wykształconą tłumaczką, pomagającą ojcu w przekładach z języka francuskiego, autorką niewielkich wspomnień o majątku Dudzicze. Gloger miał córkę Joannę Michalinę (1883–1935) i syna Stanisława Mariana (1887–1953). Córka spoczywa na Cmentarzu Powązkowskim, natomiast syn pochowany został na Cmentarzu Komunalnym w Szczytnie na Mazurach, gdzie po drugiej wojnie światowej losy rzuciły tę gałąź ziemiańskiej rodziny.

Na czas gospodarowania w Jeżewie przypada rozkwit działalności naukowo-pisarskiej Glogera oraz nasilenie kontaktów towarzyskich. Podejmuje wtedy liczne wyprawy archeologiczne na ziemiach polskich i litewskich, spływy rzekami polskimi (Bug, Niemen, Narew, Wisła, Biebrza). Rodzina Glogera spokrewniona była z pisarką Narcyzą Żmichowską, ojciec przyjaźnił się z Józefem I. Kraszewskim, który wywarł wielki wpływ na badacza. Żona autora *Dolinami rzek* była córką wybitnego etnografa, tłumacza i pisarza polskiego Aleksandra Jelskiego (1834–1916), zasłużonego także dla kultury białoruskiej (przełożył na język białoruski *Pana Tadeusza* Mickiewicza). W Jeżewie odwiedzali Glogerów: Henryk Sienkiewicz, Michał Elwiro Andriolli, Zygmunt Noskowski, a także etnografowie: Józef Talko-Hryniewicz, Michał Federowski i wielu innych.

Gloger – także jako właściciel gospodarstwa – propagował w swej publicystyce wzory postaw obywatelskich, zasady nowoczesnego gospodarowania, hodowli trzody, sadownictwa, myślistwa, leśnictwa i hodowli ryb. Był wielkim zwolennikiem krajowych wystaw rolniczych, o których dużo pisał, szczególnie o wystawach w Szawłach i Retowie. Był jednym z inicjatorów i pierwszym prezesem powołanego w 1906 roku Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

W 1893 roku Gloger wydzierżawił gospodarstwo, z wyjątkiem dworu oraz otaczających go sadu i ogrodu. Po śmierci żony w 1899 roku pochłonęła go praca naukowa. Jej efektem jest między innymi wydana w latach 1900–1903 w Warszawie 4-tomowa *Encyklopedia staropolska ilustrowana*. W tym okresie przeniósł się do Warszawy, gdzie też ponownie się ożenił z troskliwie się nim zajmującą wdową, Kazimierą z Weissenbornów Wilczyńską (1846–1929).

Gloger chorował na cukrzycę. W 1910 roku w wyniku infekcji ręki dokonano jej amputacji. Badacz dziejów zmarł kilka dni po operacji, 15 sierpnia 1910 roku w Warszawie. Pochowany został na Powązkach. Ogromne swe zbiory zapisał w testamencie: Muzeum Narodowemu w Krakowie, Muzeum Etnograficznemu w Warszawie, Towarzystwu Krajoznawczemu i Towarzystwu Bibliotek Publicznych oraz Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Od 1983 roku w Łomży ogłaszany jest Konkurs o Nagrodę i Medal Zygmunta Glogera za szczególne zasługi w badaniu i ochronie kultury.

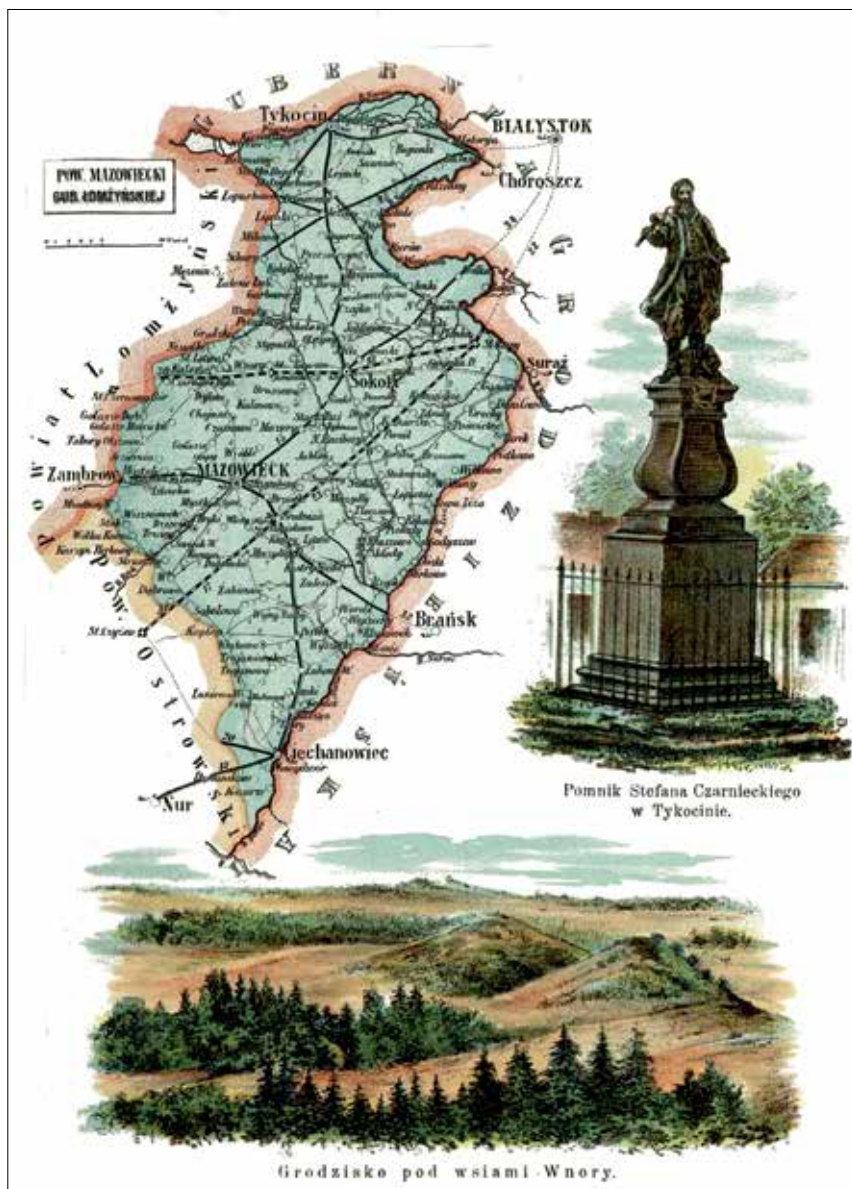
Do najważniejszych prac naukowych i pisarskich Glogera należą: *Obchody weselne* (1869), *Dawna ziemia bielska i jej częstkowa szlachta* (1873), *Dawna ziemia łomżyńska* (1876), *Krakowiaki. 573 śpiewek ze źródeł drukowanych i z ust ludu* (1877), *Baśnie i powieści. Ze źródeł etnograficznych i własnych* (1876), *Gody weselne. 394 pieśni i śpiewek weselnych polskich z ust ludu i źródeł etnograficznych drukowanych* (1880), *Zwyczajaje doroczne. 110 pieśni zwyczajowych, sobótkowych, dożynkowych, kolęd, przemów itp. z ust ludu i książek* (1882), *Marzenia samotnika. Poemat ziemiański* (1883), *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści z ust ludu i ze starych książek* (1885–1886), *Księga rzeczy polskich* (1896), *Geografia historyczna ziem dawnej Polski* (1900), *Rok polski w życiu, tradycji i pieśni* (1900), *Encyklopedia staropolska ilustrowana* (t. 1–4, 1900–1903), *Obrzęd weselny polski z pieśniami i przemowami* (1901), *Białowieża w albumie* (1903), *Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy* (1903), *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce* (t. 1–2, 1907–1909), *Sen ziemianina* (1910).

Opracowała: Anna Janicka

Karczma w lesie, „Kłosy” 1868, t. VI, nr 152, s. 1

Mapy

Mapa powiatu mazowieckiego guberni łomżyńskiej z *Atlasu geograficznego iilustrowanego Królestwa Polskiego* J. M. Bazewicza (Warszawa 1907)

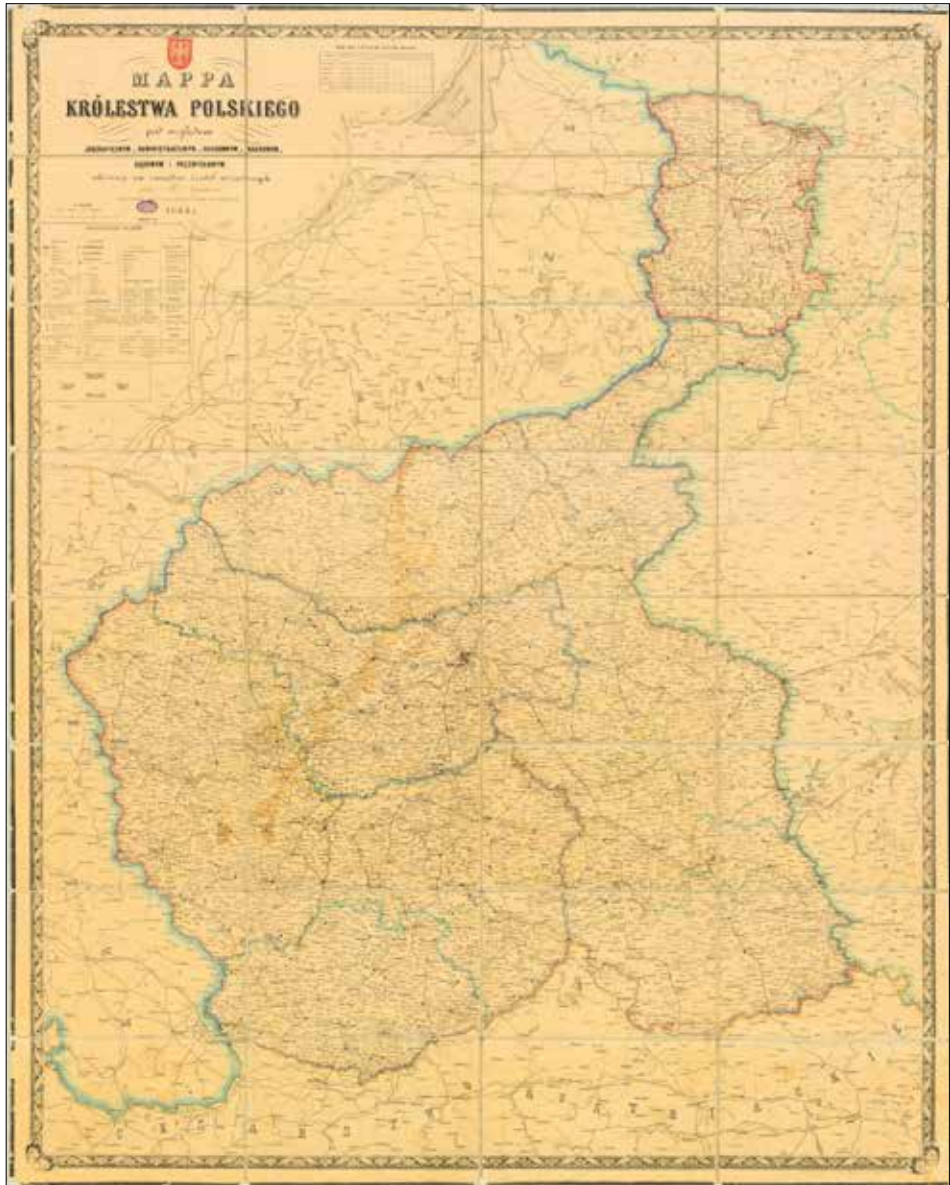

Mapa Królestwa Polskiego z *Atlasu dróg bitych Królestwa Polskiego* (Warszawa 1894)

Gubernia łomżyńska. Fragment *Mapy pocztowej Królestwa Polskiego*
I. Zinberga (Warszawa 1881)

Mapa Królestwa Polskiego pod względem jeograficznym, administracyjnym, duchowym, naukowym, sądowym i przemysłowym, opr. M. Nipanicz, Warszawa 1863

Mapa Królestwa Polskiego pod względem jeograficznym, administracyjnym, duchowym, naukowym, sądowym i przemysłowym, wyd. II, opr. M. Nipanicz, Warszawa 1872

Mapa poglądowa Królestwa Polskiego, opr. J. Wójcicka, Warszawa 1885

PATRYK SUCHODOLSKI, ŁUKASZ ZABIELSKI

Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku

Zasady wydania

Plan edycji

1. Siedmiotomowa edycja realizowana jest przez Książnicę Podlaską im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku oraz Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki pod nazwą „Kontynuacja naukowej, krytycznej edycji *Pism rozproszonych Zygmunta Glogera: edycja rękopisów, pism etnograficznych, rysunków i korespondencji w siedmiu tomach*” (lata trwania: 2018–2022). Wydanie to przynosi zebrane i autorsko opracowane przez Zygmunta Glogera – te, do których udało się dotrzeć – teksty źródłowe o charakterze etnograficznym, polemicznym oraz dokumenty osobiste (listy, obrazy, szkice i rysunki). Edycja składa się z następujących tomów:

1. *Pisma etnograficzne* (część I).
2. *Pisma etnograficzne* (część II).
3. *Pisma etnograficzne* (część III).
4. *Reportaże i eseje*.
5. *Kwestia litewska w prasie polskiej. Polemiki i inne pisma*.
6. *Korespondencja z pisarzami, uczonymi i rodziną*.
7. *Teka rysunkowa, inedita, varia*.

Przedsięwzięcie wydawnicze podzielono na trzy etapy, obejmujące druk tomów 1–2 w roku 2020, 3–5 w roku 2021, dwóch ostatnich w roku 2022. Całość edycji opiera się na opracowanej przez Stefana Dembego *Bibliografii pism Zygmunta Glogera*, przyjmując ustalenia warszawskiego bibliografa jedynie za punkt wyjścia dalszych poszukiwań tekstów Glogera, weryfikacji autorstwa.

2. Tom niniejszy zatytułowano *Teka rysunkowa, inedita, varia*. Zawiera on materiały źródłowe zarówno autorstwa Zygmunta Glogera, jak również te, które stanowiły przedmiot jego kolekcjonerskiej pasji, rozbudowanego warsztatu pisarcko-badawczego czy po prostu owoc zainteresowania historią i tradycją kraju oraz

Podlasia jako regionu, który przez większą część swego życia zamieszkiwał. Publikujemy ponadto rysunki, szkice, obrazy, fotografie, faksymile rękopisów i inne dokumenty osób z Zygmuntem Glogerem związanych, najbliższej rodziny, przyjaciół, współpracowników.

3. Podstawę wydawniczą niniejszego tomu stanowią grafiki, szkice, malowidła, rękopisy, fotografie Zygmunta Glogera, członków jego rodziny, przyjaciół oraz współpracowników, rozproszone w zbiorach prywatnych oraz instytucjach publicznych:

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.
- Archiwum Narodowe w Krakowie.
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Zbiory prywatne Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej (prawnuczki Zygmunta Glogera, linia Janiny Gloger) w Warszawie.

4. Zgromadzone w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Archiwum Narodowego w Krakowie rysunki stanowią obfity pod względem ilościowym materiał, wymagający jako komplet odrębnej publikacji (w sumie ponad 500 grafik), dlatego w tomie niniejszym zdecydowano się na zamieszczenie ich wyboru. Selekcji materiału źródłowego dokonywano pod względem jego reprezentatywności dla specyfiki warsztatu badawczo-wydawniczego Zygmunta Glogera.

5. Materiał źródłowy wchodzący w skład VII tomu *Pism rozproszonych* uporządkowano tematycznie:

a) Edycję inauguruje dział zatytułowany *Teka Zygmunta Glogera*, zawierający zarówno rysunki i szkice autora *Dolinami rzek*, jak również materiały wykorzystywane przez niego do pracy badawczo-wydawniczej oraz należące do niego materiały o charakterze kolekcjonerskim. Porządek ich publikacji wyznacza miejsce, z którego je pozyskano. Tom otwierają zbiory z prywatnej kolekcji Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej w Warszawie, w dalszej kolejności zamieszczono zbiory pozyskane z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, na końcu tej części tomu znalazła się ikonografia zdeponowana w Archiwum Narodowym w Krakowie.

b) W dalszej kolejności publikujemy grafiki (obrazy, szkice, fotografie) związane z rodziną oraz przyjaciółmi Zygmunta Glogera. Są to prace autorstwa Jana Glogera, w większości portrety różnych osób (głównie członków rodziny i bliższych znajomych) i reprodukcje obrazów Jana Matejki. Następne są fotografie przedstawiające autora *Dolinami rzek* oraz członków rodziny.

c) Dział trzeci, zatytułowany *Inedita*, zawiera niepublikowaną pracę Glogera zatytułowaną *Zwyczaj ludu i jego zajęcia w okolicach Tykocina, Białegostoku*

i Bielska, zdeponowaną w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (Gabinet Rękopisów, Rps BUW nr 460). Choć jest to dzieło nieukończone, zawierające liczne skreślenia, dopiski na marginesach, notatki autora, wiele stron pozostawiono pustych (które w niniejszej edycji pominięto), jest to jednocześnie jedyna znana praca Glogera, która przybrała formę niemal kompletnego dzieła, dając tym samym możliwość poznania warsztatu i stylu pracy jej autora. Wymaga ona starannego opracowania redakcyjnego, rozbudowanego aparatu krytycznego, dlatego zdecydowanie warta jest publikacji w odrębnej edycji. W tomie niniejszym, ze względu na albumowy jego charakter, zdecydowano się zamieścić faksymile tego dokumentu.

d) Część ostatnia, *Varia*, zawiera dwa dokumenty. Pierwszym jest prospekt *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej*, drugim pozyskany z Archiwum Głównego Akt Dawnych rękopis pracy Michała Łuniewskiego (syna Tymoteusza Łuniewskiego) zatytułowany *W pięćdziesiątletnią rocznicę zgonu Zygmunta Glogera*.

6. Wydawcom przyświecała przede wszystkim troska o to, by za pomocą publikowanych treści dać możliwość poznania kolejnej, mało zbadanej sfery twórczości Zygmunta Glogera. Głównym kryterium doboru materiału źródłowego do publikacji, podobnie zresztą jak w przypadku wszystkich tomów *Pism rozproszonych* serii drugiej, stała się potrzeba uruchomienia procesu odzyskiwania twórczości autora *Dolinami rzek* dla czytelników, historyków, historyków literatury, etnografów, archeologów, folklorystów, regionalistów i przedstawicieli innych nauk humanistycznych. Tomem niniejszym pragniemy ukazać nieco inną twarz autora *Dolinami rzek*, nie tylko kolekcjonera, pisarza, historyka czy etnografa, ale także osoby uzdolnionej – oraz pochodzącej z uzdolnionej rodziny – pod względem artystycznym.

Niniejsza próba zebrania materiałów graficznych, ilustracji, szkiców, fotografii i innych prac starożytnika z Jeżewa na Podlasiu stanowi zaledwie punkt wyjścia do dalszych, głębszych w tym temacie rozpoznań.

Komentarze i uzupełnienia

1. Wszystkie publikowane w niniejszym tomie materiały źródłowe opatrzone informacją o miejscu, z którego zostały pozyskane (instytucja, zespół, sygnatura, karta/strona etc.).

2. Zachowano informacje pochodzące od Glogera. W przypadku odręcznych notatek (podpisy, komentarze) będących dodatkiem do obiektów graficznych po-

zostawiono je w oryginalnej formie, wszelkie inne dopiski autora zamieszczono w podpisach.

3. Tom niniejszy poprzedzają dwa wstępy, jeden omawia specyfikę wrażliwości artystycznej i zmysłu estetycznego Glogera; drugi zawiera spis druków samoistnych starożytnika z Jeżewa, stanowiąc pod tym względem uzupełnienie tekstu tej samej autorki opublikowanego w tomie pierwszym *Pism rozproszonych. Serii II*.

4. Do tomu dołączono zwięzły biogram Zygmunta Glogera.

5. Na końcu tomu, podobnie jak w każdym woluminie drugiej serii *Pism rozproszonych*, znajdują się indeksy osób i indeksy specjalistyczne.

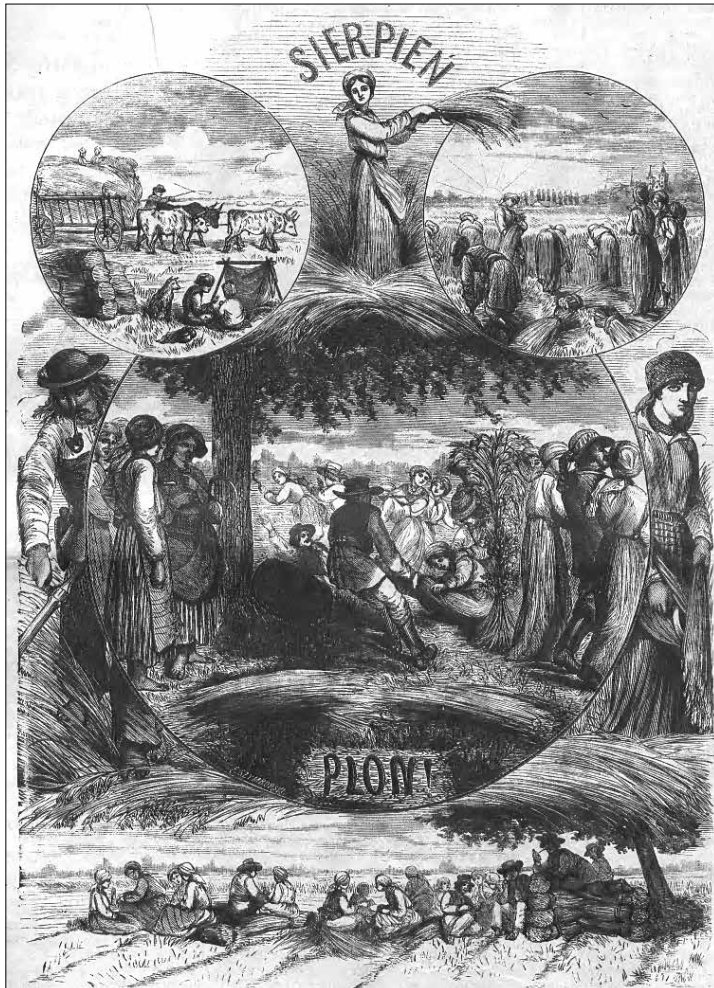
Dom drewniany, „Tygodnik Ilustrowany” 1867, t. XV, nr 390, s. 128

Taniec, „Kłosy” 1868, t. VII, nr 161, s. 1

Zygmunt Gloger

**TEKA RYSUNKOWA,
INEDITA, VARIA**

Sierpień, „Kłosy” 1868, t. VII, nr 165, s. 5

1.
Teka
Zygmunta Glogera.

Materiały ze zbiorów prywatnych
Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej
(prawnuczki Zygmunta Glogera)
Warszawa

a) Ze zbiorów prywatnych

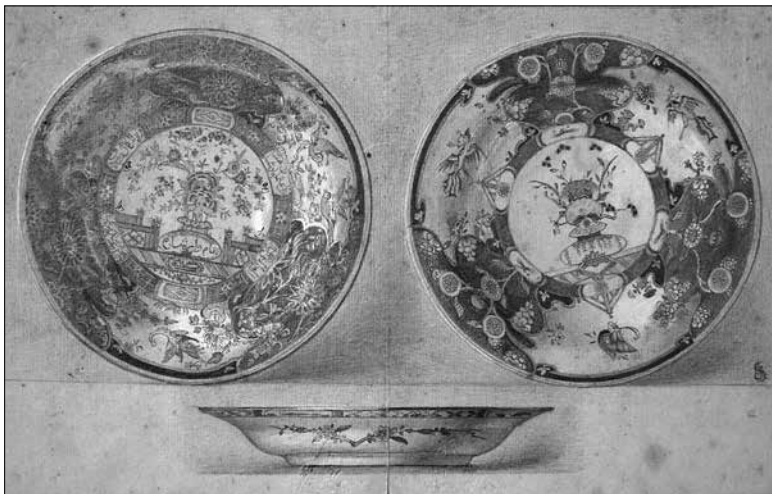
Rysunek pomnika Adama Mickiewicza z adnotacją: „12/24.XII.1898 r.”

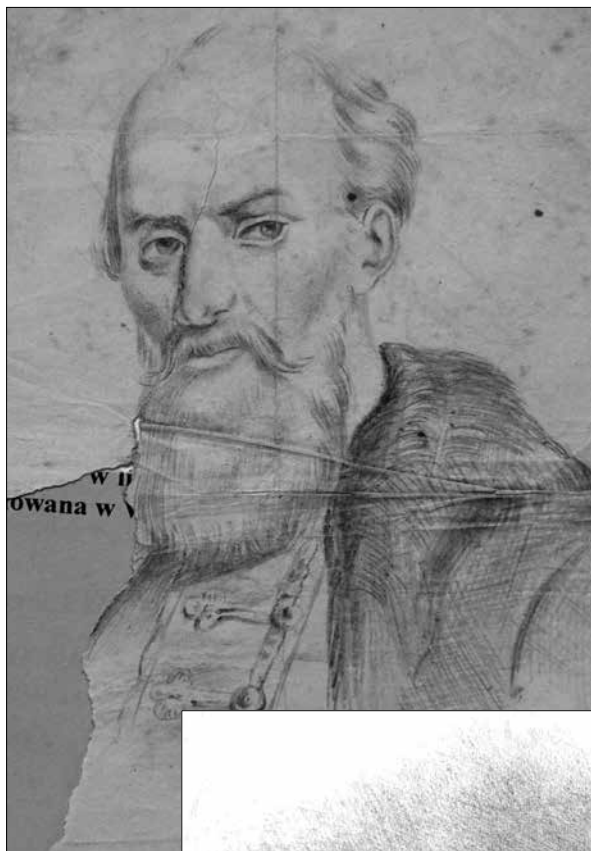
Z. Gloger, *Jezewo*, 1869 r.

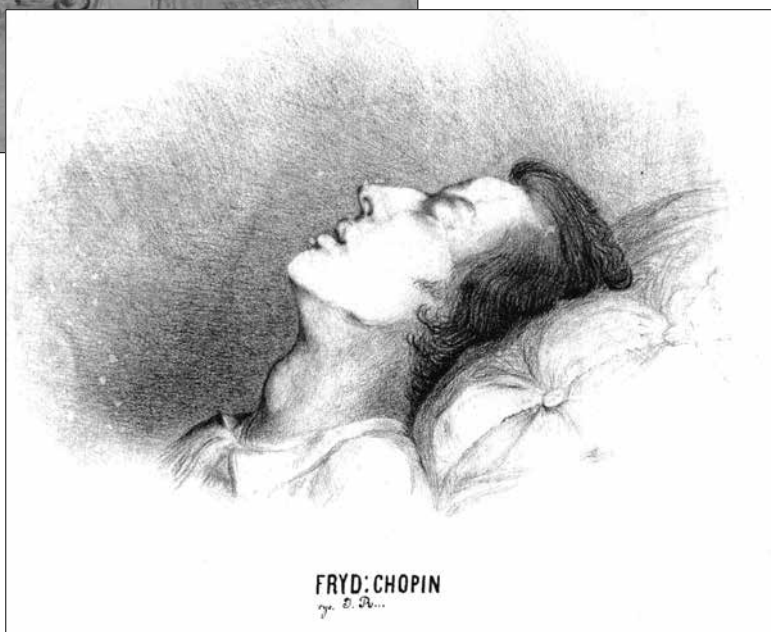
Józef Kimbar z adnotacją:
„Poseł Upitski na Sejmie Grodzieńskim roku 1793:
Z współczesnego portretu”

Fajans mokatowski z adnotacją:
„z polecenia króla Stanisława Augusta zrobiono kilka takich garniturów
w darze dla Sułtana – woził Piotr Potocki starosta szczyrzecki r. 1790”

Roman Kozubowski, *Głowa mężczyzny*, obraz z adnotacją: „Rysunek sprzed stu lat ojca R. Kozubowskiego”

Fryderyk Chopin na łożu śmierci. Rysunek ze zbiorów Zygmunta Glogera

Haft Katarzyny Keller (późniejszej żony Wilhelma Glogera, dziadka Zygmunta), 1791 r.

Rysunek z adnotacją: „Józef Ignacy Kraszewski w dniu drugim po śmierci, złożony na łóżku (podpisano: H. Miłkowska, 20 marca 1887 r.)”

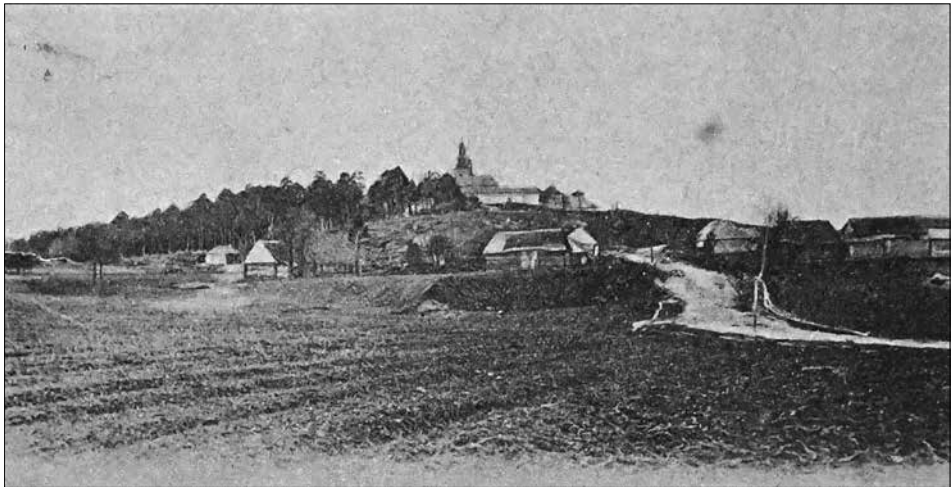
Ilustracja z adnotacją: „Gloger 1859 r.”

Ilustracja z adnotacją: „Kraszewski”

Fotografia z adnotacją: „Pan Kazimierz Kocielł w oryginalnym stroju polskim”, 1901 r.

Rysunek, prawdopodobne autorstwo Zygmunta Glogera, z adnotacją: „Gloger, Chmielna 59”

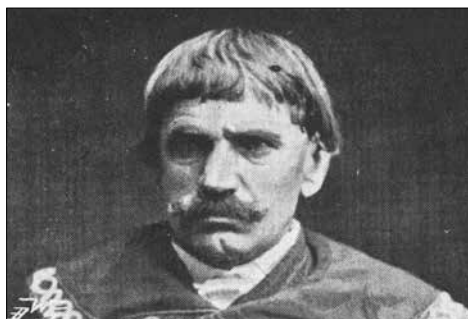
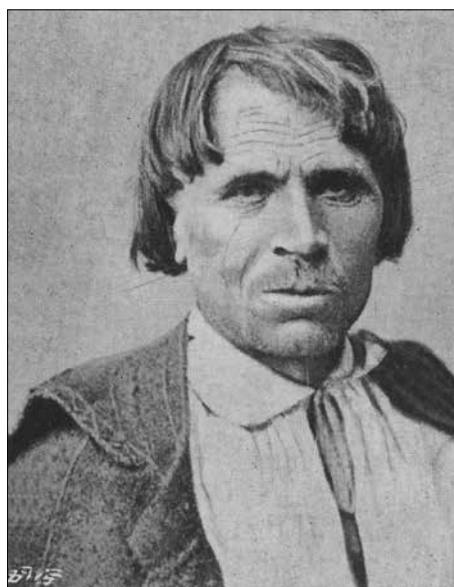
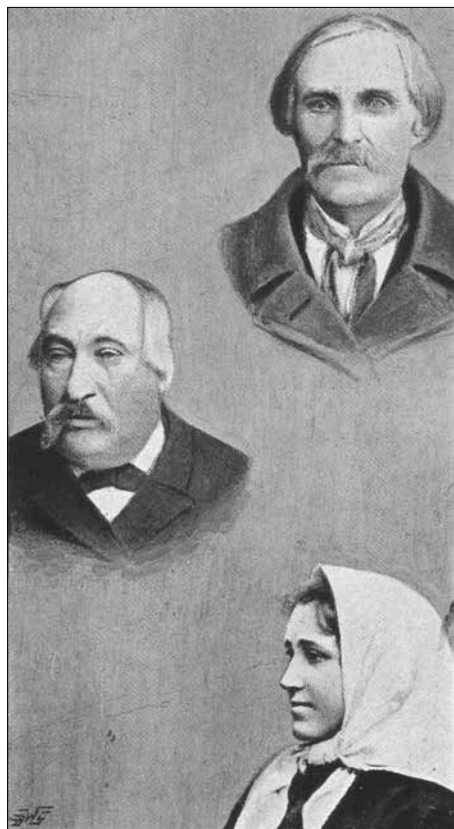
b) Wizerunki dawnych i współczesnych mieszkańców ziem polskich z kolekcji Glogera

Ze zbiorów prywatnych Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej (Warszawa)

1. Teka Zygmunta Glogera

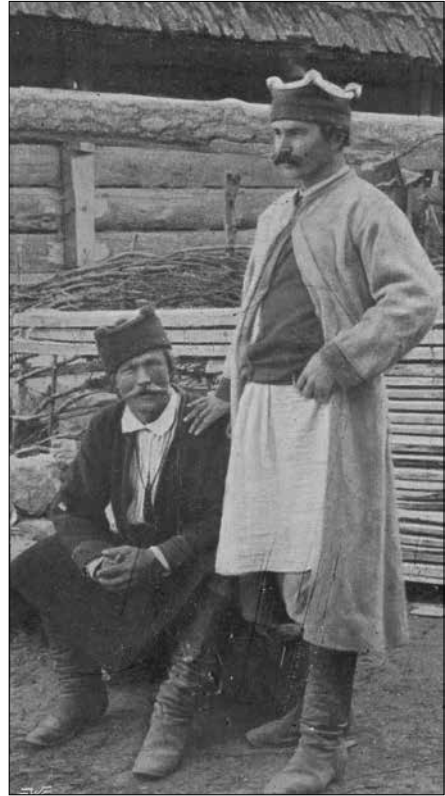

1. Teka Zygmunta Glogera

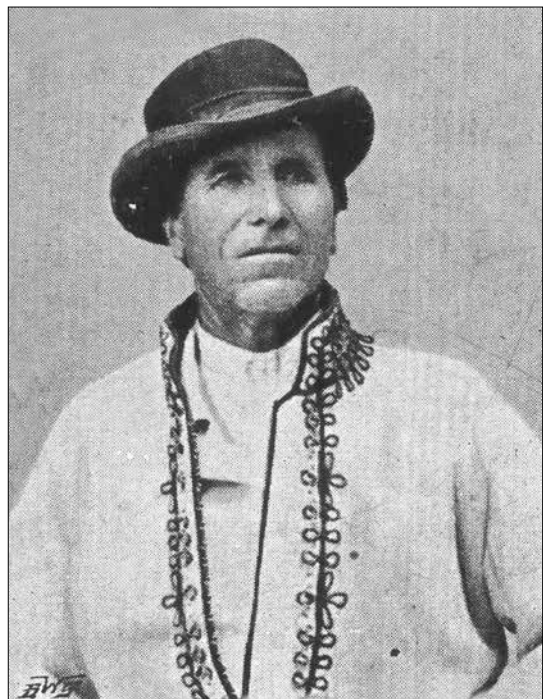
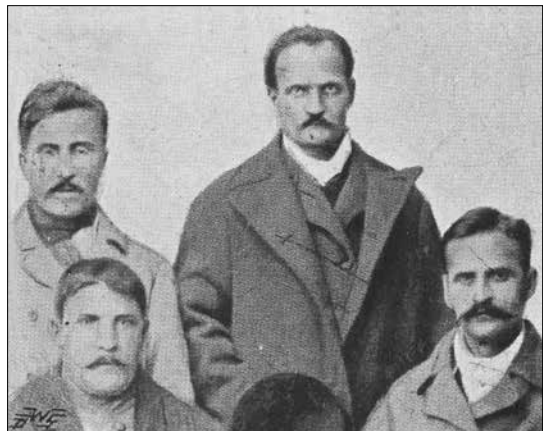

b) Wizerunki dawnych i współczesnych mieszkańców ziem polskich z kolekcji Glogera

1. Teka Zygmunta Glogera

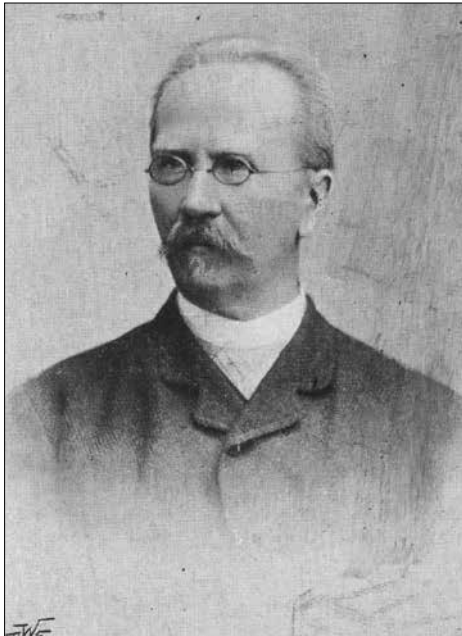

1. Teka Zygmunta Glogera

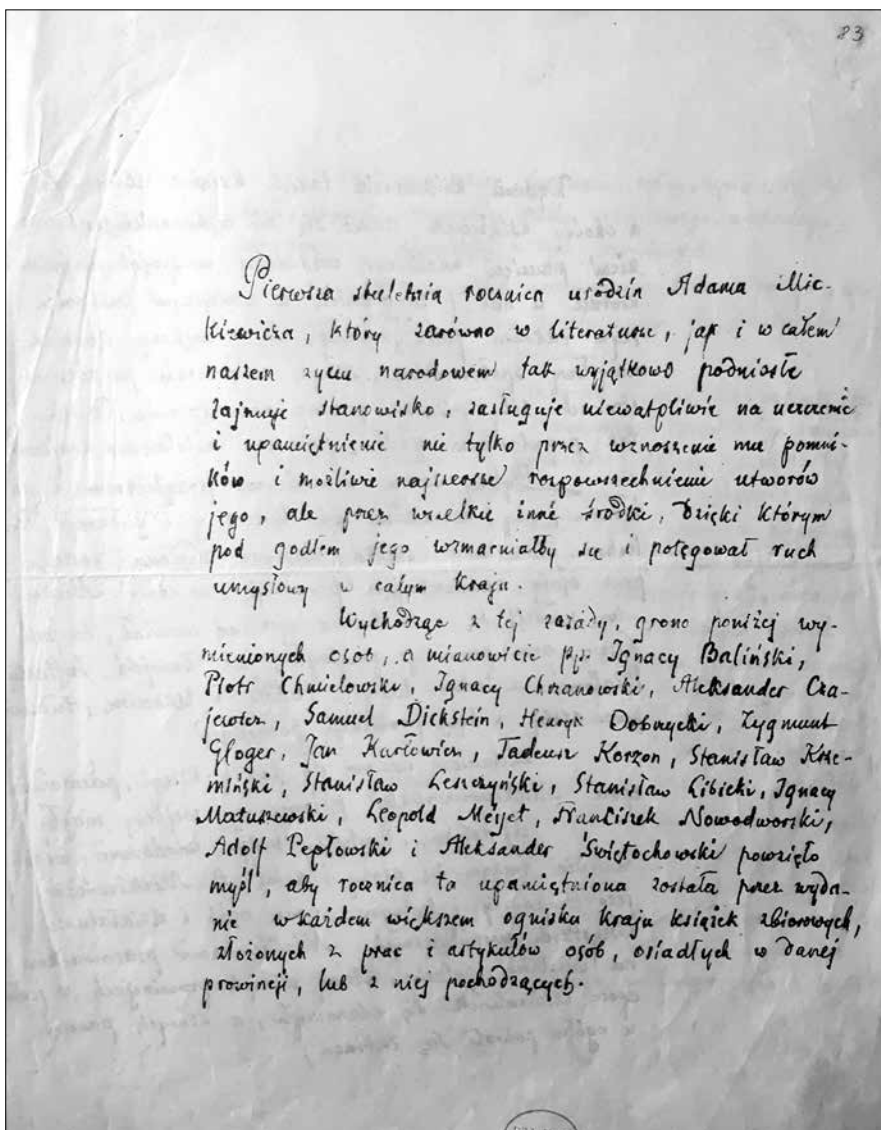

c) Z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie

Materiały różne po Zygmuncie Glogerze – ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Pracownia Rękopisów

List otwarty Zygmunta Glogera, Jana Karłowicza i Ignacego Balińskiego,
Rękopis: BUW, Rkps 428

Wydanie kilkunastu takich książek zbiorowych, a choćby książeczek stanie się nie tylko należytą uczczeniem pamięci wielkiego człowieka w sposób niejednoznacznie u nas i za granicą, w najmniejszym lub większym zakresie praktykowany, ale powiększy dorobek uniwersytecki społeczeństwa, skłoni rozproszony po różnych stronach siły pisarskie, oraz niezawzięte, dzięki tak popularnemu godła, podnieść cyfliczność krajową.

Byłoby zatem niezmiernie pożytecznym i pożądanym, aby, niezależnie od Warszawy i gubernji Krolestwa, jedno taka książka zbiorowa wydana została przez osoby, zamieszkałe w prowincjach, w których Mickiewicz urodził się i za życia ojczyznę uwierzył, to jest Litwę, oraz prowincje przyległe, jak Kujawy, Inflanty, Białoruś, a także Wołyń, Podole i Ukrainę, tudzież przez osoby z tych prowincyj pochodzące.

Zdaniem naszym do takiej książki, przeważnie epoki Mickiewiczowskiej poświęconej, wejśćby mogły

a) artykuły, rozprawy, studia, wiadomości, wspomnienia tycające się osoby i dzieł A. Mickiewicza, jego towarzyszy i kolegów, oraz osób i działalności wybitnych współczesnych Mickiewiczowi pracowników na wszelkich polach, którzy w tych prowincjach w jego epoce uczestniczyli się odznaczili, a których pamięć u ogółu powoli się zanosi;

List otwarty Zygmunta Glogera, Jana Karłowicza i Ignacego Balińskiego,
Rękopis: BUW, Rkps 428

84

b) prace, szkice, badania, opisy, tyjące się his-
torji, oświaty, obyczajów, reszki umysłowego, archeologii,
etnografji, folklorystyki w tych prowincjach;

c) wreszcie, dla urozmaicenia treści: poezje, opo-
wiadania, krótkie utwory beletrystyczne itp., naturalnie
odpowiedniej wartości literackiej;

i d) rysunki miejscowości i zabudów, portrety itp.

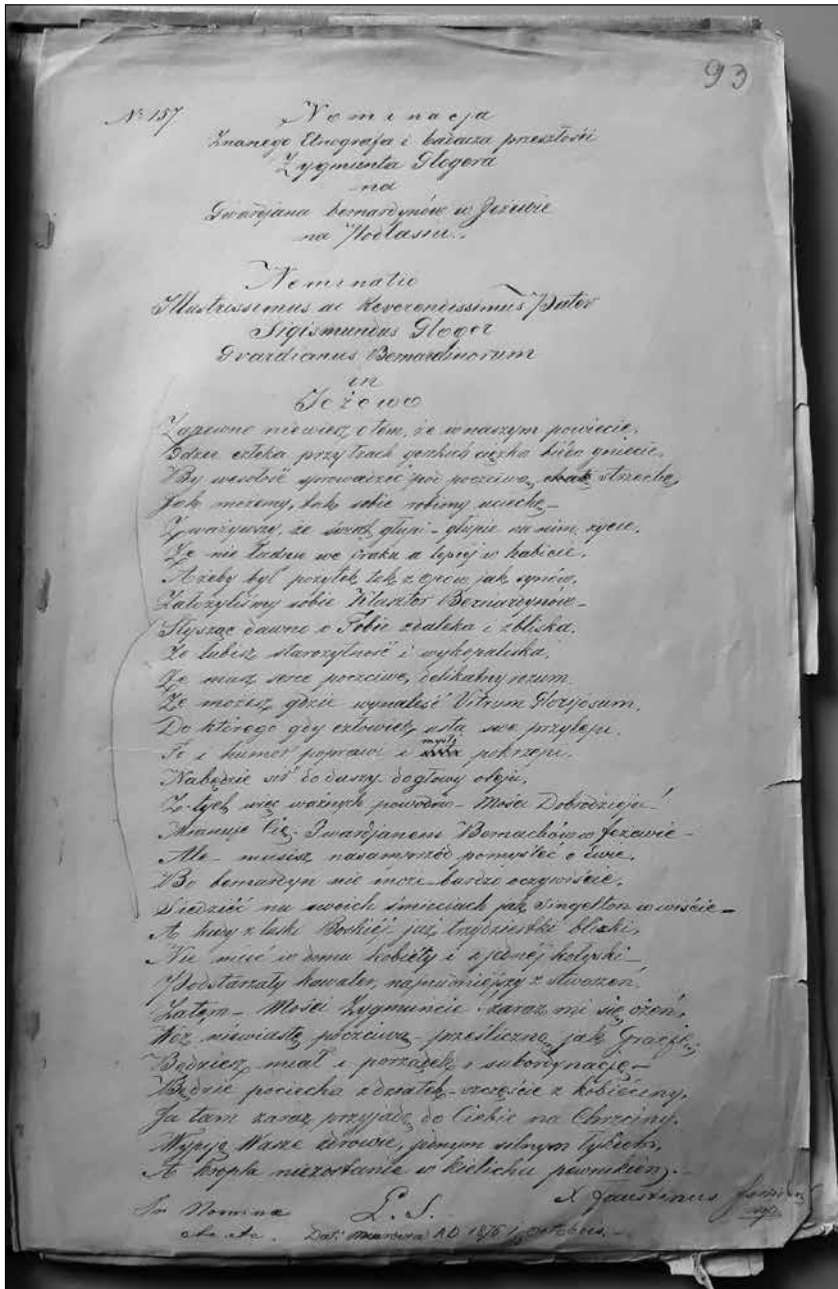
Zawładniając Stanisława Pawła tym zamianą
narym i wstąpił, że podzielili poglądy nam w tej
sprawie, mamy zamysł najgorzej Go upraszać (mede-
wysłkiem o nadstaniu nam twojej pracy w wyżej wy-
mierzonym zakresie), z odpowiednim (szczerze można) mate-
ryjałem ilustracyjnym (szkice, fotografie itp.), oraz o
rozporządzeniu tej myśli wśród znajomych swoich i
nakłanianiu ich w naturę i własnym imieniu do wzię-
cia udziału w książce zbiorowej, są bowiem, oprócz zna-
nych pisarzy, w każdej okolicy ludzie, co, nie będąc
literatami z zawodu i mniej znani szeroko ogółowi,
posiadają jednak cenne zasoby i wiadomości, a przy
sposobności potrafią je umiejętnie wykorzystywać w formie
artykułu lub szkicu. Otoż trudno o poskaciejszą spo-
sobność do wypowiedzenia z użyciem mniej znanych zdo-
ności i materiałów! Im większa będzie książka zbiorowa,
im znacniejszy będzie zastęp jej współpracowników, tem
większy hold stojąmy państwu wielkiego męża i lepsze

List otwarty Zygmunta Glogera, Jana Karłowicza i Ignacego Balińskiego,
Rękopis: BUW, Rkps 428

damy świadectwo o naszym życiu umysłowym.
Czysty dochód ze Spedary wydawnictwa
przeznacza się na naszą rodzinę po s. p. Adamie.
Proszę nadsyłać prosinny nie później, jak z
koncem roku bieżącego, pod adresem Jana Karłowic-
za (Warszawa, Jasna, 10).
z głębokim poważaniem
Warszawa, w lipcu 1897.
Zygm. Gloger. Jan Karłowicz.
Ignacy Baliński.

List otwarty Zygmunta Glogera, Jana Karłowicza i Ignacego Balińskiego,
Rękopis: BUW, Rkps 428

„Acta Bernardinorum Anno Domini 1875”.

Akta towarzystwa satyryczno-humorystycznego zwanego klasztorem Bernachów, założonego w r. 1869 przez Faustyna Świdzkiego w Będzinie i okolicach; BUW Prac. Rękop. 430

Materiały warsztatowe do pracy Zygmunta Glogera *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Prac. Rękop. 462

Projekt domu dyspozytorskiego albo folwarcznego w Piotrowicach (lubelskich) magistracji Koźmińców. Długość domu 26, szerokość 18 — plan niniejszy pozostał w karcie rachunków dominialnych z drugiej połowy XVIII wieku.

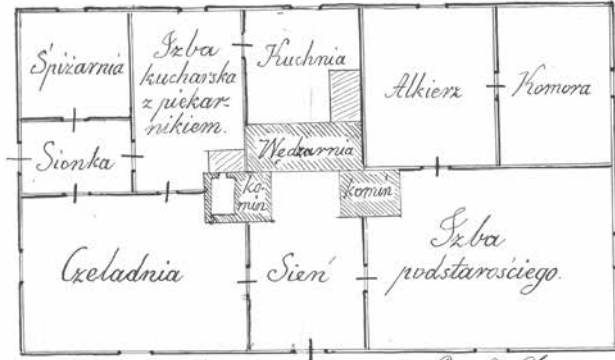
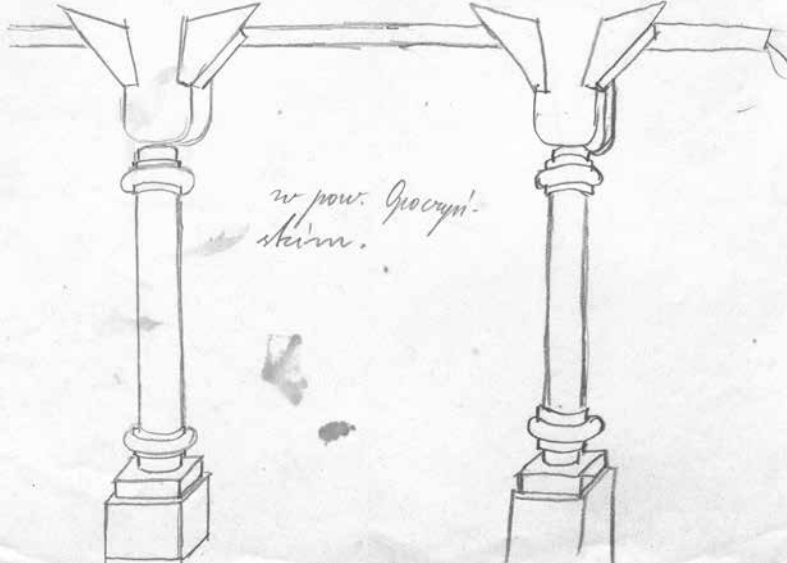

Fig. 2. Gł.

8 cent

4695/5

Dwa filony dźwigające chór z organami w kościele starym drewnianym w Białobrzegach pod Tomarowem nad Pilicą

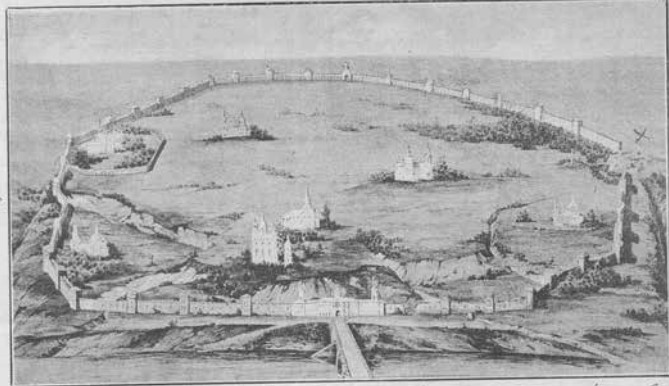
w pow. Grocynie-
skim.

1. Teka Zygmunta Glogera

Kluzze wspanio' Madruca Pedronwice z
Wielkiego. —

Z. Gloger.

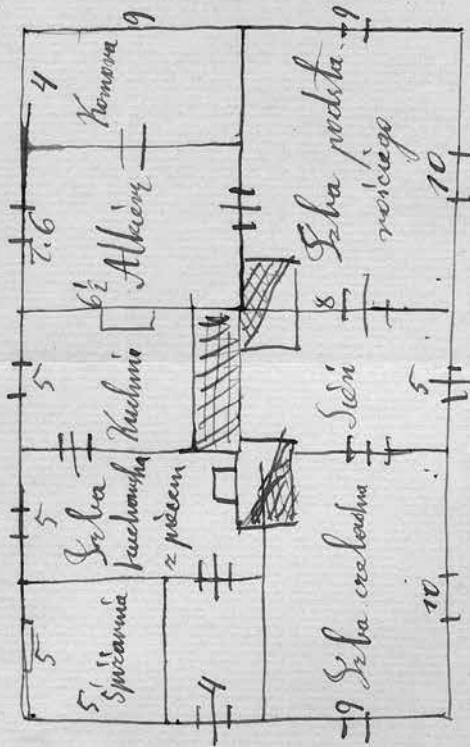

Ogólny widok twierdzy Szwalskiej, jak była
za Zygmunta III i Władysława IV.
X wiek stał zygmunto-wieczny, za królewicy Szwalskiej
Kafarajm i stał w czasie dojazd. —

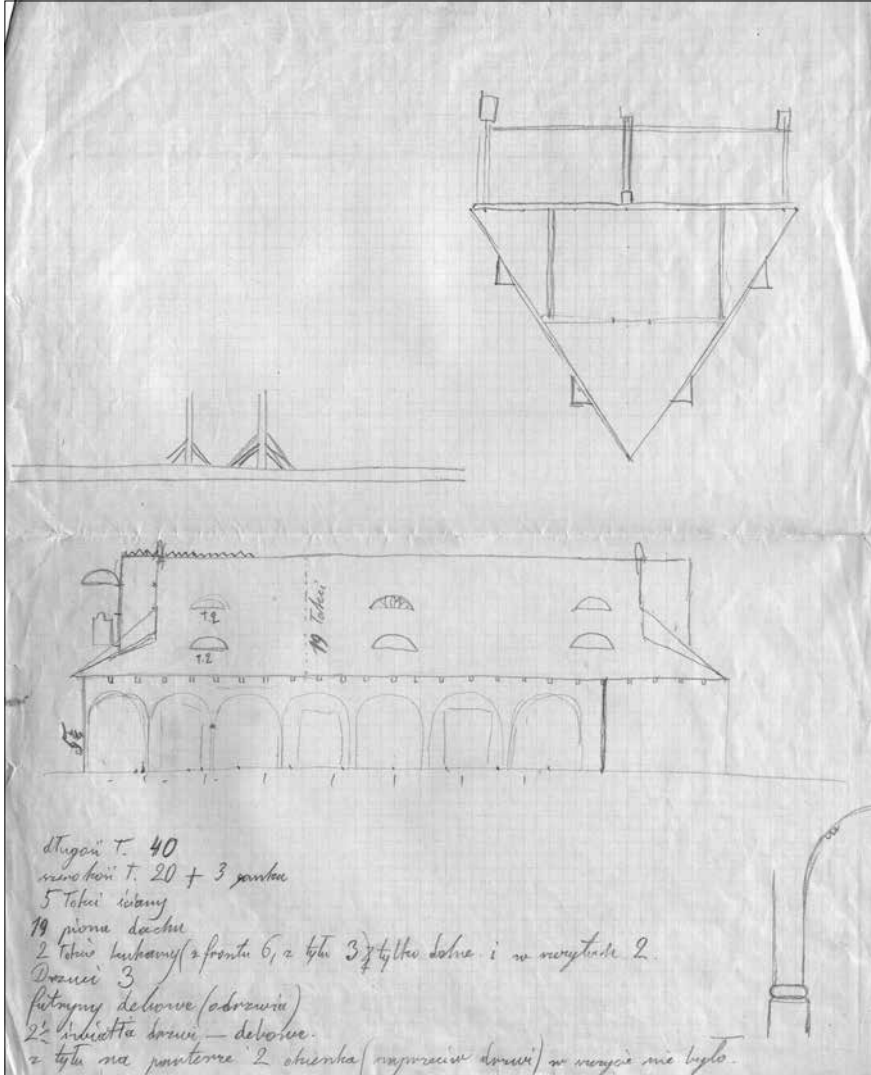

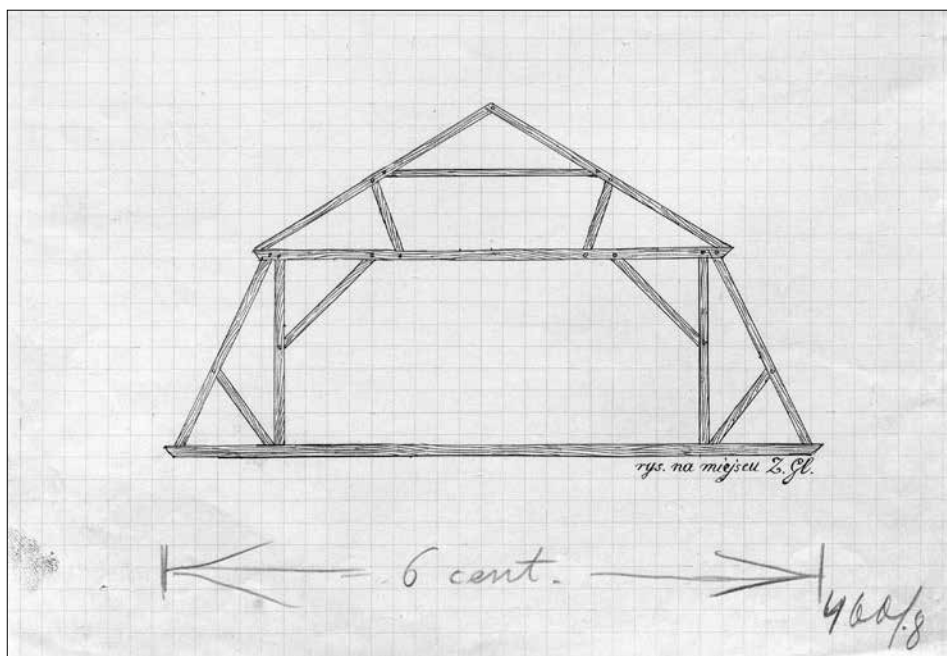
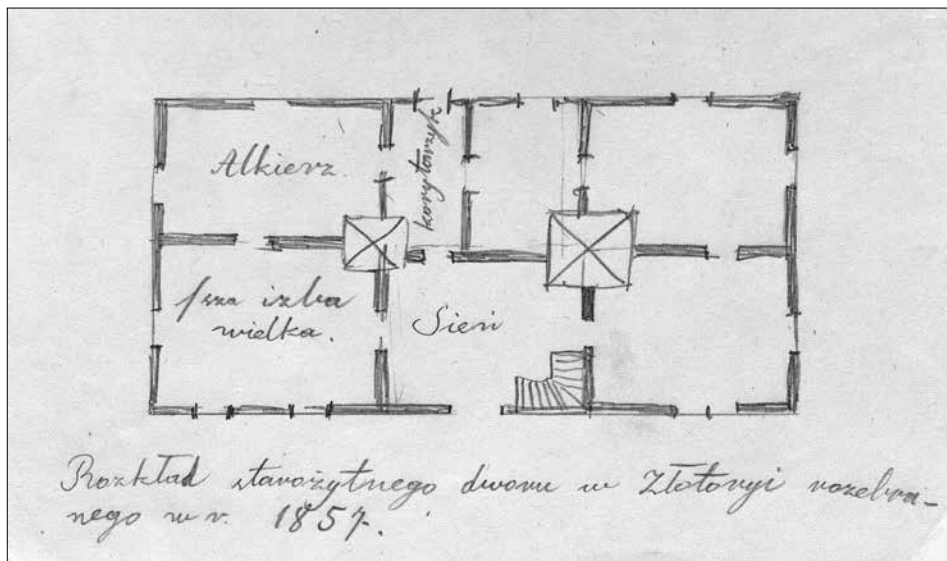
Brama wjazdowa w Mir
twierdzy (W. XVIII)

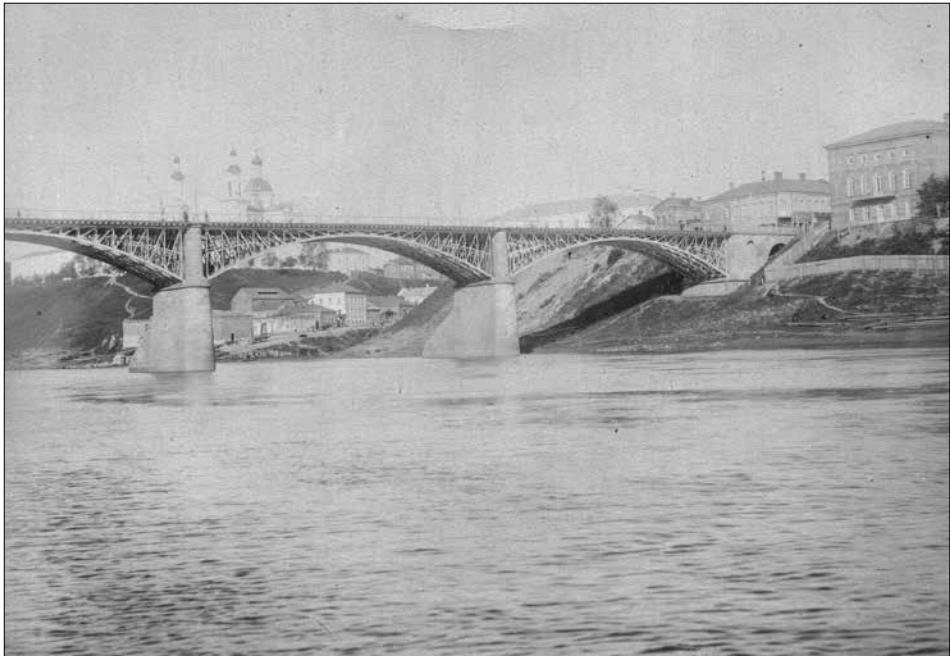
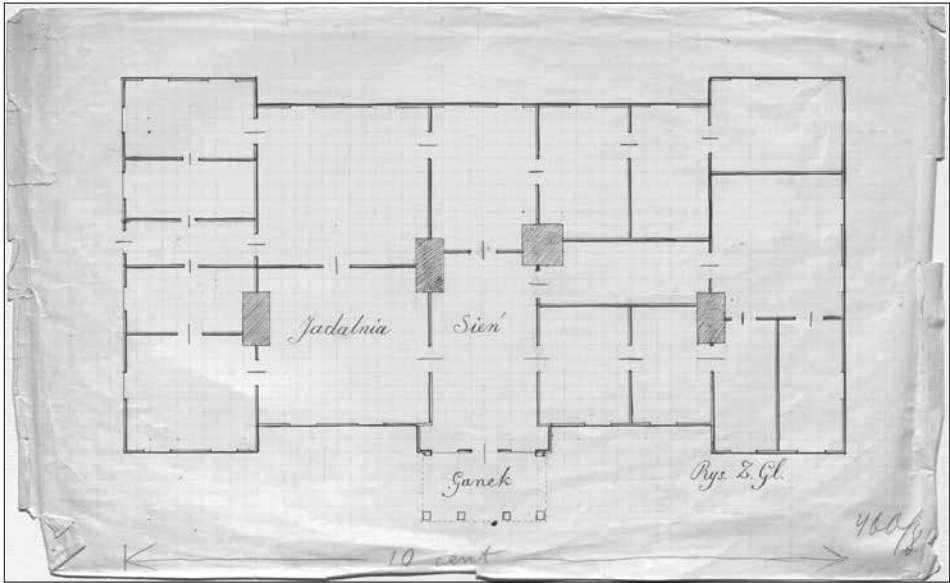
Typowy plan domu folwarcznego
z końca 18-go wieku Koszmińców
z Piotrowic w Lubelskiem (z rękopisu
znajdującego się w bibliotece pomyślnej orody-
nacyi p. ~~W~~ Zygmunta Wolbkiego.

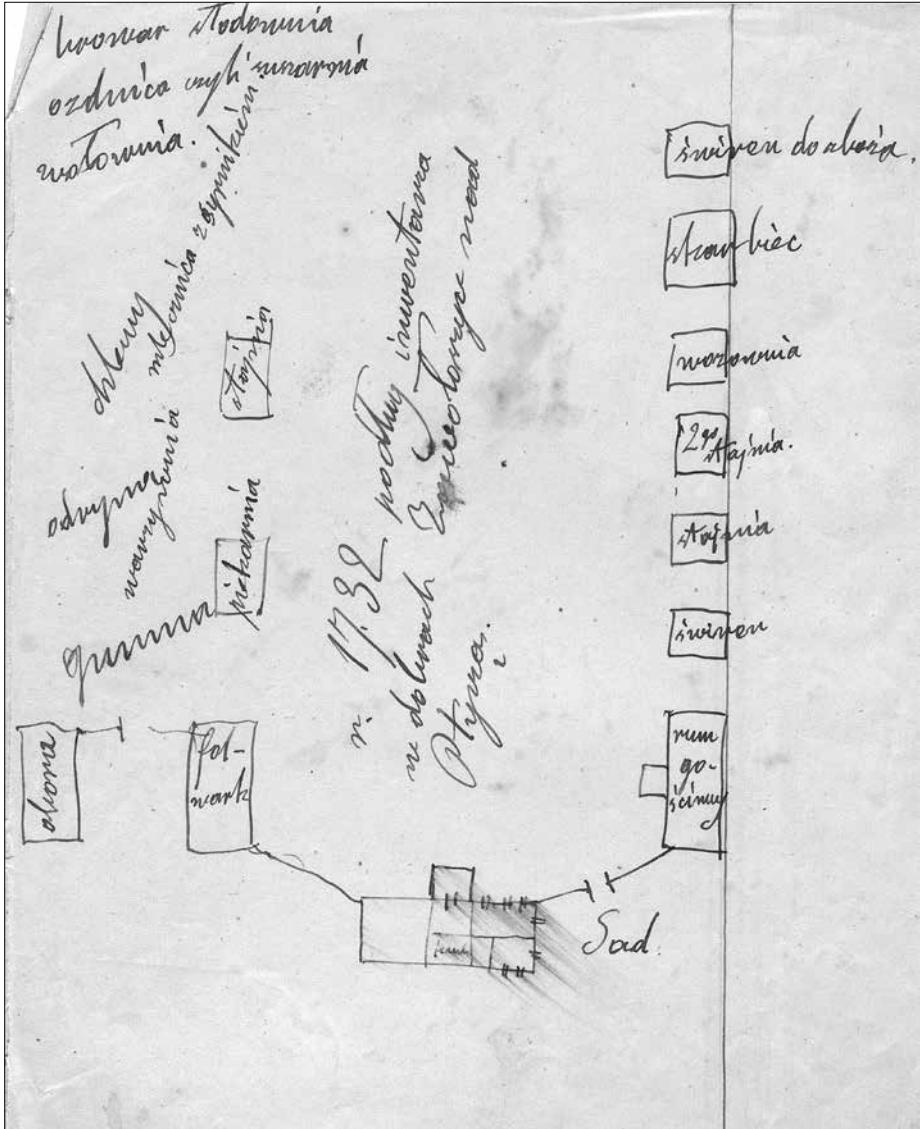
Kwarta rachunkowa
z miernictwem Wincentego Proje-
towa Koszmińców.

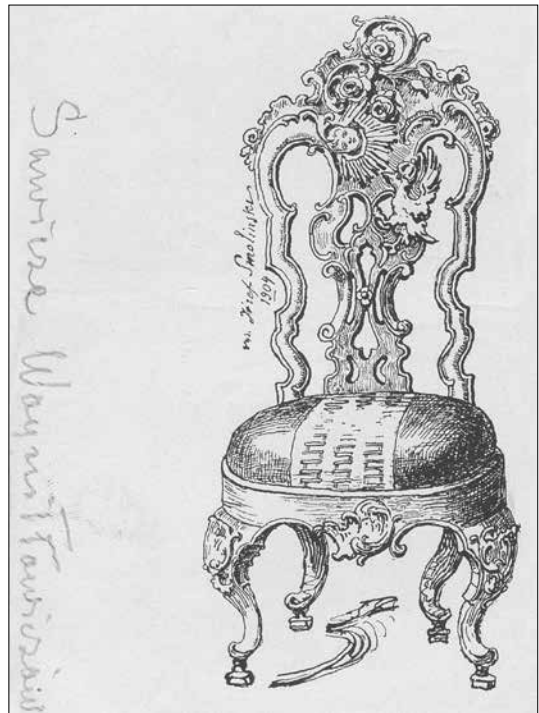
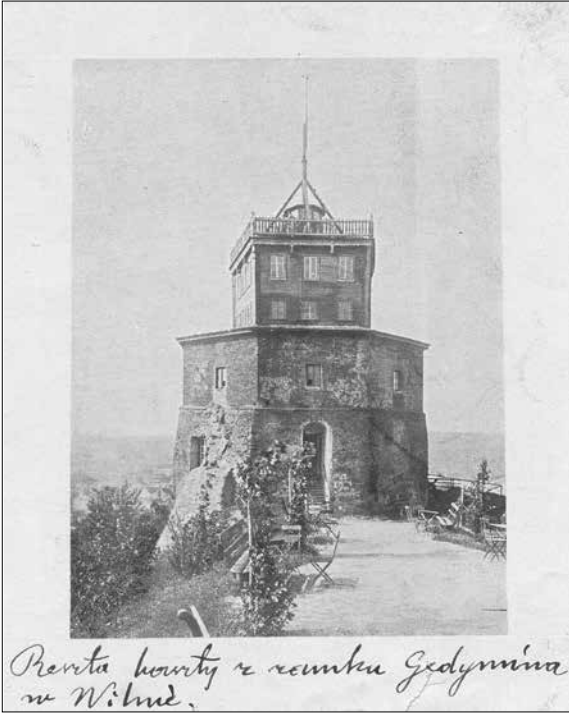

Witebsk w r. 1897. Most łączący nowe miasto ze starym

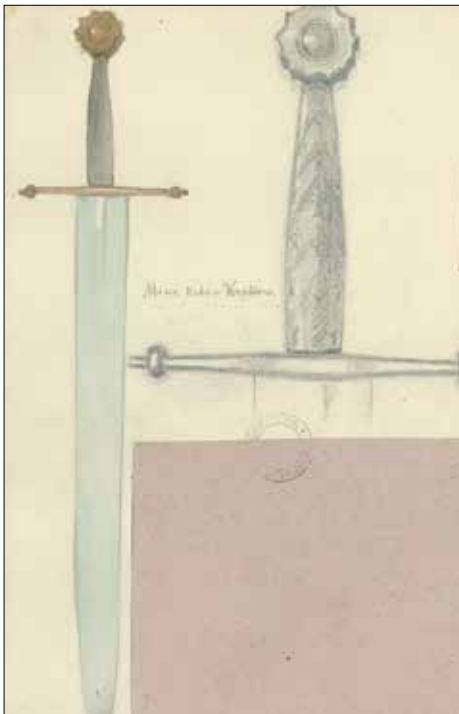

d) Z Archiwum Narodowego w Krakowie

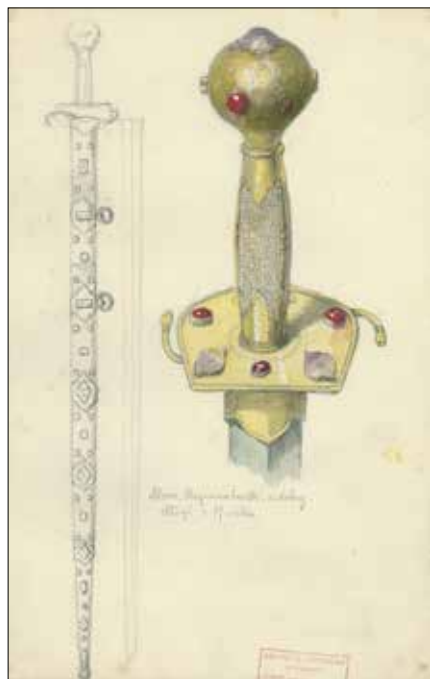
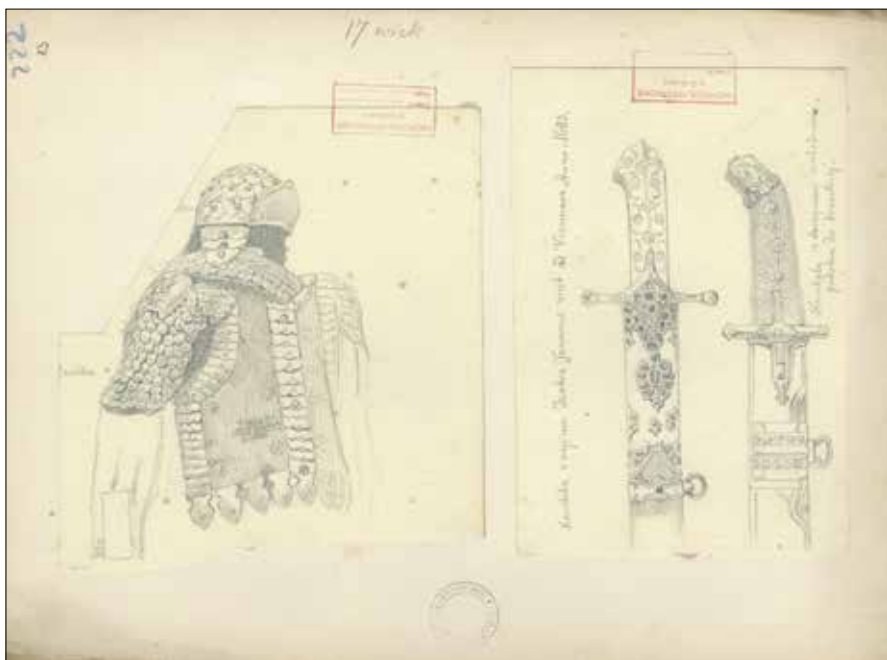
Ikonografia. Barwne detale uzbrojenia z XVII–XVIII w.

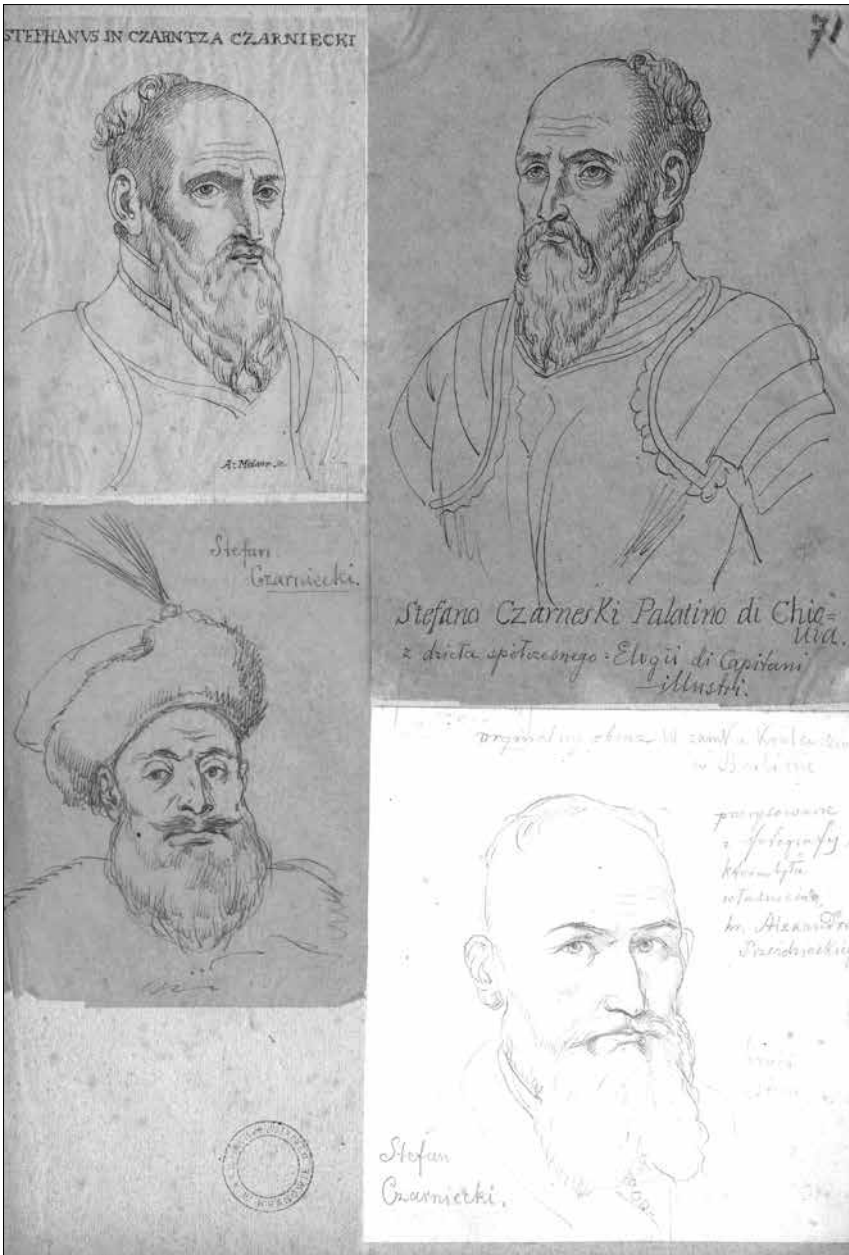
Zbiór Zygmunta Glogera (wybór materiałów); Archiwum Narodowe w Krakowie, nr zespołu 678, nr serii 12, sygn. 764.

1. Teka Zygmunta Glogera

Ikonografia. Dostojnicy i bohaterowie polscy z XVI–XIX w.

Zbiór Zygmunta Glogera (wybór materiałów); Archiwum Narodowe w Krakowie, nr zespołu 678, nr serii 12, sygn. 761

1. Teka Zygmunta Glogera

1. Teka Zygmunta Glogera

1. Teka Zygmunta Glogera

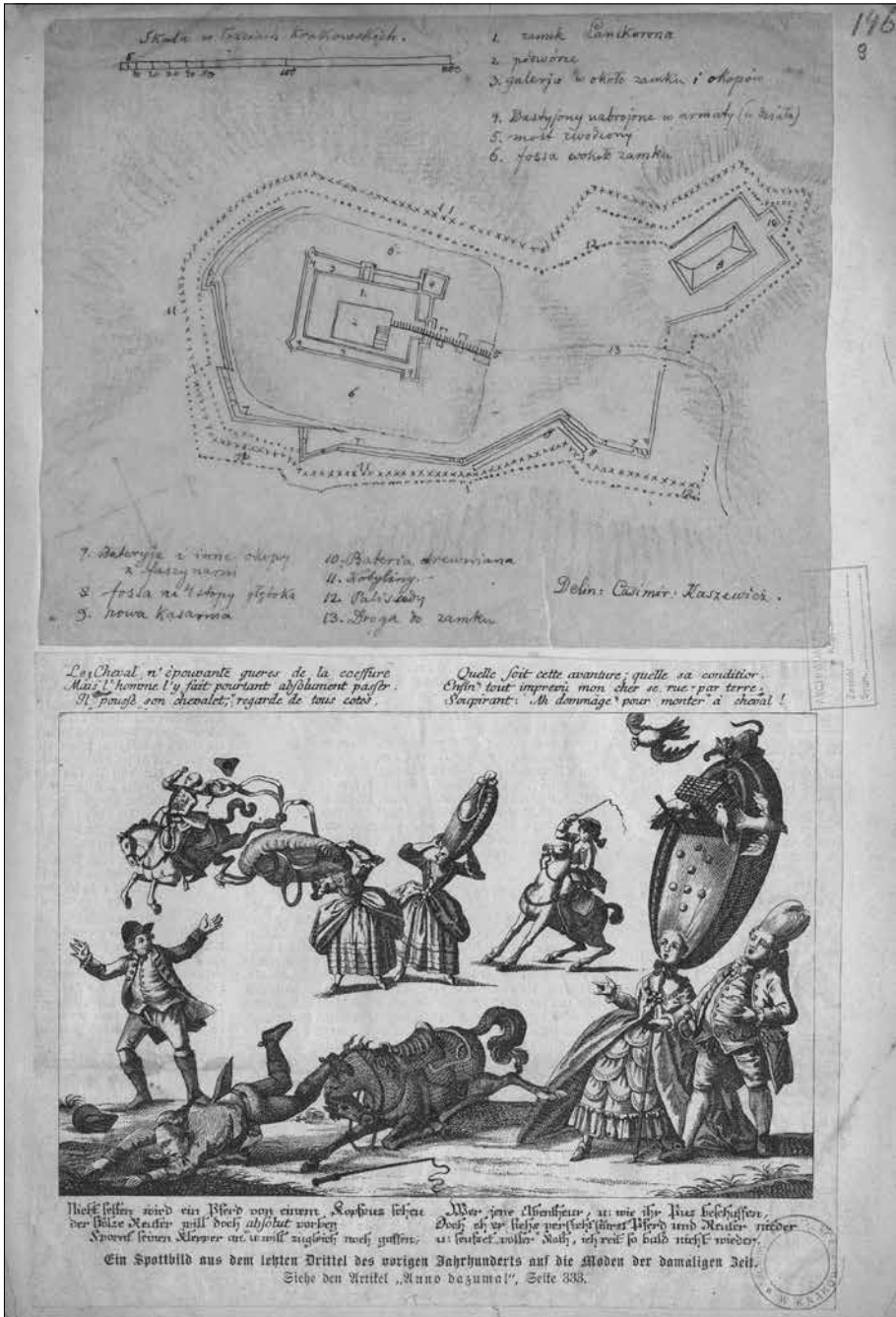
Ikonografia. Heraldyka, detale, meble, pieczęcie z XIV–XIX w.

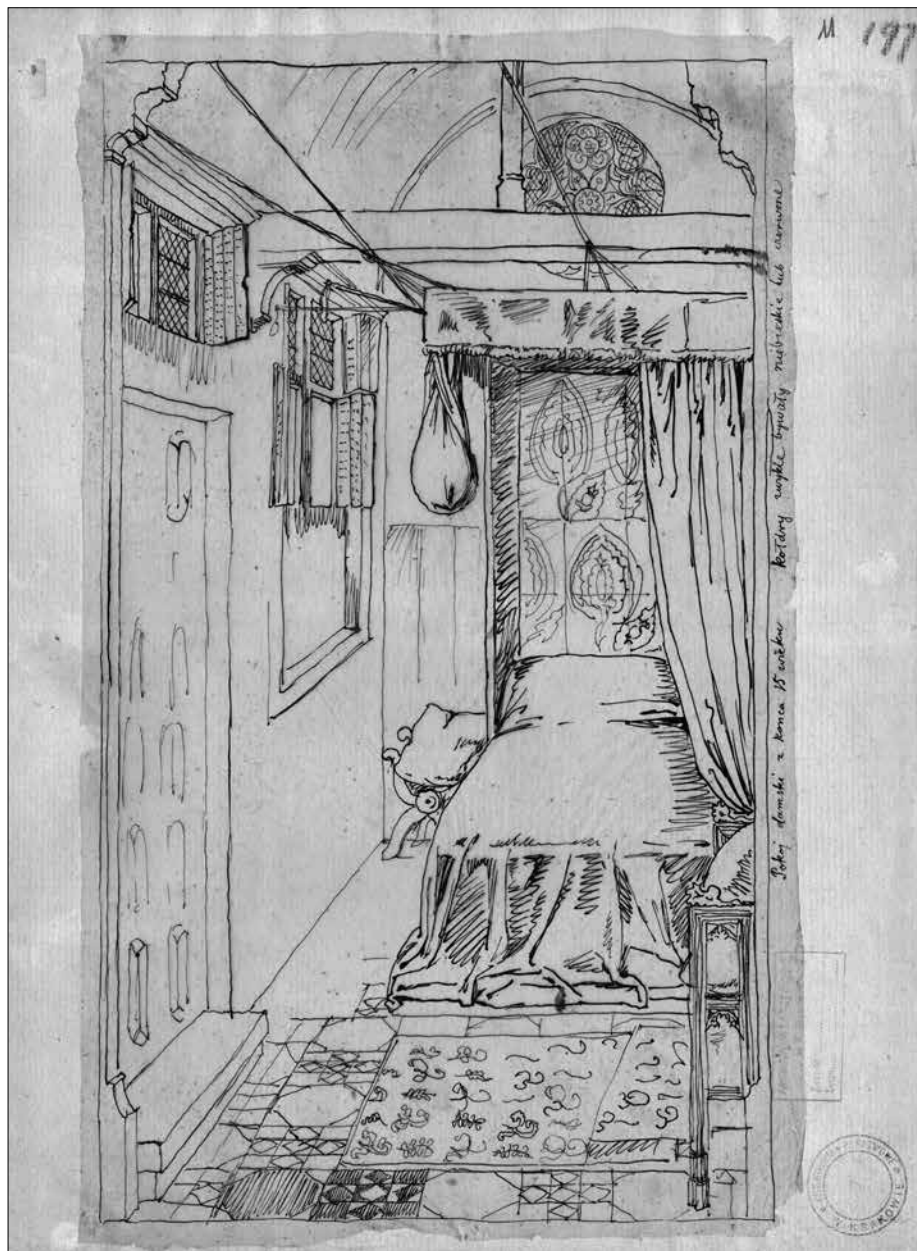

Zbiór Zygmunta Glogera (wybór materiałów); Archiwum Narodowe w Krakowie, nr zespołu 678, nr serii 12, sygn. 766.

1. Teka Zygmunta Glogera

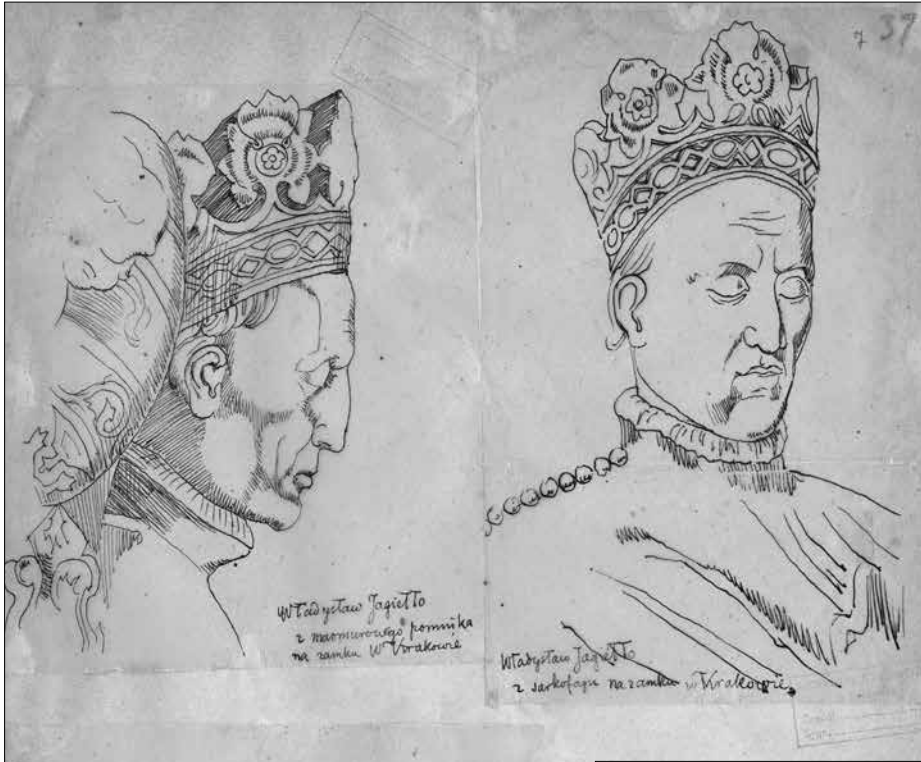

Ikonografia. Królowie i książęta polscy z X–XVIII w.

Zbiór Zygmunta Glogera (wybór materiałów); Archiwum Narodowe w Krakowie,
nr zespołu 678, nr serii 12, sygn. 760

Ikonografia. Materiały do historii ubioru w Europie z X–XIX w.

Zbiór Zygmunta Glogera (wybór materiałów); Archiwum Narodowe w Krakowie,
nr zespołu 678, nr serii 12, sygn. 765

1. Teka Zygmunta Glogera

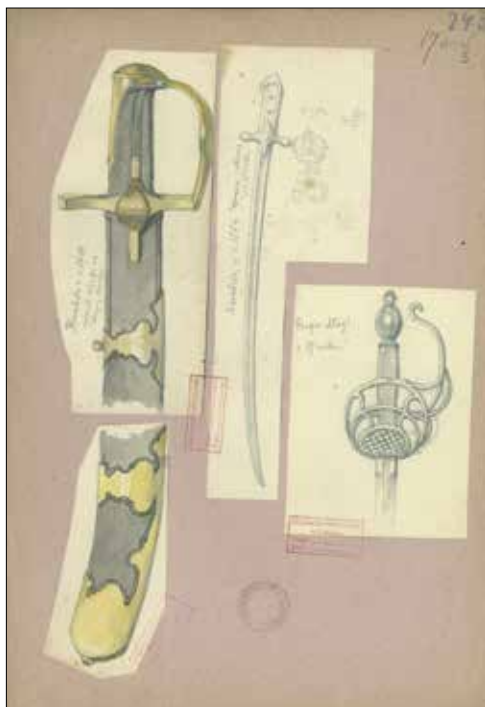

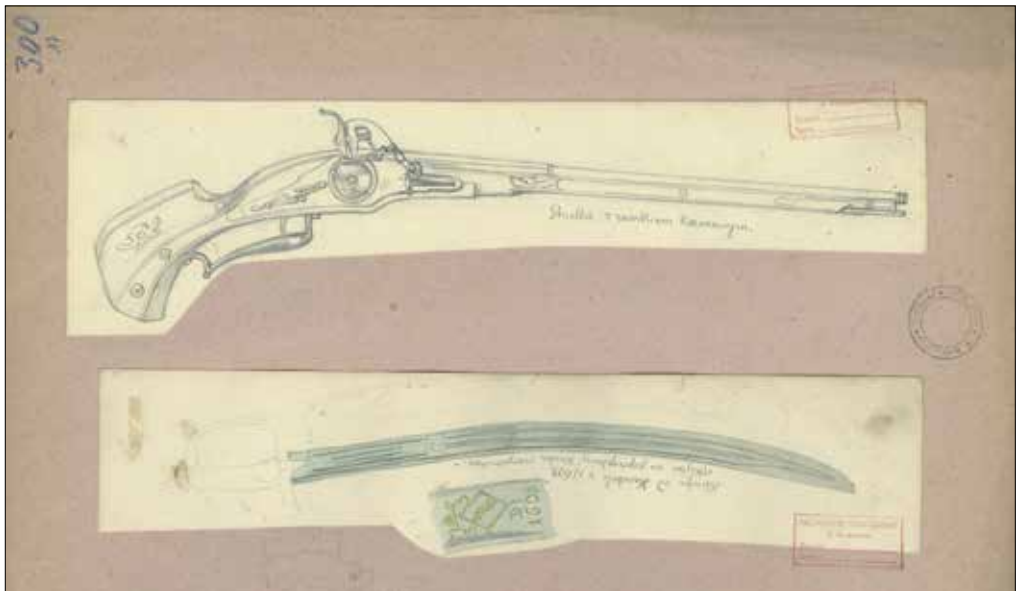
1. Teka Zygmunta Glogera

Ikonografia. Militaria, mundury, elementy uzbrojenia, sceny batalistyczne z XIII–XIX w.

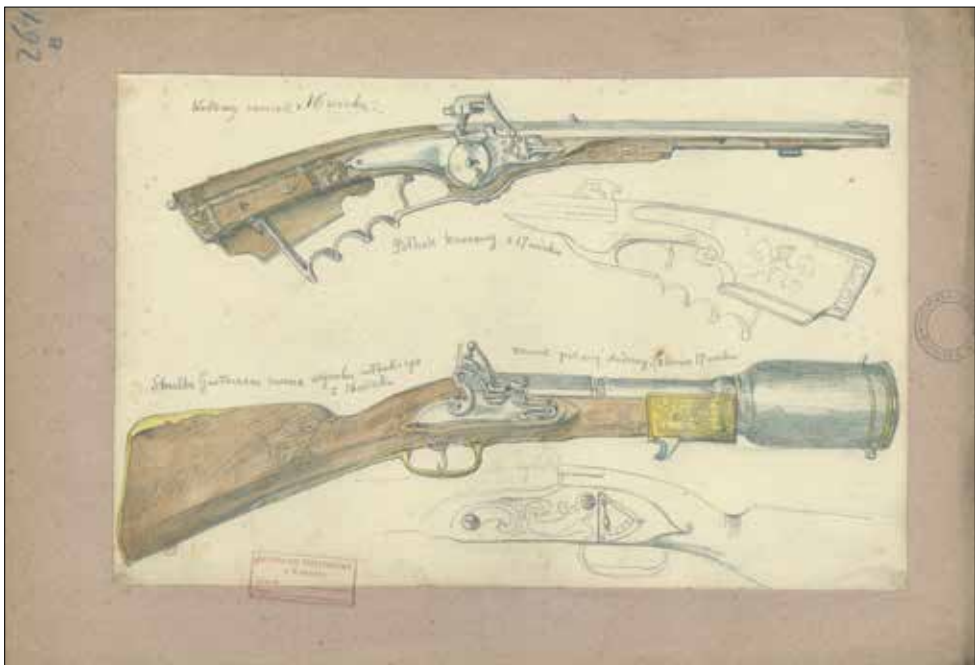
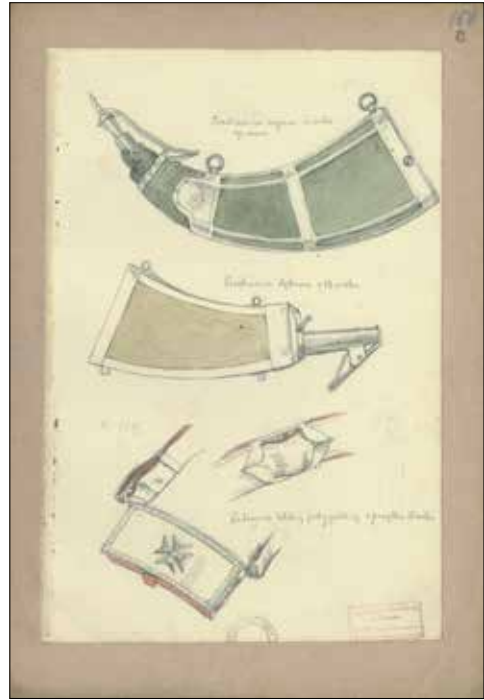
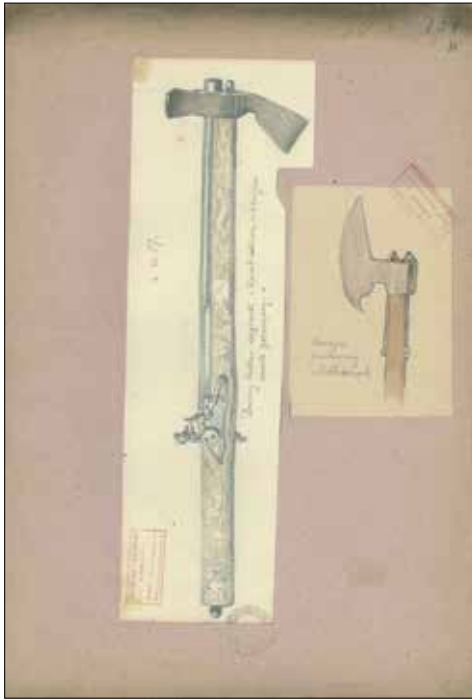

Zbiór Zygmunta Glogera (wybór materiałów);
Archiwum Narodowe w Krakowie, nr zespołu 678, nr serii 12, sygn. 763.

1. Teka Zygmunta Glogera

Panorama, „Tygodnik Ilustrowany” 1867, t. XV, nr 388, s. 103

2.

Materiały graficzne
związane z rodziną
Zygmunta Glogera

a) Prace Jana Glogera

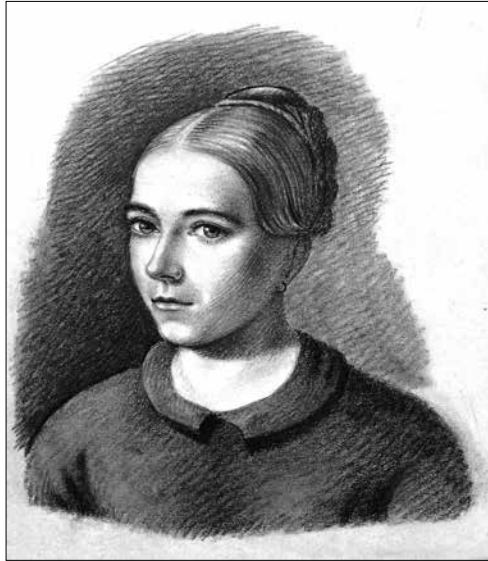
materiały ze zbiorów prywatnych Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej
(prawnuczki Zygmunta Glogera), Warszawa

Jan Gloger, [Portret n.n. kobiety]

Jan Gloger, reprodukcja obrazu Jana Matejki pt. *Jan Kochanowski nad zwłokami Urszulki*,
obraz olejny, lata 60. XIX w., płótno, olej., miejsce przechowywania:
Pałac Biskupów Krakowskich w Warszawie

Maria z Glogerów Rostworowska,
portret wykonany przez Jana Glogera
z adnotacją: „w Złotoryi dnia
12 stycznia 1851 r.”

Anna z Woynów Falkowska,
portret wykonany przez Jana Glogera;
dopisek na obrazie: „W Złotoryi,
dn. 12 stycznia 1850 r.”

Julia Byczewska, portret wykonany
przez Jana Glogera

Wanda ze Żmichowskich Redłowa,
portret wykonany przez Jana Glogera

Portret N.N., rysunek Jana Glogera;
dopisek na obrazie: „Złotoryja 1854”

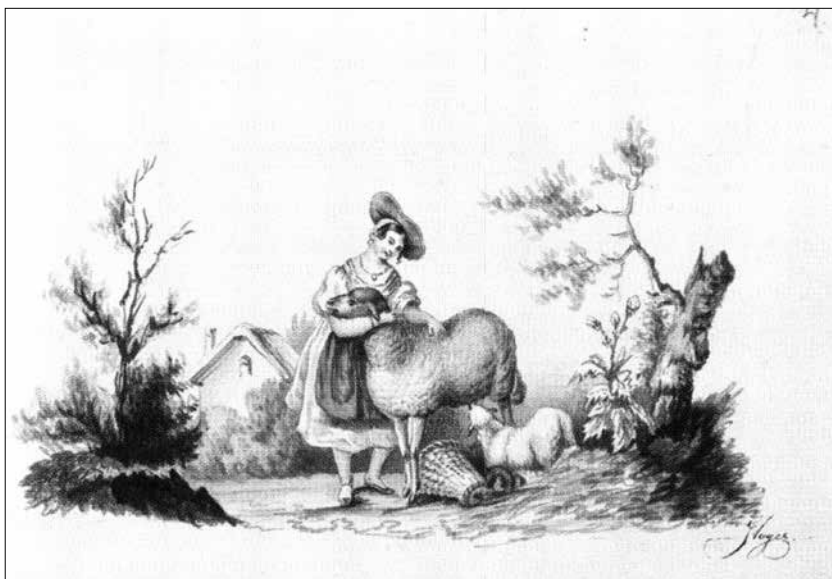

Portret N.N., rysunek Jana Glogera

Rysunek Jana Glogera, ok. poł. XIX wieku

Jan Gloger, *Pasterka tuląca owcę*, rys. piórem w sztambuchu Julii Rzątkowskiej (karta 4), ok. 1840 r.

Jan Gloger, *Towarzystwo w parku*, kopia, ok. poł. XIX w., płótno, olej

Michalina z Woynów Glogerowa,
portret autorstwa Jana Glogera

Narcyza Źmichowska (1819–1876), portret autorstwa Jana Glogera, ok. 1850, tektura, olej

2. Materiały graficzne związane z rodziną Zygmunta Glogera

Piotr Potocki, portret opatrzony adnotacją:
„starosta szczyrzecki, ostatni poseł
Rzeczypospolitej do Turcji w roku 1790”,
rysował z oryginalnego portretu Jan Gloger
w Jeżewie

Portret Żyda autorstwa Jana Glogera

Z okolic Renu – burza z 1835 r., akwarela Jana Glogera; podpis na odwrocie:
„Jan Gloger 1835 / Dębe Wielkie nad Narwią”

b) Fotografie rodzinne

materiały ze zbiorów prywatnych Magdaleny Zawidzkiej-Kwiatkowskiej
(prawnuczki Zygmunta Glogera), Warszawa

Fotografia Zygmunta Glogera, 1864 r.,
Zakład Fotograficzny Karola Beyera w Warszawie

2. Materiały graficzne związane z rodziną Zygmunta Glogera

Aleksandra z Jelskich Glogerowa z córką Janiną i synem Stanisławem, Zamość pod Mińskiem

Michalina z Woynów Glogerowa, fotografia

Ignacy Kraszewski, fotografia przesłana Zygmunтови Glogerowi

Rodzina Glogerów, Jezewo 1896 r., Stoją: Aleksandra z Jelskich Glogerowa i Zofia Jaczyńska, siedzą: Michalina z Woynów Glogerowa, Zygmunt Gloger z dziećmi Janiną i Stanisławem

Rodzina Glogerów we wnętrzu dworu w Jeżewie, ok. 1887 r., fotokopia.
Stoją od lewej: Zygmunt Gloger z żoną Aleksandrą z Jelskich, Zofia Jaczyńska,
Gustaw Jaczyński; siedzą od lewej: Michalina z Woynów Glogerowa,
Janina Glogerówna (córka Zygmunta), Krystyna z Woynów Jaczyńska

Dwór Zygmunta Glogera, Jeżewo Stare

Park Jelskich w Zamościu. Pod drzewem siedzi Zygmunt Gloger, po jego prawej stronie Aleksander Jelski, obok niego stoi Aleksandra z Jelskich Glogerowa z kuzynką Klarą Jelską

Zygmunt Gloger (prawdopodobnie z synem) oraz Tymoteusz Łuniewski, fotografia

Fotografia Zygmunta Glogera z żoną Aleksandrą z Jelskich, fotokopia

Fotografia Zygmunta Glogera, październik 1887 r., Warszawa, zakład Karoli&Pusch

Od lewej: Wilhelm Jelski oraz Klara Jelska, Michalina Gloger, mały Stanisław Gloger z matką Aleksandrą z Jelskich

Siedzą od lewej: Aleksander Jelski z żoną Heleną z Kałeczyńskich, Zygmunt Gloger; u góry Aleksandra z Jelskich Gloger z dziećmi Janiną oraz Stanisławem

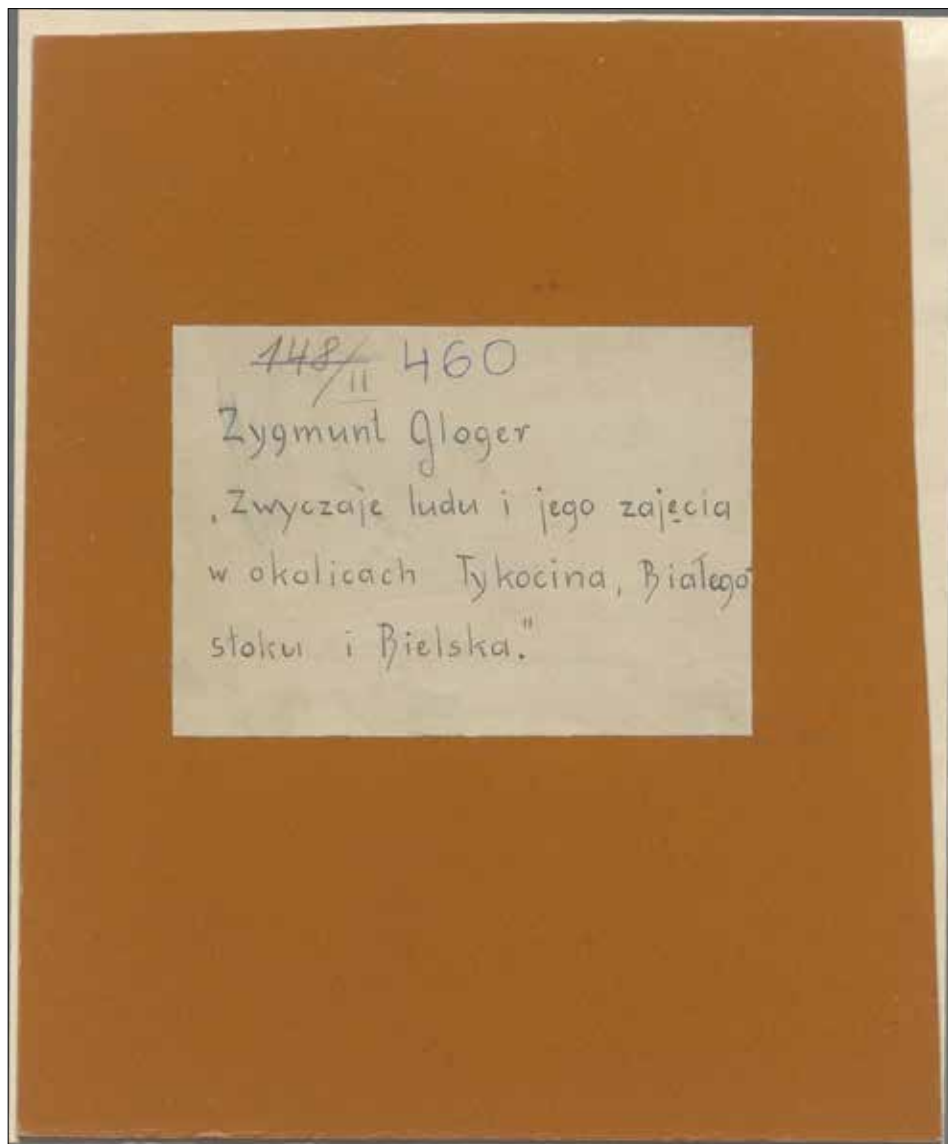
Odlot jaskótek, „Kłosy” 1868, t. VI, nr 148, s. 1

3.
Inedita

*Zwyczaje ludu i jego zajęcia w okolicach Tykocina,
Białegostoku i Bielska*

Zygmunt Gloger, *Zwyczaje ludu i jego zajęcia w okolicach Tykocina, Białegostoku i Bielska*,
rękopis w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Gabinet Rękopisów, sygn. Rps
BUW nr 460

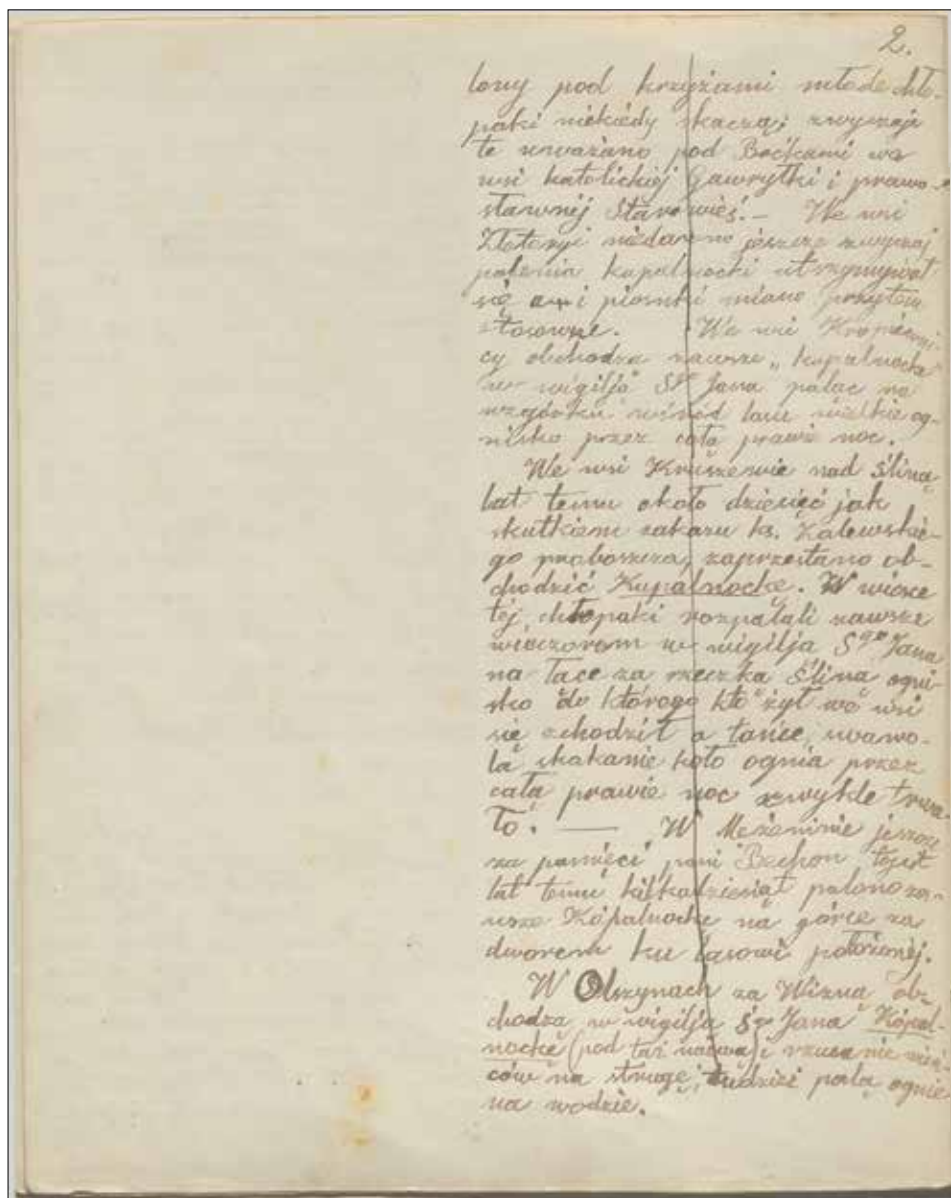

1. Krupalnočka. 1.

W wigilja S^W Jana wia-
 czeniem napalaja z gateri so-
 monych i jatwconych opcin
 na miejscu rymontem napal-
 aja ditopaki boz i starzy
 temu czesto trwarzera, ko-
 to ognia bawia nie i niarwola
 wa wri Gudekho na staro-
 zytym nameryku w miej-
 scu naprzyerom wotu cwy-
 cny tam corocznie dopatruja-
 ja. - W wiektorych wie-
 szach up na diebiotkach
 pala jak rowi rowia kraj-
 nocka na Szalone Swiatki, ba-
 wia nie tam cety moc pwa-
 wie ochoro, tarowja i jedra,
 starzy i wrodek, ditopaki i dwa
 wroneta na krajnocke wa a
 wiecki cety chodra.

W obokach miast Bielka
 i Brock jest umyraj i w pa-
 ro dui na szalonych Swiatkach
 wiezniczy abowja z cety wie-
 zwadta brzezina ktora wie-
 skawia swaj umojno zwa-
 na majeni i na staro pala
 ja pod korykami na cety jui
 wazne przystan naborne ja-
 sini. W wieckich lutyach wie-
 chich a dui prarwostawnych
 jest takie a luyeraj z ta tytko
 wosmca z juiw ten ogony

2.
 lony pod przyciemnieniem, między
 jakimi między kraczaj; wyznaję
 te uwariano pod Boczani wa
 uni katolickiej Gawryłki i prawa
 staronij Starowieś. — We uni
 Kłotyni nadawano piersi kupera
 palenia kupałowe i otoczony
 się uni piombi miano porytu
 Starowieś. — We uni Kłotyni
 cy obchodzą nawse „kupałowe”
 w wigilia 5^{ty} Jana, paląc na
 węgłach, między łami i wiatrak
 między przez całą prawie noc.

We uni Kłotyni nad Słina
 lat temu około dwięć jak
 skłócić sakaru ka, Kłotyni
 go pobyć, zaprzestano ob-
 chodzić Kupałowe. W wiece
 tej, jakoby rozpalali nawse
 wieworem w wigilia 5^{ty} Jana
 na tace za rzeczka Słina ogni-
 sko do którego kto zyl wo uni
 się schodził a tance, uwaro-
 la skakanie koto ognia przez
 całą prawie noc, zwykłe trwa-
 to. — W Kłotyni jeno
 na parwie, uni Biehor, jest
 lat temu kłócić palono ro-
 nio Kupałowe na górze na
 dworach ku lasowi potonij.

W Olszynie za Słina ob-
 chodzą w wigilia 5^{ty} Jana Kupał-
 owe (pod tar, nawse) i nawse nie wia-
 ców na strugę, kłócić pola ognie
 na wodzie.

W niektórych świątkach w Włocławku
 dotąd jeszcze (1872) obchodzą w wigilię s. Jana
 Kopalnicę i Pała ognię jęzzer kęmp; miedzi
 kowce. —

3.

Przyde Mieczni Krapięcki w wojem, kole-
 niętroie parafialnem (Włocławek u 1800) nie-
 daj wyzrafajmi szagarmeni ludu (szarowic-
 kiego i podleskiego) wylicza, W Wigilię S. Jana
 tak ściełonych, jako i w Wigilię S. Jana Chryścika
 palnicę w nowy oprow, gromadacuni w int.
 ści ptoi obęj, jęzzer ognię kowce, szagarmeni
 na bytki przegonięcia.

O Kopalnicę jest wtykut, w Pradynie
 wód Demutnięckich, tutaj sa śnieżug w
 szlona przęnię ludowugł Wigilię kęmp.

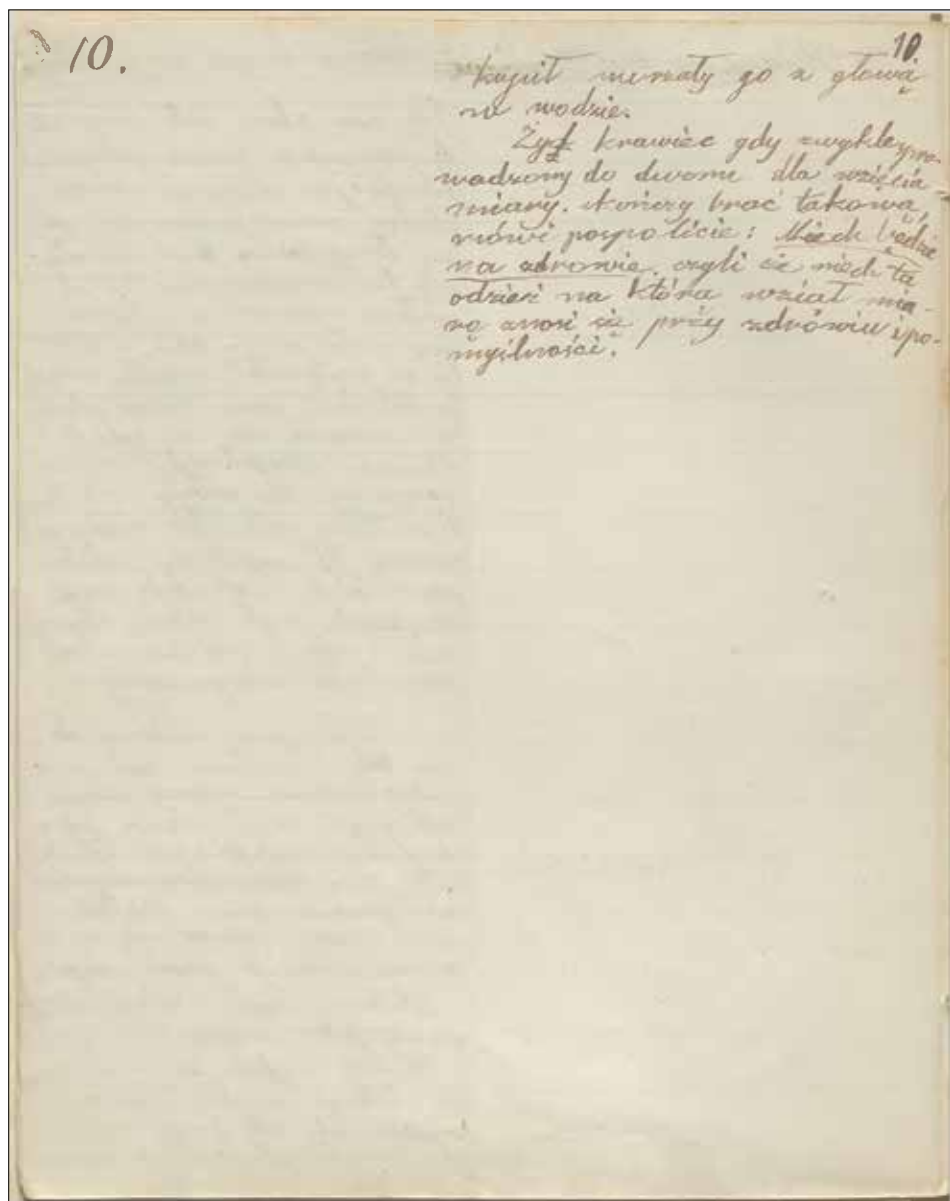
2. Wiaranie ~~czyli~~ ^{li} zakładanie kogoś przy robocie ^{9.}

Gdy siana alboie koto druzi cote
dy umytkim prawi poroje.
sidiżajacym waliogaja druzge
ktadac porad komuni jigg pos
ze tonny, robia to w celu aby
nie leu a mianowicie tej co
satorny wykupit co zwykly
nawozuje przez jakis datok
tej co swiata, zwykly wiaz
portatnia, pawa swego wiaz
gdy porawny raz na pole do
liniwa przychodzi, zwykly
porawny w swobodny koto Bia-
tego. taka widziatna obreowo-
wamy. W wyjetnosci Dobitony
pout. Bielski zakladaja poraw-
dzajacych wyli wiazia wyro-
mac z pola przed konie cety
mogt zytat lub porawicy. -

Wielkim

Ciebie przy ludowa do-
mu i mielare lub przy
jakim kotwach robocie uwazaj
zakladaja wyli wiazia przy
chodzono i wygdajacych idt so-
to to same sam ab mianowicie
luti grumdwagi. Prataje
przy wozu cionie wiazia li-
czem, szalac go przed nogi.
Stelowe wiazia takciem lub
inna jaka miawa -

Prabity myjace w wiece sone
w katorzy zwykly strypanny
kaidego kto nad boczny orafie
nie przyblizyt jareki nie wie wy.

3. Tłoka.

11. ~~XI~~

Staryto bardzo wyjątki; na
mocy którego gospodarze ca-
młodziejni we wsi tak wto-
sicienie jak saganowa sala-
lita lub też ~~do~~ wotasciel
falwancka prosta ceta wie-
skowa gwaruade ma tłoka
tojest by wyjątki przystali
nuu pomoc w nabożnie, naj-
wiedziej w zimnie. Zwona-
cy na tłoka obowiązanym
jest tylko uczestować gospodar-
nie i sijnic' jener ten dzieł
pracujących którzy wieści
wygłile nuu wolba jak góglby
na pierwiadze są regeli.

Obiad gotuje im się ob-
fity, po kieliszku wódki w pu-
tidni i wieczorami do tego
weso do późnej nocy obrami
do rana temie i muzyka
zakazana tłoka.

Podzwani jest prosiad bi-
wudziwi sijnitęgo Piotra Pali-
kopy rac' nie wolno a niezgól-
niaj na wotamem polu bo pironan
popali dzieślatki, ida wiec sijn
kłe do ~~nie~~ no tłoki aliy na sijn
jem polu nie są.

Na Polowiu bardzo tego jone-
strogogaja aliy na sijnem polu
w dnuu tpu nie sijn, wrajcy
ida tylko na tłoka do sijnipilego-
sijnolary (Wotpin Stechno).

4. Chrocin

15.

Pod tytuły strajmija
 in drzeń nowowodone wy-
 lepij jęsi naci imie jakie sa
 mo solie w dniu wprowadzenia
 jęsi wste se sai wste na
 zwykłe i nieznanie imiona
 wywpadaja w kalendarzu
 to w takim razie wste jęsi
 se do uwage miomania in
 stonija porostaniję kraden
 miłady dop imienia. Sami
 najlyci lubia imiona: Jan,
 Jozef, Franciszek, Piotr, Mar-
 cini i Stanisław, takie Maję.

Z wrodzenia syna delakos.
 wstej se ciera nia a wrodka-
 nia cęki, tem to udowadnia-
 jac se zwykłe trzy wazy tyle
 wygaja wstaki na dżeci wstę
 syna nia na cęki. Stonija
 se cawse isby pro wrodzenie
 dżęgaga lub tżęgaga dnia drze-
 ki byle jęsi schroniam, do
 dżęte tżęgaja xna w wstę-
 kim, kłomy". Pory dżędaję
 na dżęci wstę podaja w koin-
 na misse kame ktęgę wstęki
 mi jęra, ktędę se nia wstę-
 cy wstę nia jęmiatę dżę
 "wstęki" wstę akusierki tżę
 jęst zwykłe stara jakai balci
 z tżę jęri. U rogi wstę kłomy
 byt wstęj se aby dżędę do-
 bres se dżęwste, kłomy w koi-
 nny albo jęmiatę tżę wstę
 dżędę albo jęmiatę kęgę

Des kawałka kawy podawa-
wano go poturimicy w Choro-
wicy w tykaja, w wypryce i
cni po monacie tak że cni
czesto kawe utkaja pismode-
nii. Poturimica pismode-
nie solie porwijmije u kawe
ta aj. Szabce sas czyli
akumnie obranej kawie
na choroinach hiema
wygeraja alu salnoskami
na biesiade kumowia i go-
siec skladali sa pismode-
nie, ptaci jej tytko ojciec
i matka drecipcia sa jej
pomoc

na dwadze jedac do koscioła wst-
kano albo kosciołnego dricida i lu-
ba. — W Chorowicy byt niegdzi
wypraj ze kawie niewicaty
gospodynie idac na choroinach
czyli „na biesiade” nicoty potu-
rimicy w mityki zwiaczkach
kosciołowi na gste kawie gpy
czarna przysitrojona ruta. Kawa
to co ruta przysitrojona dricidko do
choroinach nicoty na wie kwaj pola-
wonej niue tak utkaja kawie tak
utkaja kalina ze jej przysitrojona
widac nie byto. Gdy jedza na
biesiade kawie to uwawiaja je-
szeli corka normalna to
zostawiaja na swadku miski
tracich kawy ruta utkaja
i to podaja do zjedzenia potu-
rimicy jaszeli sas gpy to przysit-
ko miski zostawiaja jatak
dla poturimicy. W Choroinach w
Choroinach trawaty dricid jedza
1 lub dwa w jezemie sas
kawie biesiada trawainumii
trzy dni. Pismode-nego dnia ja-
da do koscioła z dricidkiem
a gdy porwocia ~~schodza~~ sa
ojciec zastawia jadt i wodka
gospodynie sas przysitrojona kawa
dla poturimicy po parze jej i po-
tronkie okray lub kawy wy-
tko jaczmienskiej. Na drimaj
dricid znowu kawy przysitrojona
dla i przysitrojona z solia. Dla
poturimicy malo itie dalki a jaci
nicoty kosciołowi ojciec jadt i
napitek ale i gospodynie z so-

11.

bu jedro nie przynona i stada-
 ja nie na wodke, wazem a of-
 esem drisciccia; na trzeci dni
 tak samo wolna jak i na drugi.

W Zeleniu nie ma wcale zuz-
 czaji tak jak w Chorowicy
 Stadania pismieckie dla potwi-
 nicy jest tu tylko zuzyczaj za
 galy powroca a koiscieta babka
 ktadzie na labornie obawranok
 unyicy przystemni stadaja ju-
 niadze na ten talora w gwadku
 obawranok wazem a unyit-
 kionni ptaci i ofesie drisciccia
 na talora a babka ugarnia
 robie poniadze jago unyiczo-
 dzanie za swa ustupa. Wtedy
 kuni a kuma ktory trzymali
 do chwila driscie biona obwa-
 ranok a roztamunni ma
 dwoje zjadaja popatornie,
 babka rai nichowunsiy piz-
 onidze pije od siebie do unyit-
 kide wodka.

Wyludnaja c nie do koiscieta Zabalony.
 funionie nie moga mizgo
 skutac, bo driscie cato ryci
 badnie gulie i skutac. Wszytko
 gotowe podaja im do rak. W su-
 die funionie nie moga i na
 przesadit bo driscie nemogualoby
 nie potracic, dla tego rily nie driscie
 unyitko w jego ryci unyiczo

jak a ptactwa. Wzięto maja 18.
mieć kumunie na robie cyfry bo ism-
nej ~~drze~~ a drzecha na praimie brudas.
Zas sbraniu mie poruimie saccie
bo drzecho bednie nie sbrwaci cyfry
wawcyuaci.

5. „Watorwe wesele” albo „kaniskie.” 19

W niektoymch miach jest sta-
 ry zarysaj cichodrapnia na kio-
~~lowe~~ Szwiatki tak swanogo
 watorwego wesele. Chitajaki
 na hielko dni przed szwiatka-
 mi nplotoga z tyka amytke
 wiorobonogi nodroj zaproszajin
 na wote fitorogo zaporowadzi-
 wany w hieni kielobnyd. Szwiatki
 do lamu gdra owe zaproszaj
 z najitowoli kwid bawic noja
 entek wote nitami mily no-
 drojom plocionij rogocz na
 wote wadzoja i pomywajin
 ja mily watorwika fitorogo z
 hawy obrawij i tyk wiorob-
 onych zwoliz i pata mabte
 praw nana nim pomywajin
 hieni naitaduzje w hieni mily
 nycarza. Tak pomywawog
 drowacowne wote ~~z~~ pomywaj-
 jarggo iaj. Wn az stowidz por-
 ijadzaj, wivod zewara i hieni
 shu do wni gdra go puzara
 ja; nat adzghawaj wolonoi
 wira go wni i kawa itarogaj
 na wolonoi ad ungo zyc ma
 i naitowanyd itowidzaj ca-
 ta gramada wiotkowa temi za-
 wawozata i chitograbie drowi-
 kowu ywawog zabawaj z sto-
 icosse panna pacywajin fitorog
 sobu stogoli iba podurlac do
 kamuraj solia by tak ostawisze
 watorwe wesele. Zarysaj

20.

ten wie wie Przedścianach zwa-
nych w 15ym wieku Drogwi-
nem. Sympulatywne się przesko-
nuje. Bogolitsa jest wsiakie
nazwa koristkiego wesela w to-
tonji ryp. i imięd wsiach wy-
prawiają koristkie wesela lecz
nie ubierają tam już wcale ko-
nia ani wotu tak jak ubiera-
ją wotu w Przedścianach tylko
do storonych pierwiedzy gma-
wioją bieriadę w karcamis w
pierzony dzień Zielonych swiat
tek i to mazywają koristkami
weselom.

W Przedścianach Wotowe
wesela ma zaimie między in-
drugi dzień Zielonych swiatk, sa-
mo chtopaki je ubierają, wyko-
nają wotu k czarnego tuteżego
z dżiamy rogami i dżikiego dżub
gdzby takiego nie byle to białca
czarnego. Wotu tego wykończają
do nui rano i tedy biedy i in-
nie woty gonie a naturęgo part.
wiska czyli z poranku. Inu
wierz wot do kazyu tym wiskra
wiska. Bieriadę wyprawiają
chtopaki po tym almedkie sa-
wne w polu w gaje na postaw-
ku. Tak jak same chtopaki
wyprawiały do wotowe wesela
tak i same z monu decemurta
w t. tottonji takie w Zielone swiat
ki chodzą z Kroleroma. Obrady
ponajmiej more naja pacyu z so-
ba wiasak.

21.

Prato Chorowiny zaurze
 zarysowano ten obzred konicku
 wesela, obzpodrowo go na trzeci
 dzien Zielonych swiatek w dwie
 tym zaran po potudniu uliznawo
 kilka homa w krawaty i niesz
 wojne dolo paki ktorezy to robili
 skladali je w polu, kupowali
 wiodke, imzawiazala mierzkan-
 ta, przychodzily kobiety z awri
 z rakaska i tak do wieczora
 po sprazentowaniu konbisa-
 nymu komi towarzysze w polu
 obzpodrowo, potem zarysoto nie w
 polu laix w sto dolech z wa-
 draci konicku wesela.

Wstos pira iz Stonianic (nad. (s. 54 w Kothu).
 dwie pilsy) za czasow pogan-
 stwa przysiegali na miecze, i
 na P boga Peruna i opiekuna
 trzod Wotosa (i Perunom bo-
 hom uwoim, i Wotosom skot'im
 bohom"). Znany to dostawnie
 trzodnym bogiem. Czy niema
 jakiego swiastku bog trzod Wo-
 tos z mo obzredem wotowego
 wesela.

6. Półpocie.

23.

Nauczni w świąde półpociu
 tłuka wiskorami tłuka o śnie
 wsiadów garnki które dłu
 siki zrobienia większego chata-
 cu i pioty przez naluiczenie
 pod dwoćmiawie, wazat nigga
 gruzem, kamieniami lub popio-
 tem; tłuka garnki udierając
 nim wo dnuć alnie i a ma-
 nacher iely rozoxem i przez
 strachna niepodnoszącym się
 tego narobić.

Starymka jedna mi opo-
 wiadata że nauczni na jej
 wito dociu w Chorosny i ja-
 koto Białogostoku było w pół-
 pocie garnki, wcale jednak
 nie robili tego tak jak dziś
 dzieci lecz szybko dowarli
 i stary gopodame.

4. Spiewny pod krzyziami.

25.

We wii Kłotorysi nad Nis-
 wia zachowuje się dotąd sta-
 ny zwyczaj spiewania przez
 całą prawie noc z Soboty
 na Niedzielę, zaczynany od
 Wielkiej nocy aż do Kiełomych
 Świątek. W każdą taką
 sobotę wieczorem dzieńmi-
 ny z wiecki zchodzi się pod
 krzyżem stojącym za wioską
 a przysiadający w gronie
 pod krzyżem na ziemi
 zaczynają od prześpiewania
 piosenki pobożnych pieśni, spi-
 wając je potem same świe-
 torce. Pieśniami pobożnymi
 od których spiewny zaczyna-
 ją: „Wieroty dzieńni” i „Alleluja”,
 te świątecznych spiewają najro-
 zmańsze jak „Bujny owies”,
 „Konopielka”, „oj zaryj, zaryj”,
 Spiewają w Kłotorysi nie ko-
 miernie pod krzyżami, lecz aby-
 ra nuda na węgorku, spiewny to
 na sąsiedzkim obrzeżu Kopal-
 nocki czyli sobotek.

8. Chodzenie x. królowna

31.

Obłiwany ten zwyczaj prze-
długował się w Ktatoyji
~~na wiosnę~~ do r. 1848 r.

W dzień Zielonych Świą-
tek, w teny dzień w tym se. wie
ubierano się po meczku w bō-
ty, podnie, kamizelki, kapoty,
przypasywały się jak mężczyźni
tamtejsi w ubiorkach czerwonych
bo wel nianem i pasami, kładły
mężczyzn czapki furaxentki
opięte dokola karda koloro-
wa wstążka. Ubiórano tak
(lecz nie pomoczku) jak można
najładniej dzień w tym jedyną
lat 4 do 6^{ciu} majaca. Dzień w tym
się te zwady się maszratka
imi a marta dzień w tym kró-
lowna, w towarzystwie sa-
mych tylko dzień w tym lecz
w tym z wiozki wyhodzi-
ły one około 10 rano lub wcześ-
niej na obępcie granic wie-
skowych. Dwóch maszratki
postępowało przede m obok sie-
bie, dwoich kai w tenia sposób
za niemi, w porządku nich
troche niesiono troche prowadzo-
no królowna, śpiewanie ja-
sni światowych nie ubierano
ani na drwile. Co kilkadzie-
nat kucików lub więcej maszrat-
kowa

32.
kowie idący na przodzie obra-
li się do królewny i zwracając
do marmatka porośniętych i ja-
winy czapki oddawali królewnie
i zwracając sobie paktony. Tak
przy śniegu i paktonach tych
obracali granice poruszano
już niekiedy samymi rękami
do wioski gdzie czele towary
wo prostu do gospody zachodzi-
to. Królewna miała prawo
nie na poduce na drodze
stole ul karze, a matka
jej musiała ją wykupić konie-
cznie stawiając na stole przy-
najmniej kwartę wódki, chleba
i ser na zakąskę, przychodzi-
li wtedy dopiero do karczmy dło-
paki, a tamże i zabawa do jęzika
trwały nocy. —

9. Chodzenie po wotoczebnych lub wotoczebnych. 35

Jest zwyczaj w okolicach Białki, Białegostoku i innych chodzenia w ^{wieczornym} piątym wieczornym do późnej nocy po wotoczebnych. Chłopki ze wsi zbierają się wieczorem i idą od chaty do chaty w statygi i śpiewają pod oknem każdej piosenki na broń: „Weroty dzień i Alleluje”, w której śpiewają dwa razy tam śpiewają pierwsze świąteczną piosenkę „Kano-pielka”. Po przepięwaniu tych piosenek gajrodawka wywołuje im z chaty czy ze świeconego zwyżka, może być dwie pary jaj, niekiedy kawatek kielicha i czegoś statygi przy do kupienia wódki formużka i tobie potem w karczmie i kielicha i kielicha.

W okolicy Wirny i Stawisk pomiędzy swami jest zwyczaj chodzenia statygi wódek na Wólkarowce po wotoczebnych.

10. Wigilja Nowego roku.

37.

W wigilja Nowego roku
drzewceta rozmieniwszy gli-
ne rządko marami z popio-
tami zamazują z mienatka
pod chatą podciągają gdzie
dłotnaki mienatka okna.

Tak dlotnaki jak i drzewceta
rolica jeżure w dniu tym in-
ne figle obchodzić niły tam
zakończenie starego roku; ka-
watami nr. drewna drzewi
od chaty wstawiają, brone
aż na dach wciągają wry na
otwór komina kładą i t.d.
robiąc niły same w dniu
tym próty nr. drzewceta
wypadają z mienatka do chat
i porywają dokolwiek z odzie-
ży dlotnakiem. ~~Prace~~ w ten
sposób nawalierane kła-
dają w jednym domu do
dnia następnego tj. do No-
wego roku w którym to dniu
w tymcy porokodowami dlotna-
cy muszą wytknąć waciwoją
masy z czego wzięta nęsta
i zalać na cały wieczór
i noc w Nowyprók się twor-
zy.

W wielkiam w wigilja No-
wego roku wieczorem najmłod-
drzewceta w liczbę kilkunasta
przebiegną na sa cyganki i idą

39.

nieświadczeni na którymś nad-
rassem gwoździu napalają ga-
macie (naturalnie karci) w ród
i mielnie i wzmasy na czem
twierdzą się koniecy. —

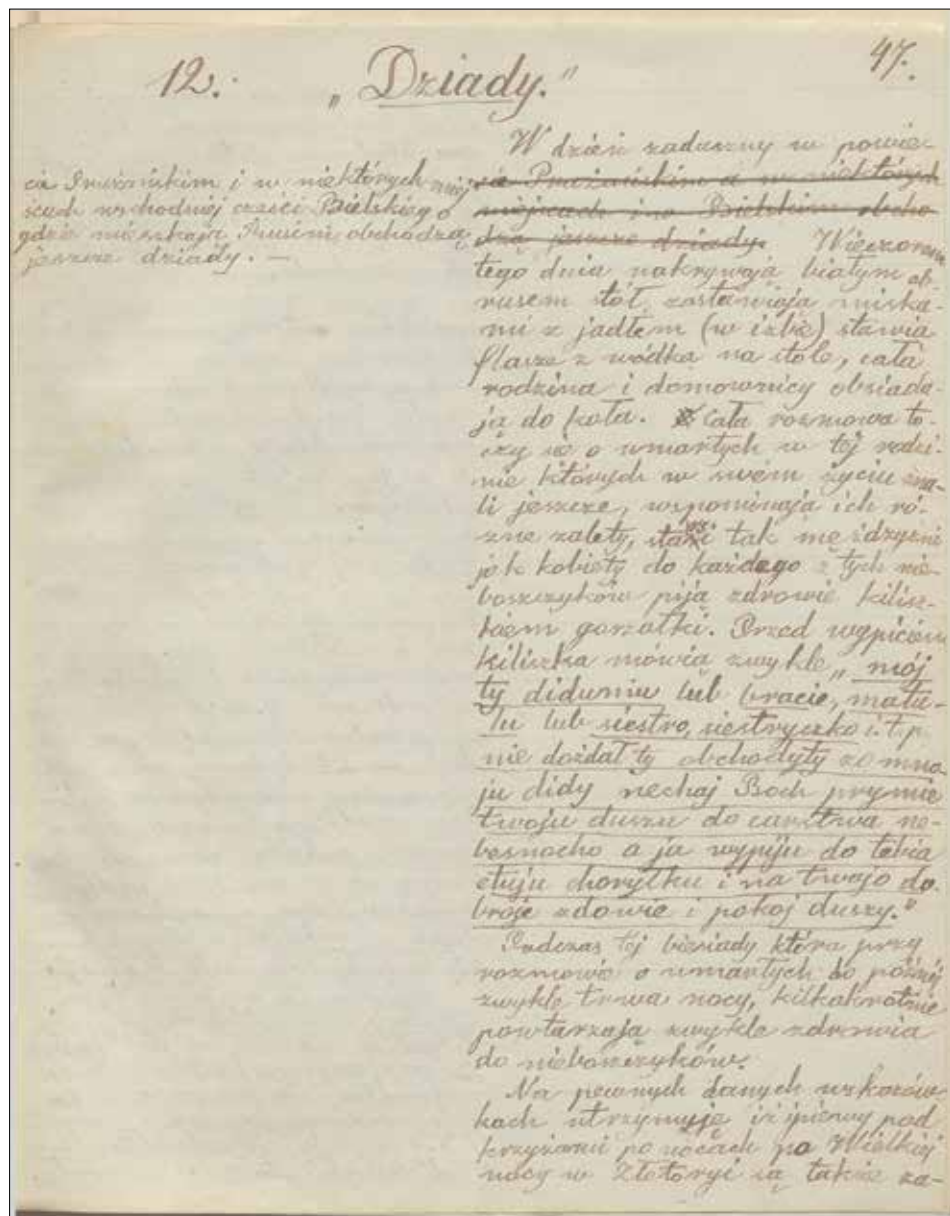
We wsi Włocławki Świątyni dnia tego
zauważają okna solne naurzajem
wo wsijskich domach brzo wyjęte
we wsi.

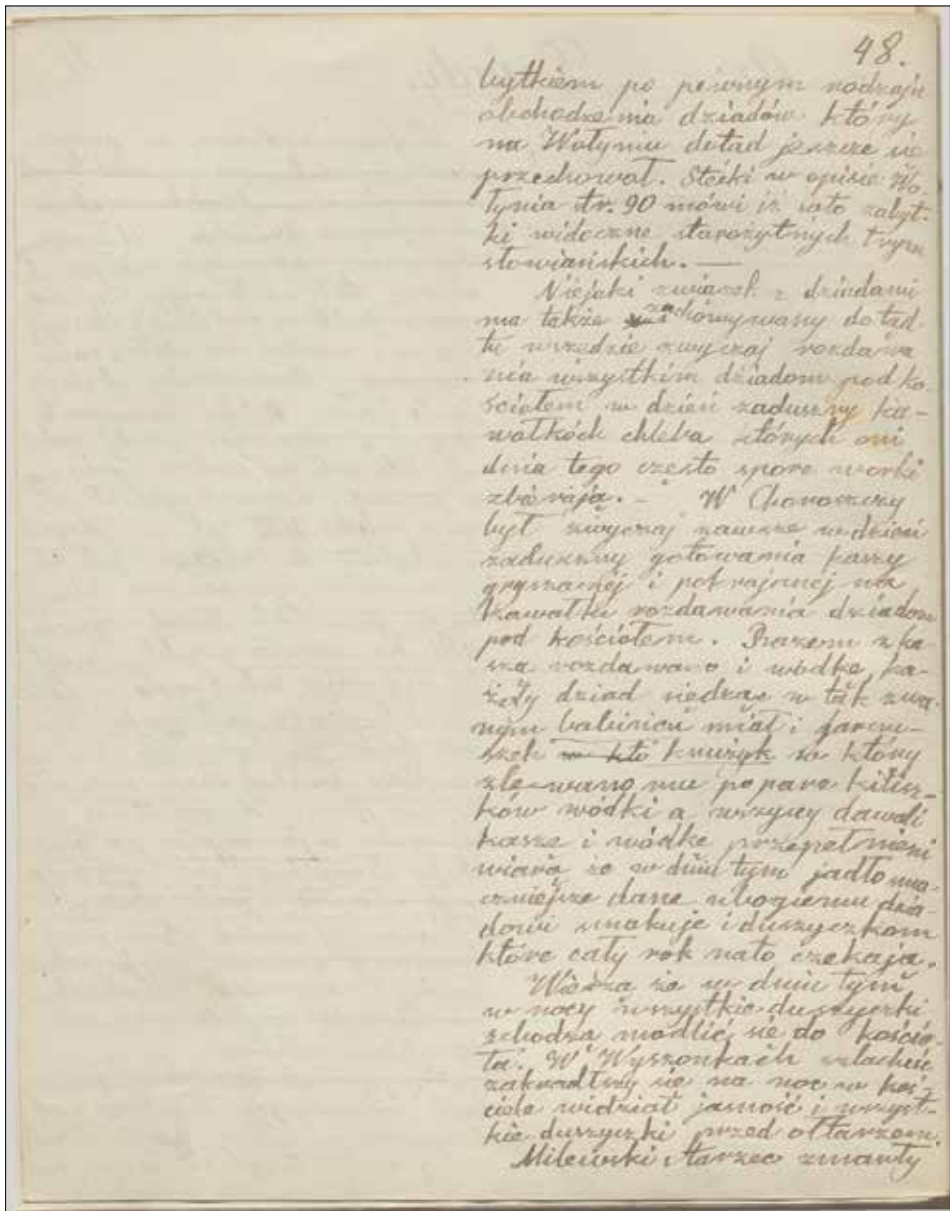
Był zuzycy w tykocinie
dnia piątego czasem zachowywany
i gospodyni tak panie jak i wto-
żeniuki w dniu tym na okna
gotują cokolwiek która wykle na
koniecy-rot się odprawia, lemieche
czyli kłosa w maki potrawo
mowa ja ofiarować. Później to
na wsi aly odprawiającej się w-
ładni niły, gdy zauważają by się
nie dyladywali to między gdy
nie wydale.

W Tykocinie w Przedzia-
nole przedwójną się zauważyć
tym na cyganki nawet w wsijskiej
klasy jak wzmocni w miejscow-
ościach tych jak i wzmocni roma-
nija lemiecha okna.

W dniu tym na wsijskiej wo-
dle daronego zuzycy musiano
komarunie pić lemiecha i wto-
dni pacali się po twarzach ty-
kami lub szarywali solne na
okna. wsijsko to oła tego aly
był wrodzaj na albo w roku
now dnuży droni szarywajacy
nie, aly było tak wiele okna
solne ofna nim były satorione
i były cale zasmarowane.

48.
 bytkiem po pierwszym podroju
 schodzą na dziadów, którzy
 na Włocławku dotąd jeszcze się
 przesuwają. Stecki w opisie Wo-
 tyńska str. 90 mówi iż to szlach-
 ki widoczne starożytnych try-
 stowianiskich.

Niejaki zwyczaj z dziadami
 ma także ~~tu~~ ^z chorągiewany do tej-
 de wrodzić awyraz rozdawa-
 nia winytkim dziadom pod ko-
 ściotem w dzień sadzenia ka-
 wátków chleba stopyli oni
 dnia tego czesto spore worki
 zbierają. - W Choroszeniu
 był zwyczaj nauze w dzień
 sadzenia gotowania pary
 gęstszanej i potrawionej w
 kawałki rozdawania dziadom
 pod kościotem. Przemysłka
 ma rozdawać i wódka ka-
 rdy dziad wódka w tak zw-
 anym balirion mial i farcy-
 hoch ~~in~~ kto kumigł in który
 zlewaro mu po parę bitli-
 how wódki a awyraz dawdi
 kara i wódka przepel mani
 wiara iż w dniu tym padło ma-
 coniejsze dane ulozierum dia-
 doni unakuje i dymyem kom
 które cały rok nato czekaja.

Wódka ió w dniu tym
 w nocy winytkie duszyczki
 schodzą modlic się do kościo-
 ta. W Wyszronkach w latach
 1840-1841 ió na noc w ko-
 ció widział jamoic i winyt-
 kie dymycki przed oltarzem.
 Milerunki i tarzec zmianty

50.

Ja mamam pot miotki, pliat
 tci bywa zausze tu wiecra
 niedze wyszy do polnoj awy
 spicnagize nabecne pieciu na
 muoty. Ci wyszy ce obicak
 w dnu tym mi wyprawicaja
 biednieci miwa do tykocina do
 szpitala dziecim baberna, i bohor
 kloba i gawane quaku, tylo sai
 ile pomocia niegija w sadawie
 unotyit. wiora kawat hoo pa-
 voga i miwa, wadaja to daia-
 dom pod kociotem w adlowacya
 hamleom po kawattur wywia
 wiozyc smy kadyw i miwa
 wiaatci orelq.

Opowiadat mi p. Szafranko jezuita i zgli
 komornika literwki ze luyt nie dawno szpal-
 kadu w Wotkowycie obredu dziecim
 chtopi w druci sadawny (zawira goscimni)
 teraz bardzo nie chot mie przykli go za noc. W
 uorem zastawili wta now inesse a e kadyj
 potrawny, udic lali watewke dla kadyj, dnu
 wiaatci w ich rodzinie i a ich panicy. Z pro-
 szca wroto wyprucili dla dwojceki za otus,
 jaryga i kasy muciati odwobim pod t. t.

13. Znaki gdzie są parny na wydaniu. 53.

W ogródku koto draty w któ-
rej są parny na wydaniu zwy-
kle sięja i rosta wie różnych
kwiatów aby z drogi porwać
można było zaraz taćconny
dom; kwiatami takimi zwy-
kle są, nagietek, maraniec, ce-
nak, ruta, boro drowoko i inné.

~~Do~~ Drobia takie liata glin-
ka wokoto oknom od ulicy wiel-
kie centki które oznaczaja
luzności tam parny mająja
bowiem przedtanioc takie
nieby kwiaty up. gdy w zimie
naturalnych w ogródkach
niama. -

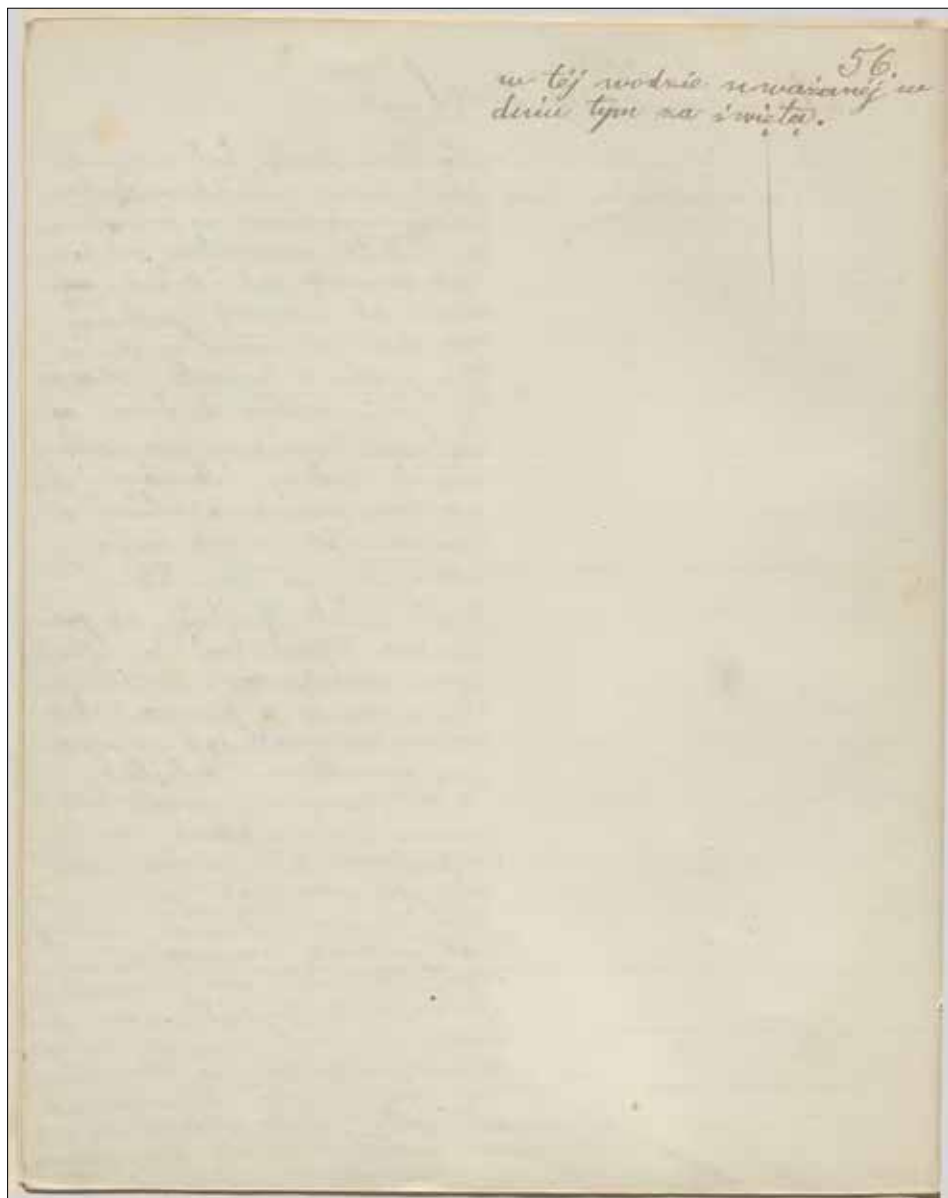
14. Trzy króle.

55

Na Trzy króle był najwyższy
w kamieńniej klasy dotąd jeszcze niekiedy zachowywany
w naszym świecie, w kościele mi-
ny i stoła, przypolstwo jednaki
tak dawniej jak i dzisiaj
musini jak marumy i podlasia-
nie zarówno imca w dniu
tym koda w kościele. Wtedy
ta przynadlony do domu ro-
bia nad trzmiami do mostu
wózek tudzież chlewa i chon
po trzy kopyce, a który pi-
sac umieja prima miedzy
niemi jeszcze trzy litery

G. M. B. lub K. M. B. co po-
imiona trzech królów Ka-
yry, Melchjora i Baltara-
na oznacza. Kopyce takie
bronia od wszelkiego nieczyste-
ścia domostwo i dobytek.

W Chonowicy przed laty
zawra Dominikanie na trzy
króle odprawiali jordan czyli
jak lud margnat chrzestanie
Pana Jezusa. Dział wypuły
mat w nocce przewożet wy-
sionit tam stat, przy kopynt go
obousem, kucanilud ugronda-
dzony i piarwali, kucan swięci-
li wode w przewożet ktowa umy-
sey brali w lumfi do swięceni-
nia potow a do przewożetla go-
nili bydlęciowce dla napojenia
(konie)

15. Święte wieczory.

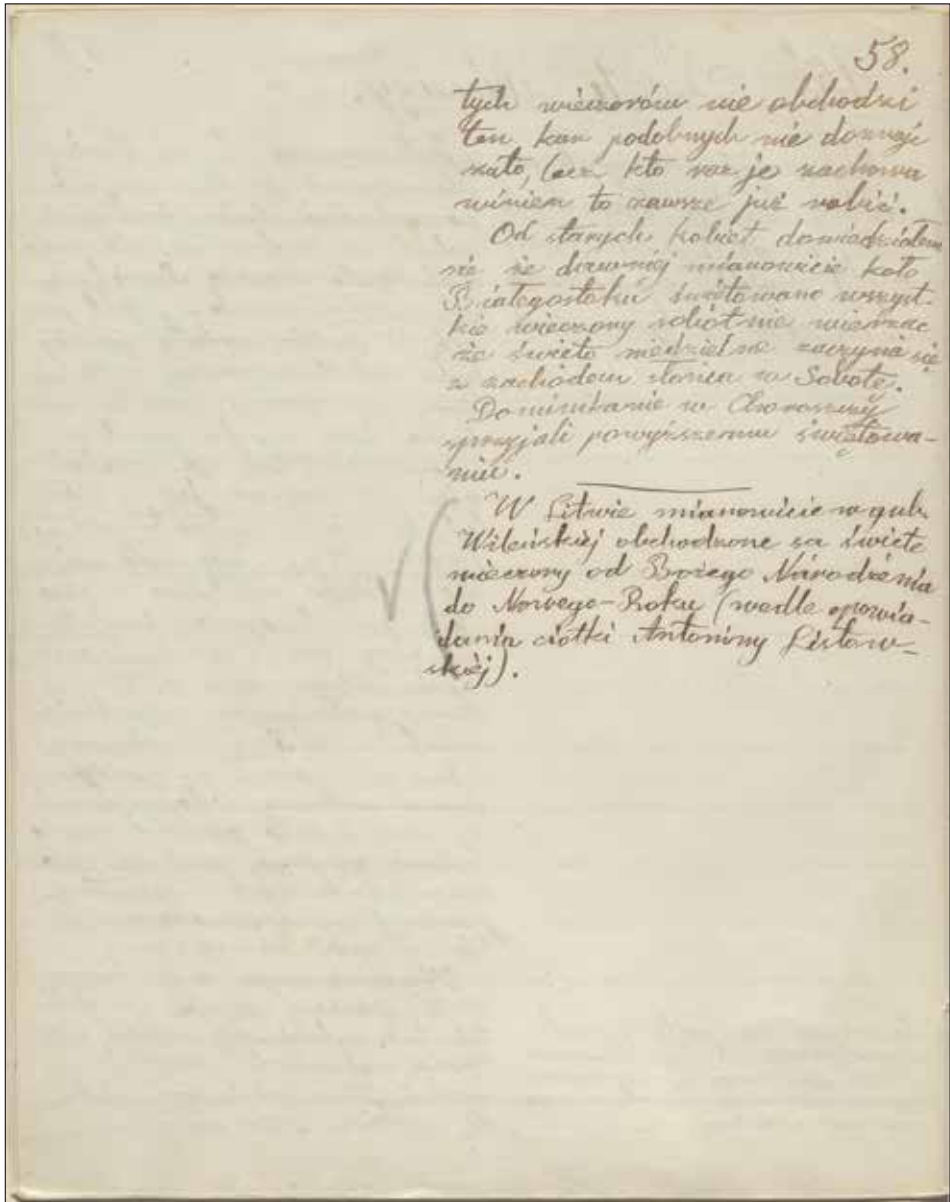
5*

Dozwolij mroźnych
 kochać Brzega Narodzenia
 trzymaj się do Trzech Króli
 i tu jest wrodło święcenia
 wieczorów w tym czasie.

Jest zwyczaj i' ad Bożego
 Narodzenia do Nowego roku
 po zachodzie słońca iadnych
 kobiet nie wolno ukutożnici
 i ad tegoż nazwa Świętych
wieczorów powsta. Jest pra-
 rad i' każda kobieta jakaby
 była ukutożniana, w te wie-
 czory ypowarba, ma ta wo-
 dzina lub wiórka osalre
 siamoczeie; tak ypr. matce
 nicei nie warba, po wylcei
 tak do wiewki zamotyrowe, nie
 brada i. t. p. Idamto nie
 nie widzieć nie tylko w pro-
 stoty przestępogone Święte
wieczory bo i u ciwiceci-
 nych zabramiano w te wie-
 czory ypotniać, woselthick
 kobiet. W Święte wieczory
 celbrana we wsi w każdym
 domu rodzina i darcawni.
 cy przy świecille ogniska na ko-
 nioie ydebraj czas na ypa-
 wanie ualornych i swiatogod-
 pięru i na apowiadaniu ho-
 lie roinych macy.

Kucce nie wogoi sup. liera
 w te wieczory ywauie i' dolly-
 tek tak pokrocony rodzic, nie
 ładnie, uelonia, se przecety nie
 uwalni, timocenie wogoi, se timo-
 nie ładnie. Kto calkiem świę-

Stawanie ypr. patyka hule
 waz pol imiego al, święte wrauo-
 ny ma ywaruij, se ropodroze
 jęgnię lub ciele, a stawiana
 woga nie, wrodni. —

16 Chodzenie z królem Herodem, i gwiazda tuchwi po koledrze. 61.

Wkrótce to obrzędy
opłynie doń męczeń-
stwo Julian Ursin Niemi-
cewicz w pamiętnikach
swoich gdzie mówi
o latach swęj młodości.
Z tego opisu widzimy
że w naszym wieku
w okolicach Brzoźcia-
litenuskiego było to sa-
mo co widzimy dziś
w Tykocinie.

(Chodzą z Herodem nawias w
drugiej i trzeciej części Bożego Na-
wodzenia; a gwiazda tuchwi w tych
dniach i po koledrze.)

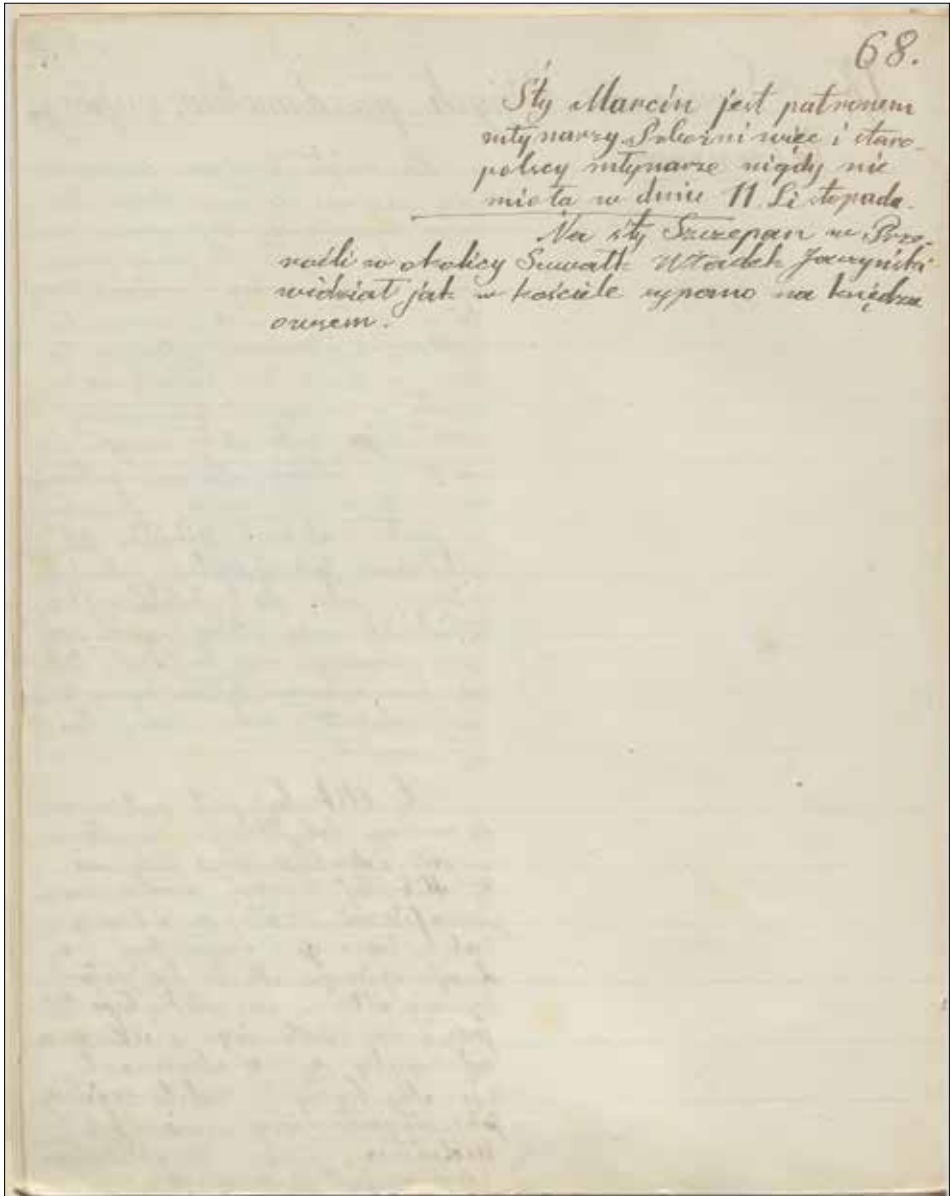
67.

17. Świecenie różnych przedmiotów i ofiary
Patronowi.

Na święty Szwepan co wypra-
da nauze w drugi dzień Bo-
żego Narodzenia do przynosa wa-
rusze do kościoła dla poświęcenia
owies w tej okolicy, widzieliśmy
to w m. Szykocinie i w m. Ko-
ścielnej Dalwówe. Która ta-
kowie w drugim dniu ofiary do ko-
ścioła z pierogów i inni ciem
zakładają całe stoty myśliwie
na to po bokach otrzyma zastawo-
ne (i to w Dalwówe widzieliśmy)

Którzy Białka i Sokółki tak
wzięcia jak i drobna młochta
nieca z oba do kościoła (ka-
tolicznych) owies który myśla pod-
essa prosiły na kłosa, tak
z m. naszym kilka kocy zwi-
sa, solia to a celom alij owies
się wrodzić.

Sty Mikotaj jest patronem
domowego dolytku, inwentarza
wogóle i drobin wiece też na
Sty Mikotaj znowa prosił o pomoc
parafiami drobi; zsi kury
także barany i inne tego ro-
daju ofiary. Kto do kościoła
bywają otrzymać św. Mikotaja tak
jak i św. Antoniego patrona
od zguby a na obwarach
św. Mikotaj przedstawiemy
jako błogostanowi owieczki
ludziom. Dzień św. Mikotaja
nawet jest 6 grudnia z s.

76.

19.

Odpusty.

Na Wielką Siniatki bywał
do r. 1863 wielki odpust w
Hłodynowie a w 40 godzinie na-
bożnictwa, także odbyt do r. 1863
w Cichanowcu, a na którego odpu-
sty spierają ludność z potudniowej
i wschodniej strony która przynosiły.

Dziś jeden tydzień na odpu-
cie bywa, wznawiają więc nie ma
i ludność bywa zaprawiają, mda
nie ma.

21. Smigus, „Dyngus.”

87.

Dyngus pod tą nazwą widzianym obchodzony w powiecie w drugiej części hutor Wielkiego; opominano mi się jak w Gradach i Olsynach, „Dyngus” obchodzą a przynajmniej w dzień święty, zanurzają w wodzie lub nie a porządku wody przepija, czasem i sikawek wypijają.

Wtedy Białogostku ten dzień święty na nie wypijają się daniem parę lub dwóch par sąj dtopationem to i z atajami, w tym ja prowadzić do studni lub studzi i cota oblewają lub smorali w wodzie.

Wtedy Marcju Krajewicki w swoim „Anatomii i paraficulu” (Warszawa, 1800) między innymi opowiada o tym, że woda w tym dniu musi być obfita, skoro jak przynajmniej ten krajeczek samy powodzi, musi być.

22. Śielone Świątki.

89.

W Śielone Świątki obelbiedno-
we dawniej zawsze w kłotce
zuzycia i dzielenia pogra-
nicami wsi królowej. Z Śie-
lone Świątki po wielu wsiach
dotąd obcowyma ruzymaj wolo-
wego cygli konińskiego awesła
mianowicie koto obcowymy i
w pow. Bielskim. Poru-
dime w Śielone Świątki stę-
pa tu mianowicie esse mieda
liposina cygli maja do mo-
stwa a podłogi pogrypuja
pokupianpa tatarakim. Śielo-
na ta liposina rownie ca ma-
jein a w niektórych wsiach
Bielskiego powiatu luyt mury-
craj polenia po Świątkach ma-
je ra nina pod kopykami mę-
czorem. Polanie to ma awia-
zak z Kopalnicza.

Książka Marcin Krajewski w rękopisach
Łowickich parafialnem (Maracanua a 1800)
niektóre murycrajami magermanem ruzylita.
"W Wigiliu Śielonych Świątek Śielonych,
jako i w Wigiliu S. Jana Chrzeciela pale-
nie ra niny ognioiw, promadymie sie mite-
dei pteci szczy, murec ogieni szakomie, mury-
ca walupthi jrbgaritwa."

Bawili nie murycy na luytrowkach z borow-
nych mity — ora kobylicach (krowcelach)
z dwojele re neta na kuryi na skupie czopniayce
ne, na wile konicach. Majono smierkaria

90

gawki' bierenia, nycachali' nie,
niechki do wrot, nycyrywali' piastu'm
i ta triratue'mi. Ilierano całe słony
zautara z frontu przed ni'mi, i wrota
Drogi! nide, sèrdni, styp, bierenia
dotknuano ce dworu.

Kary na ~~do prowadzenia~~ ^{nie radnice.}

92.

Był dawniej wycieczek i^o w
 a kościołowi walczyli walczyli
 kościółowi były parafie walczyli
 do ściały tak zwane ~~puble~~
 czyli skule i^olarne ~~Kary~~
 w ścieżce gdy onto parafie i^owa
 madrona tuła na nabożniostwo
 zanytano na rękę lub na parafie
 stowronie do jakiego wódzaju Kary
 dżiowryne z tego prowadzenia
 na w tej parafii. Wycieczki dżiad
 wycieczki taka dżiowryne na rękę
 ponępro wódzaj je do Kary i^o rony
 kat na Kłodke na cały was nabo
 zniostwa. Była druga jżiowa tu
 na na marnaduce u ścieżkowicie
 i^o dżiad dżiowryne tuła wycieczka
 dżiat do kościoła i^o dżiowryne do
 tymyma nie dwa dżiowryne na
 ścieżkach kijach opart. Kijami o
 rony pod togi a miedziemi gdo
 yony dżiowryne tymyma na
 dżiowryne to wycieczka na miedzi
 wół ma dżi tak miedzi poci
 cinte na kościół. Wycieczka kł
 ka moja miedzi kłaj na Wycieczka
 a tu to około r. 1812 wycieczka
 ta wycieczka na parafialnym wycieczka
 kłaj na Dabrowie i^o marnad
 nice w ten sposób kłaj.

Prodroje strawy i jej przyrządzanie. 97

Dawno się słano tu wiele rozpy
czego dris' już nie ma bo rozpę za-
stępują borkiew

W polity gotują serek bawecz, ka-
puzniak lub groch zryzki na wod-
ko za śladziem lub gdy takiego
nie ma to z lakim, lagrem od
śladzi rygi rosem zitywajacym
od śladzi w solówkach letory po-
niewno przydługiego odoru i obrydli-
wości kąpiją w rydów na kwa-
tarki ptaczi zwykłe około 10 gro-
szy za kwatorkę laku. Śladzie
jedną nie można uwarzyć i
pory uwarzenia smaku się porby-
wiają, lubują się borwień w ich
stosności.

Na jedzon z najniekrych przy-
smaków uwarzają jajecznicę
na skowrodzie smarona i kuzę
gotowaną w mleku.

~~W~~ Wagonowej alchity kłóki
pruśniętą sobie się z maki zjstanej
zmięszanej z psocim, widać też bardzo
nią już na to kawatek zyla razem z
jarmicą i abionają słwie tak zmięsz-
ne, młota i młota razem na kłóki.

Na statkach mładoctwie jedzą nieka-
wno lubioną karczor i często podawa-
no ciętelkę z główka z niemiłanym
sosem (Kosiniński parjami lubit te
potrawę i starzy nazywają na marioj pasmęci).

98.

Po dworzach i dworach pieczono pierniki do bakali, takoci i dose nowo lirone. Tak zwane „pierniki” wypiekano dwójkiąc białtutę s) jedno okragłe niewielkie, pitaskie (jak korary) drugi w kształcie pierszorku bniwylch $\diamond$
 Tego ostatniego kształtu powiększenie się piekaly po miastach wydwórki i na kopankach po mieście wyprawdawały. Staropolskie gospodynie piekły pierniki poprolicie a maki niemięcej i z tyniej a porażoną dodając do niej miode i domy rozmaritych twardzonych korzeni nie wystarajac imbiru. Po mieście uradzalo się pierniki często nigdatam — miały być porażylone. Gosci nieśli rozstawo i dzieci, w goszince je wozono a w domu chowano glicie przyprawki i bakaly w masie o wielu musladkach i pitech kach zwanej apteczka która w kazdy dworze i dworku wlaclachodem emulowaci się murata. (Prabalcka moja podwojowodnyja Dobra miaska wyzynie nite miwata pierniki).

Wlubiłona dawniej potrawa była kłbława na piwnym sioie. Piłbawa takka a coto cokolwiek przypieczona gotowata na w wiyptom wlaclachekim piwie a po ngotowaniu poslawata sie w sioie z tego piwa rangianogo taw tyrn chleberni.

Wedle świadectwa mojej babki (w r. 1798 w w. dronij) wedliny uradzalo się po wiatku białego wiatku tak samo jak słownie po domach wlaclachekich na Staroniu i Podlaniu. Tam glicie chowano glicie, przypieczano pitzecki.

Do staropolskich potraw potraw kłbława wiyson.

nych jeszcze w początku tego wieku należała
 ją do gotowania na twardo przez krajanie na
 czworok i podawane wosie wismym t.j. z wina
 i rożtek zrobionym.

Gdy karczba została u nas uchodząc za co-
 ścięsimy wiełek po domach obywatelskich w la-
 tach 1820 — 1840 oznaczano ją wami
 rozprawiać gwóźdź cukru, wóz wmucało do bu-
 lnyka kawałek cynamomu lub odrobina wa-
 fira na co z świętym przyszczerzaniem do
 mądrości ustale.

Przez na matę wój cauna myto przed
 wystaniem do młynów, kto nie miał swego
 wodnego młynka z piętami powiatu zupełnie
 rozkładał lub rozpuszczonego stopu na dzień cały
 lub dwa dni i ten sam dopilnowany musiał
 mu powracać z matą.

Za dzieńmi wót kalici Woprowej, kuzto
 wóte to sa okoliczności, w domach mta-
 dychich przepicie showoły najwórej, i dykt
 i gósi tudzież kapitanów, karczek zai' onato
 i wóadko gówia.

Lud zupełnie w rozpięt przynajmniej wólic pam.
 prochy dós' nie skowodach wógli jústel mólak
 a dawny na kamienkach. Jónca jedna baba
 wóidniódem jak wóaróta na kamie nia wóego
 wóarótyt ja jónim itamca kótyty ramióstak
 jónca wóary gówie blich wó dótach wóótych
 wóoale nie wóano. Ówó do kóma nie jólita
 kórnóma, wóny wó i no jólita na tórnio, pro-
 tem wórnóma i ótara tyłta do kóta wórnó-
 camí wóglami. Tak wó jólony kórnó i wóaró-
 p' ó kórnótem ótarnim wóidniódem na kóty
 i kórnóty tyłta wórnórnio ówóto, jedna tył-
 ka ówóto jól to pam puch wóly wórnórnio ówó-
 jat wóarórnio i jól kórnó.

Stary sposób
 wóarórnio pam-
 puchórnio.

Jónca na przynajmniej ówórnio z miodem. Ówó-
 dny ówórnio dla ówórnio ówórnio jólony mólak wórnó-
 rnio, jón wórnio ówórnio ówórnio ówórnio

3) Opis chorony w sierpniu
Przewódka u p.p. Sakramen-
tek.

rs. 60 podłoga
rs. 50 dwodzielni
rs. 60 przystanek

100. (np. w kleszczach po 3 garnce) tu maczają. Kości
 wet robiono wielką ilon powidet bo br. usrednie po
 sadacie dworskich i castkowej szlachty były miedziem
 wazniejsze. Górcuski np. castkowy intaszościel
 wiec Monik biegał po kilkadziesiąt korcy szlucetki
 w swoim sadku.

Do piwa intaszeckiego wzywano ziela angielskiego
 wrzucając po 3-4 szarnka do każdej butelki przy
 ubuwaniu, lub kilkadziesiąt do banki.

Podwina w waii wielkiego portu na podwiewoszek re
 wachty jedano piwo grzane z grzankami.

Grzanki U druidka Macieja wójny zwykłe piwo domo-
 wójz roboty przygotowywano w kufelkach, na fo-
 minka do ognia przy bitym o szary godzinie
 zbierali się domownicy. Wleli pot wazany ma-
 rowano szlucetki, i przygotowywano kmiutkiem i na
 widelcach po lub na ułamek przypiekano do
 ognia lub nad woglania a później z piwem
 ocieplenem spożywano

Pierniki Pani Gronostajka ciotka matki pieto-
 stowne pierniki. Małe ryznia miedziela i porzuc-
 noy i tra ucho przygotowywano w sadku nad
 ogniem, później wale miedziela to piatka. Po-
 później ubuwano w te przygotowywano i szum-
 wano czyste patokke i pewna dora quoyturu
 oraz doro Korzani (hardynony

) ciasto dwie kobiety szlucetki
 matharni, powiem robiono pierniki w kintat
 w leniowych piernikach lub akwetych mafa-
 ronikach kładąc na środku każdego migdał
 lub roztopiony dorochy orzech laskowy.

Szlucetki W każdym domu obserwatelnym miano os-
 panu szlucetki na poręczkach robionych z toni-
 nuj a w tyku tej ze strony przemiej. U druid-
 ków moich przygotowywano te szlucetki

se jasněji vyli puclati drcovní vybi. 101.
 Přesog naučivomo tatři kolacem
 žydři vypněkali po miasteckech přimiki
 de kentiťtu bari'nych přerorkionu i gome-
 deruaty na kopaniach na nyntku.

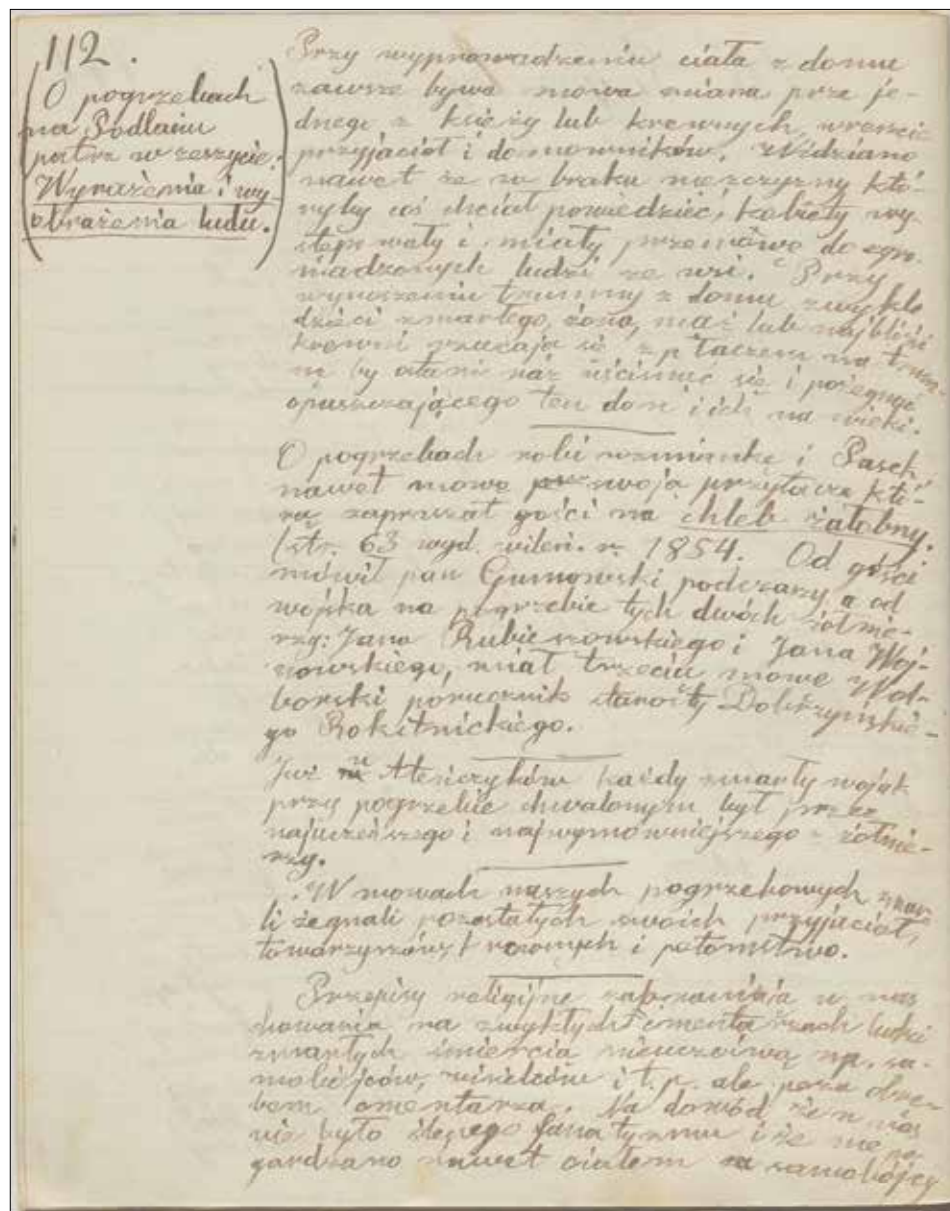
Miód praziny nuyvano a me' cubda:
 1) do orona z podbeva z modrenkamni
 i mibdem.
 2) do karyia i beruca svary sos cygli
 podbeva z mibdem
 3) Do mrahu ne dmi prathu i uulye B. Var.
 # Politi' makhomiti.
 1) do k-mupnetu pitrogo.
 Ule po praska svykhle stojaca, metiedy
 bidace - naino zavne u dvidatka Wajny
 pavy sagosio meliny oha juruit.

Na tym bodni chleba pavy mradramie
 do peca volubno kurvyi pralecm

26. Pogrzeby

111

Umarłego zwykłe całą wieś odprawia. Ona do krycia za nią z pięć wern i tam odstawiają wieko i wozem do z nim zegnają całą ją go w taraw. Tak bywa we wsiach daleko od kościoła parafialnego potężnych gdzie wieś odprawia wzdanie na cmentarz przez wysytki, nie jest możliwe. Długości kiedy parafie nie są przy jednym ogólnego cmentarza jak długi, ale każda wieś ma mogiły to zapewne całą wieś odprawia to na wozem odprawia do krycia za nią który stał najpierw na wozie i tam się mogiły. Jest zwykaj że rodzina umarłego i jego bracia, siostry, rodnie i dacia wozem do niego powierza si wozem w wysytki o przechowanie umarłego wina jego i waz bo bez takiego przechowania do niego on wozie i wozem. Wdziatem jak świat umarłego przez wysytki o przechowanie do niego zachodzą do domu i do innych ludzi. Trumne wozem także na wozie a nigdy wozem, nawet do uni nie można stary na której trumna leżała na wozie. Sto me takowa wozem stara i z wozem na granicy wsi. Jeśli ktoś umiera na chorobę podługą, czy na uchwały rodzinne, to iuknie w trumnie, przyongkaja kładka, aby chronić na nim do skonyta. Ułody wozem wozem na trumnie brali deski ze drzewa, a klary z miedzianej, waz trumny drewnie sa kolony białe, go, drewnie i miodziarowa walcistego a starożytnych ludzi waznego.

ale umiano je urządzac po swej woli
jest to że był wyznaczony dla oddziel-
nego emmentana dla podobnych ludzi.
Emmentan ten ogrodniano jak i zwykły
aby mieć pewne umiarkowane uprawy wino-
grajdów nie było pro farmowarce so-
wiedzi jak i zwykły emmentan. Taki
oddzielny emmentan był dla winograjdów
wataś kamieniem ogrodniony wlewni
miedzi w lasku przy drodze w So-
botałnem na Poellanie.

„Jak kładzie przybelskie, z Panem Bogiem”
zwykły po witalnym i innym w nich chodzić do
do i był koronajęcego cęta ludności wsi, wodzi
ce przyprawowadraję zwykły wroję dnie-
ci uwołać to słowic na bardzo wo-
żna a kapitan koronajęcego ce go wiodności
udziela nauki przytominym.

„Cęta żonia lub cęka idąc za towarzysz-
twa cęta ludności ce wsi przyprawowadraję
ptając cęta do wniartęgo wroni wroni.
a on ci tego i tego wroni wroni cęty wroni
a już nie będzie ci więcej wroni, a już nie
będzie więcej droidit w biaty, le wroni
kewuladi, wroni wroni i t. d. (Jęsewo).

Jan Kochanowski w czasie VIII pisma:

„Nie do takiej twórcy moja dzieciska droga!

„Miałaś być moją ręką

„Doprowadzić, nie takimi dach obierowata

„Ogryzawo, jakac data.

„Gdzieś cięko tyłki data a licha, thanecka 1)

„Dziec żonia bętyarka

„W głazki wroni, niecety i paraty i ma

„W jednej wroni wroni!”

Na Buni literackiej w gubernii Wileńskiej i Mińskiej jest zwy-
czaj kłudzenia na głolada gospodini wronien i garnków
1) wroni na głowe.

114.

porobitých. Cotta moja Antonína Litovka
kavie se nad gorná Wlpa widywała za-
wra jak na emantarrach wiejskich (nie-
khorism moja oddzielne wyje emantarra, ka-
żda, gdyżi do porafialnych cresse slyt dala-
ko) na mogiłach przy matym krzyżyku
zob. byto saktynie wrzeziow i leziat garnet
rozlity.

W Litwie na emetarrach aradne jest wygo-
rze przetrwane na greskane matyrtskich
drzeci, i marywa się: Gdrka Amielika.

Nastor o pogrzebach u poganiskich Wiatyczan
Pradymczan i Sierwiczcan piwie co następuje:

"Gdy kto umart sprawiano mu tryzne, i potem
układano stes wielki, ktadziwo narz smarłego,
spalano i zabrawszy kości, układano do matogo
naxynia i stawiano na stypie przy drodze;
tak samo i drzi robia Wiatyczanie. Soz sa-
mo czynili Krywiczanie i inni plugawce,
nie uznajacy saktomu Boziego - ale sami so-
bie saktom stwarzajacy." (u Kottk. s. 23).

Nastor opisyje jak Olga przylysnny pod
Iskonowien gdzie poległ mar jej Sgor, naj-
przód go optakiwata, potem ludziom swoim
kazata umie wielka mogile a nastepnie
wyprawic tryzne na ktorej Drewniane
miedom upojeni zostali (s. 108 u Kottkows).

Nastor tak o smierci Olygi (rudowy po Sgor
rze) piwie: pomiedli i pogrzebali na ukara-
nem miejscu. Olga zapowiedziata, aly pro-
miej stypny (tryzny nad saktom) nie wypra-
zowano, mieda bowiem przy saktie preabitaru,
ktory pochowat lit. gaktowio na Olyg (s. 133 u Kottk.).
Olga nie mogla sadac tryznyj inly stypny

dochły dla tego że było chrześcijańską, a wiekwa
wsi Kijowian pogańskimi jezycami. Tryzna
a stypca pokazuje się wszędzie jedno a także
drugi w ludu na Podkaim i Marowcu
Świąt ziatobny.

O grabach i pogrzebach u Greckim
pator w Enc. pow. t. 5 s. 49 artykuł: Ceno-
taf

„Chauturiny, chauturiny, na Bioterwi
uwały pogrzebowe; obacz Dziady i Strawa. Na
Litwie tego rodzaju obchód ziatobny nazywa się
chauturaz. Ztąd wyraz: chauturnik, włoścacy
się po chauturach, a w przenośnym znaczeniu,
potraczą gdzie się z karmia kurzy. „Tobie wi-
dzę jako stavesmu pirownikowi, albo chauturniko-
wi, nie o powagę święta, ale bardziej o karmian idzie.”
(Dimina albo kamień z pracy prawdy, druku gce-
ki w 4ce z XIII wieku)“ (Enc. pow. t. V. 195).

Kronika Buzhowa mówi że Ślindowk
był tylko pogańskim chrześcijaństwem bo zmar-
tych ciota palit (s. 8) to więc było ułzyca-
jan pogańskiej Litwy tak jak i rodów
stonianskich: Wiatyeran, Pracywieran i Śa-
wierzan. (Kronik s. 23 u Kot).

Na obchód ziatobny nymyżano
wymyślnie pierogi dla dziadów
które ucierniono dla nich jadąc do
koszów. Wierono że wymyślnie
dane w nowy przybywają przed
miełki otwarz. Na ziatobny obchód
lito krowe, prozono kucy, tetony
po uciernie Śpiwali ca dawa, umyśle.

116. Купорвану мина, било лавану
ген, ма ратобу алиод.

27. Żydzi.

121.

Jak koniut żydzi uchródno powzięclimie sa
 wiczenie ustrot rycia do wszelkich robot
 poluicydr jak pruc ciez ryci powięmy
 jednat in. woglednie to brac raby
 Pozd laty z handel w Polsce nie byl
 tak w ruku zydom jak dzisaj. Najprzod
 ze w wielo handro miastach zydom nie
 szkae nie bylo wolno, powtore kazde mia-
 sto ponadate zamozne nie prerazitwo z
 chubraciou ktory znacnie jny handel
 w ruku swoje m. t. rzy mali. Zydzi po
 miastach trudnili sie glownie lichwa, fa-
 ro moniom pie niedry i t. d. po wiazali uc-
 dalate doni liwne ulogie zydomu ktore
 opow dwoinego handlu trudnito sie upra-
 wa ogrodow dla wzage wyzycie nia wyg-
 dsii handro madke upzeci. Byto przepo-
 ta meira ze zydomi ulogie hodzily do
 zmirna, do swania ludu i konopi, do
 polenta, ~~kon~~ wazragu i do obraciania
 lym. Najmowaty sie czesto do dworu wygo
 deli jne pruwie nigdzie zohawyci nie mo-
 zna. Pr w dem tego jest ze cally handel po
 miaste cokat przerazat w ruce zydomu
 wice tam znalzeli wolic polk do zarabienia
 nie niedry licznym grosobem jak praca przy
 woli i stad hoy miko ze gdy dris zydzi na
 wiazali inie skaficy zyfi wicej na grosob
 umejski to dawny rycie ich do wicimiarzgo
 bylo wiecej zblizone m. z tego ze zydomi
 zajmowaly sie robotami kate roli jak i wo-
 zianki ruzmiko ze up. przeslu wat ce
 re sasz tamce len p. w. ktorym dwie zydomi
 nas ladiya gestami ruzmiko roboty jony linc
 od czasu tego pociamia ai do wyzycie nia na j. lotno.
 Gdyby zydzi miagdy lym nie obracali nie mieliby takie
 co tamce w ruku ruzycapi.

122.

Żydzi szarnieśliwy a miagnowicie: kraw-
cy, kucmierz i szewcy brami byli do
dzwoni do roboty gdzie jui i zycie
dostawali. Każdy taki przynosił z sobą
w worku garnuszek i tytuł i raz na
dnie gotował sobie w nim
jeśli co mu wystawiało a zwykłe przy-
prowadzał a sobą bacheva, chataka
który mu pilnował żeby nie strawa
nie strafiła i nie wykipiała. Cześni
żydów po wsiach cześni nie bywa-
to a dyba metkiety po miasteczkach
i to w nowszych dopiero czasach. Nie
było wypadka aby żyd, co na wieś przy-
chodził ludować. Żydzi nie lubią
ciężkiej roboty pracy.

Cyrulicy po małych miasteczkach byli do-
wodził wszyscy żydów a nader rzadko profesje
te sprawowali chrześcijanie. Inniwali oni
koczowali do topow i nawet boryli, jedyli
na wiewanie sławac enemy do czego nie-
wali popolicia pachera a cełka kosciana
lub piórkami.

31. Lowiectwo, Rybołówstwo.

161.

Lud jest wielkim nieprzyjacielem wró-
bli niszcząc ich za największych szkod-
ników a nieapostrofując w nich żadnych
pożytków dla rolnictwa. Wybitnie
z gniazd wiodących wróble jest ulubioną
zabawką wszystkich chłopaków. Młodzi
teraz i gorybly na tapanie wróble żyje.
W stodole gdzie karmiącej imia głę-
boko łosić mienia na dozwadzi wró-
ble na noc są chłonia. W dachy
stodoly robia otwór i na szumatom
wstawiają tak mienno aby z otworu
w mienno wróble wlecieć musiały.
W nocy jeden chłopak z latarnią
wchodzi na dach i świeci naprzeciw
światłu otworu (koto mienno) kilku
innym z kijami w stodole strasza
wróble uderzając i krusząc. Złudzo-
ne wróble uciekają w otwór do światła
a w mienno w kilku chwilach czasem mienno
w mienno ilosci z najdomie.

170. Podróżowanie, wóz, zaprzęgi i t. p.

Każda baba tak chętna jak salach-
cianka umie koniem porządować i
powrócić się, wrzeto bowiem same bez
wzajemnej pomocy, niezgodnej wdowy
będące na gospodarce, lecz gdy ma
chłopcy albo w starości, tak że jedni
całkiem nie może, inne mieć wprawie
użyta. Stąd każda baba najchętniej
sama konia do wozu zataczy i zaprzęga
gdy nie w drodze wyłoz. Dwie zwierzęta sa-
me nie jedzą, ani śmiało widzą by się
powrócić.

Pracę w podróży wozono dawniej w gdańskich
kufkach, były to drewniane okute żelazem i całe
skóra cała z wozem obite skrzynie albo nie
rozmaitej wielkości, przynajmniej od 1^{1/2} do 2^{1/2}
2^{1/2} tona ciężar, choć i tona gębsza i szeroka
z wielkim kulistym a nawet kołami, z uszczelnieniami
do dźwignia. Okucia z latu nie były
często odrobnie w docięciu uszczelnione, skóra miała
ciemniejszą, gładką, kantami wiaty lub w blacie taty.

Poprawę ligas
prabki, polacha
z piwa.

Bnact domów zaprzęgiem na traktach
w Polsce wyrodził się polacy zmieli
praktycznie dawca solnie nado. Otrzymi
praktycznie jako ligas do odgrzania
a próżniama w nim kwiemucha. Im
większą ma odgrzany, tym lepszy i więcej
mijami przyprzeć ani podlecwać nie po-
trzeba, zawsze w ligasie wyłozna. Wier-
szach ligas polskiego najpierw dawca w stu-
gój podróży wysiłek nite przywieszca. Bina-
długiego morza było dostać murekcie, czep-
że w najlepszej hodowli z ydomistkiej, bo

szedłi sędzieli sędziów na karamach, moim 1/11.
było rzezi olwad z palenki pirunij; tygonu
wyhonny i popie wodka zdaniska kłosa w pu-
cudach sużono. Sprac tam i sędziów mójduy.
Czotami z tygonu jidnit z Podlizuwa do Wawro-
ny p. Bougórski mraz ciotti mój matki.

Targi, kiermasze, jarmarki.

175.

Ogólny jest zwyczaj po miasteczkach
wsiatach tam gdzie nadchodzi potrzeba
brakowania nowych ulic lub znowawie-
nia kamieni do renowacji dawnych i z
każdy jadący na targ lub jarmark musi
się przygotować z kamieniem podatne do braku
którego przy upadku do miasta wyjecha zwo-
za na kupę. O tym zwyczaju czytamy
już w ~~piętnastych~~ ~~latach~~ XVII wieku kon-
cu XVII wieku w Wilnie za wielkiego
księcia Aleksandra Jagiellończyka (Enc.
powsz. t. I, artykuł Wilno).

Jan Kochanowski pisał:

"W jakiejś tam domku porostali,
" Wygląda ojca milago syn mioty,
" Który mu kupić jarmark obiecał
Gdy się do miasta rano wyprawował.
" Widać się kłopoty, co tam ojca trzyma,
" Mówi syn, że on innej sprawy nie ma,
" Jeno parę kupić albo czapkę nową,
" Albo nakoniec kukła melagowa.
" A ten, czego domu sobie potrzebuje,
" Temczasem chodził po targu kupuje,
" Tu sol, tu garnek, tu kociet miedziany,
" Tu krój, tu leńsz, to wół okowany;
" A nie nakoniec nie ma w pacharyni, *)
" Syna widać skłana bariecka nie minie."

*) w pscheryu, w wotku

34. Ogólne uwagi nad zwyczajami i pra-¹⁷⁹
wami zwyczajowymi.

Nektor powiada o różnych narodach: „U tych są pisane prawa, u tamtych zwyczaje, bezbożni. Kom wszystko się prawem wydaje. (zau bez-akcermikom otcerstruie nmitia). Znany to że ~~prawy~~ ludy nie mające praw spisanym zwyczajem opierają się na prawa. (u Kot. s. 23).

35. Wielkanoc

183.

Zwyczaj po rezurekcji dwudziestego
 ntu na święcone do kładra proboszcza
 który nigdy ciast sadnych nie pieki bo
 onu czasie wszystko gotowe przystano.
 Kiedy dom obywatelski gdzie kładra
 wjechał w Wielką Sobotę poświęcić
 święcone dawat mu w najwzrost jędna
 ludka i placok a cześć coty bez ciast
~~nie~~ upakowano do bryki proboszcza.
 Po rezurekcji i święconem u kładra
 zabiałut go do siebie na święcone i
 obiad zwykłe dom kolektorów, a na
 drugi dzień po nabieżnistrwie, dom imy.
 Tużto zwykłe pieczenie święto kładra
 rodzina zjedzota u siebie a dopieśtu
 w drugie ialicowano się z dnem imi
 w goście.

Gdy kładra przybył święcić do iścemu
 cota nocą noszota ni korach i koliatkach
 do poświęcenia czasu. W południe
 sturminio celier z wodą która kładra po-
 święcił i wycięte soli wrzucił do niej
 a wtedy wszyscy flaszczkami ja gor-
 biewali. Saktiej wody wyciano do po-
 święcania miętka i nabudowani do
 chwiania drzewi w czasie nagłym.

Był zawsze baranek pieczony
 choć u przychodzili po kostku z tego
 podni baranka i sakopywali na
 grzmiach aby sakopywać od grada.

187

Styżon.

Węgryby ustawiali dnie tego przed wychodem
stonica żelny nymy' jak stonice igra w dnieki
gdy się cała stonica nymy'.

Żelny orawonica mleka mi odleżona
zatykano różne siła (poproc' dzie wamoa
+ ~~temo~~ niek iko janku) woid z tokami, wad drowca
mucowanka
mi, w ~~st~~ strzech.

Wesele

Na koronie bytu z frontu klamra odwiec jakie
wosono na trawitkach za nitowosci balcei i 4
gony wegronkie jakie miednat wegroniek z orawon
stomistawonushich pmtkowinka wojny, drowca mathi
mojej, dnie, dete ~~XXXXXX~~ melme.

Powoz nitoda ulie nowo me dworne orawon
goly emthwa.

Jeżeli mienothwa to gony watach przynoszą
kiedunek bez danka i malerwat napród w toka
ny a potem w cety. Korona u lwa lwa woj
nowej byta stala dla wrystkich drowca
w Wojnach do slubu w nia ulie nowy.

Korona byta z taktury oblegiona kwieci
ni i gwiazami wegronstueni. Pruciorny
mianek przypięty byt nad uchem z boka głowy.

	125	strony.
1. Piopalmoscka		1. "
2. Wiazanie czyli waktadanie prwy robotcie		9.
3. <u>Stotka</u>		11.
4. Chrocinny		15.
5. Wotowe albo koniskie wesele		19. +
6. Potposcie		23. +
7. Spiewy pod kryjami		25. "
8. Chodzenie z krolewna		31. "
9. Chodzenie po wotoczebnem		35.
10. Wigilja Nowego-roku		37. +
11. Wstępnia Środa		40. +
12. <u>Dziady</u>		47. +
13. Znaki gdzie są pamry na wydaniu		53. #
14. Trzy krole		55.
15. Święte wieczory		57. +
16. Chodzenie z kr. Herodem, gwiazda i po kaledrie		61.
17. Cwiczenie różnych przedmiotów, & ofiary i Patroni		67.
18. Wigilja Bożego-Narodzenia		71. +
19. Odpusty		76.
20. Bractwo Kapników		83.
21. <u>Dynus</u>		87.
22. Zielone-Swiętki		89.
23. Kawy na niernadnice		92.
24. Pródzaje strawy i sposoby jej prwy- władzania		97.

186	25. Zwyczaj myślnych	str. 105.
	26. Pogrzeby	str. 111.
	27. Żydzi.	121.
	28. Gry i Zabawy — Gędilia.	133.
	29. Przyjmowanie gości	147.
	30. Miernictwo, miary i wagi	153.
	31. Łowiectwo, Rybołóstwo	161.
	32. Podróżowanie, zaprzęgi, wóz i t.p.	170.
	33. Targi, kiermasze, jarmarki	175.
	34. Ogólne uwagi nad zwyczajami i prawami zwyczajowemi	179.
	35. Wstęp	182.

Notatki Zygmunta Glogera do pracy *Zwyczaje ludu i jego zajęcia w okolicach Tykocina, Białegostoku i Bielska*

7.
Zwyczaje ludu w okolicach Tykocina
Kultura materialna i duchowa
Not. 28, nyc. 3.

król
za ma życia ocalone
jest wola wszystko porzucone
ziemiańska ochota
tu miłość następuje.

Zwajdowanie skarbu 4.
Nie należy tu o powziętym przesądzie ludu
co do przypisania się skarbu, wspominać
iż w miejscu gdzie ktoś znajdzie skarb
zawsze ta nitka zostawi.

Xwyczaje i ubiór ludu

(Ency. Powsze. tom 15, str. 524)

Korowaj, gatunek ciasta obrzędowego. — Czemu u nas był kolacz (jak u rusi polskiej korowaj). — Niekaż to równo z przeniętej jak i zupnicz maki, albo też mieszanki stosownie do możności. — Teraz jest uprzywilejowane ciastem w czasie obchodu weselnego. — Niekadzie przed ślubem ale już w środę wroczystości godowej, wyrzynione druziki pod przewodnictwem starszej niewiasty, przegospowują w dzień ciasto przypisując je wedle odwiecznych przepisów postanowien zachowanych a do każdej czynności w tej pracy przyporządkowane są pieśni które chorom rozwodzą. — Kiedy w ślubie zastawiają stół do uczyty na środku stawiają korowaj. Leży on na wieku od drzewy w której kuras zacznijają; wieko to jest zastawione owsem, w który swaty czyli Dziejary dolijają sie usilnie i dają swoim koniom, w tym przekonaniu, że przez to beda zdrowi i weseleni. — Ciasto to srodcnicy mierny do 1 i pół i 2 łokci, okrągłe, na wierzchu z ciasta tegoż samego ma przydane ozdoby rozmaite. Wystrawiają go w ziola, kuriaty, wstawiają czasem zatykają małe kolce w kształcie chorągiewki. — Jest wypracowany odrębny druzik czyli druzba, dokonywana go i w czasie ślubu nim obranych. — Kiedy wroczystości z pieczonego wymijają i wnoszą do izby godowej, przy spiewaniu, tak i te raz gdy wóz ujmują druzba do wywazania korowaju w tą druzynia weselna powstaje i piez ma towarzyszy tej wroczystości. — Do obrzędów wszystkich zabranym go się druzba warte zachować dla nieporęczonych obrzędów. — W osiadach rusi na dawnym Sólasiu, noślubie naustwo miodzi, z owakiem swatym, idąc do dworu z poktonem, niósł korowaj w owym okazy jak ten, który był zdobit uczyty woschna. — Jeden druzba poważnie go niesie na przedzie, drugie obok ma koguta, który razem z korowajem w domu składają. — Pocho dowi temu towarzysz kapela ze skrzypków i basow ztorowa, przy brzmieniu której rozwodzą z dawnych wieków pieśni. — Spraz tydzień po weselu wroczystości się korowaj, aby nim można raczyć gości przybywających. — Korowaj przechował się u ludu z czasów języczne batwochwalczych, już wtedy był on ciastem obrzędowym i kształt swój do dziś dnia wiernym sto-

rosem podania zachował. — ~~Alniejmy on jest tylko co~~²
~~do objętości swej; według bowiem świadectwa Helmd-~~
~~da, korowaj niesiony na obywatelom, jak Swiatowida~~
~~wi w Arko me i Hadegastowi w Dietze, był tak wielki,~~
~~że zakazywał całą postać ofiarnika kapłana.~~
 (Wzrost ludu w Diatowiej puszczey) Fr. Wt. W.
 Wt. Wt. Wt. powiada w opisie tej puszczey, w Encyc. Scw. to III str. 107.
 Lud wiejski zamieszkiwający wieś i osady puszczey białop-
 nieszkiej jest mieszaniny z Litwinami i Duwaj, zwyczaj jego ubioru
 składa się z welny niermiennej, i tapicerzki chłopskiej i
 lepiowej kowy na nogach. Strzelec widać nie posiadał
 szkarni przybraniam, chodzi w botach, i nosi wotorniki
 z niermiennej szarego sukna z kolnierzem i rękaw-
 gami na mankietach zielonemi. —
 (Odsyłacze) co do niektórych zwyczajów ludu ma-
 my wzmiarki w artykułach Baba-jedra (Enc. nowo-
 t. 2. str. 624) i Bravstuki (Ency. nowo t. 2. str. 940).
Dziwne drzewo (Dawno bez użycia) Ency. no: t. 7. str. 943.
Dziwictwo (Ważny artykuł) Ency. no: tom 7. str. 928.
Doświtki (Ważne doświtki (zad. rannem)) Enc. no: t. 7. str. 328.
Gody (Ważny artykuł) (Enc. no: t. 10. str. 128).
Grob (Ważny co do starych obyczajów arty- (E. p. t. 10. str. 107))
 Fr. Wt. Wt. mówi że poganie nieraz siewenta węgryka
 je w ustrojach wysokim wale m opasywali. —
Jabrzab, Jabrzad lub Jawrzec, tak nazývują w nie-
 których okolicach Bolski topole białe (*Populus alba*) lub bi-
 wa (*Populus canescens*) Enc. no: t. 12. s. 835. —
Jan III. Do r. 1830 m. i. oństwo norwiestek i dykteryjok kwa-
 żyto o kórk Janie między nazwą złaclitą z agonowa. W kła-
 dym dworku przechowywano jego podobiznę (Enc. no: t. 12. s. 953).

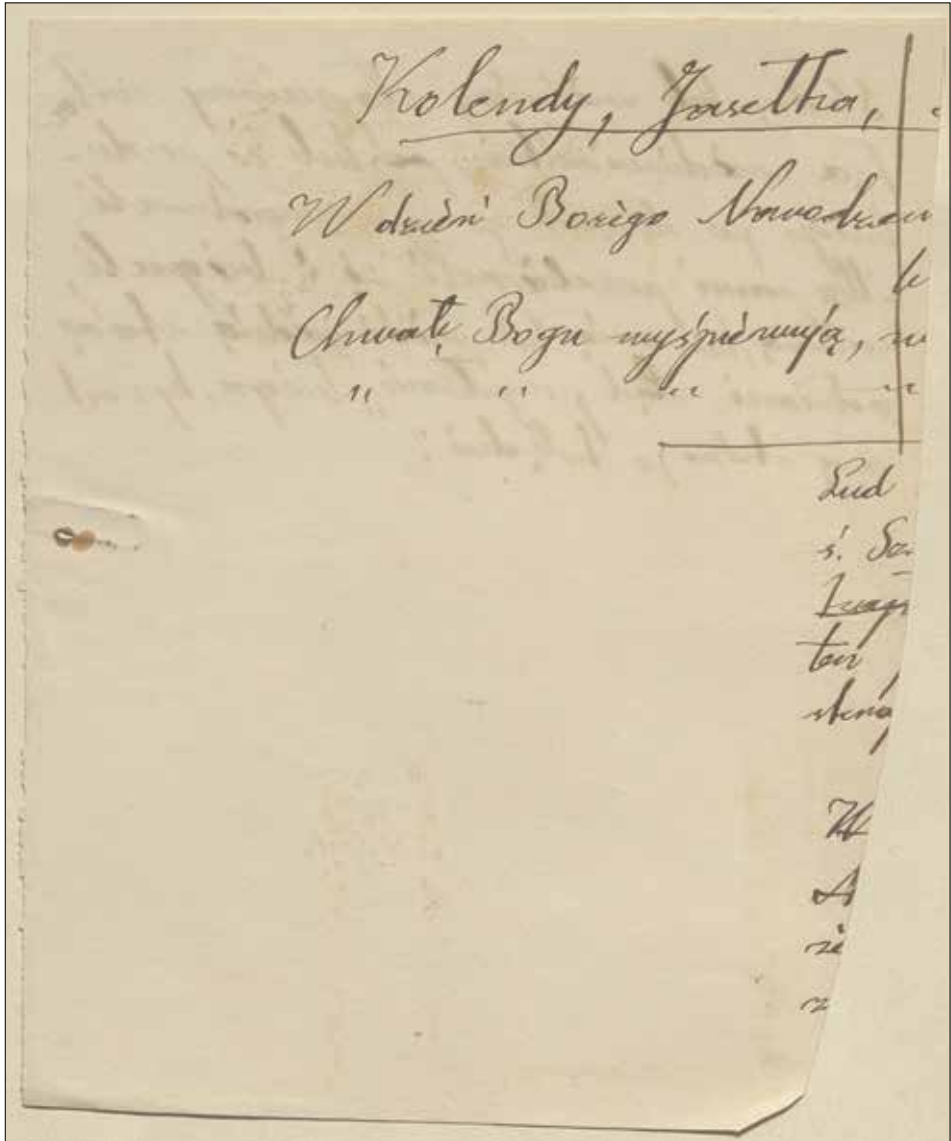
2.

Wielki uroczystości przez wsiem
tejszych najczystej i prawie karusze tak jak
i w całej Polsce odbywa się w jesieni jako po-
rze najstarszomiejnjej do podobnej bieryady.
~~Por~~ Porą ta uobniejsza od robot w siob
i przedstawiająca duże kapary w gumnach
kmiotków daje im większą sposobność do obcho-
dzenia uroczystości która najczystej war tylko
- tam więcej się trawia

11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

W dzień drugi Bożego Narodzenia chodzą
młode chłopaki po kolebnie; w drugiej zaś Wiel-
kanocy po tak zwanem Wótorzebnem, a w re-
dzianych dniach wyprowadzają sobie w har-
czynie bieryade, dawać im teni są jaja, chleb, ka-
watek stoninny lub kielbasy i kilka grozdy.
Wracając się co do weseła o którym wyżej
mówiliśmy trawiają młoda przed młubem

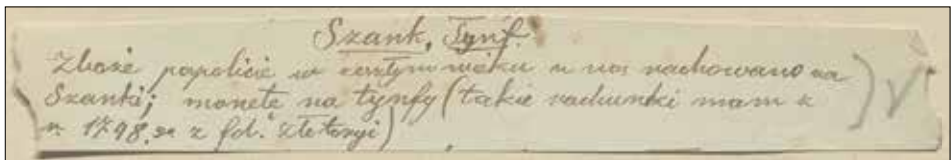
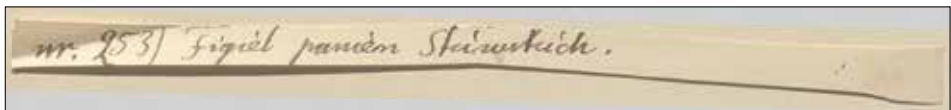
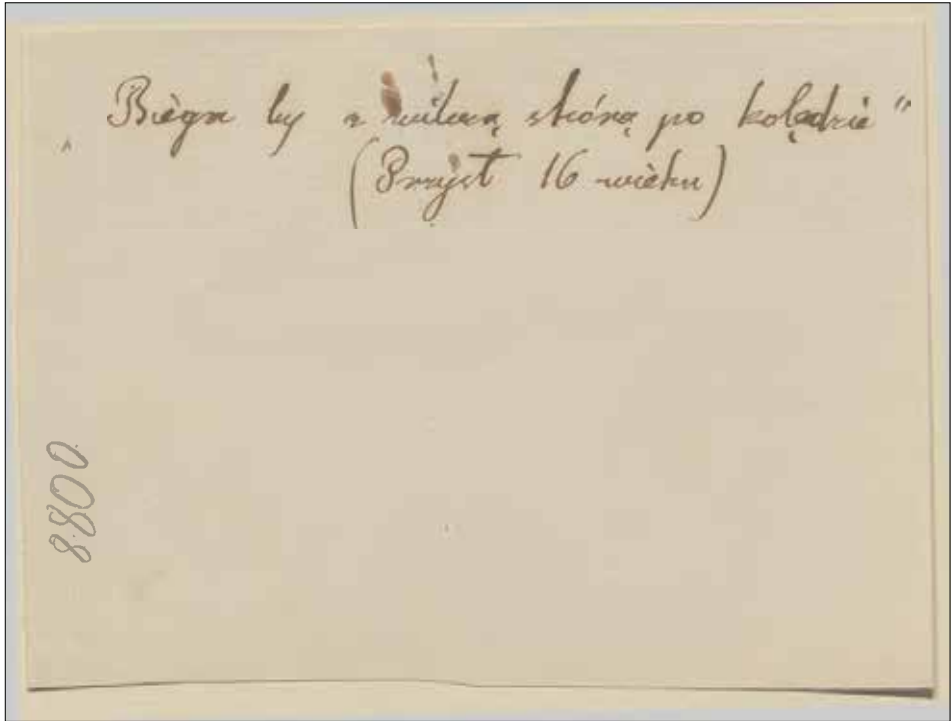
Chrest, kuny.

Do dnie wesołe dzieci a ranożnych bando domow-
trajnaty dzieci lub baby kociłne. Synkariwie su
opini po. bery. porinda i tam wbićiami a wazem
i usłachta aby dzieci się chowaty kora kuny tak aw.
ne wotykanie t.j. "kogo spotkają jądie do kociłta die-
ty sbraka tego proka w kuny" str. 411.

Zartelilivo twadrenie mzeoy na Nowy Rok
miate miéjce (driś pence w ludu) dawniej
muyonaj powrechny, narodowy, tu przyto-
czył a ks. Zony opowiadanie proim Wyni-
skiej nr. 253. (Krowol Zera)

Za Wianaj a diadna takie po wo-
towabman wtedy jedeni chtopat: ox

knociva kroy z... porocia
kominem, porociniesky potem
dwaniami i piechota opaciat

jędrnie a konciata su potudnie, go-
 taja kapuste, groch, woni i pasten-
 nak, ~~z~~ grochu choc kwatarka gotu-
 ja to niemiac si to nie gopodowa
 co w dzien ten grochul nie gotuje,
 w Witepskiej Swoda jak to potudnie
 dzie to mu miaty przez nak cety
 niemiac sie beda.

Olubadza w Stotaryi swiete
 niemiacy utrzymujac si jędrni
 kto w nie co sie niemi, to tak wo-
 drone prosie lub ciele trzasie sie
 lednie, jędrni walcie, to jędrni porcie-
 te sie urodni, jędrni co kreci sie
 licz to urodzony dotylek lednie
 pokracany, si i zlachita
 obchodni swiete niemiacy.

spiewaja gopodowa na Lu dzien
 Wielkiej nocy wawow dworze

Allefuj'a dastawali pierog
i miódki, nazywają to min-
szować miótkę Allefuj'a.

~~Co mił imitua dria zozisika
Co mił try ci ~~zozisika~~ ptyra
Do kogo żal mił w w dierku
Dowidz mił powidz drieruyno.
Oj try us gorka ~~zozisika~~ mego
Jako try sioty
Nikt mił nie pof mił zolu tego
Mił mojej tekioty
Otrawij zomir wip oxeta.
Nity jarne zomir
Jda ditycy i drieruosta
Za miłke na wazorku
Zwi itas tomir wotryli
3 starym wuzgorem
Kpialnacke kopyliti
Na wuzgorem pod gajem~~

~~Bodaj mojej matce cięko było żyć
 Ale jak mnie nie z lubo młodego sercu
 Bodaj moja matka na świecie nie żyła
 Jak mnie młodszy z prany wstawy
 ta~~

W 2i dzień Wielkiej nocy:
 Za mały śnieżek
 Skończył się krowczek
 A z krowczkiem w wodę
 Złut o karmieniu bracie
 Nie wiele mniem
 Nie wiele pomieć
 Powiedziatym jessze
 Ale nie mnie żyć dce
 Może pomieć droga
 Wz się Boga kójcie
 Mnie śnieżek biednemu niewie
 Pierwoga ukrojcie
 Albo mnie nie krajcie
 Teatę dajcie
 Zato mnie nie tajcie

Tylko amplykrojsie
Bracie paristwo zdrowi

Ach my mate drziazki
Jako na polu kwiatki
Pod koryzom ~~wstali~~
Do Boga ~~wstali~~ ^{kletali}
Borie nam kochamy
Zmitujcie ~~kochamy~~
nad nami
I ja ten trygumf unosme
I paristwa amykupjwome
I jeste'my wtem nie wrogi
Przemamy obete i pnie wagi
I umoleja sor wogi (lutielek
z wotka)

~~Pragnie kancika tam do domu lada
Kantamit gai na Karia na droznie nida
Dnoj paristwie co ja tolic mioma
Co ty zakidujem po droznicach nida
Lem mnie me nownowic tagodrom sto~~

W motocyklu poniedziałek (2gi dzień Włochy)
 W miłej atmosferze w miłej towarzystwie
 Ciężkią, parą Bieg wielkimi miotłami
 Dławiąc smutek dla nas wamy
 A my mierni dziewczynkami
 A igłami jak katorżnicami
 Pana Jerzego umierali
 I imięto krwi wypuszcili
 Matka Borka w tylną stronę
 Padła, pod krzyż i rozpylata
 Prateru w rękach łopki
 Bednicie w miłości mieli także
 Trzy amioły przyjechali
 I te krowki próbierali
 Próbierali jomniateli
 I do roju przyjechali
 A my i'my do kościoła
 Tam się dzieje borka sławata
 A a kościoła do orawia
 Od orawia do szersarki
 Dla nam piwa i gorzałki
 Głanek jilacka do kieszoni
 Sytka wasta do umiemia

wrzedtany z imieniem do jakiej także
mówi owarje: (au zgodzi Władki^{ie}noy)
Ja mały zaszek
Jako wabarzek
Nie wiele umiem
Nie wiele pomieć
Pomiedziatnym jaszce
Kle mnie nie jesi' dzie
Zojde do domu
Zjem garnok zurn
I chleba spujde
Lejli go zrajde
Spojrze do stopy
Chleb noywekety
Ja sa chlebi krajai
Mnie matka tejac'
Czojrze pod podawke
Nalaztem kloske
I sa kloske tap
Mnie matka wujst' delap
Ja ten tryunek w miase
Wajpan' trua o mykaji roste.

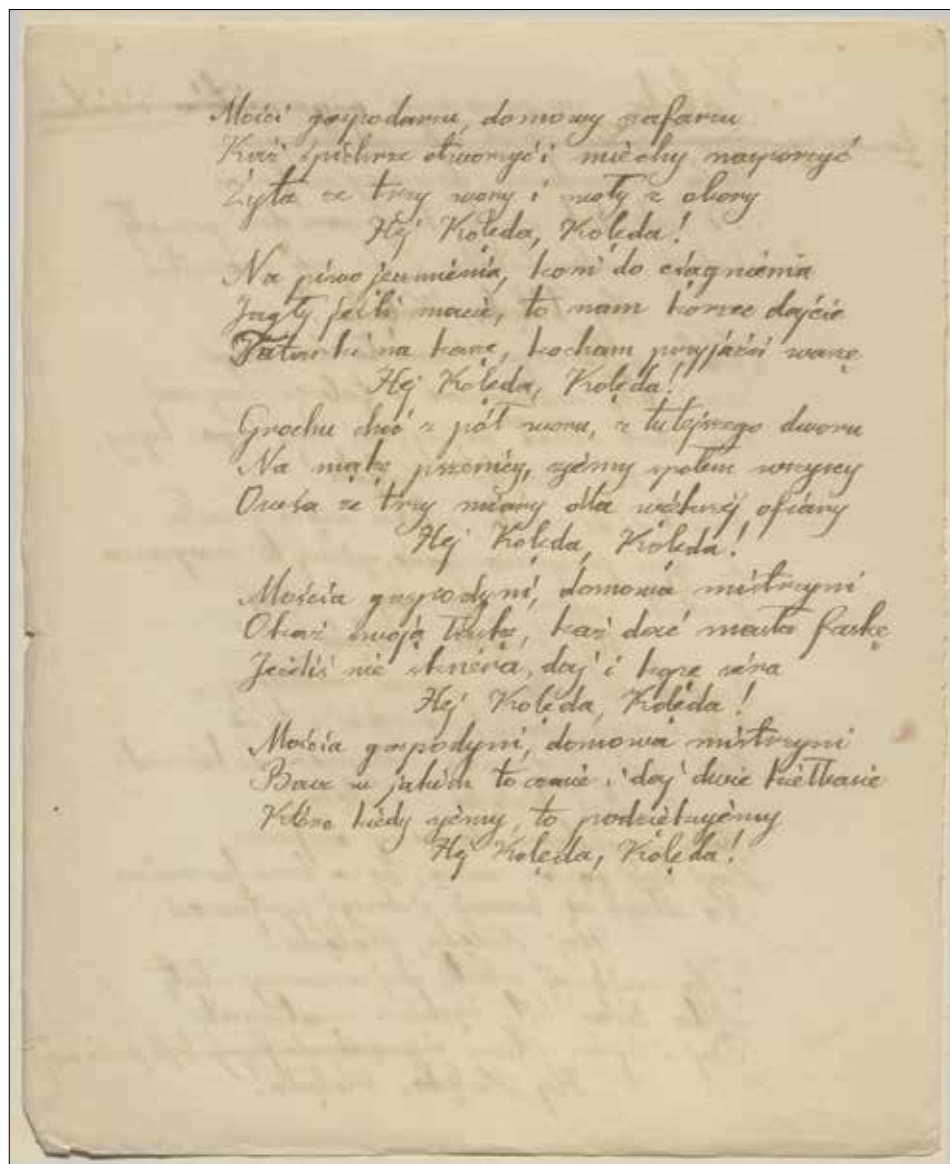
26

Koleda noworoczna.

Po miastach nito abchodrono
koledę. Chocili je domach, jure-
broni ludzie, kobiety i mierzycini,
młodzi i starzy, a mianowicie
gnajki i Towarzystwy, przygrywając
i przyśpiewując, za co otrzymy-
wali słony. 1)

1) B. 1378 u Ambr. Gnaborskiego
Starożytn. polsk. t. 1 str. 101.
Polonia i Pius t. I str. 147.

~~Koleda noworoczna. organistów. świąt~~
~~to jest piosenka, która się śpiewała w Tykocinie~~
Mieści gospodarzu, domowy zarobku
Nie badi' tak opaty, bari' nam dere' gorzaty
Dabrej' a' alemluchika, i' do niej' piewnika
Haj' Koleda, Koleda!
Chleba pultowego, i' maci'a do niego
Kraz' stoty' nakrywas' i' tabore' rymwas'
Kraz' dere' oliwa' bojny, boi' Pan bogu - bojny,
Haj' Koleda, Koleda!
Kraci'a do orositi, a' tuba' miera' z' wotki
Z' goni' przysmarconie, z'enny' to' mojanie
I' udnie' zaprej, i' do niego' rubej'
Haj' Koleda, Koleda!
Indyjk' do podkowy, piewie' mietosiny
I' to' wamie' piewie, piewie' i' to' sie'
Kraz' ugrze' piewniki, wewnie' do' haimonki
Haj' Koleda, Koleda!
Mieści gospodarzu, domowy zarobku
Kraz' olac' gajow' wina, bo' sa' bruchu' ruina
Nie' drugo' sa' bawcie' i' drugi' postawcie
Haj' Koleda, Koleda!
Dla' miastecz' ohaty, daj' wewny' stoty
Albo' talar' luty, bedzie' zwakomity
Daj' i' szyn' stary' i' gowit' do' fany' lyle' piewie' coty
Haj' Koleda, Koleda!

Nowy Rok
(Bielogroffja)
1) Nowy Rok (Tyg. Illust. nr 110 r. 1878.)

Nowy rok.
W wigilji Nowego roku, kawalki sióstr
wznowy, zamierzali obia

Siew zboża.
N. S. Bantłomiej; potrzeba więc rozporządzić i 'pamięć' obywateli
na gromady zboża.
Wto się w ten dzień urodzi, będzie dobrym gospodarzem
lub gospodarzynią.
Na saganie bitada kargi ze starym
i przybitadaję w świątku kamienicem

(Wielki Czwartek) (sowany cęmiówym)

Kilkudziesiąt dni poprzedzo przechodziło się za ciemności
 przysięgając sobie dręmić. Wychyliwszy sobie fe-
 dera na stony, ubierali go w nasy podwarte, a w
 i do ogli dawali mu kołete z tłumaczeniem i kłolem. Pod
 komenda nowego dowódcy szli do kościoła na cęmna
 jętrami Judasa z sobą miora. W kościele stali wryho-
 wani jak najęto pod ichremi nębród ludu. Po An-
 zony jętrami na cęmentarce ~~udawano~~ Judasa bęjani
 i dręmić jętrami ^{którego} Judasa bęjani
 tłumnie zbranego ludu. Potem wtręzany na toarę
 wędziona na pęhania i do duomu, gdzie ponętarono
 te same sceny. W końcu z potęmanym Judasem
 szli do kościoła. Woznie Hęjli Judasa lub wę-
 zony, gdy się sędmuilo pęhli go na węgłaru za
 wędzka. Dędziej obchód z Judasem którego cęmna
 no najębród a wędry, miał miejsce na wędzka
 Schote.

185.

Zakładziny

Zakładziny są fundamentem na wapie. Na kamieniu osad-
zonym woda się bryda smat koryzi i wódki i kamień
którymi nie tymi brydą do gładu, później smyżają smutka.
Są kamieniami walcami nalciami na kielnie, gliny i po-
daje dżdżownicę aby zruć na kamieni; ^{czy wogóle}
ony wzięte, aby je znowu. Półem ty, podobnie kamień
mija węgry szewi, a zatkonia je poręczonych

Amen, amen w Bóg doje
 Inace o 5 parę fajek
 A O jadre nie pominij
 Bo nie w kółku polujemy
 I kijomii, bratogami
 Najświętsza pamięta nasz ^{lyc'a}
^{nam.}

nowak potem mianica:
 Wstaj kwiat wiozamy
 Nam Jezus Kochany
 Wsta a grobie kamienne
 Wstaj za umarłego
 Wstaj powstaj nam radości dostaj
 Dniś dniem radości dniś dniem ^{radości}
 Świat nie raduje
 Wielo tryumfuje
 Za ten tryumf wrocie
 Państwa o wykup prozie.

Alleluja tam nie śpiewają tylko niewie
 powycie owoje, nie. Złoty nas śpiewa
 ja tylko Alleluja.

No stółku podprawy w papierowa kucnę suda, król Harad. Z cępta
 dityj* trzymają na dwóch kijach a staważycij kostyne za kłosa akłoro-
 wa i ubogci, wyhadzi kwałowki dworczania.

Dworczania.

Najjańszy król (zakłady cesars) dostał nas nowina, iż iż w Białe-
 jem nowy król narodził.

Króć

Kita na wchodzie stonki wchodzie koda
 Wbuzca na moim tronie nowy kwał swadzi

*z pabea przegnatci siał
 ulony*

do istniący, którzy z za ptałty wyhadzi.

Mi miłi istniący
 Białca troni i pańcowca
 Po Białym bogojca
 Wążytkich dwiatk upinajca
 I nad moim synem
 Krępka nie mijajca.

Ador z dwóch istniący (dowoda).

Najjańszy król na two zacharanie
 Wążytko tak iż istnia.

Bo kwałoy szwili wyhadzi teni dowoda z za ptałty
 na wchodzie imcau omińca ulby głow wężty istniący, i mińca:

Najjańszy król sta w na nowina
 Kwa na moim głow kwałowkiego syna

Króć ipawca.

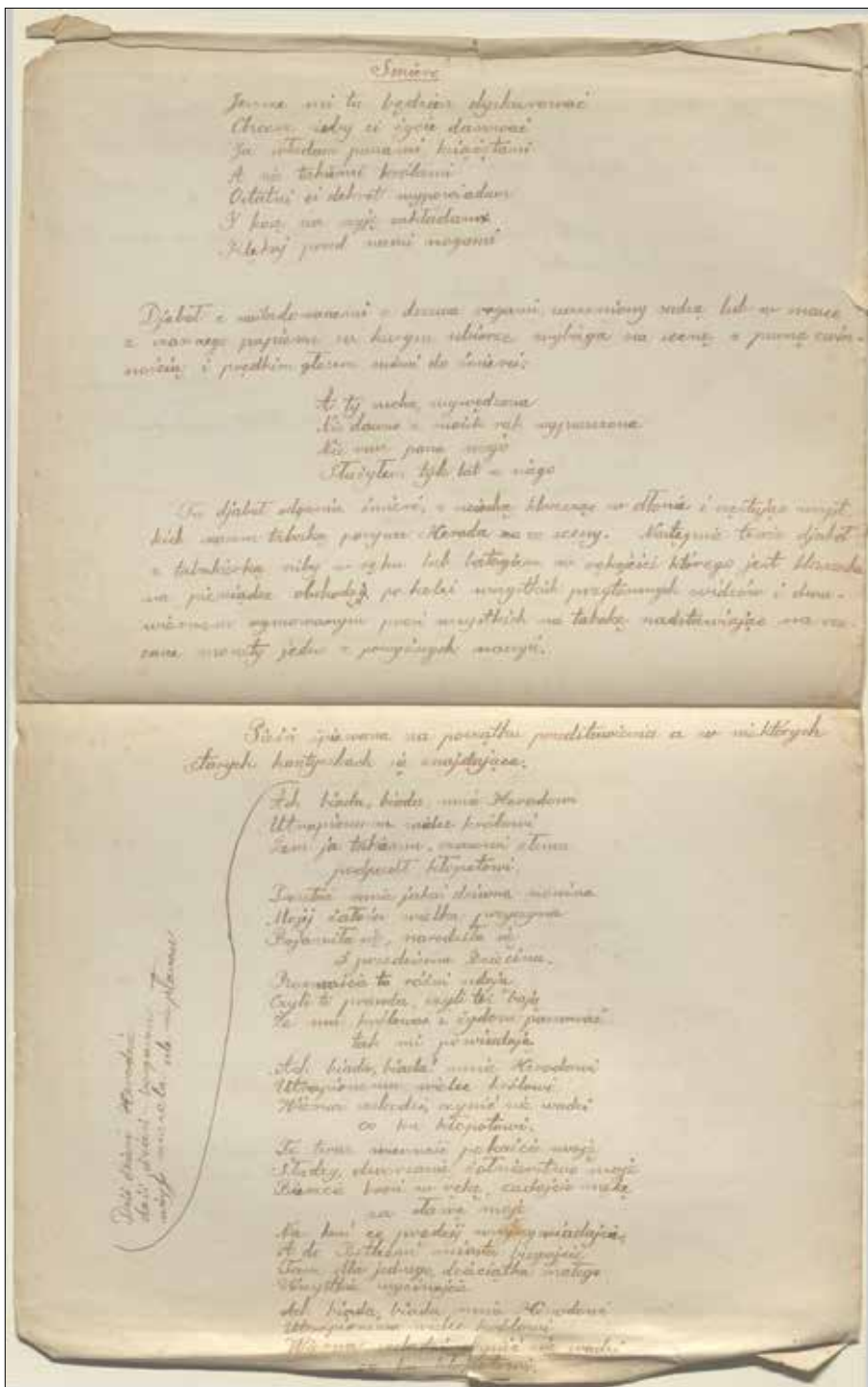
Oj biada biada mińca Haradowi
 Jak strąpionemu wiale kwałowi
 Kiem ja tak na moim ulonem
 (Podjawił Kłajotom).
 Tracowica to kłoda powiadaja
 Cępl to pawała cy to uloja
 Że ma kwałowca, Zydani pańowca
 Jak mi pawał Jak mi powiadaja.

*Wchodzie istniący ulonem w lity pawałowca z omińcami na niem
 ulonem jst łonem ulby dwiatk kwałowkiego kwałowca a kraj dworczania
 im w rcha i moim i

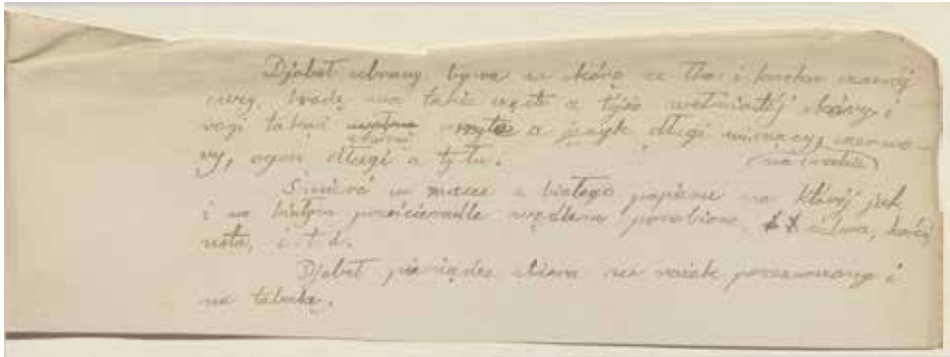
Jak iż ma król im cę w tyn domu analata
 Chodidim po całym świecie małom nie wawata

Harad

Dawaj iży

Notatki o ziemi białoruskiej
szeregoinie o Siomimskim.

Indyjski samoty, góry, białogóra i Kuchary na 2. linii
1811. 1812. na palacu walczyli i dliem lub samoty
obracamy Kuchary a białogóra i Kuchary, a białogóra
kub w m. idak do pnyel, Kuchary.

Ржи озимой	
„ яровой	
Ячменя.	
Овса	
Гороху.	
Проса	
Гречихи	
Ръпаку озимаго.	
„ яроваго.	
Выки на сѣмена.	
Дятливы „	
Льна „	

b) Прежніе запасы.

За оставленіемъ на собственный
Предлагается къ застр

Примъчаніе. Если страхователь желаетъ застр
извѣстной доли этой стоимости,

Druy obrygu Dyk rzeki (miejsc. Lasy)
 lony w dalimie i Tancim, godz. smul-
 teni od wicemuy kazy w XII w. srodki bny
 kstajajk rustora
 Gjenyrua koscimwiti kazy sica w obry-
 kix kstajajk lony kstajajk wycia
 1746. -
 Najlepna kstajajk me wsczadny
 obrygu i Tancim kstajajk na po-
 granicu p. Kowogrod.
 Tancimskie sode paw. kstajajk
 kstajajk: okolica kstajajk i ta kstajajk
 wypacrona wrgi kstajajk -

w wiatr ni z wije kstajajk
 kstajajk kstajajk kstajajk ni
 kstajajk wady kstajajk na wyl
 kstajajk kstajajk kstajajk wycia
 z pod kstajajk tyel dyng, kstajajk
 ne dzewani il, wycia kstajajk
 coraz kstajajk kstajajk Tu kstajajk stare
 kstajajk kstajajk kstajajk po-
 kstajajk kstajajk kstajajk
 kstajajk

w paw. Stanimelki rok. 1797
 1/4 k. 14 ty. 1/2 k. 1/2 k.
 Paw. Stanimelki rok. 1797
 on 7 153,492 miotk. / miotk. do
 prawi. Stanimelki / 14 k. miotk.
 miotk. Stanimelki: Buzari, Bytych,
 Dereczyn, Dereczna, Dwa
 orzec, Dziwostawice,
 Kłobucka, Jeriarnica, Kocioł
 Karłowiczyn, Kłobucki
 Stanimelki, patafka, Mchodza,
 Róznica, Wyszowice, Zdzisław
 er. 1/2, 1/2, 1/2, 1/2 i Zyrard.

P. Ziemia Stanimelki
 graniczy na północy z paw.
 Wyszowice, rok. 1797, i
 na wschód z paw. Stanimelki
 miotk. Stanimelki, tudzież z paw.
 Dereczna, Stanimelki, rok. 1797,
 i Stanimelki, rok. 1797, na południe
 z paw. Kłobucki, rok. 1797, na
 zachód z paw. Kłobucki, rok. 1797,
 i Kłobucki, rok. 1797, graniczy
 z w. Stanimelki, rok. 1797, i paw.
 Stanimelki, rok. 1797.

S Koró 312 cygami xpaunę do wrośki
do sa galk u siebie, gidrie daję
za kaopatrują sę w gradakka
kani nunc do dyca sını daję
sın obrak dla kani; kalq stana
Kobycę sę dżeci' a sını sypgani
od nana do wderara wroćę
i fannuic uarid aię przedę
salk po kılku tygadiskel da

siucej'wri kacerawitka
paxewarę

Chonyszab raudnag eazi imrodony Casaroni
 granta padkoware wogorauu. ^{palma de}
 Nadbrzeda Nimmna obpi tuja w lienne apielne
 i mugarjuy kbaroune wofa idiwieku midjiewo
 siodach rch. Jaja koutny na splaw poremuonane,
 (wosiny) Nadbrzede ^{Wolnowa i Szwarc} wofa ruzgancasta zegluci
 w ona mryce w 25 pofaurie klowe lubu pa
 cza krad eltaja warkka azgic' ludnoski i ralka
 lidnyel wosak kradnuda i a (juda wypro
 wada do splawu i ja do krodlnoa)
 Cate ekalide Stawna pabawego w m
 znie po mad dwau a rckhauu i urauu
 Ly hie caci krodlnauu kline dawadca
 alba ^{Wolnowa i Szwarc} wofa ruzgancasta zegluci
 dawadca ^{Wolnowa i Szwarc} wofa ruzgancasta zegluci
 po mad ekpucyau i wronara i w bawara
 po mad ta watalnia rckhauu i urauu

we Kubicow na rucerny preey rse
 ni Tak P. Hego w mudo kwo kline
 Papiro pui eras rudy gzy gzy er
 marza auowic, pod rka rradia jak
 uerag Hauu i u na potael uo ma
 Lasy gzele ed rucowetauu wofa ruzgancasta
 pabie karadrcowa kawalauu gu. p. r. r. r.
 dozeman kradue do preey rse
 pedyru Hauu i u Cas
 pemuatice - di uer i r - ja r
 da Lad tytko w Cjeryru i gzy gzy
 uae d a r uae wofa ruzgancasta
 Lurina w bawara d r u r i n e y o d a r k e f
 w r e k t o p r e d a n i e o k a s s i a k a l d

Lud & tyel, strau. maxyora siebie
si kwimauis. sapia d'ar wot soraich
& za statpou i elira ~~zasto~~
mieni. Prusimauis a ziemiz
sily Prusia, ~~ta~~ sruy, woi
Li. Aray. —

Ruski. tudejme p'ogua,
p'aceryskauis parauy, w'rod
abnyuauis gliu'antyeł, raro-
obyeł, horarauis, jad saweu
racuauis — lub p'ier t'akli
nindie, leatue na Kh'nyll
widui'ye ty'zce stoa
p'ekatyel, shigau. —
Ruski p'ogua, a'elauis
tugauis. —

Mademoiselle Tu pagrafiruo-
 Etuognafirue inu ro-
 Dordue na trois.
 Podnadgiantu in myneregstui'e
 Trest.

Miastki zanumione w lasy
 i usdroo's guchay

 Twierd parare wie my
 podarany mapley & oty tu
 w woskhiy' i lasi.
 cielnewi, gbusse
 jaraftu

Do Kłosa porem erat
 nym ali igafy, tasy, Zarobk,
 Alchame.

Chaty i Stawiane są i ber-
 wian padamy, lub some-
 wyle, pa wry, Ksyjare
 sci no nre w Stapy lici
 no caezia ty. scuntii:

~~Stajlepsa zimie.~~

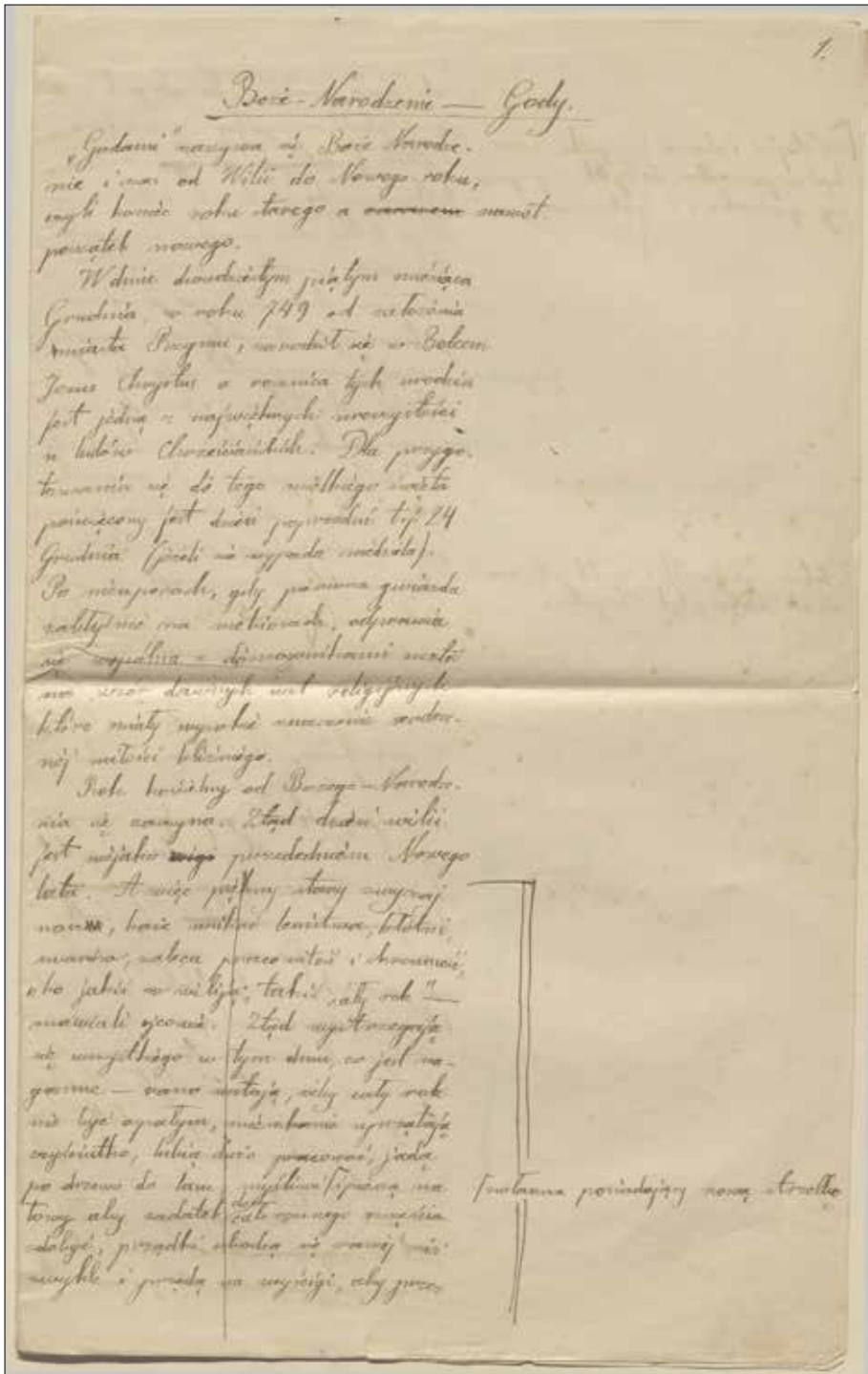
Lacryna epodykac' Kurhany
 cryli mogity, zabytki wojen, sku-
 piono w bliczkosci to andaw godre
 mie yde. i rozsypane pajedyntoro.
 Mityseome padania uie o uich
 stauoweregi mie mowidz; wred
 ich jednaktre dawadragrawure
 saey idoby gorosti na
 wrozechat had, saey idy-
 ky.

Stada Łosiów

Primum gurene i
guche ostępy

w wielu mijsiach abto tył
a laay i y dsi papra, brygore,
terpetyne i smole.

Uli dr, w w. g. p. s. j. r. g. s. i
Stada w. v.

2.

W tajni i chorze umyśle ma być w porządku, dałyby wyrozumieć, opowiadany i nakazywany

zob. wale umyśle. Na ubogich ma być wykład umyśle i porządku w wietach. ~~Jeżeli wale umyśle a ciałami~~ tyłko wygada i to ciałami umyśle tyłko rze w roku bycia wygada tak ściśle porządkowane.

gajadom: Para dwóch cały nie po od nie getowanego. a miedziom ciałami wiodą w niemem dot, wiodą stony kładą, pod stonem ciałami męgi z łozia i to sa ciałami w kacie ubły lub kłtha męgi po pp. wogom a umyśle to ubły i wiodłia porządkowane uboga męgi. kłthom. to w kłthom porządkowane na wiodł. z łozia i wiodł. Dwa ciałami gajadom: kłthom ubogiem a wyprzed ciałami męgi w wiodłiu ubły z wiodłiem wiodłiem a kłthom ubogiem stony, miedzi gajadom podług.

Także męgi jacytha w kłthom ma wiodł. stony byt ciałami.

gajadom i gajadom ciałami je nie sa umyśle męgi. Tama i gajad. kłthom. Podług stony umyśle gajad. kłthom męgi. Gajadom: problem porządkowane męgi porządkowane, na porządkowane męgi kłthom porządkowane. kłthom porządkowane i od ofiar ciałami, męgiem do domu i stony męgi i gajadom: porządkowane byt. Podług stony umyśle męgi gajadom: męgi w miodzie. Kłthom = obcym męgi od drugiego męgi i męgiem redwłie męgi męgiem męgi gajadom. Jest to najwiodłie męgi. Męgiem męgiem porządkowane, i porządkowane

4.

Podług tego wyrozu białka
 i ołb przy wieś omni być przynęta
 a ~~nieprześlina~~ jest białka 13
 jako tyroni wazony w „opisze”
 gęsi. *Alouthe* i ołb z 12 to ego
 statami. Po dwa białka i białki
 wyprawo do wody do mocznic
 a dla dyktowania pary, hoicy
 ołb i mąpinyj stacy. Mianami
 i wiadomości wiazony ni w zapre
 naniu dawać hoicy i ołb
 fobu na parminthe i *Alouthe*
 wad padeł ystem z ubogimi
 Pary ołb wiadaja podług wadu
 aly jak wiadaja tym, tyroni wie
 owo pomadkiem.

Białka potrawo bywa przynęty
 sta i anawia: 19 lut 11. Ale sta
 doi to tyroni i ołb i tyroni padeł
 sta i miazony potrawo, bo owo in
 aly poredkawa i miazony padeł
 tyroni w roku miazony. Ołb
 miaz padeł i białki bywa biazace
 a gorychami, gorych biazute, biazu,
 miaz, biazki i miaz i miaz.

Struła przewa ozdobiła plecionka
 z ciasta i wyprawa wazony z
 stopy dółki wazony. Biazony
 ciasta gęta padeł i padeł padeł
 miazony miazony w miazony
 struła biazki, Biazki ten wypra
 mia ni miazony miazony, miazony
 lub miazony. Miazony miazony padeł
 padeł padeł padeł z padeł miazony z
 stopy miazony z padeł miazony, miazony
 lub miazony miazony miazony miazony

nieporedkawa i miazony padeł

miazony ołb

Twarogiem i t. d.

5

Poviedaj, se hit ille potrauu a usplati
 nie hie tije, tyle porypennoi omi
 ma go w celu następnym. Go
 podam niannami go lu. jacobu
 sauca do gory ognia. usarby ure
 droja i cely dobytek namumojt od
 kionia jak ten goali i edrovy sloj
 kumiat tak wyzaha. ~~Go usarby ure~~ Lary w mojej potae i usplata
~~droja porypennoi omi a hie hitile~~ tety i rebly a tego ro'omii
~~potrauu i usplata i potrauu~~ ma porypety usplataj
~~w hie usplata~~

Powiazany goali ~~potrauu~~ podera uro
 usplataj usplataj porypennoi usplataj
 kionia usplataj idie usplataj pod
 obrowa co usplataj. Jpaki usplataj
 a pod obrowa idie usplataj, porypennoi
 za rebly droja, usplataj to usplataj
 usplataj usplataj usplataj. Powiazany usplataj
 usplataj do usplataj usplataj. Uro
 usplataj takie podumiet ni mojej
 usplataj usplataj ma usplataj,
 labkali za usplataj usplataj
 lub usplataj a usplataj.

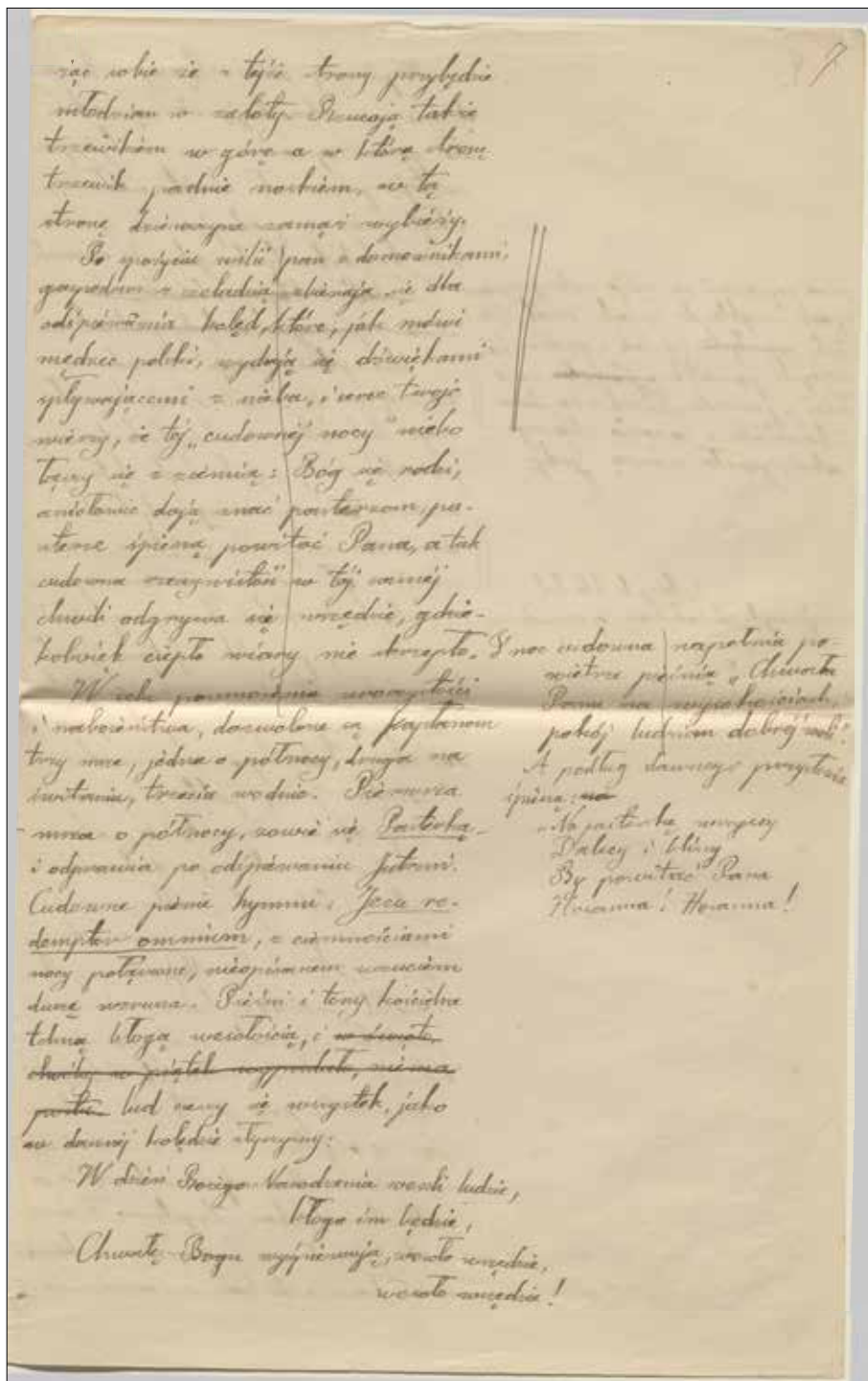
Hute ~~usplataj~~ usplataj usplataj
 ni i hie usplataj usplataj.

Beatha potrauu niann i ~~usplataj~~ pod
 obrowa usplataj dobytek obrowajaj,
 aby jak ni'nie, hie usplataj do
 itate ma hie usplataj a usplataj
 my usplataj, a usplataj s tem do
 usplataj i obrowa usplataj:

" Pau Janu ni, usplataj
 Zely nam usplataj usplataj
 Liann usplataj a usplataj usplataj
 a usplataj se itate, usplataj ma usplataj
 donu dla usplataj usplataj. Go podam

6
 Starsi bowiem powtarzają sobie
 "Na Boże Narodzenie
 "Wielki się wielki stworzenie"

idąc do pańki i pulawy zapukamy
 trybrotwie do nła. mówią: "wielki
 wahański, że się doli o potłowy Pan
 Jezus narodzi, ciżca się i wy!"
 (Ta frazja o niewiastach - pewa kład
 żona - scyżyci na to, czy ja utry.
 mywane, rozmyjane i na cały rok
 rozmywane. Chyba który dozwolit
 domowym niewiastom być swiatkami nowego
 wrodzenia nakazuje ten samem ob-
 wyczajem wieki litni i jęćce. nad awc
 takim pozostawiam stworzeniem
 Bożem. Lid to mniema, że o pot-
 łowy dnia tego, kładę bydlę stryżni-
 je od litokowego Boga dar mowy
 kładę, aby nie mogło przed stworze-
 niem na kurych ^{dozwane} nadawane
 kładę wiatli, ale kładę to mowa uty
 mat, wzmocni mu. Jako staty
 tak je mowa gajochowca, który
 cieżawy co o nim woty mówić kładę,
 nie powiekt na Pańki, kładę sakradt
 nie do obony i podstuchiwat. At to
 woty sryj mowa do kładę: A wady
 ty kury, że si tyczy kładę powiadają
 nowego gajochowca na wmentem.
 Chyba wzmocni si zowcu, kładę strach
 go wiatli wadyce ogarniat i kładę
 do i ty wadkt, pakt wazyj.
 Ze strony kładę puznicowca kładę
 do wiatli kładę powiadają i owy-
 zija mowa drowca wozowca na
 i kładę wadkt. Drowca wazyj
 na podawca i wadkt kładę - kładę
 strony kładę, kładę wadkt, w-

9

obecného Křesla kterého nazývají
 přímocným, bethlehemem Dívčím.
 Byla to panna Maria panna i přímocně
 jasná. Z ráborem francouzským, který
 se předtím po svých catorizích přehybl
 do pabbie bujdu se svého tynatym,
 došel už do své zimnyj jactch i písní
 na své bethlehemě Dívčím.

Z panna této duchovním
 a tuch, horšich, vytránilo se její
 tyndi vopka, jasná, své Jácifa,
 Maxima, Panna, Dívčím Jaus,
 pateroy i Křesla. Byt tam navst se vage
 rost i ovst a ctopy nacibovani se vane Jitroni
 svatogani svého jstava na evst
 vadeji mnythige stvorovni. Pannij
 etch podobny vytránilo se hoistich
 vanechane vatanaje takové křesla v křesl i křesl i křesl i křesl
 v křesl kterého vagej se v panna
 i utvratit.

Křesl vagej se v panna pod křesl mnythich dvanacti
 vagejch a dvanacti panna křesl
 došty dčch lub panna. Panna
 vagej se v křesl a dvanacti Mnythich
 i vagej vagej křesl lub panna
 se vagej vagej.

Dlouhý dčch svůj Dívčím Křesl
 dvanacti panna jst vagej dvanacti
 jst panna mnythich vagej
 panna pod grom křesl se vagej.
 dčch dčch Dívčím. Panna se pa.
 mnythich vagej vagej vagej
 vagej se vagej na křesl vagej
 i vagej vagej ten panna vagej
 křesl i vagej vagej vagej a vagej vagej.
 (vagej vagej)

Król Herod.

Zwyczaj obchodzony dotąd w mieście Wąsny i Tykocina w „Gody”
czyli w 17, 18, 19 dni świąt Bożego Narodzenia.

Gromadka chłopów (od 14 do 22 lat wieku), śledzących z królem Herodem przeprobowanych za Heroda, jego kochanką, żonami, siostrami i siostrami, wędrują do dworu, gospody lub chaty gdzie mają przedstawić Heroda, sążym od następującej pieśni w niektórych starych kantywkach i znajdującej a przedrukowanej w części w Pastoralkach ks. Śliadzińskiego, Kraków 1893.

Dziś dzień Heroda, dzień dzień bogactwa,
Zaryj woda ab nie płacisz;

Ach biada, biada mnie Herodowi,
Tak strapięsomu wiele królowi,
Zem ja takiemu czasowi stemu
podpułt kłopotowi.

Dostaję mnie jakni drwinna nemiina,
Mojj żonj wielka przepięzna,
Pojawia się, niosąc ją do
przedziwna Dzielna.

Kocham się to różni udaję,
Czyli to prawda, czyli to baję,
~~W~~ że ma królować, i tym panować
tak mi przewidują.

Ach biada, biada mnie Herodowi,
Tak strapięsomu wiele królowi,
Wrona ekładzi, czy nie nie wadzi
co ma kłopotowi.

Te tym wierność pokazać mogę,
Stadcy dworczany, szlachetwo meje,
Biednie bron w reka, radajcie mi
za twój meje.

Kochaję poprzednij wrycy wiadaję,
A do Bethlem miasta bogaję,
Tam dla jednego draciatka matego,
wystki wycajaję.

Ach biada, biada mnie Herodowi,
Utrapięsomu wiele królowi,
Wrona ekładzi, czy nie nie wadzi
co ma kłopotowi.

Zza ptactwy trzymanej na dwóch kijach stano-więcej zastawę teatralka, wychodzi król Herod z papirusową koroną na głowie i uśda na stołku sily na tronie.

Hetman (wychodząc z za ptactwy) przeg-brany w owaki swójkowe = mięsam z-raka);

Najjaśniejszy królu (uśbady cesarza) dosta nas nowina, że się w Betlem nowy król narodził.

Herod

Chyba ~~nie~~ na zachodzie Tonko wschodzie będzie,
Włniasz na moim tronie nowy król zwiędzie,
Których tu przyjdzie. } przywołuje iot-
niemny

do iotniemny wschodzący z za ptactwy.
Moji mili iotniemny,
Biercie broń i panować,
Do Betlem biegać,
Wszystkich dzieci wyciągnąć,
I nad moim synem
rozpakta się wyjęć.

Hetman (odchodząc)

Najjaśniejszy królu na twoje rozkazy,
Wszystko tak się stanie.

Je chwili wschodzi hetman mięsam na mięsam sily głowe dzie-
cięta.

Hetman.

Najjaśniejszy królu to u nas nowina,
Korona mięsam głowe królewskiego igna.

Herod, podłylinowy głowe ~~mięsam~~ ^{od mięsam}

~~mięsam~~ silywa;

Oj biada, biada mię Herodowi,
Tak strapięsomu wiele królowi,
Żem ja takim mię cesarowi stomu
podpał iotniemny.
Pomniacie to ludzie powiadają,
Byli to prawda cyte uśdają,
Że ma królować, z ydem panować
tak mi powiadają.

Wschodzi ~~mięsam~~ ~~mięsam~~ = kosa z drzewa myśtużeni w re-
ku (jak powiastawiona jest w jedynym z krakowickich kalendarzów)

z 1530 na dorozwójcie) zuykło się mace prapiewowij bia-
tj, ostojęta w biate, jwiczaradło na kłobem jak i na mace
rozgłom oznaczone usta, no, zebra i inne kości, kościotrupa
bowiem widno ma przedstawić.

Smierć. (rybkiem głosem)

Jakimże kłobu, zasn cię w tym domu zualarta,
Chodźtam po całym świecie matom nie zmarła.

Herod (prohoruie)

Daruj życie

----- } Herod wyprawa się
----- } i śmierci obierając jej ob-
----- } służyć za to nadgrody.

Smierć. (rybkiem razem głosem)

Jeszcze mi tu bzdury dykować,
Chcesz żebym ci życie darował,
Ja wstadam panami, królami,
I nie takimi jak ty królami.
Czatam ci dekol wyprawiam,
I kosa na rygi zakładam,
Kłobaj przed memi nogami.

Tu jak i w wielu innych miejscach scalić się wojantj,
w tym czasie leża w różnych wieżach i miastach konserwa-
tywnie bardzo zachowywane, tymczasem jak śmierć robi Her-
odowi różne wyprawy, między innymi np. że „przez cięcie ca-
ta Polska biedna” ten atoli wojant nie odaje się być bardzo
starożytnym.

W chwili gdy śmierć wstąpił na ~~świat~~ rygi He-
rodowi chce się ścisnąć głowę, służyć djabel z nogami dwo-
mianami, marzami w skórze czarnej owca czyste wyżeni, w ma-
rze takie (dawny) razem) z czarnej owcy zreligij z broda-
także i językiem czarownym, wirującym, długim, ubrany czarno,
kosa bez długim ogonem, na scenie zwinny i węż z batem
w rękę.

Djabel. (rybkiem dąbitnym głosem) do śmierci
ci wroćony)

A ty sucha, wywedzona,
 Kie dawno z moich rak wygnieszona,
 Kie raz piawa mięgo,
 Starytem tyle lat u mięgo.

Ta djabel odbiera Heroda zniczi a niedzienny subytkiem
 nowij duszy, skazuje, kłanując w stronę i wstępując Heroda
 tabaka która i sam razgwa, porzwa grzesznika ze ziemy,
 na sam przedstawienie się ~~duży~~ koniery. W ostatniej ty
 scanie urobiona jest ~~nie~~ wiara w zaprowadzenie grzeszników
 ich duszy djablu, który zato długą latą musi zostawać na
 ich postugach. Djabel zabiera dusze Heroda któremu „tyle
 lat” stuzyt” jak sam powiada; tenże djabel w bairniach lu-
 du porzwa i skontrolowana dusze Swardowskiego w 16^{ym}
 wieku. Wiara ta w pierwotnych wiekach ~~u nas~~ ^{u nas} chre-
 scianstwa powstała, dopiero dziś ginie u ludu. Z. Kosi.

Wielki ~~Z~~ koncom przedstawienia Djabel obchodzi
 wrogich przestępnych przerażenie ich, na tabackie” i rudzi
 niąjac „rociak” który niekiedy w tronku od bata jest
 oprawionym. Dawanie pamiędoy dziś pożydłozę, dawniej
 były raurze a dziś jureze często tytko dawaniem piwo-
 gów, wina i tymi judelnymi mazy z których chętniaki
 słodkizy kilka mi i dworów, po catodziennim przedsta-
 wianiu króla Heroda i narłożeniu pomu worków ja-
 dła, rzygnawiają w karcenie w noc podną huerna, bi-
 sędę i tamieć.

Stowa przywidziona ponyższego przedstawienia,
 uiasam sa do wielek przeglegtych miasta Włodnie z u in-
 mych wsiach tjie okolioy nje. koto m. Tykocina i Białego-
 stoku sa już piawa rożnio, cato wtypy są niekiedy i inne
 i znacznie dluzsze. —

Jeżuro d. 8. Xwinstnia 1868 —

Międzybóž, „Tygodnik Ilustrowany” 1867, t. XV, nr 382, s. 32

4.
Varia

a) *Encyklopedia staropolska ilustrowana* – prospekt

Prospekt *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej* (Warszawa: Druk. P. Laskauera i W. Babickiego), Biblioteka Narodowa, Sygnatura TD/KA-GA

1893

Wydawnictwo Zygmunta Glogera.

PROSPEKT.

Encyklopedia Staropolska

ILUSTROWANA.

Opracowana w 3-ch tomach przez Z. Glogera i innych znawców przeszłości.

Dzieło to, w formacie i na welinie, jak prospekt niniejszy, ozdobione **tysiącem ilustracji** i rysunków, obejmie w trzech wielkich tomach kilka tysięcy artykułów w porządku alfabetycznym, z dziedziny: *dawnego życia, obyczajów, zwyczajów, prawodawstwa, rolnictwa, sadownictwa, sztuk, nauk, szkolnictwa, rękodziel, przemysłu i handlu, skarbowości i stosunków ekonomicznych, dawnych urzędów, dostajeństw, ceremonialów, cechów, menniswa, heraldyki, budownictwa, górnictwa, ikonografii, łowiectwa, kuchni staropolskiej i t. d.*

Będzie to, w układzie encyklopedycznym dla łatwego podręcznego użytku, z wyjaśnieniem znaczenia około 10,000 wyrazów, cały obraz dawnej kultury, życia publicznego, obozowego i domowego przodków naszych

Kocioł (bęben) hetmana wielkiego-koronnego.

Król Aleksander Jagiellończyk na tronie. (Miniatura w pontyfikalie Erazma Ciołka z r. 1501).

od komnat monarszych i magnackich do strzech wieśniaczych ludu, w zyciu od kolebki niemowlęcia do grobu starca, obraz wszystkich dawnych pojęć, przesądów, prac, staropolskiego języka i nieporównanego dowcipu, cech słowiańskich narodu, jego zabaw towarzyskich, gier, tańców, widowisk, muzyki i piosnek.
Mnogie ilustracje z najlepszych zakładów artystycznych w Wiedniu, Berlinie i Warszawie będą objaśniały najciekawsze arcydzieła sztuki, nuty staropolskich melodyj, dawne instrumenta muzyczne, gmachy, klejnoty, pieniądze, ubiory, tkaniny, meble, ozdoby mieszkań i sprzęty stołowe, zbroje i strzelby, narzędzia łowieckie, rzeźby, hafty, aparaty

kościelne, rządy, uprząże, kulbaki, pojazdy, sceny z życia publicznego, rycerskiego i obyczajowego w domach szlachty, mieszczan i ludu wieśniaczego.

Skrzynia skarbcowa Stefana Czarnieckiego.

Cena księgarska pojedynczego zeszytu, obejmującego 96 szpalt druku, wynosi kop. 60. Tom z 6-ciu takich zeszytów złożony kosztuje **rub. 3 kop. 60**—wszystkie 3 tomy **rub. 10 k. 80**. Przesyłka pocztowa pojedynczego zeszytu kosztować będzie kop. 10. Prenumerować można w księgarni *Gebethnera i Wolffa*

i wszystkich księgarniach znaczniejszych, płacąc za pojedyncze zeszyty po k. 60, a tylko przy pierwszym uiszczając należność za ostatni. Prenumeratorowie prowincjonalni mogą przysłać prenumeratę do księgarń **częściowo**, przez zaliczenie należności na stacjach pocztowych.

W roku 1900 wyjdzie tom I-y (co 2 miesiące zeszyt, a mianowicie: 1-go lutego, kwietnia, czerwca, sierpnia, października i grudnia), **w roku zaś 1901** tom 2-gi i 3-ci.

Osoby, które zechcą jednorazowo załatwić całe kupno 3 tomowego dzieła, po cenie zniżonej mogą to uczynić, przesyłając

bezpośrednio pod ✨
adresem wydawcy ✨

(Chmielna 59 w Warszawie)

tylko rubli 8

i z prowincyi na przesyłkę pocztową 3-ch tomów rb. 1.

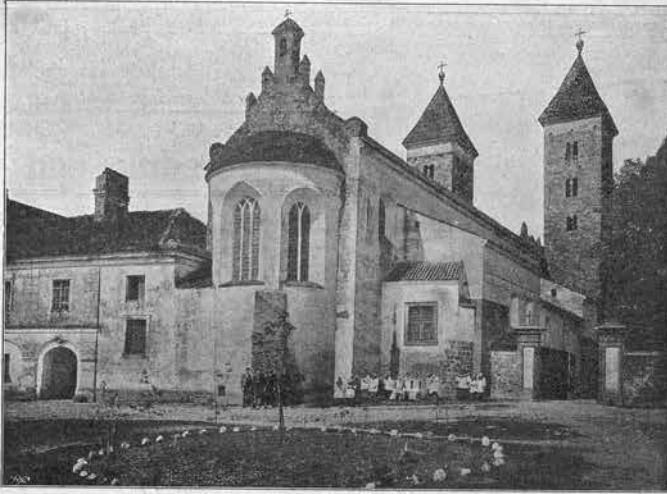
Zeszyty mogą być wysyłane na żądanie pojedynczo.

Po wyjściu ostatniego zeszytu, cena dzieła będzie podwojona.

Chrzcielnica z roku 1492 w Bodzentynie.

Starożytne opactwo w Czerwińsku nad Wisłą.

Zamówienie do Księgarni

Zamawiam ENCYKLOPEDJĘ STAROPOLSKĄ ILUSTROWANĄ

załączając na łom ..... rub. kop. ....

lub na zeszyty ..... " " .....

na przesyłkę ..... " " .....

i proszę o przysłanie pod adresem:

Imię i nazwisko .....

Miejscowość .....

Stacja pocztowa .....

Gubernia .....

Zamówienie po cenie niższej do wydawcy (Chmielna 59).

Zamawiam „Encyklopedję Staropolską ilustrowaną“

załączając na 3 tomy rubli 8 i na przesyłkę rb. 1

pod adresem:

Imię i nazwisko .....

Miejscowość .....

Stacja pocztowa .....

Gubernia .....

Доводило Цензурою. Варшава, 23 Декабря 1899 г.

Druk P. Laskowera i W. Bobickiego.

652500822
5x09A33

2) W paru latach studiów przeniósł się
na Uniwersytet Jagielloński, który skończył. W latach
dziesiąt swoich swą naukową rozprawę
jako student wydając „Obchodowe
ne” drukowane w drukarni Uniwersytetu
Jagiellońskiego. Już jako samodzielny
chłopiec sprzywał koto Tykocina
nad. Wierzę przeniósł się
z prac jego w całej wyprawie
„Ośady cesarstwa węgierskiego
nad. Niemnem i na Podlaziu”
takiej „Ośady pod Niemnem, Szwałkowem i
Portkiem Jędrzejkim” będą więc wina
okolic krajów z podroży opisat „Podróże
Niemnem”, „Wycieczki po Wiśle”,
„Wojny i wykopaliska monasterów”
„Pieśń o Białej”, pisał „Ożubne Litew-
skim i tunc marowieckim” zebrał
i wydał drukiem 1000 pieśni ludowych
zagadek i przysłów ludu z okolic Tykocina

3) Wydawca i redaktor Gloger
 "Encyklopedia Staropolska"
 "Album Etnograficzny polski"
 Dużo większe jego prace zostały uwiedkane
 całe i wydane zostały - pierwsze
 tomów tych prac o "Budownictwo
 drewniane i wyrobki drewna w dawnej
 Polsce." i "Homonim gwar polskiej
 i imion własnych w polskiej literaturze
 historycznej" z ojcem, przycięgo
 wspomnienie Tymoteusza Bruwien.
 skim prowadził porównanie
 przedhistoryczne nad. Bagiem
 i w okolicach Liwa i Kałuzyna.
 Gloger był pierwszym Prezesem
 Polskiego Tow. Krajoznawczego
 i jednym z twórców jego z tożymże
 Lańcuchem i oboj. Aleksandra
 Janowskiego. Karimienę Kulwiecia
 i pierwszym redaktorem "Ziemi"

4) Był też Gloger Prezesem Tow. Badaw.
nadabytkami przyrodzi" 15
Wielki polak, mroźnej pracy i
krytycznego charakteru. do spo-
wiednika swego powieści "Odcinając
spokojnie". teraz przytożę słowa
Aleksandra Jermowskiego Prezesa po Glo-
gera Tow. Pracy naukowej wypracowane
na grobie Glogera na Powązkach
"Wielbiona pamięć taśka ziemie polsi
Jego zwitek, wstrząśniętą gęstą powyżkow-
skich drow spiewa. Kozyśanki i piesni wiat-
bne, wiezie powieści z nadrocznej
Narm, Mord. powelotem spowies nad
mogitę słowik z literwskiej dębrawy i
izaurer spiew i żałobny spiew, bole zny
nate, je kochis jęcy w sercach ot ieroco-
nego Towarzystwa naszego.
Umogitę tego wielkiego zyna Ojczyzny
Prawego obywatela tej ziemi, i słub składe.

Bibliografia

- Adamek-Świechowska A., *Reporterskie spotkanie Zygmunta Glogera i Henryka Sienkiewicza w Puszczy Białowieskiej*, [w:] Zygmunt Gloger. *Pisarz, myśliciel, uczony. Studia*, red. nauk. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016.
- [Anonim], *Podlasianie*, „Przyjaciół Ludu” 1846, nr 31, s. 246–247; cz. II: nr 32. *Archiwum domowe do dziejów i literatury krajowej z rękopismów i dzieł najrzadszych*, zebrał i wydał K. W. Wójcicki, Warszawa 1856.
- Arystoteles, *Zoologia. Historia animalium*, z greckiego przeł., wstępem, koment. i skorowidzem opatrzył P. Siwek, Warszawa 1982.
- Au J. L., *Nauka rachunkowości do potrzeb gospodarstwa wiejskiego zastosowanej*, Lwów 1889.
- Au J. L., *Socjalizm jako objaw choroby społecznej. Zarys ustroju społecznego i krytyczną odprawę socjalizmu skreślił...*, Poznań 1878.
- Bajka o szklanej górze*, [w:] *Wielka księga polskich bajek*, pod. red. A. Jucewicza, Warszawa 1994.
- Bartoszewicz K., *Korespondencja J. I. Kraszczyńskiego*, „Przegląd Literacki” 1897, nr 24.
- Bartoszewicz K., *Rzeczpospolita Babińska*, Lwów 1902.
- Bartoszewicz K., *Z chwili*, „Kurier Warszawski” 1905, nr 125.
- Bartoszewicz K., *Z teki sceptyka*, „Gazeta Polska” 1905, nr 115.
- „Bibliotekarz Podlaski” 2017, nr 1: *Zygmunt Gloger i jego twórczość*.
- Bielski M., *Kronika polska Marcina Bielskiego*, t. 1, Księga 2, Sanok 1856.
- Bielski M., *Kronika polska*, t. 2, Księga 4, Sanok 1856.
- Bismarck O. von, *Pamiętniki*. T. 1: *Wojna 1870–1871*, zebrał M. Busch, [brak wzmianki o tłumaczu], Warszawa 1900.
- Bliziński J., *Z Gostyńskiego*, w końcu września, „Gazeta Codzienna” 1869, nr 256.
- Blombergowa M. M., *Badania archeologiczne Polaków na terytorium imperium rosyjskiego w XIX i początku XX wieku*, Łódź 1993.
- Blombergowa M. M., *Zygmunta Glogera zainteresowania archeologiczne*, [w:] *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczony. Studia*, red. nauk. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016.
- Błoński F., *Materiały do flory skryto-kwiatowej krajowej*, Warszawa 1890.
- Bogucka T., *Białogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI–XVIII wieku na tle porównawczym*, Warszawa 1998.

- Bogusz K., *Mieszkańcy Litwy i Białej Rusi w pismach rozproszonych Zygmunta Glogera*. Dostępny w Internecie: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8292/1/K_Bogusz_Mieszkancy_Litwy_i_Bialej_Rusi.pdf [data dostępu: 11.12.2021 r.].
- Borejsza J. W., *1870–1871: lata przełomu*, [w:] tegoż, *Piękny wiek XIX*, Warszawa 1984.
- Brodziński K., *O narodowości Polaków*, [w:] tenże, *Mowy i pisma patriotyczne*, oprac. I. Chrzanowski, Kraków 1926.
- Brzostowski P. K., *Lekarstwo dla wygody gospodarzy w Pawłowie mieszkających*, Wilno 1770.
- Buchner L., *Siła i materia. Filozoficzne studia na polu doświadczeń przyrodniczych*, Lwów 1869.
- Buchnowski M., Burszta W. J., *Antropologia kognitywna. Charakterystyka orientacji*, [w:] *Amerykańska antropologia kognitywna. Poznanie, język, klasyfikacja i kultura*, red. M. Buchnowski, Wydawnictwo: Instytut Kultury, Warszawa 1993.
- Buchowski K., *Litwomani i polonizatorzy. Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*, Białystok 2000.
- Bujnicki T., *Na pograniczach, kresach i poza granicami. Studia*, Białystok 2014.
- Buttler D., *Koncepcja pola znaczeniowego*, „Przegląd Humanistyczny” 1967, z. 2.
- Chądzyński J. N., *Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w ziemi sandomierskiej leżących, z dodatkiem powieści z rzeczywistych wydarzeń, pod tytułem Pustelnik w Iżyckiej Puszczy*, t. 1–3, Warszawa 1856.
- Chodźko I., *Pisma Ignacego Chodźki*, t. 1: *Obrazy litewskie*, Wilno 1880.
- Chojecki E. F. M., *Alkhadar. Ustęp z dziejów Ojców naszych*, Paryż 1854.
- Chojecki E. F. M., *Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne w roku 1848*, Berlin 1849.
- Chomiuk A., *Wokół Sienkiewicza. Listy – biografie – ekranizacje*, Kraków 2019.
- Chrzanowski I., *Romantyzm jako czynnik rozwoju idei narodowości w Polsce*, [w:] tenże, *Optymizm i pesymizm polski. Studia z historii kultury*, Warszawa 1971.
- Commendone G. F., *Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendoni do Karola Boromeusza z Biblioteki Berberiańskiej*, t. 1–2, Warszawa 1851.
- Contzen H., *Ueber die sociale Bewegung der Gegenwart*, München 1876.
- Courtenay J. B. de, *Kwestia alfabetu litewskiego w państwie rosyjskim i jej rozwiązanie*, [w:] *W kręgu sporów polsko-litewskich na przełomie XIX i XX wieku. Wybór materiałów*, t. 2, wybór i oprac. M. Zaczyński i B. Kałęba, Kraków 2009.
- Cybulski R., *Józef Zawadzki – księgarz, drukarz, wydawca*, Wrocław 1972.
- Czacki T., *O polskich i litewskich prawach*, t. 1, Warszawa 1800.

- Czartoryski A. J., *Esej o dyplomacji*, [w:] tenże, *Polityką kieruje nie tylko interes, ale i moralność. Wybór myśli politycznych i społecznych*, oprac. J. Skowronek, Warszawa 1992.
- Czartoryski A. K., *Katechizm kadecki*, Warszawa 1774.
- Czczot J. A., *Piosnki wieśniacze z nad Niemna, Dniepra i Dniestra*, Wilno 1845.
- Czurak M., *Michał Federowski*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 2, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Spiss, Wrocław–Kraków 2007.
- Czyżak B., *Mit wspólnoty biologicznej w sporach polsko-litewskich na przelomie XIX i XX wieku*, [w:] *Folklor i pogranicza*, pod red. A. Staniszewskiego, B. Tarnowskiej, Olsztyn 1998.
- Ćwierczakiewiczowa L., *Baby, placki i mazurki: praktyczne przepisy pieczenia chleba, bułek, placków, mazurków, tortów, ciastek, pierników i.t.p.*, Warszawa 1909.
- Ćwierczakiewiczowa L., *Cokolwiek bądź chcesz wyczyścić, czyli Porządki domowe*, Warszawa 1982.
- Ćwierczakiewiczowa L., *365 obiadów za 5 złotych*, Warszawa 1871.
- Dawne ubiory i uzbrojenia*, zebrał i rysował Juliusz Kossak, „Tygodnik Ilustrowany” 1862, t. 5.
- Dawne ubiory i uzbrojenia*, zebrał i rysował Juliusz Kossak, „Tygodnik Ilustrowany” 1862, t. 9.
- Dąbrowska A., *Moesowie. Trzy pokolenia fabrykantów z Choroszczy*, „Białostoczczyna” nr 1 (57), Białystok 2000.
- Deroy I.-L., *Teka Michała Kuleszy: zbiór widoków krajowych rysowanych z natury. Posz. 1*, rysował z natury M. Kulesza, Paryż 1852.
- Długosz J., *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polski Ksiąg Dwanaście*, t. 1, red. A. Przeddziecki, Kraków 1867.
- Długosz J., *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego ksiąg dwanaście*, t. 2, ks. V, Kraków 1868.
- Długosz J., *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Ks. 1–2, przeł. S. Gawęda [et al.], red. i wstęp J. Dąbrowski, tekst łac. ustaliła i przedm. zaopatrzyła W. Semkowicz-Zarembina, Warszawa 1961.
- Długosz J., *Roczniki, czyli Kroniki...*, Księga VI, rozdział pt. *Rok Pański 1205. Książę Włodzimierz Roman z potężnym wojskiem całe Rusi dociera aż do...*, red. Z. Kozłowska-Budkowa [i in.], oprac. tekstu łac. D. Turkowska i M. Kowalczyk, przekł. J. Mrukowna, red. i komentarz K. Pieradzka, Warszawa 2009.
- Długosz J., *Roczniki, czyli kroniki słynnego Królestwa Polskiego*, Warszawa 2009.
- Długosz J., *Siedm głównych rzek w Polsce, których wymieniają się nazwiska, źródła pierwotne i ujścia*, [w:] tegoż, *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, t. I, przeł. K. Mecherzyński, Kraków 1867.

- Dowsyl A., *Budząca się narodowość*, „Ogniwo” 1905, nr 30.
- Döbel H. W., *Eröffnete Jäger-Practica, oder Der wohlgebüete und erfahrene Jäger*, Lipsk 1746.
- Dobroński A., *Znaki tożsamości narodowej według Zygmunta Glogera*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, nr 10.
- Drymmer K., *Dwie nowe dla Królestwa Polskiego rośliny*, „Wszechświat” 1890, t. IX.
- Drymmer K., *Spis roślin w 1884 roku w powiecie kutnowskim, w okolicach Żychlina, Kutna, Krośniewic i Orłowa*, „Pamiętnik Fizjograficzny” 1885, t. V.
- Drymmer K., *Spis roślin zawartych w XIV-tu tomach „Pamiętnika Fizjograficznego”*, Warszawa 1897.
- Drymmer K., *Wycieczka botaniczna w północne okolice augustowskiego*, „Wszechświat” 1887.
- Dubisz S., *Język – historia – kultura (wykłady, studia, analizy)*, t. I, Warszawa 2002.
- Dymsza H., *Polacy w drugiej Dumie*, Warszawa 1909.
- Ejsmond A., *Sprawozdanie z wycieczki botanicznej odbytej do Puszczy Białowieskiej w lecie 1887 roku*, Warszawa 1888.
- Federowski M., *Zygmunt Gloger. (Garść wspomnień osobistych)*, odbitka z „Ziemi”, Warszawa 1912.
- Filinowicz A., *Historyczne nazwy terenowe Sokólszczyzny*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2015, t. 15.
- Flatt O., *Brzegi Wisły od Warszawy do Ciechocinka*, Warszawa 1854.
- Flatt O., *Gawędy i notatki z podróży*, Warszawa 1855.
- Flatt O., *Wspomnienie z wycieczki grudniowej w Mazowsze*, Warszawa 1852.
- Fonberg I., *Opisanie wody mineralnéy druskienickiéy*, Wilno 1838.
- Gieysztor A., *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982.
- Gilibert J. E., *Flora Lituanica Inchoata Seu Enumeratio Plantarum, Quas Circa Grodnam collegit*, Grodno 1781.
- Gloger L., *Z dziejów rodu Glogerów. Linia syna Zygmunta Glogera – Stanisława*, [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. nauk. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1–4, Warszawa 1900–1903.
- Gloger Z., *Pisma rozproszone*, t. 3: 1890–1910, red. nauk. ed. J. Ławski i J. Leończuk, wstęp Ł. Zabielski, M. Rutkowski, J. Ławski, oprac. tekstów i przypisy Ł. Zabielski, S. Kochaniec, M. Siedlecki, P. Suchodolski, noty i słownik czasopism A. Janicka, indeksy oprac. M. Siedlecki i M. Al-Kaber, Białystok 2016.
- Gloger Z., *Słownik gwary ludowej w okr. tykocińskim*, „Prace Filologiczne” IV, 1893, s. 795–904.

- Gluziński J., *Drobnostki gospodarskie*, Warszawa 1859.
- Gołębiowski Ł., *Lud polski, jego zwyczaje, zabobony*, Warszawa 1830.
- Goszczyński S., *Sobótka*, [w:] tegoż, *Dzieła Seweryna Goszczyńskiego*, t. 2, Lipsk 1870.
- Górnicki Ł., *Dworzanin polski*, Kraków 1566.
- Górnicki Ł., *Rozmowy o elekcji, o wolności, o prawie i obyczajach polskich*, Kraków 1616.
- Górski S. B., Kumelski N. A., *Zoologia albo historia naturalna zwierząt...*, t. 1–3, Wilno 1836–1837.
- Gregorowicz J. K., *Obrazki wiejskie*, t. 1–3, Warszawa 1852.
- Gregorowicz J. K., *Różne różności czyli prawdziwe historye opisane przez Janka z Bielca*, t. I–II, Warszawa 1856.
- Gregorowicz J. K., *Wiejskie zarysy*, t. 1–2, Warszawa 1854.
- Guzowski P., *Rodzina szlachecka w Polsce przedrozbiorowej. Studium demograficzne*, Białystok 2019.
- Hartknoch J. K., *Alt und neues Preussen*, Królewiec 1684.
- Haur J. K., *Ekonomia ziemiańska generalna*, Kraków 1675.
- Hennenberger C., *Kurtze und wahrhaftige Beschreibung des Landes zu Preußen*, Królewiec 1584.
- Herbaczewski J. A., *Odrodzenie Litwy wobec idei polskiej*, Kraków 1905.
- Hoffmanowa K., *Listy brata do siostry o języku polskim* (Listy 1–5), „Rozrywki dla Dzieci” 1824.
- Hoffmanowa K., *Listy Elżbiety Rzeczyckiej do przyjaciółki Urszuli*** za panowania Augusta III pisane*, „Rozrywki dla Dzieci” 1824, nr 8–12.
- Holsche A. K., *Über die monarchische Regierungsform*, Königsberg 1794.
- Hordyński Z., *O Towarzystwie Szubrawców*, Lwów 1883.
- Hr. B., *Litwini wobec Polaków*, „Kurier Codzienny” 1905, R. 41, nr 120.
- Hryniewicz A., *O wodzie mineralnej druskiennickiej*, Wilno 1842.
- Hussowczyk M., *Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis I*, Kraków 1523.
- Jach Ł., *Nauka jako obiekt kultu. Wprowadzenie do koncepcji scjentoteizmu*, Katowice 2015.
- Janicka A., *Kręgi cywilizacji: pozytywiści warszawscy i świat*, [w:] *Pozytywiści warszawscy: „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876*, Seria 2, *Świat, Europa, Polska*, Białystok 2020.
- Janicka A., *Obraz kobiety w pismach Zygmunta Glogera: wzory, przemiany, niepokoje*, [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. nauk. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022.
- Janicka A., *Pozytywiści warszawscy – dylematy pokolenia*, Warszawa 2022.

- Janicka A., *Zygmunt Gloger w kręgu tradycji Mickiewiczowskiej: 1863–1876*, [w:] tejże, *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”*, Białystok 2015.
- Jan Ostroróg h. Nałęcz, *Mysłstwo z ogary*, Kraków 1618.
- Jarocki F. P., *Zoologia czyli zwierzętopismo ogólne podług najnowszego systemu ułożone*, t. 1–6, Warszawa 1821–1838.
- Jaroszewicz J., *Wiadomość o kupalnicach na Podlasiu*, „Ondyna Druskienickich Źródeł” 1846, z. I.
- Jaszczołt T., *Gmina Grodzisk koło Siemiatycz. Dzieje ziemi i mieszkańców*, Grodzisk 2004.
- Jeżowski W. S., *Oekonomia Albo Porządek Zabaw Ziemianskich Według Czterech Części Roku: Z ktorego się każdemu nauczyć potrzeba, Iako w dobrach Ziemiańskich nabywać ma chleba*, Kraków 1648.
- Jundziłł S. B., *Początki botaniki*, t. 1–2, Warszawa 1804–1805.
- Jundziłł S. B., *Zoologia krótko zebrana*, t. 1–4, Wilno 1807.
- Kamiński M., *Kobieta, miłość i małżeństwo, czyli zbiór zdań, myśli i epigramatów najslawniejszych pisarzy, poetów i filozofów o kobiecie i dziewicy, mężatce, przyjaciółce oraz o miłości i małżeństwie*, Warszawa 1873.
- Klonowicz S. F., *Flis, to jest spuszczenie statków Wisłą i inszymi rzekami do niej przypadającymi*, Chełmno 1862.
- Klonowicz S. F., *Roksolania, czyli ziemie Czerwonej Rusi*, wyd. i przeł. M. Mejor, Warszawa 1996.
- Klonowicz S. F., *Victoria Deorum, sive veri herois educatio*. Cap. XXXVI–XXXVIII, wyd. i objaśnił M. Mejor, Warszawa 1995.
- Kluk J. K., *Rosliny potrzebne, pożyteczne, wygodne, osobliwie krajowe albo które w kraju użyteczne być mogą, utrzymanie, rozmnożenie i zażycie*, t. 1–3, Warszawa 1777–1778.
- Kluk J. K., *Zwierzęta domowe i dzikie, osobliwie krajowe, historii naturalnej początki i gospodarstwo*, t. 1–4, Warszawa 1779–1780.
- Kobieta i kultura życia codziennego: wiek XIX i XX. Zbiór studiów*, t. 3, red. A. Żarnowska, A. Szwarca, Warszawa 1997.
- Kobieta i praca: wiek XIX i XX. Zbiór studiów*, pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 2000.
- Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX w. Zbiór studiów*, pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1990.
- Kobieta i świat polityki. Polska na tle porównawczym w XIX i początkach XX wieku. Zbiór studiów*, pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 1994.
- Kochanowski J., *Fraszki*, oprac. J. Pelc, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998.

- Kochanowski J., *O słachcicu polskim*, [w:] *Fraszki. Księgi pierwsze*, cyt. za: tenże, *Dzieła polskie*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1980.
- Kochanowski J., *Pieśni świętojańskiej o sobótce*, [w:] tegoż, *Wszystkie dzieła polskie Jana Kochanowskiego*, Przemysł 1857.
- Kolberg O., *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, Warszawa 1857–1890.
- Kolberg O., *Lud: jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, Seria 1: *Sandomierskie*, Warszawa 1865.
- Kolberg O., *Lud: jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, Seria 3: *Kujawy*, Warszawa 1867.
- Kolberg O., *Lud: jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, Seria 5: *Krakowskie*, Kraków 1871.
- Kolberg O., *Lud: jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, Seria 16: *Lubelskie*, Kraków 1883.
- Kolberg O., *Lud: jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusta, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, Seria 18: *Kieleckie*, Kraków 1885.
- Kołątaj H., *List do Jana Maja, księgarza w Krakowie, pisany w Ołomuńcu, z więzienia 15 lipca 1802*, [w:] M. Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowe (1795–1921)*, Londyn 1963.
- Kołodziejczyk A., *Korespondencja przyjaciół. Listy Zygmunta Glogera do Tymoteusza Łuniewskiego z lat 1879–1904*, Warszawa 1999.
- Kołodziejczyk A., *Tymoteusz Łuniewski (1847–1905): ziemianin, pisarz rolniczy, historyk i archeolog, publicysta*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki” 2006, t. 14.
- Kołodziejczyk A., *Tymoteusz Łuniewski (1847–1905). Ziemianin – pisarz rolniczy – patriota. Właściciel Korytnicy*, Korytnica 2009.
- Komorowska T., *Gloger. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1985.
- Komorowska T., *Korespondencja Zygmunta Glogera*, [w:] *Fascynacje folklorystyczne. Księga poświęcona pamięci Heleny Kapełus*, red. M. Kapełus, A. Engelking, Warszawa 2002.
- Komorowska T., *Zygmunt Gloger i popularyzacja folkloru*, [w:] *Dzieje folklorystyki polskiej w l. 1963–1918*, pod red. H. Kapełus, Warszawa 1982.
- Korotyński W., *Wyzwolenie włościan*, „Kurier Warszawski” 1905, nr 73.
- Korzec P., *Pogrom Białostocki w 1906 r. i jego polityczne reperkusje*, „Rocznik Białostocki” 1962, t. III.
- Kowalczyk U., *Biografia i metoda. Zygmunt Gloger o Julianie Bartoszewiczu*, [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. nauk. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022.
- Kowalski G., „Dolinami rzek” Zygmunta Glogera z perspektywy edytorskiej, „Sztuka Edycji” 2017, nr 1.

- Kozłowski K., *Lud. Pieśni, podania, baśnie, zwyczaje i przesady ludu z Mazowsza Czerskiego wraz z tańcami i melodyjami*, Warszawa 1869.
- Kozłowski K., *Mogiła pod Łęgonicami nad Pilicą i zabytki w niej znalezione*, „Kłosy” 1871, nr 331, s. 278–279; cz. II: „Kłosy” 1871, nr 332.
- K. P., *Jeszcze trochę historii*, „Kurier Litewski” 1905, nr 16.
- Krasicki I., *Do Księdza Plebana*, [w:] tegoż, *Pisma poetyckie*, oprac. Z. Goliński, t. 1, Warszawa 1978.
- Krasicki I., *Pan Podstoli*, t. 1, Wrocław 1825.
- Kraszewski J. I., *Litwa: starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania itd.*, t. I–II, Warszawa 1847–1850.
- Kraszewski J. I., *Wilno od początków jego, do roku 1750*, t. I–IV, Wilno 1838–1842.
- Kraszewski J. I., *Witolorauda. Pieśń z podań Litwy*, Wilno 1840.
- Kraszewski J. I., Wolfgang K., *Druskieniki. Szkic literacko-lekarski*, Wilno 1848.
- Kromer M., *Kronika polska Marcina Kromera biskupa warmińskiego ksiąg XXX*, przeł. Marcin z Błażowa Błażowski, Kraków 1611.
- Kula W., *Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego*, Warszawa 1983.
- Kulesza M., *Teka Michała Kuleszy: zbiór widoków krajowych rysowanych z natury*, Paryż 1852.
- Kunicki L., *Ubiory włościan z okolic Podlasia Nad-Bużnego*, „Tygodnik Ilustrowany” 1862, nr 150.
- Kuryłowicz B., *O słowniczku tykocińskim Zygmunta Glogera*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, Toruń 2007.
- Kuryłowicz B., Nowowiejski B., *Słownik gwary ludowej w okr[ęgu] Tykocińskim*, [w:] *Dziewiętnastowieczne słowniczki gwarowe z Polski północno-wschodniej*, cz. 2, Białystok 2020.
- [K. Wł. Wójcicki], *Zarysy domowe*, t. 3, Warszawa 1842.
- K-Z, *Z wycieczki w Łyso-góry*, „Gazeta Kielecka” 1874, nr 56.
- Lamansky V. I., *O niektórych rękopisach słowiańskich w Belgradzie, Zagrzebiu i Wiedniu, z notatkami filologicznymi i historycznymi*, Petersburg 1864.
- Lelewel J., *Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej*, Poznań 1844.
- Lelewel J., *Lettonowie i Czudowie*, Wilno 1808.
- Lelewel J., *Trzy konstytucje*, [w:] *Polska. Dzieje i rzeczy jej rozpatrywane przez Joachima Lelewela*, t. 7, Poznań 1859.
- Lenartowicz T., *Do Wisły*, [w:] tegoż, *Poezje Teofila Lenartowicza*, t. 2, Poznań 1863.
- Lenartowicz T., *Matko moja! Matko!*, [w:] *Od Kochanowskiego do Staffa. Antologia liryki polskiej*, oprac. W. Borowy, Lwów 1930.
- Libelt K. F., *Kwestia żywotnej filozofii. O samowładztwie rozumu. Część krytyczna*, Poznań 1845.

- Libelt K. F., *O miłości ojczyzny*, [w:] tegoż, *Pisma pomniejszych Karola Libelta*, oddz. 1–2: *Pisma polityczne*, t. 1, Poznań 1849.
- Linde S. B., *Prawidła etymologii przystosowane do języka polskiego*, Warszawa 1806.
- Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1807–1814.
- Lindenblatt J., *Jahrbücher Johannes Lindenblatts oder Chronik Johannes von der Pusilie: Officials zu Riesenburg*, Königsberg 1823.
- Lipiński J. J., *Zwyczaje i pieśni ludu wielkopolskiego*, Kraków 1884.
- Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, przew. kom. red. J. Krzyżanowski, t. 1, Warszawa 1984.
- Lipowicz M., *Od transcendencji człowieka do transgresji człowieczeństwa*, „Ethos” 2015, z. 3 (111).
- Litwinowicz-Drozdziel M., *O starożytnościach litewskich. Mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Kraków 2008.
- Lyszczyna J., *Leon Zienkowicz – wydawca*, „Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie” 2012, nr 1.
- Ł., *Z Opoczyńskiego, w lipcu 1876 r.*, „Kronika Rodzinna” 1876, R. 9, nr 16 [rubryka „Korespondencja”].
- Ładowski R., *Historia naturalna Królestwa Polskiego, czyli zbiór krótki przez alfabet ułożony zwierząt, roślin i mineralów, znajdujących się w Polsce, Litwie i prowincjach odpadłych*, Kraków 1783.
- Ławski J., *Pytania (d) o Glogera*, [w:] Zygmunta Glogera. Pisarz, myśliciel, uczonec. *Studia*, red. nauk. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016.
- Ławski J., *Tajemnica „Przedmowy” Orzeszkowej do „Dolinami rzek” Zygmunta Glogera*, [w:] *Eliza Orzeszkowa – pamięć kultury. Studia i głosy*, pod red. J. Ławskiego i S. Musijenko, Białystok–Grodno 2019.
- Ławski J., *W żydowskiej karczmie, we wnętrzu XIX-wiecznego świata*, [w:] *Żydzi wschodniej Polski. Seria IX. Dziecko żydowskie*, red. G. Dawidowicz i J. Ławski, Białystok 2021.
- Ławski J., *Zygmunt Gloger i wiek XIX*, [w:] Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, t. 1: 1863–1876, pod red. J. Ławskiego, J. Leończuka, Białystok 2014.
- Ławski J., *Zygmunt Gloger wobec idei niepodległości Polski*, [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. nauk. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022.
- Ławski J., *Zygmunt Gloger wobec Rosji. Nieprzenikliwość*, [w:] *Pogranicze czyli polskość. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Andrzejowi Romanowskiemu*, red. A. Biedrzycka, P. Bukowiec, I. Węgrzyn, Kraków 2022.
- Łuniewski T., *Z Bogiem zaczęty pamiętnik*, oprac. Z. Boglewska-Hulanicka, A. Chojnacki, Siedlce 2022.

- Łossowski P., *Litewski ruch narodowy w polskiej myśli politycznej (1883–1914)*, [w:] *Polska myśl polityczna XIX i XX wieku*. T. I: *Polska i jej sąsiedzi*, Wrocław 1975.
- Łossowski P., *Litwini w oczach Polaków*, „Dzieje Najnowsze” 1995, R. XXVII, z. 2.
- Łossowski P., *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko–litewskie 1883–1939*, Warszawa 1985.
- Maciejewski S., *Zygmunt Gloger jako krajoznawca*, „Małopolska” 2004, t. 6.
- Maciejowski W. A., *Pamiętnik o dziejach piśmiennictwa i prawa Słowian*, t. 1–2, Petersburg–Lipsk 1839.
- Maciejowski W. A., *Pierwotne dzieje Polski i Litwy*, Warszawa 1846.
- Maciejowski W. A., *Polska aż do pierwszej połowy XVII wieku pod względem obyczajów i zwyczajów w czterech częściach opisana*, t. 3: *Polska i Ruś aż do pierwszej połowy XVII wieku*, Petersburg–Warszawa 1842.
- Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski, to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych*, Kraków 1595.
- Marcinkowski K. J., *Rzeki polskie. Poema pomniki sławy narodowej opiewające*, Warszawa 1826.
- Marcinkowski K. J., *Rzut oka na stan tegoczesny oświecenia w Polsce i sposoby dalszego rozwinięcia instytucji krajowej*, Warszawa 1823.
- Marcinkowski K. J., *Upominek dla młodzieży płci obojga*, Warszawa 1819.
- Marcinkowski K. J., *Zabawy wierszem dla płci pięknej poświęconych*, Warszawa 1818.
- Markiewicz M., *Aktualność Podlasia tykocińskiego*, [w:] *Konteksty kultury ludowej Podlasia tykocińskiego*, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/655/1/konteksty_kultury_ludowej_podlasia_tyk.pdf [dostęp: 24.11.2020].
- Markowski A., *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1–2, Warszawa 1990.
- Marzec W., *Rebelia i reakcja. Rewolucja 1905 roku i plebejskie doświadczenie polityczne*, Łódź 2016.
- Masecovius Ch., *Aufrichtige Beschreibung zwischen Sr. Hohewurd*, Königsberg 1712.
- Masecovius Ch., *Dissertatio prior et posterior de Uro, quam placidae eruditorum disquisitioni subjicit Chr. Masecovius*, Regiomonti 1705.
- Mejor M., *Wątki folklorystyczne w Roksolanii Sebastiana Fabiana Klonowica*, „Rocznik Przemyski”, XXXIV (1998), z. 1.
- Mejor M., Wojnowska E., *Poeta Sebastian Klonowic kompozytorem*, „Ruch Muzyczny” 2004, XLVIII, nr 12.
- Mémoire descriptif sur la Forêt Impériale de Białowieża, en Lithuanie*, red. J. Brincken, komentarze sporządzili P. Daszkiewicz, B. Jędrzejewska, T. Samojlik, Paris 2004.

- Mémoire descriptif sur la forÊt impériale de Białowieża, en Lithuanie*, red. J. Brincken, Warszawa 1828.
- Miodunka W., *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania*, Warszawa–Kraków 1980.
- Moraczewski J., *Dzieje Rzeczypospolitej polskiej*, t. 1–9, Poznań 1843–1855.
- Morsztyn H., *Antypasty małżeńskie*, Kraków 1650.
- Mościcki H., *Ziemie litewsko-ruskie pod zaborem rosyjskim*, Kraków 1924.
- Motieka E., *Początki nowożytnego państwa litewskiego. Jonas Basanavičius – między Litwą etniczną a Wielkim Księstwem Litewskim*, [w:] *Europa nie prowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1772–1999)*, pod red. K. Jasiewicza, Warszawa 1999.
- Nahumowicz I., *Sposób leczenia się mineralnymi wodami w Druskienikach*, Grodno 1841.
- Nalepa J., *Jaćwiegowie. Nazwa i lokalizacja*, Białystok–Warszawa 1964.
- Naruszewicz A., *Do Jego Królewskiej Mości, Pana Swojego Najmiłościvszego*, Warszawa 1774.
- Naruszewicz A., *Historia Jana Karola Chodkiewicza, wojewody wileńskiego, hetmana W.X.L.*, t. 1–2, Warszawa 1781.
- Narusiène V., *Józef Albin Herbaczewski: pisarz polsko-litewski*, Kraków 2007.
- Nasze typy (podług rysunku i z opisem Leona Kunickiego)*, „Tygodnik Ilustrowany” 1867, nr 425.
- Niemcewicz J. U., *Powrót posta*, Warszawa 1790.
- Noworolska B., *Wokół „Dolinami rzek” Zygmunta Glogera*, [w:] *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczoney. Studia*, red. nauk. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016.
- Nowości warszawskie*, [w:] „Kurier Warszawski” 1821, nr 149.
- Nowości warszawskie*, [w:] „Kurier Warszawski” 1822, nr 150.
- Nowości warszawskie*, [w:] „Kurier Warszawski” 1823, nr 151.
- Obchody weselne*, przez Pruskiego [Z. Glogera], Kraków: nakładem autora, 1869.
- Ochrona i łowy. Puszcza Białowieska w czasach królewskich*, red. T. Samojlik, Białowieża 2005.
- Obrzędy weselne ludu w Wilkomierskiem przez Mścistaŕwa Kamińskiego (Dokończenie)*, „Tygodnik Ilustrowany” 1863, T. VII, nr 197.
- Obsulewicz B. K., *Zygmunt Gloger i Litwa*, [w:] *Funkcjonowanie języków i literatur na Litwie. Litewsko-polskie związki naukowe i kulturowe*, pod red. M. Dawlewicza, I. Fedorowicz, A. Kalèda, Wilno 2014.
- Okoniowa J., Okoń J., *Zygmunta Glogera „Słownik gwary ludowej w okręgu tykocińskim”. Dopelnienia*, Kraków 2019.

- Orzeszkowa E., *Do Pana Redaktora „Kuriera Codziennego”*, „Kurier Codzienny” 1905, nr 171.
- Orzeszkowa E., *Do Szanownej Redakcji gazety „Vilniaus Žinios”*, „Kurier Codzienny” 1905, nr 171.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1584.
- Paszkievicz G., *Jeszcze wyjaśnienie*, „Kurier Litewski” 1905, nr 60.
- Patro-Kucab M., *„...jest to głos Ojczyzny z jej serca i ducha wydobyty”. O późnej twórczości poetyckiej Kazimierza Brodzińskiego*, Rzeszów 2011.
- Pauli Ż., *Pieśni ludu ruskiego w Galicji*, t. 1–2, Lwów 1839–1840.
- Павлов А. С., Владимир Иванович Назимов. Очерк из новейшей летописи северо-западной России, «Русская старина» 1885, т. XLV–XLVI.
- Pieśni ludu polskiego*, zebrał i wydał O. Kolberg, Warszawa 1857.
- Pilichiewicz K. K., *Zygmunt Gloger w kręgu rodziny i badaczy jego twórczości. Konterfekt pośmiertny starożytnika z Jeżewa*, [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. nauk. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022.
- Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, wstęp i komentarz J. Wenta, Toruń 2004.
- Piotr z Goniądza, *O ponurzeniu chrystiańskim, przeciwko chrztu nowochrześciców niedawnym (czyli o chrzcie)*, Węgrów 1570.
- Pisarek W., *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*, „Pamiętnik Literacki” 1967, nr 58, z. 2.
- Pociecha W., *Bona Sforza*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936.
- Pol W., *Pieśń o naszej ziemi*, Poznań 1843.
- Pol W., *Pieśń o ziemi naszej*, Lwów 1891.
- Połujański A., *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa 1859.
- Potocki L., *Szkic towarzyski życia miasta Warszawy z drugiej połowy XIX stulecia*, Poznań 1854.
- Potocki W., *Obraz cnoty*, [w:] tegoż, *Jovialitates albo żarty y fraszki rozmaite*, 1747 [b. m. w.].
- Potocki W., *Wojna chocimska*, Lwów 1850.
- Pradziadek Zygmunt Gloger. Rozmowa z Magdaleną Zawidzką-Kwiatkowską*, rozmawiał G. Kowalski, „Bibliotekarz Podlaski” 2017, nr 1.
- Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*, Seria II: *Perspektywa polska*, red. A. Janicka, C. Fournier Kiss, B. Olech, Białystok 2019.
- Przyłuski J., *Statuta Regni Poloniae methodica dispositione*, Kraków 1548.
- Rachuba A., Kiaupienė J., Kiaupa Z., *Historia Litwy. Dwugłos polsko-litewski*, wyd. drugie, Warszawa 2009.

- Ramotowski J., *Ludwik de Fleury – pasjonat z Kępy Giełczyńskiej*, „Studia Łomżyńskie” 2013, nr 24.
- Rapaille C., *Kod kulturowy*, Warszawa 2019.
- Rawicz-Witanowski M., *Łęczyca*, Kraków 1898.
- Rekonstrukcja fragmentu cyrylicznego pierwowzoru „Kroniki Bychowca”*, [w:] L. Citko, *O próbie rekonstrukcji cyrylicznego pierwowzoru „Kroniki Bychowca”*, [artykuł w formie elektronicznej], https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/9580/1/BAJ_2_2002_L_Citko_O_probie_rekonstrukcji_cyrylicznego_pierwowzoru.pdf [dostęp: 24.03.2022].
- Rudnicki Sz., *Pogrom siedlecki 1906 roku*, [w:] *Pogromy Żydów na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, T. 2: *Studia przypadków (do 1939 roku)*, red. A. Markowski, K. Zieliński, Warszawa 2019.
- Ruggieri J., *Sprawozdanie ze stanu Królestwa Polskiego złożone świętemu Piusowi V Papieżowi na dworze Zygmunta Augusta za swoim powrotem z Polski r. p. 1568*, „Czas: dodatek miesięczny” 1858, t. 12, z. 3.
- Rulikowski E. L., *Opis Powiatu wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym*, Warszawa 1853.
- Rysiński S., *Monumenta... diversis personis... posita*, Lubcz 1614.
- Rysiński S., *Przypowieści polskie*, Kraków 1619.
- Rzączyński G., *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae, annexarumque provinciarum*, Sandomierz 1721.
- Sakalauskienė V., Sawaniewska-Mochowa Z., *Filologia a tożsamość. Dwugłos polsko-litewski o ks. Antonim Juszkiewiczzu, twórcy słowników przekładowych*, „Acta Baltico-Slavica” 2014, nr 38.
- Sarbiewski M. K., *Igraszki leśne*, przeł. M. Bednarowska, Lwów 1932.
- Sarbiewski M. K., *Pochwała rzeki Bugu – poświęcona St. Łubieńskiemu (Oda XIV)*, [w:] tegoż, *Poezycy Księdza Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, przeł. W. Syrokomla, Wilno 1851.
- Sarbiewski M. K., *Zabawa leśna IV*, [w:] tegoż, *Poezycy księdza Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Wilno 1851.
- Sawaniewska-Mochowa Z., *Dziewiętnastowieczne słowniki przekładowe z Litwy jako źródła do badań polszczyzny regionalnej*, „Prace Filologiczne” 2013, nr 1.
- Serejski M. H., *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1977.
- Siedlecki M., *Zygmunt Gloger wobec idei filomackich i filomatów („Pisma rozproszone”)*, [w:] *Naukowe i literackie światy Zygmunta Glogera. Studia*, red. nauk. J. Ławski, P. Suchodolski, Ł. Zabielski, Białystok 2022.
- Sienkiewicz H., *Przed wyborami do Izby Państwowej*, „Biblioteka Warszawska” 1905, t. 4.

- Sienkiewicz H., *Z Puszczy Białowieskiej*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. XLIV: *Listy z podróży i wycieczek*, Warszawa 1950.
- Sievers J. J., *Jak doprowadziłem do drugiego rozbioru Polski*, red. B. Grochulska, P. Ugniewski, Warszawa 1992.
- Sikora J., „Rzeka” u Glogera i „rzeka” u Miłosza – studium porównawcze, [w:] Zygmunta Glogera. *Pisarz, myśliciel, uczony. Studia*, red. nauk. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016.
- Skirmuntt K., *Pod hasłem zgody*, „Kurier Litewski” 1905, nr 78.
- Smiles S., *Self-Help; with Illustrations of Character and Conduct*, London 1859.
- Snitko I., *Zarys pojęć o narodzie*, Lwów 1901.
- Solak Z., *Kowieńskie listy Józefa Albina Herbaczewskiego*, „Studia Historyczne” 1991, Z. 3 (134).
- Sprawa włościańska w r. 1856–1859. Zapiski senatora Jacka A. Sotowjewa*, „Russkaja Starina”, Petersburg, luty 1880 r.
- S. R., *Listy do Redakcji. Z Ragojny, w Prusiech Wschodnich*, „Kraj” 1883, nr 34.
- Stachura-Lupa R., *O emancypacji ze stanowiska konserwatywnego*, [w:] *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet*, Seria II, *Perspektywa polska*, red. nauk. A. Janicka, C. Fournier Kiss, B. Olech, wstęp i układ tomu A. Janicka, Białystok 2019.
- Starowolski S., *Prywat Polską kieruje*, Kraków 1624.
- Stecki H. J. M. T., *Wspomnienia mojej młodości*, Lwów 1895.
- Stroynowski W., *O ugodach dziedziców z włościanami*, Wilno 1808.
- Strykowski M., *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszytkiej Rusi*, Królewiec 1582.
- Subocz J., *Litewskie spojrzenie na Wielkie Księstwo Litewskie i stosunki z Polakami*, dostępny w Internecie: <http://www.iesw.lublin.pl/projekty/pliki/IESW-121-02-08.pdf> [data dostępu: 17.12.2021].
- Suchodolski P., *Postęp a konserwatyzm. „Kwestia włościańska” w ujęciu Zygmunta Glogera i Gustawa Manteuffla*, „Bibliotekarz Podlaski” 2021, nr 2.
- Syrokomla W., *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych do naszych czasów*, t. 1–2 Wilno 1850–1852.
- Syrokomla W., *Fragment*, [w:] tegoż, *Poezje Ludwika Kodratowicza (Władysława Syrokomla)*, t. 5, Mikołów 1922.
- Syrokomla W., *Margier. Poemat z dziejów Litwy*, Wilno 1855.
- Syrokomla W., *Pamięci Fabijana Sebastjana Acerna (Klonowicza), autora Flisa (1600 r.)*, [w:] tegoż, *Niemen od źródła do ujścia*, Wilno 1861.
- Syrokomla W., *Wrażenia pielgrzyma po swojej ziemi. Poemat...*, I: *Z Litwy do Wielkopolski*, Wilno 1860.
- Syrokomla W., *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, Wilno 1857.

- Syska H., *Zygmunt Gloger*, Warszawa 1963.
- Szajnocha K., *Jadwiga i Jagiełło, 1374–1413. Opowiadanie historyczne*, t. 1–4, Lwów 1861.
- Szamryk K., *Jeden temat – dwa pióra. „Z Puszczy Białowieskiej” Henryka Sienkiewicza a „Białowieża w albumie” Zygmunta Glogera*, [w:] *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczoney. Studia*, red. nauk. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016.
- Szawerna-Dyrzka A., *Rzeki wileńskich Włóczęgów*, [w:] *Urzeczenie: locje literatury i wyobraźni*, red. M. Jochemczyk, M. Piotrowiak, Katowice 2013.
- Szpoper D., *Pomiędzy caratem a snem o Rzeczypospolitej. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich w guberniach zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego w latach 1855–1862*, Gdańsk 2003.
- Szpoper D., *Stronnictwo Krajowe Litwy i Białej Rusi – przyczynek do dziejów „konceptji krajowej” w polskiej myśli konserwatywnej*, „Myśl Konserwatywna” 1997, nr 1.
- Sztuka pisania: o liście polskim w wieku XIX*, red. J. Sztachelska i E. Dąbrowicz, Białystok 2000.
- Szybko i szybciej. Eseje o pośpiechu w kulturze*, pod red. D. Siwickiej, M. Bieńczyka i A. Nawareckiego, Warszawa 1996.
- Szymonowicz Sz., *Kotacze (Sielanka XII)*, [w:] tegoż, *Sielanki*, Przemyśl 1857.
- Średniawa B., *Stefan Ludwik Kuczyński (1811–1887)*, [w:] *Złota Księga Wydziału Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. B. Szafirski, Kraków 2000.
- Święcicki A., *Topographia sive Masoviae descriptio*, Warszawa 1634.
- Taczanowski W., *O ptakach drapieżnych w Królestwie Polskim pod względem wpływu jaki wywierają na gospodarstwo ogólne*, Warszawa 1860.
- Tarnowski J. A., *O obronie koronnej i o sprawie i powinności urzędników wojennych*, Kraków 1579.
- Teka Michała Kuleszy: zbiór widoków krajowych rysowanych z natury*, Paryż 1852.
- Tokarski R., *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*, Warszawa 1984.
- Tokarski R., *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin 2013.
- Töppen M. P., *Geschichte Masurens. Ein Beitrag zur preußischen Landes und Kulturgeschichte*, Leipzig 1870.
- Töppen M. P., *Historia Mazur. Przyczynek do dziejów krainy i kultury pruskiej, według źródeł drukowanych i rękopiśmiennych*, przeł. M. Szymańska-Jasińska, oprac. i wstępem poprzedził G. Jasiński, Olsztyn 1998.
- Turkiewicz H., *Pozytywistyczne reminiscencje w czasopiśmie „Varpas”*, [w:] *Pozytywiści warszawscy. „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876*, S. I: *Studia, rewizje, konteksty*, red. A. Janicka, Białystok 2015.

- Tyburski W., *Ideologia nauki w świadomości polskich środowisk intelektualnych doby pozytywizmu. Rozwój, metamorfozy, załamania*, Toruń 1989.
- Tyler S. A., *Wprowadzenie do metod antropologii kognitywnej*, [w:] *Amerykańska antropologia kognitywna. Poznanie, język, klasyfikacja i kultura*, red. M. Buchnowski, Warszawa 1993.
- Tyszkiewicz E., *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim, z dodaniem wiadomości: o obyczajach, śpiewach, przysłowiach i ubiorach ludu, gusłach, zabobonach*, Wilno 1847.
- Virchow R. L. K., *Die krankhaften Geschwulste. Dreissig Vorlesungen, gehalten während des Wintersemesters 1862–1863*, Berlin 1863–1865.
- Waczyński J., *Tradycje przemysłowe Choroszczycy*, [w:] *Czas na Podlaskie – Choroszcz. Referaty z sesji historycznej 8 września 2007 r.*, Białystok 2008.
- Wisner H., *Unia. Sceny z przeszłości Polski i Litwy*, Warszawa 1988.
- Witwicki S., *Wieczory pielgrzymy*, t. 2, Paryż 1845.
- W kręgu sporów polsko-litewskich na przelomie XIX i XX wieku. Wybór materiałów*, t. 1, wybór i oprac. M. Zaczyński i B. Kałęba, Kraków 2004.
- Wolfgang K., *O wodzie mineralnej solnej w Druskienikach*, Wilno 1841.
- Woźniak K., *Stan polskiej leksykografii gwarowej pod koniec XX wieku*, [w:] *Słowiańskie słowniki gwarowe*, red. H. Popowska-Taborska, Warszawa 2000.
- Wójcicki K. W., *Korowaj*, hasło w: *Encyklopedia powszechna*, t. XV, Warszawa 1864.
- Wójcicki K. W., *Pieśni ludu Białochrobatów, Mazurów i Rusi znad Bugu (z dołączeniem odpowiednich pieśni ruskich, serbskich, czeskich i słowiańskich)*, Warszawa 1836.
- Wrońska J., *Franciszek Tarczyński jako archeolog (1833–1900)*, „Notatki Płockie” 1989, nr 34.
- Wrześniowski A., *O turach w Europie, a w szczególności w Polsce*, „Ateneum” 1876, z. 2.
- Wrześniowski A., *Zasady zoologii*, Warszawa 1888.
- Zaczyński M., Kałęba B., *Wpływ wydarzeń z lat 1904–1908 na stosunki polsko-litewskie*, [w:] *Rewolucja lat 1905–1907. Literatura – publicystyka – ikonografia*, pod red. K. Stępnika, M. Gabryś, Lublin 2005.
- Zawidzka-Kwiatkowska M., *Zygmunt Gloger we wspomnieniach rodzinnych. Przemówienie podczas konferencji*, [w:] *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczoney. Studia*, red. nauk. J. Leończuk, J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016.
- Zbylitowski A., *Droga do Szwecyjy Namożniejszego w północnych krainach Pana, Zygmunta III, polskiego i szwedzkiego Króla, odprawiona w roku 1594*, Kraków 1597.

- Zbylitowski P., *Schadzka ziemiańska*, Kraków 1605.
 „Zero”, *Maryampol (gub. suwalska)*, w lipcu, „Gazeta Polska” 1883, nr 163.
 Z. M. [M. Zdziechowski], *Ruta*, „Czas” 1904, nr 118.
 Zygmunt Gloger – *badacz przeszłości ziemi ojczystej*, pod red. J. Babicza, A. Kutrzeby-Pojnarowej, Warszawa 1978.
Źródła do mytologii litewskiej. Od Tacyta do końca XIII wieku, zebrał, ocenił i objaśnił Antoni Mierzyński, Członek Cesarskiego Moskiewskiego Towarzystwa Archeologicznego, Uczzonego Estońskiego w Dorpacie i Historycznego w Petersburgu, wydanie z zapomogi Kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia D-ra Józefa Mianowskiego, Warszawa 1892.
 Żurkowa R., *Zygmunta Glogera związki z Akademią Umiejętności w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 1973, R. 19.

Listy

- Janina Glogerówna do babci Michaliny z Woynów Glogerowej, *d. 14 października 1903 r., Warszawa–środa*.
 Janina Glogerówna do Michaliny Gloger, *d. 13 października 1900 r. Warszawa*.
 Janina Glogerówna do Michaliny Gloger, *d. 21 stycznia 1902 r. wtorek, [Warszawa]*.
 Michalina z Woynów Glogerowa do przełożonej szkoły w Wersalu, *18 kwietnia 1899 r.*
 Michalina z Woynów Glogerowa do wnuczki Janiny, [w:] tekst w liście do przełożonej szkoły w Wersalu, *18 kwietnia 1899 r.*
 Zygmunt Gloger do A. Jelskiego, *Warszawa d. 3 lipca, 1895 r.*
 Zygmunt Gloger do Ignacego Wróblewskiego, *Warszawa d. 10 listop. 1905 r.*
 Zygmunt Gloger do J. I. Kraszewskiego, *Z Krakowa dnia 3 lutego 1871 r.*
 Zygmunt Gloger do J. I. Kraszewskiego (?), *Jeżewo d. 9 lutego, 1885 r.*
 Zygmunt Gloger do „Pana Mecenasa”, *Warszawa d. 9 lutego, 1909 r. ul. Instytutowa, 6.*
 Zygmunt Glogera do T. Łuniewskiego, *Warszawa d. 29 czerwca, 1879 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Warszawa d. 6 stycznia 1880 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Jeżewo d. 15 maja 1880 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Jeżewo d. 2 marca 1881 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Jeżewo, d. 12 maja, 1881 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Jeżewo d. 8/11 1881 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Jeżewo d. 20 stycznia, 1884 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Warszawa d. 19 sierpnia 1886 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Warszawa d. 29 stycznia 1897 r.*
 Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Jeżewo d. 4 czerwca 1897 r.*

Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Warszawa, d. 21 stycz.[nia] 1900.*

Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Warszawa 13 marca [1900].*

Zygmunt Gloger do T. Łuniewskiego, *Warszawa d. 24 lipca, 1904 r.*

Zygmunt Gloger do W. Bełzy, ok. 1894 (?).

Zygmunt Gloger do W. Bełzy (?), *Warszawa d. 30 stycz.[nia] 1897 r.*

Opracował: dr Michał Siedlecki

Noty o Autorach

ANNA ALSZTYNIUK – doktor nauk humanistycznych, literaturoznawca (absolwentka Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku). Sekretarz „Białorutenistyki Białostockiej”. Jej zainteresowania badawcze obejmują literaturę białoruską i rosyjską XX wieku, najnowszą literaturę białoruską. Autorka monografii: *Праблема аўтабіяграфізму ў творчасці Янкі Брыля* (Białystok 2017); a także licznych studiów z zakresu literaturoznawstwa, m.in. *Жанрава-стылявыя асаблівасці аповесці “Ніжнія Байдуны” Янкі Брыля* (2013); *Вобразы немцаў у рамане „Птушкі і гнёзды” Янкі Брыля і драме „Немцы” Леона Кручкоўскага* (2015); *Аповесць Янкі Брыля „Сірочы хлеб” у польскім кантэкście: Баляслаў Прус, Стэфан Жэрэмскі* (2018); *Вобраз героя ў аповесцях Андрэя Федарэнкі (на аснове кніг „Ланцуг” і „Ціша”)* (2018); *Антиутопические произведения Евгения Замятина и Василя Гигевича: к проблеме сходства и различий* (2020); współredaktor kilku książek naukowych, m.in. *Topos domu w literaturach i językach wschodniosłowiańskich* (2017); *Над святою студняй. Творчая індывідуальнасць Яна Чыквіна* (2020). Mieszka w Białymstoku.

MAREK BERNACKI – dr hab., prof. ATH, pracownik w Katedrze Literatury i Kultury Polskiej Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej. Autor oraz współautor książek z zakresu literaturoznawstwa, m.in. *Słownika gatunków literackich* (Bielsko-Biała 1999); *Jak analizować wiersze poetów współczesnych* (Warszawa 2002); *Leksykon powieści polskich XX wieku* (Bielsko-Biała 2002); *Wyprował mnie z Ziemi Urlo. Szkice o twórczości Czesława Miłosza* (Bielsko-Biała 2005); *Hermeneutyka fenomenu istnienia. Studia o polskiej literaturze współczesnej (Vincenz, Miłosz, Wołjtyła, Herbert, Szymborska)* (Bielsko-Biała 2010). Współredaktor (z A. Węgrzyniak) 6. tomu pisma naukowego „Świat i Słowo” pt. *Czytanie Miłosza* (2006). Redaktor naukowy tomu *„We mnie jest płomień, który myśli” – glosy do Herberta (w 10. rocznicę śmierci Poety)* (Bielsko-Biała 2009). Autor licznych artykułów oraz esejów publikowanych w kraju i zagranicą (m.in. „Na-Głos”, „Dekada Literacka”, „Ruch Literacki”, „Teksty Drugie”, „Świat i Słowo”, „Slavica Literaria”, „Znad Wilii”).

ELŻBIETA BOGDANOWICZ – dr hab., pracownik Katedry Językoznawstwa Słowistycznego oraz kierownik Zakładu Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego i Onomastyki Regionalnej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Najważniejsze publikacje: książka: *Konotacje nazw własnych (na*

materiale publicystyki prasowej), Białystok 2017, ss. 272; artykuły: *Podlaskie nazwiska jako nośnik regionalnego dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Języki ruskie w rozwoju historycznym i kontaktach z polszczyzną*, red. L. Citko, Białystok 2018, s. 55–68; *Rola nazw własnych w publicystycznych tekstach prasowych*, „Prace Językoznawcze” 2016, t. XVIII, z. 3, s. 7–17; *Nazwy własne a semantyka*, [w:] *Leksyka języków słowiańskich w badaniach synchronicznych i diachronicznych*, red. M. Gębka-Wolak, J. Kamper-Warejko, A. Mróz, Toruń 2014, s. 15–28; *O pojęciu konotacji w lingwistyce (na przykładach polskich i rosyjskich)*, „Studia Wschodniosłowiańskie”, t. 13, Białystok 2013, s. 7–17.

ANDRZEJ BORKOWSKI – dr hab., prof. UPH, pracownik Instytutu Językoznawstwa i Literaturoznawstwa na Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach; poeta. Zainteresowania naukowe: literaturoznawstwo porównawcze, badania kulturowe, teoria przekładu, edytorstwo. Współredaktor wielu tomów naukowych, w tym: *Owady w literaturze, kulturze, języku i mediach* (Siedlce 2021); *Metamorfozy fraszki. Od renesansu do współczesności* (Siedlce 2022). Autor m.in. książek: *Imaginarium symboliczne Wacława Potockiego. Ogród nie plewiony* (Siedlce 2011); *Pejzaż współczesny z barokiem w tle. Szkice o literaturze i kulturze* (Siedlce 2012); *„A ja jestem córką czarownicy”. Żywioł autoportretowy w twórczości Kazimierzy Iłkiewiczówny* (Siedlce 2018). Wydał tomy poetyckie: *Migracje do wewnątrz* (Siedlce 2007) oraz *Południe* (Siedlce 2012). Odznaczony Medalem za Zasługi dla Siedleckiej Uczelni (2019).

PIOTR GROCHOWSKI – dr hab., prof. UMK, folklorysta i kulturoznawca, adiunkt w Zakładzie Antropologii Kultury w Katedrze Kulturoznawstwa na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zajmuje się badaniem różnych form tradycyjnego folkloru słownego oraz XIX-wiecznej literatury popularnej (pieśni nowiniarskie i dziadowskie, legendy, przepowiednie, poradniki, druki jarmarczno-odpustowe). Chętnie podejmuje także tematy związane z kulturą współczesną, analizując funkcjonowanie tradycji w świecie technologii cyfrowych oraz różne przypadki zderzeń „starego” z „nowym”, a także wszelkie przejawy folkloru współczesnego i zjawisk „folkloropodobnych” (dowcipy, plotki, pogłoski, teorie spiskowe, folklor internetowy). Redaktor i współredaktor tomów naukowych: *Folklor w dobie internetu* (Toruń 2009); *Netlor. Wiedza cyfrowych tubylców* (Toruń 2013); *Adam Fischer* (Toruń 2015). Autor książek: *Śmiech karnawałowy w tradycyjnych inscenizacjach obrzędowych* (Toruń 2000); *Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach* (Toruń 2009); *Straszna zbrodnia rodzonej matki. Polskie pieśni nowiniarskie na przełomie XIX i XX wieku* (Toruń 2010) oraz *Jarmark tradycji. Studia i szkice folklorystyczne* (Toruń 2016).

ANNA JANICKA – dr hab., prof. Uniwersytetu w Białymstoku; pracuje w Kolegium Literaturoznawstwa na Wydziale Filologicznym. Zainteresowania badawcze: literatura polska II połowy XIX wieku, modernizm, twórczość Gabrieli Zapolskiej, kultura polska w jej związkach z kulturami Europy Wschodniej. Współredagowała m.in. tomy: *Pogranicza, cezury, zmierzchy Czesława Miłosza* (Białystok 2012); *Żeromski. Tradycja i eksperyment* (S. I, Białystok 2013); *Starość. Doświadczenie egzystencjalne – temat literacki – metafora kultury* (t. 1–2, Białystok 2013); *Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet* (S. I: *Perspektywa środkowoeuropejska*, red. A. Janicka, C. Fournier Kiss, M. Bracka; S. II: *Perspektywa polska*, red. A. Janicka, C. Fournier Kiss, B. Olech, Białystok 2019); *Pozytywiści warszawscy: „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876* (S. I: *Studia, rewizje, konteksty*, Białystok 2015; S. II: *Świat, Europa, Polska*, Białystok 2020). Wydała monografie: *Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki* (Białystok 2013), *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”* (Białystok 2015). Edytorka (z Pauliną Kowalczyk) *Kwiatu śmierci. Powieści kryminalnej ze stosunków krakowskich w dwóch tomach Gabrieli Zapolskiej* (Białystok 2015). Zaangażowana we współorganizowanie Olimpiady Literatury i Języka Polskiego na Białorusi (od 1997) i Łotwie (od 2012). W latach 2014–2020 kierowała grantem NPRH na badania nad środowiskiem młodych pozytywistów warszawskich z kręgu „Przeglądu Tygodniowego” (1866–1876). W latach 2019–2020 ukazała się pod jej redakcją w ośmiu woluminach naukowa edycja publicystyki pozytywistycznej: „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876. *Teksty, analizy, komentarze*. Mieszka w Białymstoku.

ANNA JÓZEFOWICZ – dr hab., kierownik Zakładu Teorii Wychowania i Antropologii Pedagogicznej na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku. Podejmuje badania w obszarze: społecznych ról kobiet, w tym szczególnie roli matki; literatury ludowej, regionalnej, znaczenia tradycji w kontekście rozwoju dziecka; sytuacji dziecka w świecie współczesnym prezentowanej w najnowszej literaturze dla dzieci i młodzieży; znaczenia literatury dziecięcej we wspieraniu rozwoju dzieci w edukacji wczesnoszkolnej. Swoje działania badawcze orientuje na wzbogacanie dorobku edukacji regionalnej, biblioterapii, edukacji literackiej. Współredaktorka tomu: *Współczesne konteksty pedagogiki międzykulturowej* (Olsztyn 2014). Autorka książek: *Rola społeczna matki w rodzinie wiejskiej w Drugiej Rzeczypospolitej* (Białystok 2011) oraz *Obrazy dzieciństwa w polskiej prozie dziecięcej XXI wieku. W poszukiwaniu kontekstów edukacyjnych* (Białystok 2020).

JOLANTA KOWAL – dr hab., prof. UR, pracownik Zakładu Literatury Staropolskiej i Polskiego Oświecenia w Instytucie Polonistyki i Dziennikarstwa Uniwersytetu Rzeszowskiego. Zainteresowania badawcze: polska poezja porozbioro-

wa lat 1793–1806; późne Oświecenie na Litwie, ze szczególnym uwzględnieniem Parnasu wileńskiego; czasopiśmiennictwo doby porozbiorowej lat 1795–1830 oraz Józef Ignacy Kraszewski wobec wieku XVIII. Autorka książek: *Droga na Parnas. O twórczości poetyckiej Antoniego Goreckiego* (Kraków 2008) oraz *Literackie oblicze „Dziennika Wileńskiego” (1805–1806 i 1815–1930)* (Rzeszów 2017). Prace edytorskie: P. Żbikowski, *Horyzonty polskiego Oświecenia. Wykłady z epoki (1740–1830)*, oprac. J. Kowal (Kraków 2010), a także A. Gorecki, *Wiersze wybrane*, wstęp i oprac. J. Kowal (Kraków 2011). Autorka szeregu artykułów naukowych, w tym: „Pierwiosnków polskiego romantyzmu” – *Uwag nad romansami; Pośród Muz zamilkłych. „Do Tadeusza Matuszewica”, jak również Okradanych, prześladowanych i zapomnianych dzieła Antoniego Goreckiego.*

DARIUSZ KUKIEŁKO – mgr, nauczyciel, pracownik techniczny grantu (w ramach kontynuacji naukowej, krytycznej edycji „Pism rozproszonych” Zygmunta Glogera: edycja rękopisów, pism etnograficznych, rysunków i korespondencji w siedmiu tomach), członek rady Redakcyjnej Naukowej Serii Wydawniczej „Czarny Romantyzm”, stały współpracownik Katedry Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku.

IWONA KULESZA-WORONIECKA – dr, kustosz biblioteczny, pracuje na Wydziale Historyczno-Socjologicznym Uniwersytetu w Białymstoku; interesuje się historią Białegostoku i Podlasia; autorka m.in. książek *Rozwody w rodzinach magnackich w Polsce XVI–XVIII wieku* (Wrocław–Poznań 2002), *Studia nad społeczeństwem nowożytnej Europy*, Białystok 2012 (wstęp i redakcja naukowa); opublikowała szereg artykułów naukowych, m.in. *Kolekcje magnackie na Podlasiu w XVIII wieku* (2017), *Osobliwości miast prywatnych na Podlasiu w XVIII wieku* (2016), *Cudzoziemcy w Białymstoku w osiemnastym wieku* (2011).

JAROSŁAW ŁAWSKI – eseista, krytyk i badacz wyobraźni; prof., kierownik Katedry Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Zainteresowania badawcze: literatura XVIII–XXI wieku, faustyzm i bizantyzm, polsko-wschodniosłowiańskie związki kulturowe, relacje geopolityki i kultury, twórczość Zygmunta Glogera, Tadeusza Micińskiego, Młoda Polska, poezja polska XXI wieku oraz Czesław Miłosz. Redaktor naczelny Naukowych Serii Wydawniczych „Czarny Romantyzm”, „Przełomy/Pogranicza”, „Colloquia Orientalia Bialostocensia”, „Prelekcje Mistrzów”. Autor książek, w tym: *Wyobraźnia lucyferyczna. Szkice o poemacie Tadeusza Micińskiego „Niedokonany. Kuszenie Chrystusa Pana na pustyni”* (Białystok 1995), *Marie romantyków. Metafizyczne wizje kobiecości. Mickiewicz – Malczewski – Krasiński*

(Białystok 2003), *Ironia i mistyka. Doświadczenia graniczne wyobraźni poetyckiej Juliusza Słowackiego* (Białystok 2006) oraz *Mickiewicz – Mit – Historia. Studia* (Białystok 2010). Edytor *Horsztyńskiego Słowackiego* w serii Biblioteki Narodowej oraz trzypięciotomowych *Pism rozproszonych* Zygmunta Glogera, czterotomowych *Pism rozproszonych* Tadeusza Micińskiego. Wydał monografie *Miłosz: „Kroniki” istnienia. Sylwy* (Białystok 2014), *Ironiã, istoriã, geopolitika: pol's'ko-ukrains'ki literaturni studii* (Kiiv 2019), *Śmierć wszystko zmiecie. Studia o czarnym romantyzmie (II)* (Gdańsk 2020), *Universum Słowackiego. Studia o wyobraźni* (Warszawa 2020).

Członek Komitetu Nauk o Literaturze PAN; członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności. Urodzony w Szczytnie dzieciństwem związany ze Spychowem.

Mieszka w Ełku i Białymstoku.

MICHAŁ MORDAŃ – dr, asystent w Zakładzie Historycznego Językoznawstwa Słowiańskiego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Absolwent filologii rosyjskiej na Uniwersytecie w Białymstoku. Zainteresowania badawcze: onomastyka pogranicza polskowschodniosłowiańskiego na tle zróżnicowania etnicznego, językowego i konfesyjnego (aspekt historyczny i współczesny). Autor monografii pt. *Chrześcijańskie dziedzictwo imiennicze utrwalone w nazwiskach mieszkańców Bielska Podlaskiego, Hajnówki i Siemiatycz* (Białystok 2019). Autor ponad 30 artykułów i rozdziałów w monografiach – głównie w zakresie antroponimii Białostoczczyzny [m.in.: *Trwanie i przemijanie w kontekście współczesnej kultury nazewnicznej* (2014), *Czy nadawane współcześnie „stare” imiona prawosławne zawsze są zamierzonym przejawem powrotu do tradycji?* (2016), *O stereotypach konotowanych przez niektóre modele współczesnych nazwisk (próba weryfikacji w oparciu o materiał z Bielska Podlaskiego)* (2016), *Imiona mieszkańców Bielska Podlaskiego na przełomie XX i XXI wieku* (2019), *Nazwiska z formantem -yk/-czyk na Białostoczczyźnie. Uwagi interpretacyjne* (2020), *Nazwy zawodów, godności i urzędów jako podstawy motywacyjne współczesnych nazwisk Podlasiian* (2020)]. Sekretarz redakcji czasopisma „Linguodidactica” (lista MEiN).

DARIUSZ PIECHOTA – dr nauk humanistycznych, asystent w Katedrze Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” w Kolegium Literaturoznawstwa Uniwersytetu w Białymstoku; członek Laboratorium Animal Studies – Trzecia Kultura, nauczyciel języka angielskiego w Zespole Szkół nr 3 im. Marii Dąbrowskiej w Puławach. Autor książek: *Między utopią a melancholiã. W kręgu nowocześniejszej i ponowoczesnej literatury fantastycznej* (Lublin 2015); *pozytywistów spotkania z naturã. Szkice ekokrytyczne* (Gdańsk 2018); *Eksperymenty postrealistów. Szkice o najnowszej literaturze polskiej* (Lublin 2022) oraz *Na fali nostalgii. Lata osiemdziesiąte*

i dziewięćdziesiąte w najnowszej kulturze i literaturze popularnej (Kraków 2022). Współredaktor serii *Zielona Historia Literatury (Emancypacja zwierząt?)* (Lublin 2015), *Ekomodernizmy* (Lublin 2016), *Między empatią a okrucieństwem* (Gdańsk 2018), *(Nie)zapomniane zwierzęta* (Gdańsk 2021), „*Powroty do przeszłości*”. *Literatura i kultura lat 80. i ich współczesna recepcja* (Białystok 2022). W kręgu jego zainteresowań badawczych znajdują się: literatura drugiej połowy XIX wieku, współczesna kultura popularna, *animal studies*, ekokrytyka oraz nauczanie języka polskiego jako obcego.

KAMIL K. PILICHIEWICZ – doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, kulturoznawca, kustosz, pracownik naukowy Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku; stały współpracownik Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku; współredaktor naukowy publikacji (wraz z J. Ławskim): *Uniwersytet XXI wieku: nauka i lokalność. Studia* (Białystok 2018); autor licznych artykułów, m.in. *Recepcja twórczości Gałczyńskiego jako wyzwanie. Kазus Michała Głowińskiego* (2019), „*W olśnieniu, widzeniu, na obcy spójrż świat*”. *W entourage'u Miłoszowych światów* (2020). Wydał monografię „*Na tym najpiękniejszym ze światów*”. *Proza Michała Głowińskiego* (Białystok 2020). Mieszka w Białymstoku.

ANNA ROMANIK – doktor nauk humanistycznych; pracownik Katedry Językoznawstwa Sławistycznego oraz Zakładu Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego i Onomastyki Regionalnej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Zainteresowania naukowe: media i reklama rosyjska, socjolingwistyka, współczesna leksykologia rosyjska (zwłaszcza współczesne zapożyczenia językowe, w tym anglicyzmy) oraz wybrane zagadnienia z zakresu normatywistki, np. kodyfikacja formalna zapożyczeń. Współredaktorka tomu: (wraz z E. Bogdanowicz i J. Chomko) *Od tradycji do nowatorstwa. Studia nad nazwami własnymi* (Białystok 2021). Autorka m.in. publikacji: *Sposoby nominacji przedmiotów odzieży we współczesnym języku rosyjskim* (Białystok 2012).

MICHAŁ SIEDLECKI – doktor nauk humanistycznych, literaturoznawca (absolwent Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku); pracownik naukowy Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku oraz stały współpracownik Katedry Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Zainteresowania badawcze: literatura współczesna, proza iberoamerykańska oraz najnowsza proza polska. Autor szeregu artykułów, w tym: *Wątki podlaskie w twórczości Jana Kamińskiego: behawiorystyczno-ontologiczne ujęcie świata (na podstawie „Fugi” i „Metafizyki prowincji”)*

cji”) (2012) czy *Obraz diaspory żydowskiej w „Widnokregu” Wiesława Myśliwskiego* (2017). Redaktor książek: (z Ł. Zabielskim) T. Bujnicki, *Na pograniczach, kresach i poza granicami. Studia* (Białystok 2014), a także (wraz z J. Ławskim) R. Löw, *Literackie podsumowania polsko-hebrajskie i polsko-izraelskie* (Białystok 2014), J. Poliszczuk, *Ukraińskie rozstaje. Studia* (Białystok 2015) oraz W. Kazanecki, *Poezje zebrane*, t. 1–2 (Białystok 2021). Wydał monografię: *Myśliwski metafizyczny. Rozważania o „Widnokregu” i „Traktacie o łuskaniu fasoli”* (Białystok 2015). Ostatnio opublikował tom wierszy: *Wrzące liście mandragory* (Białystok 2019) oraz zbiór opowiadań *Pandemonium* (Białystok 2019). Mieszka w Białymstoku.

PATRYK SUCHODOLSKI – magister historii, absolwent Wydziału Historyczno-Socjologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, doktorant na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku, pracownik naukowy Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku. Jego zainteresowania badawcze obejmują twórczość Zygmunta Glogera oraz publicystykę drugiej połowy XIX wieku. Wykonawca w grantach *Naukowa edycja krytyczna „Pism rozproszonych” Zygmunta Glogera* oraz *Młodzi pozytywiści warszawscy. „Przegląd Tygodniowy” 1866–1876. Narodziny nowoczesnej świadomości. Nowe ujęcia tematyczne i metodologiczne. Krytyczna edycja tekstów w dwóch tomach*. Autor artykułów poświęconych autorowi *Dolinami rzek*, w tym *Zygmunt Gloger i pomnik Stefana Czarnieckiego w Tykocinie. Debiut domniemany?* (2021) oraz *Tykocińskie zgromadzenia zakonne w pismach Zygmunta Glogera* (2020). Współredaktor monografii *Zygmunt Gloger: Pisarz, myśliciel, uczoney. Studia: Seria II: Ujęcia interdyscyplinarne i komparatystyczne*. Mieszka w Białymstoku.

ROBERT SZYMULA – doktor nauk humanistycznych, prodziekan ds. współpracy międzynarodowej Uniwersytetu w Białymstoku; pracownik Katedry Językoznawstwa Słowistycznego oraz Zakładu Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego i Onomastyki Regionalnej na Wydziale Filologicznym UwB. Jego zainteresowania badawcze skupiają się wokół terminologii, terminoznawstwa, dyskursu politycznego, dyskursu środków masowego przekazu. Jest autorem kilkudziesięciu artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych i rozdziałów w monografiach, autorem słownika terminologicznego (*Podręczny słownik (angielsko-polsko-rosyjski) terminów informatycznych*, Białystok 2002) i monografii (*Лингвистические аспекты создания многоязычного терминологического словаря*, Białystok 2008). Ostatnio wydał: (wraz z L. Dacewicz i J. Chomko) *Księgi metrykalne chrztów Kościoła rzymskokatolickiego dekanatu białostockiego z II połowy XIX wieku. Treść i struktura metryk. Alfabetyczne spisy imienne. T. 3, Rok 1885* (Białystok 2020).

PAWEŁ WOJCIECHOWSKI – doktor nauk humanistycznych, literaturoznawca, komparatysta, adiunkt (Kolegium Literaturoznawstwa, Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”, Pracownia Komparatystyki Kulturowej, Uniwersytet w Białymstoku). Autor książek naukowych, wielu artykułów, studiów, szkiców i recenzji. W dorobku naukowym posiada: liczne konferencje krajowe oraz międzynarodowe z referatem, publikacje w wydawnictwach uniwersyteckich, naukowych (np. TAIWPN „Universitas”, „DiG”, „Przegląd Humanistyczny”, „Wiek XIX”); wykłady międzynarodowe (Szwecja, Hiszpania). Żywioł scjencyficzny: literatura, filozofia, sztuka, kultura europejska XIX, XX i XXI wieku ze szczególnym wyrażeniem XIX- i XX-wiecznej Skandynawii; komparatystyka, interdyscyplinarność w naukach humanistycznych, cyberkultura. Mieszka w Ciechanowie.

VIOLETTA WRÓBLEWSKA – dr hab., prof. UMK; pracownik w Katedrze Kulturoznawstwa w Instytucie Nauk o Kulturze Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zainteresowania badawcze: folklor słowny – tradycyjny i współczesny, szczególnie bajka ludowa; kultura ludowa – obrzędy, wierzenia, zwyczaje; kultura i literatura dziecięca, w tym baśnie literackie; literatura popularna. Redaktorka i współredaktorka wielu tomów, w tym: (wraz z A. Baranowem i J. Ławskim) *Folklor polski i litewski (Źródła – adaptacje – interpretacje)* (Toruń 2021). Autorka książek: *„Klechy sezamowe” Bolesława Leśmiana jako cykl baśniowy* (Toruń 1999); *Sen w baśni literackiej* (Toruń 1999); *Humoreski ludowe w świetle teorii karnawalizacji literatury* (Toruń 2000); *Różne oblicza karnawalizacji* (Toruń 2000); *Nazwy gatunkowe w tytułach utworów lirycznych (rekonesans)* (Toruń 2001); *Przemiany gatunkowe polskiej baśni literackiej XIX i XX wieku* (Toruń 2003); *Ludowa bajka nowelistyczna (źródła, wątki, konwencje)* (Toruń 2007); *Z zagadnień kultury popularnej* (Warszawa 2007) oraz *„Od potworów do znaków pustych”. Ludowe demony w polskiej literaturze dla dzieci* (Toruń 2014).

MARTA WÓJCICKA – dr hab., pracownik Katedry Komunikacji Medialnej na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zainteresowania badawcze: pamięć zbiorowa, komunikacja, tożsamość, lingwistyka (tekstu, mediów, obrazu), folklorystyka. Współredaktorka tomów naukowych: *Tożsamości społeczno-kulturowe – kreacja i komunikacja* (Lublin 2016); *Kultura jako komunikacja* (Lublin 2018). Autorka monografii: *Dawno to temu, już bardzo dawno... Formuły ramowe w tekstach polskiej prozy ludowej* (Lublin 2010); *Pamięć zbiorowa a tekst ustny* (Lublin 2014); *Mem internetowy jako multimodalny gatunek pamięci zbiorowej* (Lublin 2019) oraz *Collective Memory and Oral Text* (Berlin 2020).

ŁUKASZ ZABIELSKI – doktor nauk humanistycznych, literaturoznawca (absolwent Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku) i historyk (absolwent Wydziału Historyczno-Socjologicznego Uniwersytetu w Białymstoku), edytor XIX-wiecznych tekstów źródłowych (polskich przekładów *Fausta* A.E.F. Klingemanna; *Mysli nocnych* Edwarda Younga; pism Zygmunta Glogera); kierownik Działu Badań Filologiczno-Bibliograficznych Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku. Redaktor naczelny „Bibliotekarza Podlaskiego”. Jego zainteresowania badawcze obejmują historię i literaturę polską XIX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem oświeceniowo-romantycznego przełomu kulturalnego, jak również działalności młodych pozytywistów warszawskich i twórczości Zygmunta Glogera. Autor dwóch monografii: *Meandry antyromantyczności. Kajetan Koźmian i romantycy polscy* (Kraków 2015) oraz *Kajetan Koźmian spoza kanonu. Studia i szkice historycznoliterackie* (Białystok 2018), a także licznych studiów z zakresu literaturoznawstwa, m.in. *Franciszek Wężyk – Edward Lubomirski. Prolegomena do dziejów preromantycznego synkretyzmu literackiego* (2015); *Cogito marzyciela. O Zygmunta Glogera «Marzeniach samotnika»* (2016); współredaktor kilku książek naukowych, m.in. *Sybir. Wysiedlenia – Losy – Świadczenia* (2013); *Zygmunt Gloger. Pisarz, myśliciel, uczony. Studia* (2016); *Henryk Sienkiewicz i chrześcijaństwo. Idee – obrazy – konteksty* (2017). Mieszka w Wasilkowie.

KATARZYNA ZIMNOCH – doktor nauk humanistycznych, historyk, bibliotekoznawca; pracuje w Katedrze Współczesności i Tradycji Literackiej oraz Zakładzie Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Zajmuje się badaniami z zakresu historii książki, prasy, bibliotek i instytucji wydawniczych w kontekście przemian cywilizacyjnych. Jest autorką monografii z zakresu historii regionalnej (*Wieś Zimnochy w świetle tradycji historycznej od XV do XX w.*, Białystok 2006), artykułów dotyczących historii książki i bibliotek (m.in. *Książka na pograniczu Korony i Litwy w epoce nowożytnej. Rekonesans badawczy; Księgozbiory parafialne w Zabłudowie; Biblioteka dominikańska w Choroszczu w XVII w.; Znaki proveniencyjne na starych drukach supraskich; Druki bazylianów – lokalizacja w zasobach bibliotek białostockich i metoda proveniencji*), bibliotek PAN (*Biblioteka Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu; Biblioteka Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie* – współautor) oraz bibliotekoznawstwa (*Ewolucja zawodu bibliotekarza – od strażnika zbiorów, przez bibliotekarza oświatowego i naukowego do specjalisty zarządzającego wiedzą; Biblioteki i ich użytkownicy – od elitarności do powszechności?* – współautor). Interesuje się również technologią i heurystyką informacyjną. Prowadzi badania źródłowe w bibliotekach i archiwach polskich i zagranicznych (zwłaszcza wileńskich).

*Zamczysko nad jeziorem Hańcza, „Tygodnik Ilustrowany” 1867,
t. XV, nr 385, s. 71*

ZYGMUNT GLOGER, *PISMA ROZPROSZONE*
(*SCATTERED WRITINGS*): SERIES II, EDITED BY
JAROSŁAW ŁAWSKI AND ŁUKASZ ZABIELSKI, VOLUME VII:
INEDITA, VARIA, TEKA RYSUNKOWA; ACADEMIC EDITING BY
KAMIL PILICHIEWICZ, ROBERT SZYMULA,
KATARZYNA ZIMNOCH; INTRODUCTION BY
KAMIL PILICHIEWICZ, KATARZYNA ZIMNOCH;
EDITING BY KAMIL PILICHIEWICZ, ŁUKASZ ZABIELSKI;
KSIĄŻNICA PODLASKA IM. ŁUKASZA GÓRNICKIEGO,
UNIVERSITY OF BIAŁYSTOK, BIAŁYSTOK 2022

Summary

The presented work is the last of the seven volumes of an academic edition of Zygmunt Gloger's writings (1845–1910), a Polish writer, publicist, ethnographer, historian and collector from Jezewo in Podlasie, known to Polish readers as the author of the illustrated *Encyklopedia staropolska ilustrowana* (*Illustrated Encyclopaedia of Old Poland*) in four volumes (1900–1903). The publication is the result of a project carried out by Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego in Białystok and the Faculty of Philology of the University of Białystok under a grant awarded by the National Programme for the Development of the Humanities (NPRH), financed by the Polish Ministry of Education and Science (MEiN), entitled: *Kontynuacja naukowej, krytycznej edycji "Pism rozproszonych" Zygmunta Glogera: edycja rękopisów, pism etnograficznych, rysunków i korespondencji w siedmiu tomach* (*Continuation of the academic critical edition of Zygmunt Gloger's "Scattered Writings": edition of manuscripts, ethnographic writings, drawings and correspondence in seven volumes*) (2018–2022). The project is a continuation of the three-volume edition of Zygmunt Gloger's *Scattered Writings*, published in 2014–2016 in Białystok, also financed by MeIN, containing articles, reports and other publications published in Polish periodicals in the second half of the 19th and early 20th centuries.

The presented work is the last in the seven-volume second series of *Scattered Writings*. It contains graphic materials, drawings and sketches by Zygmunt Gloger, members of his family and friends. The aim of this volume is to present a lesser-known face of the author of *Through River Valleys* – his face as an artist. Gloger had a talent for making drawings and paintings, which he used in some of his books, especially in *Encyklopedia staropolska ilustrowana* (*Illustrated Encyclopaedia of Old Poland*), where a significant number of the illustrations are actually Gloger's

works. All these illustrations, now owned by his great-granddaughter, Magdalena Zawidzka-Kwiatkowska, have been reprinted in this volume. It should be stressed that Zygmunt Gloger was not the only one gifted with artistic flair. His father, Jan Gloger (1811–1884), who was an engineer specialising in road construction and a landowner (he purchased the Jeżewo Stare estate in Podlasie, later inherited by his famous son), but also showed considerable talent as a painter. Jan created numerous successful reproductions of many outstanding works of art, which have survived to this day.

This volume, apart from the aforementioned graphic works included in the Illustrated Encyclopaedia of Old Poland and paintings by Jan Gloger, also contains materials used in the publication entitled *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce (Wood construction of wood products in Old Poland)*, works from Zygmunt Gloger's private collection (e.g. an image of the stone foundation plaque from the parish church in Rutki – funded by the Mężeński family on their estate in the 16th and 17th centuries), individual and group photographs of members of the Łuniewski family and their friends: T. Łuniewski, M. Łuniewski, A. Cieszkowski, L. Kuczewski, as well as examples used in many other publications of the famous author.

The critical edition of Zygmunt Gloger's works was released with comments explaining the content of the publication to contemporary readers, identifying geographical objects and historical figures, as well as containing references to the relevant literature. Two introductions are preceded by the *Editors' Foreword* by Łukasz Zabielski (Książnica Podlaska). Issues related to the graphic materials, drawings and paintings by Zygmunt Gloger, members of his family and friends published in this volume are introduced in the paper by Kamil K. Pilichiewicz, PhD of the Philological and Bibliographical Research Department of Książnica Podlaska. In turn, the sketch concluding this volume, as well as the entire seven-volume edition, contains a bibliographical list prepared by Katarzyna Zimnoch of the University of Białystok: *Książki i broszury Zygmunta Glogera – wydania, reprinty (Zygmunt Gloger's books and brochures – editions, reprints)*, which corresponds with the opening paper of the entire edition, also by Zimnoch, i.e. *Prace Zygmunta Glogera – wydania, przedruki, reprinty, tłumaczenia (Zygmunt Gloger's works – editions, reprints, translations)* (in: *Scattered Writings. Series II*, Volume 1, Białystok 2020, p. 23–72).

The volume was edited for publication by Kamil K. Pilichiewicz, PhD and Łukasz Zabielski, PhD. The edition is the result of scientific cooperation between Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego and the East-West Department of Philological Studies at the University of Białystok, with the participation of researchers from Toruń, Katowice, Siedlce, Lublin, Bielsko-Biała and Rzeszów. The volumes are accompanied by indexes of figures and geographical locations. Electronic version of the edition will be published online with open access.

ZYGMUNT GLOGER, *VERSTREUTE SCHRIFTEN*: SERIE II,
HERAUSGEGEBEN VON JAROSLAW ŁAWSKI UND ŁUKASZ
ZABIELSKI, BAND VII: *INEDITA, VARIA, ZEICHNUNGSMAPPE*, WIS-
SENSCHAFTLICHE AUSGABE DES BANDES: KAMIL
PILICHIEWICZ, ROBERT SZYMULA, KATARZYNA ZIMNOCH,
EINFÜHRUNG: KAMIL PILICHIEWICZ, KATARZYNA ZIMNOCH,
AUSGABE DES BANDES: KAMIL PILICHIEWICZ,
PODLACHISCHE ŁUKASZ-GÓRNICKI-BIBLIOTHEK,
UNIVERSITÄT BIAŁYSTOK, BIAŁYSTOK 2022

Zusammenfassung

Dieses Buch ist der letzte von sieben Bänden einer wissenschaftlichen Ausgabe der Schriften von Zygmunt Gloger (1845–1910), einem polnischen Schriftsteller, Kolumnisten, Ethnographen, Historiker und Sammler aus Jezewo in Podlachien, der polnischen Lesern als Autor des vierten Bandes der *Altpolnischen Illustrierten Enzyklopädie* (1900–1903) bekannt ist. Die Veröffentlichung ist das Ergebnis eines Projekts der Podlachischen Łukasz-Górnicki-Bibliothek in Białystok und der Philologischen Fakultät der Universität Białystok im Rahmen eines Stipendiums des Nationalen Programms für die Entwicklung der Geisteswissenschaften, das vom polnischen Ministerium für Bildung und Wissenschaft finanziert wird: *Fortsetzung der wissenschaftlichen, kritischen Ausgabe von Zygmunt Glogers „Verstreuter Schriften“: Edition von Manuskripten, ethnografischen Schriften, Zeichnungen und Korrespondenz in sieben Bänden* (2018–2022). Das Projekt ist eine Fortsetzung der dreibändigen Ausgabe der *Verstreuten Schriften* von Zygmunt Gloger, die 2014–2016 in Białystok herausgegeben und ebenfalls mit ministeriellen Mitteln realisiert wurde. Sie enthält Artikel, Berichte und andere Veröffentlichungen, die in polnischen Zeitschriften der zweiten Hälfte des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts erschienen.

Der vorliegende Band ist der siebte in der siebenbändigen zweiten Serie der *Verstreuten Schriften*. Wir präsentieren hier grafisches Material, Zeichnungen und Skizzen von Zygmunt Gloger sowie von Mitgliedern seiner Familie und Freunden. Dieser Band soll ein wenig bekanntes Gesicht des Autors von *Reisen durch die Flusstäler* zeigen, nämlich sein Gesicht als Künstler. Gloger hatte ein Talent für Zeichnungen und Gemälde, das er zur Illustrierung einiger seiner Bücher nutzte, vor allem in der *Altpolnischen Illustrierten Enzyklopädie*, wo ein großer Teil der Grafiken des Buches von Gloger selbst stammt. All diese Drucke, die sich heute in den Händen seiner Urenkelin Magdalena Zawidzka-Kwiatkowska befinden, werden in diesem Band nachgedruckt. Hervorzuheben ist, dass nicht nur

Zygmunt Gloger künstlerisch begabt war, sondern auch sein Vater Jan Gloger (1811–1884), der nicht nur Ingenieur für Straßenbau und Gutsbesitzer war (er kaufte das Gut Jezewo Stare in Podlachien, das später von seinem berühmten Sohn geerbt wurde), sondern auch ein überdurchschnittliches Talent als Maler bewies und unter anderem sehr gelungene Reproduktionen vieler herausragender Kunstwerke schuf, die bis heute erhalten geblieben sind.

In diesem Buch veröffentlichen wir neben den bereits erwähnten Grafiken aus der *Altpolnischen Illustrierten Enzyklopädie* und Gemälden von Jan Gloger unter anderem auch Werkstattmaterialien für die Publikation *Holzbau und Holzprodukte im alten Polen*. Das Buch enthält neben den oben erwähnten grafischen Arbeiten und Gemälden von Jan Gloger aus der Privatsammlung von Zygmunt Gloger (z. B. ein Bild der Errichtungstafel der Pfarrkirche in Rutki – gestiftet von der Familie Meżęński auf ihrem Gut im 16. und 17. Jahrhundert), Einzel- und Gruppenfotos von Mitgliedern der Familie Łuniewski und ihren Freunden: T. Łuniewski, M. Łuniewski, A. Cieszkowski, L. Kuczewski, sowie Materialien, die in vielen anderen Veröffentlichungen des Autors der *Reisen durch die Flusstäler*.

Die kritische Ausgabe der Werke von Zygmunt Gloger wird von Kommentaren begleitet, die dem zeitgenössischen Leser den Inhalt der veröffentlichten Materialien erläutern, geografische Objekte und historische Persönlichkeiten benennen und auf die einschlägige Literatur verweisen. Den beiden Einleitungen geht ein *Vorwort des Herausgebers*, Łukasz Zabielski (Podlachische Bibliothek), voraus. Der Text von Dr. Kamil K. Pilichiewicz von der Abteilung für philologische und bibliografische Forschung der Podlachischen Bibliothek führt in die Problematik der in dem Band veröffentlichten grafischen Materialien, Zeichnungen und Gemälde von Zygmunt Gloger und Mitgliedern seiner Familie und Freunde ein. Den Abschluss dieses Bandes sowie der gesamten siebenbändigen Ausgabe bildet ein von Dr. Katarzyna Zimnoch von der Universität Białystok erstelltes bibliografisches Verzeichnis: *Bücher und Broschüren von Zygmunt Gloger – Ausgaben, Nachdrucke*, die mit dem Eröffnungsmaterial der Gesamtausgabe übereinstimmen, von demselben Autor, d.h. *Werke von Zygmunt Gloger – Ausgaben, Nachdrucke, Nachdrucke, Übersetzungen* (in: *Verstreute Schriften. Serie II*, Band 1, Białystok 2020, S. 23-72).

Der Band wurde für die Veröffentlichung von Dr. Kamil K. Pilichiewicz und Dr. Łukasz Zabielski herausgegeben. Die Edition von Zeichnungen, Gemälden und grafischen Materialien ist das Ergebnis der wissenschaftlichen Zusammenarbeit der Podlachischen Łukasz-Górnicki-Bibliothek und dem Lehrstuhl für Philologische Ost-West-Studien der Universität Białystok, an der Forscher u. a. aus Toruń, Katowice, Siedlce, Lublin, Bielsko-Biała und Rzeszów beteiligt sind. Die Bände werden von Personen- und Ortsregistern begleitet. Die elektronische Version der Ausgabe wird im Internet frei zugänglich gemacht.

ЗИГМУНТ ГЛОГЕР, *РАЗРОЗНЕННЫЕ СОЧИНЕНИЯ*: СЕРИЯ II,
ПОД РЕДАКЦИЕЙ ЯРОСЛАВА ЛАВСКОГО И ЛУКАША ЗАБЕЛЬСКОГО,
ТОМ VII: *НЕИЗДАННЫЕ РУКОПИСИ, СОЧИНЕНИЯ, РИСУНКИ*,
НАУЧНАЯ РЕДАКЦИЯ ТОМА КАМИЛ ПИЛИХЕВИЧ,
РОБЕРТ ШИМУЛА, КАТАЖИНА ЗИМНОХ, ВВЕДЕНИЕ КАМИЛ
ПИЛИХЕВИЧ, КАТАЖИНА ЗИМНОХ, ОБРАБОТКА ТОМА КАМИЛ
ПИЛИХЕВИЧ, ЛУКАШ ЗАБЕЛЬСКИ, КНИЖНИЦА ПОДЛЯСКА
ИМ. ЛУКАША ГУРНИЦКОГО, БЕЛОСТОКСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ,
БЕЛОСТОК 2022

Резюме

Представленная книга является последним из семи томов научного издания сочинений Зигмунта Глогера (1845–1910), польского писателя, публициста, этнографа, историка, коллекционера из Ежево на Подлясье, известного польскому читателю как автор IV-томной *«Старопольской иллюстрированной энциклопедии»* (1900–1903). Публикация является результатом исследования, проведенного Книжницей Подляской им. Лукаша Гурницкого в Белостоке и филологическим факультетом Белостокского университета в рамках гранта Национальной программы развития гуманитарных наук (NPRN), финансируемого Министерством образования и науки Польши (MEiN), под названием: *«Продолжение научного критического издания «Разрозненных сочинений» Зигмунта Глогера: издание рукописей, этнографических сочинений, рисунков и переписки в семи томах»* (2018–2022 гг.). Проект является продолжением трехтомного издания *«Разрозненные сочинения»* Зигмунта Глогера, изданного в Белостоке в 2014–2016 гг., также финансируемого из средств министерства и включающего статьи, репортажи и другие публикации, представленные в польских журналах во второй половине XIX и в начале XX века.

Этот том является седьмым во второй семитомной серии *«Разрозненных сочинений»*. Мы представляем здесь графические материалы, рисунки и эскизы Зигмунта Глогера, а также членов его семьи и друзей. Задачей тома является показать малоизвестную личность автора *«По долинам рек»*, а именно его личность художника. Глогер обладал талантом, позволившим ему подготовить рисунки и картины, которые он использовал в некоторых своих книгах, прежде всего в *«Старопольской иллюстрированной энциклопедии»*, в которой значительная часть графики принадлежит самому Глогеру. Вся эта графика, которая в настоящее время находится в руках его правнучки Магдалены Завидской-Квятковской, была переиздана в этом

томе. Следует также подчеркнуть, что художественным талантом обладал не только Зигмунт Глогер, но и его отец, Ян Глогер (1811–1884), который по профессии был инженером, специализирующимся на дорожном строительстве, и землевладельцем (именно он приобрел имение Ежево Старе на Подлясье, которое позже унаследует его знаменитый сын), но также обладал недюжинным талантом художника, создав сохранившиеся до наших дней очень удачные репродукции многих известных картин.

В этой книге, помимо упомянутых график из *«Старопольской иллюстрированной энциклопедии»* и картин Яна Глогера, представлены в т.ч. материалы семинара для публикации *«Деревянное строительство и изделия из дерева в давней Польше»*, материалы из частных коллекций Зигмунта Глогера (например: изображение каменной таблицы из приходской церкви в Рутках, финансированной семьей Менженских в своих имениях в XVI и XVII веках), одиночные и групповые фотографии членов семьи Луневских и их друзей: Т. Луневского, М. Луневского, А. Цешковского, Л. Кучевского, а также материалы, использованные во многих других издательских начинаниях автора *«По долинам рек»*.

Критическая редакция произведений Зигмунта Глогера снабжена комментариями, разъясняющими современному читателю содержание опубликованных материалов, указанием географических объектов, исторических личностей, ссылками на тематическую литературу. Два введения предваряет *«Слово от редакции»* Лукаша Забельского (Книжница Подляска). Вопросы, связанные с графическими материалами, рисунками и изображениями Зигмунта Глогера, его семьи и друзей, опубликованными в сборнике, представляет д-р Камил К. Пилихевич из отдела филологических и библиографических исследований Книжницы Подляской. А очерк, завершающий этот том, как и все 7-томное издание, написала д-р Катажина Зимнох из Белостокского университета, включив в него библиографический список *«Книги и брошюры Зигмунта Глогера – издания, репринты»*, который соответствует материалу, открывающему все издание, того же автора, то есть *«Работы Зигмунта Глогера – издания, перепечатки, репринты, переводы»* (в: *«Разрозненные сочинения»*. Серия II, т. 1, Белосток 2020, стр. 23–72).

Редакционной стороны к печати подготовили кандидат наук Камил К. Пилихевич и кандидат наук Лукаш Забельски. Редактирование рисунков, картин и графических материалов является результатом научного сотрудничества Книжницы Подляской им. Лукаша Гурницкого и кафедры филологических исследований «Восток-Запад» Белостокского университета, а также участие в нем приняли исследователи из Торуня, Катовиц, Седльце, Люблина, Бельско-Бялой и Жешова. Тома снабжены личными указателями и географическими указателями. Электронные версии издания будут размещены в свободном доступе в сети Интернет.

ЗЫГМУНТ ГЛОГЕР, *РАСКІДАНЫЯ ТВОРЫ*: СЕРЫЯ II,
ПАД РЭДАКЦЫЯЙ ЯРАСЛАВА ЛАЎСКАГА І ЛУКАША ЗАБЕЛЬСКАГА,
ТОМ VII: *НЕАПУБЛІКАВАНЫЯ РУКАПІСЫ, ТВОРЫ, МАЛЮНКІ*,
НАВУКОВАЯ РЭДАКЦЫЯ ТОМА КАМІЛЬ ПІЛІХЕВІЧ, РОБЕРТ
ШЫМУЛА, КАТАЖЫНА ЗІМНОХ, УСТУП КАМІЛЬ ПІЛІХЕВІЧ,
КАТАЖЫНА ЗІМНОХ, АПРАЦОЎКА ТОМА КАМІЛЬ ПІЛІХЕВІЧ,
ЛУКАШ ЗАБЕЛЬСКІ, КНІЖНІЦА ПАДЛЯСКАЯ
ІМ. ЛУКАША ГУРНІЦКАГА, БЕЛАСТОЦКІ ЎНІВЕРСІТЭТ,
БЕЛАСТОК 2022 г.

Рэзюмэ

Прадстаўленая кніга – гэта апошні з сямі тамоў навуковага выдання твораў Зыгмунта Глогера (1845–1910), польскага пісьменніка, публіцыста, этнографа, гісторыка, калекцыянера з Ежэва на Падляшшы, вядомага польскаму чытачу як аўтар 4-томнай “Старапольскай ілюстраванай энцыклапедыі” (1900–1903). Выданне з’яўляецца вынікам даследавання, праведзенага Кніжніцай Падляскай ім. Лукаша Гурніцкага ў Беластоку і філалагічным факультэтам Беластоцкага ўніверсітэта ў рамках гранта Нацыянальнай праграмы развіцця гуманітарных навук (NPRN), якая фінансуецца Міністэрствам адукацыі і навукі Польшчы (MEiN), пад назвай: “Працяг навуковага, крытычнага выдання. «Раскіданых твораў» Зыгмунта Глогера: выданне рукапісаў, этнаграфічных твораў, малюнкаў і карэспандэнцыі ў сямі тамах” (2018–2022). Праект з’яўляецца працягам трохтомнага выдання «Раскіданых твораў» Зыгмунта Глогера, выдадзенага ў Беластоку ў 2014–2016 гг., таксама фінансаванага міністэрствам, якое змяшчае артыкулы, рэпартажы і іншыя публікацыі, што з’явіліся ў польскіх часопісах у другой палове XIX ст. і на пачатку XX ст.

Гэты том з’яўляецца сёмым у другой сямітомнай серыі «Раскіданых твораў». Тут мы прадстаўляем графічныя матэрыялы, малюнкi і эскізы Зыгмунта Глогера, а таксама членаў яго сям’і і сяброў. Мэтай тома стала вылучэнне малавядомага твару аўтара «Па далінах рэк», а менавіта яго твару мастака. Глогер меў талент, які дазваляў яму падрыхтоўваць малюнкi і жывапісы, якія ён выкарыстаў у некаторых сваіх кнігах, у першую чаргу - у «Старапольскай ілюстраванай энцыклапедыі», дзе аўтарам значнай часткі графікі з’яўляецца сам Глогера. Усе гэтыя графікі, якія цяпер знаходзяцца ў руках яго праўнучкі Магдалены Завідзкай-Квяткоўскай, перадрукаваны ў гэтым томе. Варта таксама падкрэсліць, што мастацкі талент меў не толькі Зыгмунт Глогер, але і яго бацька Ян Глогер (1811-1884), які па прафесіі быў

інжынерам, што спецыялізаваўся на будаўніцтве дарог, і землеўладальнікам (менавіта ён набыў маёнтак Ежэва Старэ ў на Падляшшы, які пазней атрымае ў спадчыну яго знакаміты сын), але ён праяўляў добрыя мастацкія здольнасці, ствараючы, у тым ліку, вельмі ўдалыя рэпрадукцыі многіх выдатных карцін, якія захаваліся да нашых дзён.

У гэту кнізе, акрамя вышэйзгаданых некалькіх графік са «Старапольская ілюстраванай энцыклапедыі» і карцін Яна Глогера, увайшлі таксама семінарскія матэрыялы для публікацыі «Драўлянае будаўніцтва і драўляныя вырабы ў старадаўняй Польшчы», матэрыялы з прыватнай калекцыі Зыгмунта Глогера (напрыклад: выява каменнай табліцы з фарнага касцёла ў Рутках, фінансаванай сям’ёй Мэнжэньскіх у іх маёнтку ў XVI–XVII ст.), адзіночныя і групавыя фотаздымкі членаў сям’і Лунеўскіх і іх сяброў: Т. Лунеўскага, М. Лунеўскага, А. Цяшкоўскага, Л. Кучэўскага, а таксама матэрыялы, выкарыстаныя ў многіх іншых выдавецкіх пачынаннях аўтара «Па далінах рэк».

Крытычнае выданне твораў Зыгмунта Глогера мае каментары, якія тлумачаць сучаснай аўдыторыі змест матэрыялаў выдання, вызначаюць геаграфічныя аб’екты, гістарычныя асобы, спасылаюцца на літаратуру па тэме. Двум інтэрпрэтацыйным уводзінам папярэднічае ўступ «Слова ад рэдакцыі» Лукаша Забельскага (Кніжніца Падляска). З пытаннямі, звязанымі з выдадзенымі ў тэме графічнымі матэрыяламі, малюнкамі і карцінамі Зыгмунта Глогера і яго сям’і і сяброў, знаёміць д-р Каміль К. Піліхевіч з аддзела філалагічных і бібліяграфічных даследаванняў Кніжніцы Падляскай. А нарысам, які завяршае гэты том, як і ўсё 7-томнае выданне, з’яўляецца падрыхтаваны д-р Катажынай Зімнох з Беластоцкага ўніверсітэта бібліяграфічны спіс пад назвай: «Кнігі і брашуры Зыгмунта Глогера — выданні, перавыданні», якія адпавядае матэрыялу, што адкрывае ўсё выданне, таго ж аўтара, г.зн. «Творы Зыгмунта Глогера – выданні, перавыданні, рэпрынты, *нераклады*» (у: Раскіданыя творы. Серыя II, т. 1, Беласток 2020, с. 23-72).

Тэксты ў гэтым выданні рэдагавалі кандыдат навук Каміль К. Піліхевіч і кандыдат навук Лукаш Забельскі. Выданне з’яўляецца вынікам навуковага супрацоўніцтва Кніжніцы Падляскай ім. Лукаша Гурніцкага і кафедры філалагічных даследаванняў «Усход-Заход» Беластоцкага ўніверсітэта, а таксама даследчыкаў з Торуні, Катавіц, Седльцаў, Любліна, Бельска-Бялай, Жэшава. Тамы маюць індэксы асобаў і геаграфічныя вызначнікі. Электронныя версіі выдання будуць даступныя ў свабодным доступе ў Інтэрнэце.

ЗИГМУНТ ГЛОґЕР «ЗІБРАНІ ПРАЦІ: СЕРІЯ II», ЗА РЕДАКЦІЄЮ
ЯРОСЛАВА ЛАВСЬКОГО І ЛУКАША ЗАБЕЛЬСЬКОГО, ТОМ VII:
INEDITA, VARIA, ПАПКА З МАЛЮНКАМИ, НАУКОВА РЕДАКЦІЯ
ТОМУ КАМІЛЯ ПІЛХЕВИЧА, РОБЕРТА ШИМУЛЯ, КАТАЖИНИ
ЗІМНОХ, ВСТУП КАМІЛЯ ПІЛХЕВИЧА, КАТАЖИНИ ЗІМНОХ,
УПОРЯДКУВАННЯ ТОМУ КАМІЛЯ ПІЛХЕВИЧА,
ЛУКАША ЗАБЕЛЬСЬКОГО, ПІДЛЯСЬКА КНИГОЗБІРНЯ
ІМ. ЛУКАША ГУРНИЦЬКОГО, УНІВЕРСИТЕТ В БІЛОСТОЦІ,
БІЛОСТОК 2022

Анотація

Представлена книга є останньою із семитомного наукового видання праць Зигмунта Глогера (1845-1910), польського письменника, публіциста, етнографа, історика та колекціонера з Єжева на Підляшші, відомого польським читачам як автор чотири томної «Старопольської ілюстрованої енциклопедії» (1900–1903). Це видання є результатом реалізації Підляською Книгозбірнею ім. Лукаша Гурницького в Білостоці та Філологічним факультетом Університету в Білостоці гранту Державної програми розвитку гуманітарних наук (NPRH), який фінансується польським Міністерством освіти і науки (MEiN), під назвою: Продовження наукового, критичного видання «Зібраних праць» Зигмунта Глогера: видання рукописів, етнографічних публікацій, малюнків і листів у семи томах (2018–2022). Проєкт являє собою продовження тритомного видання «Зібраних праць» Зигмунта Глогера, яке видавалося упродовж 2014–2016 років у Білостоці. Попередній проєкт також реалізовувався з коштів міністерства і охоплював видання статей, репортажів та інших публікацій, виданих у польських журналах другої половини XIX та початку XX століття.

Перекладений том є сьомим із семитомної другої серії «Зібраних праць». У ньому ми представляємо графічні матеріали, малюнки і нариси Зигмунта Глогера, а також членів його родини та друзів. Метою цього тому є представити автора «Долинами річок» з іншої перспективи, мало відомої нам, а саме – мистецької. Глогер мав талант, який давав йому змогу створювати малюнки і картини для деяких своїх книг, зокрема для «Старопольської ілюстрованої енциклопедії», значна частина якої містить саме малюнки Глогера. Усі мініатюри, які на даний момент являються власністю його онуки, Магдалени Завідзької-Квятковської, передруковано в цьому томі. Варто зазначити, що не лише Зигмунт Глогер був обдарований мистецьким

талантом, але і його батько, Ян Глогер (1811–1884), який був за фахом інженером-спеціалістом з будівництва доріг та поміщиком (саме він придбав маєток Єжево-Старе на Підляшші, який пізніше успадкував його відомий син). Ян Глогер виявляв неабиякі здібності як живописець, малюючи досить таки вдалі репродукції відомих картин, які збереглися й досі.

Крім згаданих мініатюр для «Старопольської ілюстрованої енциклопедії» та картин, автором яких є Ян Глогер, у цій книзі також представлені майстерні матеріали для публікації «Дерев'яне будівництво та вироби з дерева в давній Польщі», матеріали з приватної колекції Зигмунта Глогера (наприклад, зображення кам'яної дошки з парафіяльного костелу в Рутках, будівництво якого було фінансовано родиною Менженських в XVI і XVII століттях на їхніх володіннях), окремі фотографії та групові світлини членів родини Луневських та їхніх близьких друзів: Т. Луневського, М. Луневського, А. Чешковського, Л. Кучевського, а також матеріали, які автор «Долинами річок» використав у багатьох інших проектах.

Критичне видання творів Зигмунда Глогера доповнене примітками, які пояснюють сучасному читачу зміст публікації та мовні архаїзми, ідентифікують географічні об'єкти та історичні постаті, а окрім того, видання містить посилання на схожу літературу. Осучаснено орфографію та пунктуацію. Двом інтерпретаційним вступам передує «Слово від Редакції», автором якого є Лукаш Забельський (Підляська Книгозбірня). Проблематику, яка стосується виданих у томі графічних матеріалів, малюнків та картин Зигмунта Глогера, членів його родини і друзів, розглядає д-р. Каміль К. Піліхевич з Відділу філологічно-бібліографічних досліджень Підляської Книгозбірні. Нарисом, який завершує цей том разом із цілим семитомним виданням, є підготовлена д-ром Катажиною Зімной з Університету в Білостоці бібліографія під назвою «Книги і брошури Зигмунта Глогера – видання, репринти», яка перегукується з матеріалом тієї ж авторки, який розпочинає серію, а саме «Праці Зигмунта Глогера – видання, передруки, репринти, переклади» в «Зібранні праці. Серія II», том 1, Білосток 2020, стор. 23-72).

Том відредагували та приготували до друку д-р. Каміль К. Піліхевич і д-р. Лукаш Забельський. Видання малюнків, картин і графічних матеріалів є результатом наукової співпраці Підляської Книгозбірні ім. Лукаша Гурницького і Кафедри філологічних досліджень «Схід–Захід» Університету в Білостоці. У ній також беруть участь дослідники з Торуня, Катовіце, Седлець, Любліна, Бельсько-Бялої, Жешува. Томи доповнені списками прізвищ та географічними індексами. Електронні версії видання будуть у вільному доступі в Інтернеті.

ZIGMANTAS GLIOGERIS, „PISMA ROZPROSZONE“
(liet. IŠBLAŠKYTI RAŠTAI): II SERIJA, REDAKCIJA JAROSŁAW
ŁAWSKI IR ŁUKASZ ZABIELSKI, VII TOMAS: „INEDITA, VARIA,
TEKA RYSUNKOWA“ (liet. INEDITA, VARIA PIEŠINIŲ PORTFELIS),
MOKSLINĖ TOMO REDAKCIJA KAMIL PILICHIEWICZ,
ROBERT SZYMULA, KATARZYNA ZIMNOCH, IŽANGA KAMIL
PILICHIEWICZ, KATARZYNA ZIMNOCH, TOMO REDAKCIJA
KAMIL PILICHIEWICZ, ŁUKASZ ZABIELSKI,
LUKAŠO GURNICKIO V. PALENKĖS BIBLIOTEKA,
BALSTOGĖS UNIVERSITETAS, BALSTOGĖ 2022

Santrauka

Pristatoma knyga yra paskutinis iš septynių Zigmanto Gliogerio (1845 – 1910) raštų mokslinio leidimo tomų. Zigmantas Gliogieris buvo lenkų rašytojas, etnografas, istorikas, žurnalistas, ir kolekcininkas iš Jezevo (lenk. Jezewo) Palenkėje, lenkų skaitytojams žinomas kaip 4 tomų „*Encyklopedia staropolska ilustrowana*“ (liet. Senosios Lenkijos iliustruota enciklopedijos) (1900 – 1903) autorius. Leidinys buvo įmanomas Lukašo Gurnickio v. Palenkės bibliotekos Balstogėje Mokslinio skyriaus bei Balstogės universiteto Filologijos fakulteto Nacionalinės humanitarinių mokslų plėtros programos dotacijos įgyvendinimo dėka, kuri buvo (NPRH) finansuojama iš Lenkijos Švietimo ir mokslo ministerijos (MEiN) lėšų – projekto pavadinimas: „*Kontynuacja naukowej, krytycznej edycji „Pism rozproszonych“ Zygmunta Glogera: edycja rękopisów, pism etnograficznych, rysunków i korespondencji w siedmiu tomach*“ (liet. Zigmanto Gliogerio „Išblaškytų raštų“ mokslinio, kritinio leidinio tęsinys: rankraščių, etnografinių raštų, piešinių ir korespondencijos septynių tomų leidimas) (2018–2022). Šis projektas yra išleisto 2014–2016 m. Balstogėje Zigmanto Gliogerio „*Pism rozproszonych*“ (liet. Išblaškytų raštų) trijų tomų leidimo tęsinys, taip pat įgyvendinto ministerijos lėšomis, kurį sudarė straipsniai, reportažai ir kiti leidiniai, skelbiami XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje leidžiamuose lenkų žurnaluose.

Aprašomas leidinys tai septintasis ir septinių tomų antros „*Pism rozproszonych*“ (liet. „Išsklaidytų raštų“) serijos tomas. Čia pristatome Zigmanto Gliogerio, jo šeimos narių ir draugų grafnę medžiagą, piešinius ir eskizus. Šiuo tomu siekiama parodyti mažai žinomą „*Dolinami rzek*“ (liet. Nemunu: upių slėniais) autoriaus veidą, t.y. menininko veidą. Gliogieris turėjo talentą, kuris leido jam kurti piešinius ir paveikslus, kuriuos panaudojo kai kuriose savo knygose, pirmiausia „*Encyklo-*

pedia staropolska ilustrowana“ (liet. Senosios Lenkijos iliustruota enciklopedijos), kur didelė grafikos dalis yra Glogerio. Visos šios grafikos, kurias šiuo metu turi jo proanūkė Magdalena Zawidzka-Kwiatkowska, buvo perspausdintos šiame tome. Taip pat reikia pabrėžti, kad meninį talentą turėjo ne tik Zigmantas Gliogieris, bet ir jo tėvas Jonas Gliogieris (1811–1884), kuris pagal profesiją buvo inžinierius besispecializuojantis kelių tiesimo srityje ir žemės savininkas (būtent jis įsigijo Palenkės vaivadijoje Stare Jeżevas (lenk. Jeżewo Stare) dvarą, kuri vėliau paveldėjo jo garsusis sūnus), tačiau jis taip pat parodė aukštesnius nei vidutinius tapytojo sugebėjimus, sukūrė iki šių dienų išsaugotas labai sėkmingas daugelio žinomų paveikslų reprodukcijas.

Šioje knygoje, be jau minėtų grafikų iš „*Encyklopedia staropolska ilustrowana*“ (liet. Senosios Lenkijos iliustruota enciklopedijos) ir Jono Gliogerio paveikslų, taip pat publikuojame pagalbines medžiagas, skirtas leidiniui pavadinimu „*Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*“ (liet. „Medinė statyba ir mediniai gaminiai senojoje Lenkijoje“), medžiagą iš privačių Zigmanto Gliogerio kolekcijų (pavyzdžiui: vaizdą su erekcine akmens lenta iš Rutkų (lenk. Rutki) parapijos bažnyčios – savo žemėse XVI–XVII a. finansavo ją Menženskių (lenk. Mężeńscy) šeima), pavienes ir grupines Lunevskių (lenk. Łuniewscy) šeimos narių ir jų draugų nuotraukos: T. Lunevskis (lenk. T. Łuniewski), M. Lunevskis (lenk. M. Łuniewski), A. Ceškovskis (lenk. A. Cieszkowski), L. Kučevskis (lenk. L. Kuczewski), taip pat medžiaga panaudota daugelyje kitų „*Dolinami rzek*“ (liet. Nemunu: upių slėniais) autoriaus leidybinių darbų.

Šiame kritiniame Zigmanto Gliogerio kūrinių leidinyje buvo pridėti komentarai, paaiškinantys medžiagų turinį šiuolaikiniam skaitytojui, patalpintos geografinių objektų, istorinių asmenybių, literatūros šia tema rodyklės. Prieš du įvadus pristatoma yra Łukasz Zabielski (Palenkės biblioteka) įžanga „*Słowo od Redakcji*“ (liet. Redakcijos žodis). Į informacijas susijusias su tome publikuojama Zigmanto Gliogerio ir jo šeimos bei draugų grafine medžiaga, piešiniais ir paveikslais, įveda tekstas paruoštas dr. Kamil K. Pilichiewicz iš Palenkės vaivadijos Viešosios Bibliotekos Filologinių ir bibliografinių tyrimų katedros. Kita vertus, leidinys, užbaigiantis šią 7 tomų seriją, yra bibliografinis sąrašas, kurį parengė dr. Katarzyna Zimnoch iš Balstogės universiteto, pavadinimu: „*Książki i broszury Zygmunta Glogera – wydania, reprinty*“ (liet. Zigmanto Gliogerio knygos ir brošiūros – leidimai, pakartotiniai leidimai), kuris atitinka viso leidimo pradžią medžiagą, to paties autorės darbe „*Prace Zygmunta Glogera – wydania, przedruki, reprinty, tłumaczenia*“ (liet. Zygmunto Glogerio darbai - pakartotiniai leidimai, spaudiniai, vertimai) (leidinyje „*Pisma rozproszone. Seria II*“ (liet. Išblaškyti raštai. II serija“);, 1 t., 2020 m. Balstogė, p. 23–72).

Tomą spausdinimui suredagavo dr. Kamil K. Pilichiewicz ir dr. Łukasz Zabielski. Piešinių, paveikslų ir grafinės medžiagos leidinys yra mokslinio bendradarbiavimo tarp Lukašo Gurnickio v. Palenkės bibliotekos Balstogėje Mokslinio skyriaus ir Balstogės universiteto Filologinių tyrimų departamento „Wschód – Zachód” (liet. „Rytai – Vakarai“) rezultatas, ir jame dalyvauja tyrėjai iš Torūnės, Katovicų, Sedlcų ir Liublino, Belsko Bialos ir Žešuvo Tomai pateikiami su asmeniniais ir geografiniais indeksais. Elektroninės leidimo versijos bus prieinamos nemokamai internete.

Kwestarze, „Tygodnik Ilustrowany” 1867, t. XV, nr 393, s. 163

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

A

Afryka – 58, 103, 271
Aire – 178
Akwizgran – 178
Ameryka – 61, 116, 117, 218, 271, 273
Ameryka Południowa – 221
Ameryka Północna – 108, 109, 266
Amur – 106
Anglia – 138, 169, 275
Armenia – 70
Augustów – 102
Australia – 65, 171, 172
Austria – 16, 143, 214, 260
Avon – 378
Azja – 58

B

Babin – 123
Badenia – 114, 260, 284
Bath – 178
Bawaria – 160
Belgia – 115
Belgrad – 101, 214
Beresteczko – 160, 161
Berlin – 71, 147, 294
Biała Góra – 136
Biała Podlaska – 73
Białoruś (Biała Ruś) – 16, 17, 28, 46, 47, 49,
50, 51, 52, 151, 155, 177, 205, 214, 288,
289, 291
Białowieża – 12, 59, 75, 279
Białystok – 4, 5, 11, 17, 36, 45, 46, 55, 56, 58,
59, 62, 65, 67, 83, 102, 109, 171, 267,
268, 271, 272, 293
Biebrza – 28, 45, 74, 75, 110, 116, 121, 132

Bielsko-Biała – 5, 121, 231, 235
Brunswick, półwysep – 472
Bug – 14, 28, 45, 74, 75, 96, 121, 127, 132,
135, 290
Bytomski powiat – 272

C

Charków – 101
Chile – 272
Chiny – 106
Choroszcz – 272, 293, 294
Choroszczanka – 272
Cieśnina Magellana – 172
Czaple – 146
Czechy – 111, 122, 136
Czerwińsk – 114

D

Dubissa – 134
Dudzicze – 55, 74, 112
Dunaj – 106

E

Ełk – 5, 123
Europa – 17, 23, 42, 52, 58, 61, 65, 70, 126,
130, 137, 140, 181, 183, 184, 190, 217,
222, 223
Europa Środkowa – 20, 215
Europa Środkowo-Wschodnia – 17, 57, 219
Europa Wschodnia – 71
Europa Zachodnia – 61, 114, 284

F

Finlandia – 70
Francja – 169

G

Gdańsk – 17, 50, 191, 215, 304
 Goniądz – 293
 Góry Świętokrzyskie – 22
 Grodno – 36, 37, 84, 133, 139, 140, 178, 197,
 198, 200, 203, 204, 205
 Grodzieńska gubernia – 41, 47, 87, 186, 187,
 197, 200, 272, 288, 291
 Grunwald – 134, 285
 Gruzja – 70

H

Halicz – 254
 Halicz – 154, 191
 Hesja – 260
 Hiszpania – 169

I

Imperium Rosyjskie – 71, 99, 107, 152, 176,
 177, 189, 272, 288, 289, 291
 Inflanty – 146, 214, 215, 222

J

Jabłonka Kościelna – 73
 Jaworówka – 154
 Jeżewo – 13, 55, 69, 73, 74, 185, 204, 229, 230,
 233, 234, 250

K

Kalisz – 121, 204
 Kamionka Podlaska – 73
 Katowice – 5, 131, 235
 Kaukaz – 207
 Kijów – 84, 115, 210
 Kowno – 4, 102, 106, 132, 133, 153, 155, 159,
 180, 204, 205, 219
 Kraków – 15, 16, 18, 24, 28, 41, 44, 45, 47, 48,
 56, 59, 60, 67, 73, 75, 84, 85, 96, 98, 103,
 105, 112, 115, 122, 131, 134, 165, 166,
 167, 171, 181, 214, 216, 221, 229, 239,
 257, 259, 285, 290, 291, 292
 Królewiec – 18, 191, 455
 Księstwo Warszawskie – 180, 182, 183, 186

Kujawy – 120

Kurlandia – 41, 101, 147, 215, 222

L

Leeds – 378
 Lipiny – 472
 Litwa – 4, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26,
 28, 29, 30, 35, 36, 41, 43, 44, 45, 49, 52,
 95, 98, 101, 108, 109, 111, 116, 121, 122,
 124, 125, 131, 133, 140, 142, 144, 145,
 149, 151, 153, 165, 168, 169, 173, 191,
 203, 205, 209, 210, 211, 214, 216, 217,
 221, 222, 287
 Litwa Wielka – 18, 19
 Lublin – 5, 17, 21, 41, 116, 124, 129, 146, 153,
 179, 184, 220
 Lwów – 16, 41, 48, 84, 85, 96, 155, 213, 229,
 273, 275, 277, 289
 Lyon – 278

Ł

Łęczycza – 114, 118, 119, 120, 127
 Łomża – 73, 74, 75, 104, 105, 106
 Łomżyńska gubernia – 77, 132
 Łuhawice – 154
 Łysa Góra – 124

M

Magallanes – 472
 Małorosja – 149, 150, 177
 Mamry – 110
 Mazowiecki powiat – 77, 294, 416
 Mazowieckie województwo – 124, 412
 Mazowsze – 43, 49, 110, 112, 113, 114, 115,
 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123,
 124, 125, 131, 145, 166, 214, 260, 290,
 291, 292, 293, 299
 Mińsk – 84, 133
 Mińska gubernia – 47, 154, 204
 Mińskie województwo – 51
 Mołdawia – 205, 206
 Mongolia – 206
 Morawy – 165

Moskwa – 20, 71, 101, 104, 106, 122, 133,
141, 184, 185, 187, 188

N

Nadrenia Północna – 102, 178

Narew – 74, 84, 85, 121, 123, 125, 132, 241,
272, 273, 275, 293, 294, 301, 304

Niemcy – 20, 114, 169, 192

Niemen – 21, 28, 43, 45, 74, 75, 110, 111, 124,
148, 184, 193, 197, 221, 225, 280

Nowogród – 104

Nowogródek – 192, 254, 291

Nurzec – 132

O

Odessa – 84

Oleśnica – 125

Olsztyn – 20, 45, 112, 218

P

Paryż – 42, 65, 137, 171, 268

Petersburg – 16, 20, 41, 84, 85, 99, 100, 101,
102, 106, 107, 132, 133, 151, 161, 163,
165, 167, 176, 179, 180, 182, 185, 186,
187, 197, 209

Pieniny – 178

Płock – 114

Płock – 114, 115, 117, 118, 119, 124

Płoński powiat – 114

Pobiedziska – 110

Podlasie – 49, 74, 145, 151, 181, 214, 215,
260, 272, 293, 299, 300

Polska – 16, 17, 21, 25, 26, 28, 29, 30, 33,
36, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 51, 56,
59, 62, 65, 67, 68, 70, 73, 75, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 97, 108, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 115, 116, 119, 121, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131,
135, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 145,
146, 147, 152, 153, 157, 162, 164, 168,
173, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184,
185, 186, 187, 189, 191, 202, 204, 214,
215, 216, 217, 220, 222, 224, 289

Pomorze Gdańskie – 110, 116, 122, 287

Pomorze Zachodnie – 110

Poznań – 17, 62, 70, 84, 85, 97, 179, 184, 217,
291

Praga – 19, 126, 136, 140, 223

Prószanka – 254

Prusy – 16, 18, 19, 22, 33, 101, 102, 110, 111,
113, 115, 116, 120, 143, 158, 185, 214,
215

Prut – 106

Prużana (Prużany, Prużane) – 288, 291

Psie Pole – 185

Punta Arenas – 172

R

Ragainė – 19

Retowo, Retów – 75

Rosja – 16, 17, 19, 20, 21, 26, 30, 42, 56, 61,
67, 70, 103, 134, 137, 150, 176, 177, 178,
179, 186, 188, 211

Rumunia – 106

Ruś – 30, 84, 85, 110, 116, 123, 125, 127, 130,
131, 139, 142, 144, 146, 149, 179, 184,
203, 204, 214, 215, 224

Rutki – 106

Ryga – 99

Rzeszów – 48, 116, 122, 230, 231, 235

Rzym – 35, 161, 163, 164, 169, 172, 173

S

Sambia – 110

Sandomierz – 84, 85, 171, 289

Santok – 116

Siedlce – 5, 105, 131, 135

Sławopól – 13, 70, 83, 85, 211–255,

Sochaczew – 119, 120

Stawiszyn – 121

Suraż – 293

Suwalszczyzna – 19, 22, 153

Syberia – 159, 184, 254, 299

Szawły – 56, 75, 109, 294

Szczekarzowice – 123

Szczytno – 74, 223

Szeszupa – 110, 153

Szwajcaria – 220, 260

Szwecja – 214

Ś

Śląsk – 5, 111, 112, 272, 273

Śniardwy – 110

T

Toruń – 5, 215

Tum – 114

Tybory Kamionka – 73

Tykocin – 56, 73, 84, 85, 227, 239, 240, 242,
254, 259, 293, 297

Tylża – 18, 26, 101, 102, 103

U

Ukraina – 17, 70, 152, 289, 290

W

Warszawa – 12, 16, 17, 21, 28, 29, 31, 32, 37,
45, 47, 48, 49, 53, 55, 56, 59, 60, 62, 68,
69, 70, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 93, 95, 96, 104, 109, 110, 127,
138, 139, 140, 145, 147, 151, 152, 154,
165, 176, 178, 179, 183, 184, 189, 196,
197, 208, 214, 221, 227, 229, 237, 239,
259, 265, 269, 271, 272, 277, 279, 285,
286, 287, 288, 289

Westfalia – 260, 278

Wiedeń – 33, 84, 101, 157, 261

Wielkie Księstwo Litewskie – 15, 16, 17, 21,
41, 49, 50, 51, 87, 97, 121, 122, 127, 130,
133, 135, 136, 141, 142, 144, 145, 146,
152, 155, 170, 191, 213, 214, 215, 216,
217, 224

Wielkoruś – 149, 254

Wilno – 4, 17, 27, 31, 35, 39, 49, 59, 84, 96,
97, 99, 101, 105, 107, 112, 121, 125, 128,
133, 145, 149, 152, 153, 154, 157, 158,
159, 160, 162, 164, 178, 179, 180, 181,
183, 184, 186, 188, 190, 193, 212, 217,
220, 223, 225

Wirtembergia – 114, 260

Wisła – 28, 45, 74, 75, 110, 114, 116, 124, 280

Wkra – 43, 125

Włochy – 169

Wołyń – 181, 288, 289

Wrocław – 16, 17, 84, 99

Wysokie Mazowieckie – 293

Wysokistoczek – 204

Wysokomazowiecki powiat – 116

Z

Zabłudów – 272

Zagrzeb – 101, 214

Zambrów – 56, 84, 85, 297

Ziemia chełmińska – 112, 113, 116, 118, 120

Ziemia dobrzyńska – 120

Ziemia kaliska – 121

Ziemia kujawska – 116

Ziemia łęczycka – 118, 120

Ziemia łomżyńska – 204

Ziemia mazowiecka – 115, 116

Ziemia Ognista – 172

Ziemia sieradzka – 121

ZSSR – 20, 115

Zwiefalten – 114

Ż

Żmudź – 19, 28, 106, 109, 120, 134, 146, 214

Żośle – 206

INDEKS NAZWISK

A

Abramowicz-Niepokójczycki Ludwik – 29,
95, 149, 151, 154
Akielewicz Mikołaj (Mikołaj Akełajtis, Mi-
kalojus Akelaitis) – 170, 171
Aldona Anna Giedyminówna – 122
Aleksander I – 296, 297
Aleksander II Romanow, car – 180, 286
Aleksander Wielopolski – 189
Aleksander z Malonne – 115
Aleksandravičius Egidijus – 16, 24
Aleksiej Pietrowicz – 294
Alsztyniuk Anna – 5, 221
Álvarez Ferdynand – 222
Ambrożewicz Józef – 224, 225
Andriolli Michał Elwiro – 56, 74
Anzimirow Władimir – 182
Au Juliusz Leon – 56, 84, 85, 257, 259, 260,
261

B

Babeuf François Noël, ps. Gracchus – 266
Babicki Władysław – 217
Babicz Józef – 28
Bańczyk Alicja – 70
Barancewicz Antoni – 106
Baranow Andrzej – 59, 125
Baranowski Antoni (Antanas Baranauskas) –
100, 163, 224
Bardach Juliusz – 17, 111
Bartoszewicz Julian – 60, 73, 74
Bartoszewicz Kazimierz – 29, 35, 95, 165,
167, 167, 171, 211
Basanowicz Jan (Jonas Basanavičius) – 19,
23, 24, 26, 101, 224

Bastiat Claude Frédéric – 272
Batbie Anselme Polycarpe – 274
Batory Stefan – 136, 288, 298
Baudouin de Courtenay Jan Nieciśław Igna-
cy – 102
Bazewicz Józef Michał – 77
Bernacki Marek – 5, 221
Bezborodko Aleksander – 178, 293
Białokozowicz Bazyli – 286, 311
Biejkowski Antoni – 289
Biezborodko Aleksandr – 289
Biła ks., zob. Prapuolenis Kazimieras
Bismarck-Schönhausen Otto von – 21, 143,
161, 201
Blanc Louis Jean Joseph Charles – 167, 190
Bobkiewicz Jan – 209, 210
Bogdanowicz Elżbieta – 4, 5, 121, 124
Bogusz Kazimierz – 28, 47, 48, 49, 51, 111
Bolesław I Chrobry – 124
Bolesław II Śmiały – 114, 117
Bolesław III Krzywousty – 110, 111, 112,
114, 118, 119, 285
Bolesław IV Kędzierzawy – 112
Bolesław Pobożny – 116, 204
Bolesław V Wstydlivy – 115, 116, 117, 118
Bonaparte Napoleon – 104, 182, 272
Borkowski Andrzej – 5
Bortkiewicz Jan (Jonas Bortkevičius) – 159
Borys Godunow, car Rosji – 138, 179, 295
Bracki Artur – 4
Brensztejn Michał Eustachy – 95, 160
Brizeux Julien Auguste – 136
Brodziński Kazimierz – 48, 111, 216
Brückner Aleksander – 104
Brzetysław II, książę Czech – 111

- Brzeziński Józef – 112
 Brzostowski Karol – 292
 Brzostowski Paweł Ksawery – 291, 311
 Büchner Friedrich Karl Christian Ludwig – 215, 227
 Buchowski Krzysztof – 45, 111
 Bujnicki Tadeusz – 170, 212, 224
 Bukowiec Paweł – 165, 214
 Buonarroti Filippo Michele – 166
 Burzka-Janik Małgorzata – 59
 Busch Maurice – 206, 211
 Busoni Philippe – 136
 Byron George Gordon Noel – 138, 220
- C**
- Cabet Étienne – 366
 Campanella Tommaso, właśc. Giovanni Domenico – 166
 Carey Henry Charles – 175, 176, 180
 Chevalier Michel – 279
 Child Josiah – 276
 Chmielnicki Bohdan – 260
 Chodorowska Anna – 289
 Chodźko Aleksander Borejko – 221
 Chodźko Ignacy – 184, 221, 296
 Chodźko Leonard – 221
 Chomiński Aleksander Stanisław – 186, 300
 Chomiński Ludwik – 186, 300
 Chopin Fryderyk – 146, 212, 215
 Chreptowicz Joachim Litawor – 32, 181, 220, 289, 292
 Chrzanowski Ignacy – 48, 211, 312
 Cierniak Urszula – 70
 Clérelde Alexis Henri Charles – 290
 Colbert Jean Baptiste – 276
 Contzen Heinrich – 161, 212
 Courtenay Jan Baudouin de – 18, 102, 212
 Cybulski Radosław – 212
 Cycjanow Paweł (Pawieł Cycyanow) – 178, 293
 Czacki Tadeusz – 47, 137, 212
 Czapscy, Hutten-Czapscy, ród – 146
 Czapska z Obuchowiczów Zofia – 186, 299
 Czapski Adolf – 186, 299, 300
- Czarniecki Stefan – 124
 Czartoryska z d. Flemming Izabela – 262
 Czartoryski Adam Jerzy – 47, 298
 Czartoryski Adam Kazimierz – 262, 291
 Czczot Jan Antoni – 32, 221
 Czyżak Bogdan – 45, 212
- D**
- Dąbrowska Anna – 402, 272, 312
 Dąbrowski Aleksander (Adomas Jakštas-Dambrauskas) – 40, 41, 42, 104, 132
 Dąbrowski Przemysław – 17, 112
 Dante Alighieri – 164
 Dauksza Mikołaj (Daukša Mikalojus) – 97, 98, 103, 217
 Dawlewicz Mirosław – 49, 215
 Demby Stefan – 68, 74, 83, 239
 Denisow Fiodor – 155
 Deroy Isidore Laurent – 312
 Długosz Jan – 43, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127
 Dobroński Adam – 48
 Dołęga Aleksander, bp – 115
 Domaszewicz Jan Andrzej (Jonas Andrius Domaševičius) – 159
 Domeyko Aleksander – 188
 Domeyko Ignacy – 221
 Domeyko Tadeusz – 188
 Donelaitis Kristijonas (Donalejtis, Duonėlaitis) – 99
 Donimirski Edward – 215
 Dopart Bogusław – 67
 Doroszewski Witold Jan – 63
 Dowkont Szymon (Daukantas Simonas) – 19, 99, 189
 Dowkont Szymon (Simonas Daukantas) – 19, 99, 189
 Dowmont Jakub (Jokūbas Daumantas) – 159
 Dowojna-Sylwestrowicz Aleksander (pseud. A. Dowsyl) – 29, 95, 147, 148, 225
 Drucki-Lubecki Franciszek Ksawery – 204
 Druzhinin Konstantin – 106

- Dymitr Samozwaniec I – 141
 Dymitr Samozwaniec II – 141
 Dymsha Henryk – 199, 212
 Dziedzic Agnieszka – 67
- E**
 Eberhardt Piotr – 17, 213
 Elżbieta Bośniaczka – 126
 Engels Friedrich – 294
 Estreicher Karol – 139, 259, 231
- F**
 Federowski Michał – 74
 Fedorowicz Irena – 49, 216
 Ferdynand Álvarez toledański, książę Alby – 222
 Ferdynand II Habsburg – 136
 Fersen Iwan – 155
 Filipowicz Józef – 117, 118
 Fortunatow Filip – 103
 Fourier Charles – 267
 Franck Sebastian – 266
 Frank Siemion – 107
 Franko Iwan – 71
 Fredro Aleksander M. – 33, 157, 276
 Fryderyk I Barbarossa, cesarz rzymski – 112
 Fryderyk I, wielki książę Badenii – 284
 Frymus-Dąbrowska Ewa – 4
- G**
 Gabryś-Sławińska Monika – 41, 219
 Gadek Jolanta – 5
 Garszyn Jewgienij – 106
 Gebethner Gustaw Adolf – 84, 85, 159, 207, 218, 219, 241
 Giedroyć Jan Stefan – 218
 Giedroyć Melchior – 217
 Giedymin, wielki książę litewski – 119, 121, 122, 152, 153, 154, 219
 Giegużyński Hipolit – 203, 204, 213
 Gieryski Aleksander – 33, 157
 Girdwoyń Michał – 65, 66
 Gloger Jan – 73, 106
 Gloger Joanna Michalina – 74
 Gloger Stanisław Marian – 74
 Gloger Wilhelm – 206
 Gloger z Jelskich Aleksandra – 55, 61, 69, 74, 112
 Gloger z Woynów Michalina Marianna – 73
 Glücksberg Teofil – 289
 Glużyński Józef – 290, 310
 Godunow Borys – 139, 179, 295
 Goethe Johann Wolfgang – 138
 Gogol Nikołaj – 138, 291
 Goleniszczew-Kutuzow Paweł – 179, 296
 Gołębiowski Łukasz – 287, 288
 Gomulicki Wiktor Teofil – 138
 Gostkowski Wincenty – 276
 Goszczyński Seweryn – 84, 85, 275, 278
 Górnicki Łukasz – 4, 5, 11, 83, 181
 Górski Jacek – 67
 Grabowski Franciszek – 180, 296
 Grabowski P. – 276
 Grajner Józef – 208, 215
 Graniszewska Maja – 299
 Grebel Conrad – 165
 Grendyszyński Kazimierz – 299
 Gringmuth Władimir Andriejewicz – 34, 211
 Grochowski Piotr – 5
 Grochulska Barbara – 190, 217
 Grodwagner Jan – 376
 Grottger Artur – 146
 Gruszecki Artur – 110
 Grzegorzczak Justyna – 62
 Grzymała Franciszek – 129, 183
 Gubrynowicz Władysław Ludwik – 275
- H**
 Hadjadj Fabrice – 60
 Halicki Lew – 118
 Haur Jakub Kazimierz – 298
 Heilpern Maksymilian – 177
 Henryk I Brodaty – 113
 Henryk II Pobożny – 113
 Henryk IV – 115, 222

- Henryk Sandomierski – 112
 Henryk V, cesarz rzymski, król niemiecki – 110, 285
 Herbaczewski Józef Albin – 29, 44, 96, 131, 165, 216
 Herbut-Hejbowicz Stanisław – 48
 Hlebowiczowie, ród – 139, 204
 Hobbes Thomas – 172
 Holsche August Karl – 190
 Houwalt Seweryn – 266
 Hryszkiewicz Maurycy – 98
 Hus Jan – 222, 223
 Hutten-Czapscy, ród – 146
 Hutten-Czapski Stanisław – 186, 299
- I**
 Ignatjew Pawieł – 187
 Iłowajski Dmitrij – 224
 Ingman Santeri (Herman Ingman) – 107
 Iwan IV Groźny – 141, 179
 Iwiński Wawrzyniec (Laurynas Ivinskis) – 100
- J**
 Jablonskis Jonas – 99, 103
 Jabłonowska z Sapiehów Anna Paulina – 181
 Jabłoński Franciszek Hieronim – 103, 159, 190
 Jachowicz Stanisław Franciszek Wincenty Rudolf – 280
 Jaczynowski Adam – 18, 29, 39, 40, 95, 97, 109
 Jadwiga Andegawerska – 124, 126, 140
 Jaegermann Józef – 210
 Jagic (Jagić) Ignacy (Vatroslav) Vikentievich – 101, 102
 Jaks-Marcinkowski Antoni – 289
 Jakštas-Dambrauskas Adomas, zob. Dąbrowski Aleksander
 Jakubowski Jan Feliks – 45
 Jan Butrym z Żyrmunów – 129, 135
 Jan I Olbracht – 181, 288
 Jan II Kazimierz Waza – 260, 261
 Jan III Sobieski – 290
 Jan z Lejdy (Johan of Leiden, Jan Bockelson, Jan Bockhold) – 266
 Janicka Anna – 4, 5, 58, 62, 65, 75, 102
 Jankiewicz Jan, ks. – 207
 Janowski Aleksander – 177
 Janulaitis Augustinas – 108
 Jasiewicz Krzysztof – 17, 116
 Jastrzębowski Wojciech Bogumił – 74, 127
 Jaworski Jan – 84, 84, 285
 Jelski Aleksander – 60, 74, 212
 Jelski Michał – 212
 Jeżyński Józef – 107, 118
 Jokiel Irena – 59
 Józef II – 193
 Józefowicz Anna – 5
 Jucewicz Ludwik Adam – 19
 Jundziłł Stanisław Bonifacy – 32, 220
 Jurkowski Roman – 35, 113
 Juška Antanas (Antoni Juszkiewicz) – 100
 Justi Johann Heinrich Gottlob von – 276
- K**
 Kachowski Michaił – 177, 291
 Kachowski Wasilij – 177
 Kacprzak Marta M. – 62
 Kadłubek Wincenty – 285
 Kairiūkštytė Nastazija – 155, 205
 Kakowski Aleksander – 162, 164
 Kalėda Algis – 49
 Kałęba Beata – 16, 18, 41
 Kałęczyńska Helena – 212
 Kamiński Jan – 124
 Kamiński Mściław – 287, 313, 316
 Kapełus Helena – 28, 313
 Kapler Adam – 299
 Kapnist Wasilij – 177
 Karamzin Nikołaj – 179, 295
 Karczewski Maciej – 63
 Karłowicz Jan Aleksander Ludwik – 23, 210, 212, 213
 Karłowicz Mieczysław – 212
 Karol IV Luksemburski – 126, 140

- Karol V, król Hiszpanii – 222
 Karpenko-Kary Iwan – 107
 Katarzyna II Wielka – 293, 294
 Katkow Michaił – 103
 Kaufman Konstantin von – 18, 99
 Kazimierz I Odnowiciel – 110
 Kazimierz II Sprawiedliwy – 113, 119
 Kazimierz III Wielki – 119, 122, 124, 134
 Kazimierz Jagiellończyk – 134, 181, 288
 Kaźmierczyk Zbigniew – 59
 Kiaupa Zigmantas – 16
 Kiaupienė Jūratė – 16
 Kiejstut Giedyminowicz, wielki książę litewski – 122, 124, 134, 135, 160, 219
 Kikin Aleksander – 194, 195
 Kitowicz Jędrzej – 110
 Klemens z Moskorzewa – 134
 Klimañska z Chłopickich Zofia – 184, 299
 Kochanowski Jan – 33, 42, 137, 157, 278, 279, 286, 301
 Kolberg Oskar Henryk – 74, 186, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 219
 Kołda Jan – 122
 Kołłataj Hugon – 47, 110
 Komorowska Teresa – 11, 28, 60, 66, 113
 Kon Feliks – 187
 Kondratowicz Ludwik, pseud. Władysław Syrokomla – 32, 220
 Koneczny Feliks – 30, 114
 Konopka Antonina – 291
 Konopka Józef – 109
 Konopka Julian – 291
 Konrad I Mazowiecki – 113, 114, 115, 116, 117, 119, 124
 Konrad II – 117
 Kopernicki Izydor – 210, 214
 Kopernicki Walerian – 110
 Kopernik Mikołaj – 5, 33, 157, 276
 Kordzikowski Józef – 105
 Korotyński Ludwik Stanisław – 117
 Korotyński Wincenty – 189
 Korotyński Władysław – 29, 96, 182, 188
 Korwin-Milewski Hipolit – 29, 33, 35, 95
 Korzec Paweł – 205, 214
 Korzon Tadeusz – 29, 41, 42, 95, 127, 132, 136, 139, 140, 214
 Kossak Juliusz – 290
 Kossakowski Augustyn – 209
 Kotarbiński Miłosz – 160
 Kowal Jolanta – 4, 5, 12, 15–52
 Kowalczuk Urszula – 67
 Kowalewski Karol – 118
 Kozłowski Felicjan Antoni – 291
 Kozłowski Kornel – 291
 Kozłowski Stanisław Gabriel – 29, 31, 96, 190, 193
 Krajewski Aleksander Albert – 201
 Krasicki Ignacy – 33, 157, 251
 Krasieński Adam – 291
 Krasieński Franciszek – 33
 Krasieński Stanisław – 191
 Krasieński Zygmunt – 33, 42, 59, 60, 137, 157
 Kraszewski Józef Ignacy – 19, 42, 49, 55, 60, 73, 74, 133, 145, 171, 287
 Kriauciūnas Jonas – 99, 190
 Krokoszyński Ignacy – 229, 239
 Krukowska Halina – 58
 Kudyрко Wincenty (Vincas Kudirko) – 102
 Kukiel Marian – 47, 113
 Kukielko Dariusz – 5
 Kula Witold – 188, 214
 Kulakauskas Antanas – 16, 114
 Kulesza Michał – 13, 84, 85, 265, 267, 268
 Kulesza-Woroniecka Iwona – 5
 Kutrzeba-Pojnarowa Anna – 28
 Kuziak Michał – 67
 Kwaśny Adolf – 272, 273
- L**
 Lachman Wacław – 212
 Laffemas Barthelemy – 176
 Lamansky Vladimir Ivanovich – 101, 214
 Laskauer Piotr – 217, 259
 Lassalle Ferdinand – 161, 167, 178
 Lebediew Stefan – 203
 Ledesma Jakub – 97, 217

- Ledru-Rollin Alexandre-Auguste – 167
 Lelewel Joachim – 33, 146, 157, 179, 184, 210, 217
 Lemanaitć Greta – 165, 214
 Lemercier Joseph – 268
 Lenartowicz Teofil – 110
 Leończuk Jan – 46, 56, 67, 109, 267, 271
 Leśniewski Jan – 13, 84, 85, 269, 271, 272
 Leszczyński Stanisław Bogusław – 73
 Leszek Biały – 113
 Leszek II Czarny – 118, 119
 Lewandowski Jan – 17
 Libelt Karol Fryderyk – 146, 291
 Libloy Friedrich Schuler von – 287
 Lipiński Józef Jan – 109
 Litwinowicz-Drozdziel Małgorzata – 15
 Lizdeika Senis, zob. Stanislovas Rail
 Locke John – 172
 Lubański Jan Kanty – 186
 Ludwik Andegaweński – 126, 140
 Ludwik XIV – 176
 Luter Marcin – 98
 Lwowicz Apuchtin Aleksandr – 292
- Ł
- Ławski Jarosław – 4, 5, 12, 36, 46, 55-71, 109, 267, 271
 Łepkowski Józef Aleksander – 125, 128
 Łoris-Mielikow Michaił – 99
 Łossowski Piotr – 17, 20, 21, 22
 Łowmiański Henryk – 45
 Łuniewski Tymoteusz – 112
 Łuszczkiewicz Władysław – 114
- M
- Macaulay Thomas Babington – 383
 Maciejewski A. – 103
 Maciejewski Marek – 17
 Maciejewski Stefan – 28
 Mačiulis-Maironis Jonas – 107
 Mackiewicz Marta – 19, 25
 Majewski Erazm – 110
 Maksimow Siergiej – 204, 215
- Malinauskas Donatas – 225
 Malthus Thomas Robert – 275, 276
 Małachowski Stanisław Bartłomiej – 192
 Małgorzata de Valois – 222
 Manteuffl Gustaw – 61, 70
 Manz Felix – 365
 Marcin z Wąsosza – 135
 Marek Junianus Justynus – 113
 Markowski Artur – 205, 217
 Marszał Maciej – 17, 218
 Massalski Ignacy Jakub – 292
 Maszkowski Jan – 290
 Maszyński Piotr – 213, 219
 Matthias Jan – 266
 Melanchton Philip – 265
 Méline Jules – 108
 Mendog, Mindowe, litewski książę – 116, 121, 139, 152
 Michał Anioł – 189
 Michałowski Piotr – 135, 290
 Mickiewicz Adam – 24, 32, 33, 40, 42, 55, 56, 58, 59, 60, 74, 100, 105, 112, 133, 137, 139, 153, 154, 157, 163, 168, 172, 184, 204, 213, 214, 220, 221, 279
 Miecław, władca Mazowsza – 110
 Mierzyński Antoni Julian – 104
 Mieszko II Otyły – 115
 Mieszko III Stary – 112
 Mieżinis Mykolas (Mikołaj Mieżyłowicz) – 102
 Mikołaj I Romanow – 101, 189
 Milewski h. Korwin Hipolit – 29, 33, 34, 35
 Milukas Antanas – 102
 Miłosz Czesław – 59, 61, 110
 Mirabeau André Boniface Louis Riqueti de – 182, 183
 Mirbeau Octave – 107
 Mleczko Piotr – 293
 Modrzewski Andrzej Frycz – 181, 289
 Moes Christian August – 102
 Moes Kamil Alfred – 102
 Moes Karol August – 202
 Moes, ród – 272

- Moniuszko Stanisław – 221
 Montchrestien Antoine de – 276
 Montesquieu Charles-Louis de Secondat,
     Monteskiusz – 272
 Morawiec Norbert – 70
 Morawski Teofil – 198
 Mordań Michał – 5
 More Thomas (Tomasz Morus) – 166
 Morelly Étienne-Gabriel – 166
 Morzycka Faustyna – 152
 Mostowski Edward – 100
 Mostowski Tadeusz – 272, 302
 Mościcki Henryk – 16, 221
 Motieka Egidijus – 17
 Muchanow Siergiej – 101
 Mun Thomas – 176
 Müntzer Thomas – 265
 Musijenko Swietłana – 36, 215
- N**
- Napoleon I – 143
 Narbutt Teodor – 19, 287
 Narušienė Vaiva – 131, 216
 Nazimow Michaił – 199
 Nazimow Władimir – 132, 184, 185, 186, 187
 Niemcewicz Julian Ursyn – 32, 220, 221
 Niemirowicz-Danczenko Wasilij – 106
 Niemirowicz-Danczenko Władimir – 106
 Niemojowski Bonawentura – 298
 Niemojowski Wincenty – 298
 Nipanicz Mikołaj – 80, 81
 Nitsch Kazimierz – 45
 Noskowski Jan – 285
 Noskowski Zygmunt – 74
 Nowakowska Justyna – 60
 Nowosielski Antoni – 289
 Nowosilcow Nikołaj – 198
- O**
- Obsulewicz-Niewińska Beata – 49, 52, 116
 Ochmański Jerzy – 16, 17, 18, 216
 Odyniec Antoni Edward – 23, 32, 220
 Ogiński Ireneusz – 186, 200
 Ogiński Michał Kleofas – 221
 Olgierd Giedyminowicz, wielki książę litewski – 42, 122, 124, 137, 219
 Olgierdowicz Andrzej – 134
 Orzeszko Antoni – 186
 Orzeszkowa Eliza – 29, 36, 37, 38, 74, 194,
     198, 199, 201, 202, 203, 204
 Ostroróg Jan – 135, 181
 Otton z Bamberga – 115
 Owen Robert – 167
- P**
- Paderewski Ignacy Jan – 33, 157
 Pasek Jan Chryzostom – 33, 157, 305
 Paszkiewicz Gustaw – 32, 33, 39, 96, 219, 222,
     223, 224
 Patro-Kucab Magdalena – 48, 116
 Pauli Żegota, właśc. Ignacy Pauli – 221
 Paweł z Przemankowa – 117, 118
 Petty William – 276
 Petzulanis Marcin – 176, 177, 180
 Piechota Dariusz – 5, 132
 Pietkiewicz Zenon – 204, 215
 Pilichiewicz Kamil K. – 5, 123
 Piltz Erazm – 151, 208
 Piotr I – 255
 Piotr Wielki – 134
 Piotr, św. – 303
 Piotrowska Marta – 67
 Pitagoras, grecki filozof i matematyk – 203
 Platerowie, ród – 146, 222
 Plater-Zyberkówna Cecylia – 233
 Płaton Zubow – 194
 Poczobutt-Odlanicki Marcin – 220
 Pol Wincenty – 60, 73, 146
 Pompejusz Trogus – 113
 Poniatowski Józef – 290
 Poniatowski Stanisław August (Stanisław II
     August), władca Polski – 181
 Potapow Aleksandr – 99
 Potocki Antoni Józef – 196
 Potocki Tomasz – 29, 96, 194, 196
 Potocki Tomasz Aleksander – 196

- Potocki Tomasz Ludwik – 196
 Prapuolenis Kazimieras, ps. Książd Była (Biła) – 35, 36, 161, 162, 163, 164, 165
 Proudhon Pierre-Joseph – 267
 Prószyńska Pelagia Wanda – 208, 215
 Prószyński Konrad Marcjan – 208, 215
 Prószyński Konrad, pseud. Kazimierz Pro-
 myk – 208, 315
 Prószyński Tadeusz – 208, 315
 Prus Bolesław, właśc. Aleksander Głowacki –
 46, 107
 Przemysł I – 115
 Przyłuski Jakub – 181
 Puszkina Aleksander – 138, 187
 Putwiński Władysław (Władas Putvinskis) –
 159
- Q**
 Quételet Lambert Adolphe Jacques – 270
- R**
 Rachuba Andrzej – 16, 117
 Rail Stanislovas – 39, 157, 158
 Rej Mikołaj – 28, 33, 42, 52, 137, 157, 166
 Repnin Mikołaj – 178, 293
 Reytan (Rejtan, Reyten) Tadeusz – 32, 213,
 214, 221
 Riqueti Victor de – 182, 183
 Rodziewiczówna Maria – 107
 Römer Michał – 16, 17, 20, 21
 Römer, ród – 222
 Roscher Wilhelm Georg Friedrich – 270, 270
 Rostafiński Józef – 299
 Rott Dariusz – 5
 Różycki Ludomir – 412
 Rulikowski Edward Leopold – 289, 308
 Rustem Jan – 268
 Rysiński Salomon – 300
 Rzewuski Wacław – 33, 157
- S**
 Saganiak Magdalena – 59, 67
 Saint-Simon Henri de – 367
 Sakalauskiene V. – 100
 Salomea z Bergu – 114, 115
 Santi Raffaello – 289
 Sawaniewska-Mochowa Zofia – 100
 Say Jean-Baptiste – 269, 276
 Scheibler Karol Wilhelm – 102
 Schiekopp Erdmann Julius (Erdmanas Julius
 Šykopas) – 103
 Schiller Fryderyk – 138, 220
 Schmidt Władysław – 275
 Scruton Roger – 62
 Semiewskij Wasilij – 490
 Serejski Marian Henryk – 47
 Serra Antonio – 176
 Siedlecki Michał – 5, 58
 Siemowit (Ziemowit) I Mazowiecki – 117,
 118, 124
 Siemowit (Ziemowit) III Mazowiecki – 124,
 125
 Sienkiewicz Henryk – 30, 33, 74, 96, 151,
 157, 218
 Skarga Piotr – 33, 157, 181, 279
 Skarżyński Dionizy – 22
 Skirmunt Roman – 41, 50
 Skirmuntt Konstancja – 41, 50, 52, 96, 213
 Skowronek Jerzy – 47
 Skrzypek Andrzej – 20
 Śliūpas Jonas – 100, 101
 Słowacki Juliusz – 33, 59, 67, 157
 Smetona Antoni – 159
 Smith Adam – 270, 271, 272, 274
 Smolka Stanisław – 98
 Snitko I., zob. Herbut-Hejbowicz Stanisław
 Sobieraj Tomasz – 58
 Solak Zbigniew – 165
 Sołowiew Jacek A. – 187
 Sonnenfels Joseph von – 276
 Spasowicz Włodzimierz – 151, 208
 Stakelė Stasys – 155, 205, 219
 Staniszewski Andrzej – 45
 Starowolski Szymon – 181
 Staszic Stanisław – 47, 290
 Stecki Tadeusz Jerzy – 288, 289

- Stępnik Krzysztof – 41
 Stroynowski Walerian Antoni – 178, 179
 Strzelecki Edmund – 56, 65
 Subocz Jarosław – 20, 21
 Suchodolski Patryk – 4, 5, 61, 62, 70
 Supiński Józef – 383, 443
 Susza Jakub Jan – 401
 Sypniewski Felicjan – 413
 Sypniewski Józef – 413
 Syrokomla Władysław – 42, 60, 129, 133, 153, 220
 Syrutowicz Władysław (Vladas Sirutavičius) – 159
 Szacki Jerzy – 62, 69
 Szajnocha Karol – 33, 157
 Szaniawski Józef Kalasanty – 218
 Szekspir William – 138
 Szembek Krzysztof Antoni – 146
 Szembek Piotr – 147
 Szembekowie, ród – 146
 Szernius Marcin – 19
 Szostakowski Stanisław – 20
 Szpopper Dariusz – 17, 50
 Szymanowski Karol – 412
 Szymonowicz Szymon – 295, 218
 Szymula Robert – 225
- Ś
- Ścibor Piotr – 116, 118, 232, 250, 255
 Śliwowski Mariusz – 4
 Śniadecki Jan – 33, 153, 157
 Świdrygiełło, wielki książę litewski – 109
 Świętochowski Aleksander – 62
 Świętopełk II Wielki – 116
- T
- Talko-Hryncewicz Józef – 74
 Tarnowska Beata – 45
 Tarnowska Maria – 59
 Tarnowski Jan Amor – 33, 135, 157, 181
 Tąkiel Antoni – 260
 Thiers Louis Adolphe – 272
 Tołstoj Dmitrij – 100
 Tołstoj Lew – 106
 Tomaszewski Franciszek – 313
 Traba Mikołaj – 135
 Tresmontant Claude – 59
 Trojden, wielki książę litewski – 118
 Trubecki Siergiej – 209
 Tumas-Vaižgantas Juozas, ks. – 99, 102, 108, 190
 Turkiewicz Halina – 4, 102
 Turowski Kazimierz Józef – 295
 Turska Halina – 45
 Tymowski Kantorbery – 298
 Tyzenhauz Antoni – 146
 Tyzenhauz Ignacy – 146
 Tyzenhauzowie, ród – 146
- U
- Uchtomski Esper – 176, 180
 Ugniewski Piotr – 190, 217
 Ujejski Konrad – 33, 157
 Unger Józef – 218
- V
- Vairasse d'Allais Denis – 366
 Vileišis Jonas – 99, 159, 180, 190, 204
 Vileišis Petras – 26, 99, 157, 160, 190, 211
 Vinci Leonardo da, właśc. Leonardo di ser Piero da Vinci – 289
 Višinskis Povilas – 99, 159, 190
- W
- Waclaw z Oleska, zob. Zaleski Waclaw
 Waczyński Józef – 402
 Wałujew Piotr – 18
 Wasilewski Leon – 29, 95, 149, 151
 Weissenhofowie, ród – 146
 Wiaziemski Piotr – 180
 Wielądek Barbara – 293
 Wielhorski Władysław – 17
 Wilczyńska z Weissenbornów Kazimiera – 75
 Wilejszys Piotr (Petras Vileišis) – 26, 30, 33, 105, 107, 157

- Wiślicki Adam – 84, 85, 267, 271
 Wisner Henryk – 17
 Witenes, wielki książę litewski – 119, 120
 Witwicki Stefan – 287
 Władysław I Herman – 110, 111, 114
 Władysław I Łokietek – 119
 Władysław II Jagiełło – 43, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 130, 134, 135, 140, 191
 Władysław II Wygnaniec – 112
 Władysław Łokietek – 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 135, 140, 152
 Władysław Odonic – 116
 Wójcicka Jadwiga – 82
 Wójcicka Marta – 5
 Wójcicki (Wóycicki) Kazimierz Władysław – 60, 288, 292, 293
 Wojciechowski Paweł – 4, 5
 Wojnar Kasper – 483
 Wolff August Robert – 84, 85, 159
 Wołonczewski Maciej Kazimierz, ks. – 98, 99
 Wołowski Ludwik Franciszek Michał Raymond – 282, 283
 Wolter Edward (Eduardas Volteris) – 101
 Woronicz Jan Paweł – 225
 Woźniewska-Działak Magdalena – 67
 Wratysław II, król Czech – 111
 Wujek Jakub – 97, 217
 Wybicki Józef – 210
 Wysłouch Bolesław – 210
 Wyszyński Paweł (Povilas Višinskis) – 159
- Y**
 Young Arthur – 284
- Z**
 Zabielski Łukasz – 4, 5, 11–14, 67, 83–89
 Zaczyński Marian – 18, 41
 Zahorski Tadeusz, ks. – 29, 34, 96, 205, 208
 Zaleski Józef Bohdan – 277
 Zaleski Waclaw, pseud. Waclaw z Oleska – 209, 210
 Zalewski Marek – 67
 Zamenhof Aleksander – 106
 Zamenhof Ludwik – 106
 Zamoyski Andrzej Artur – 189, 206
 Zamoyski Andrzej Hieronim – 181
 Zan Tomasz – 32, 153, 221
 Zaremba S. – 129, 276
 Zawadzka Wincentyna – 33
 Zawadzki Józef – 99
 Zawadzki Władysław – 290
 Zbigniewa z Brzezia – 135
 Zdziechowski Marian – 151, 165
 Ziemomysł (Siemomysł) Kujawski – 117
 Zimnoch Katarzyna – 5, 107
 Zinberg Izydor – 79
 Zwierowicz Stefan Aleksander – 206
 Zwingli Ulrich – 165
 Zygmunt August – 42, 135, 137, 181, 218
 Zygmunt III Waza – 181
 Zygmunt Kiejstutowicz – 135
- Ż**
 Żak Adam – 5
 Żeligowski Edward – 184
 Żmichowska Narcyza – 74
 Żupański Jan Konstanty – 159, 160, 210